

**SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA
A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA**

„Právno-teoretické a historické konotácie inštitútov práva v súčasnosti“

ZBORNÍK

z

V. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

**BANSKOBYSTRICKÉ
ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA**

**Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta**

**SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA
A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA**

„Právno-teoretické a historické konotácie inštitútov práva v súčasnosti“

ZBORNÍK

Z

V. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

14. – 15. november 2019, zámocký hotel The Grand Vígľaš

2020

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.

Mgr. Zuzana Mičková, PhD.

JUDr. Alexandra Letková, PhD.

Zostavovateľ:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta UMB

ISBN 978-80-557-1701-2

Obsah

GOVERNMENT DEPARTMENT OF THE INTERIOR AND ADMINISTRATION IN POLAND – GENESIS, HISTORICAL DEVELOPMENT AND CONTEMPORARINESS (OVERVIEW OF ISSUES) <i>Paweł Cichoń</i>	6
PRÁVNO-HISTORICKÝ ODKAZ NEDEMOKRATICÝCH REŽIMOV A VÝKON POLITICKÝCH PRÁV LEGAL AND HISTORICAL LEGACY OF THE UNDEMOCRATIC REGIMES AND THE EXECUTION OF THE POLITICAL RIGHTS <i>Terézia Čokynová</i>	21
RÍMSKA ADPROMISSIO V PODMIENKACH SLOVENSKEHO OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA ROMAN ADPROMISSIO IN THE CONDITIONS OF THE SLOVAK CIVIL CODE <i>Miroslava Dolíhalová – Dominika Kubošiová</i>	34
SÚKROMNÝ ÚČASTNÍK V NÁVRHU TRESTNÉHO PORIADKU Z ROKU 1929 PRIVATE PARTICIPANT IN THE DRAFT OF CODE OF CRIMINAL PROCEDURE OF 1929 <i>Miroslav Fico</i>	42
ADMINISTRATÍVNE, PRÁVNE A HISTORICKÉ PODMIENKY ZALOŽENIA A FUNGOVANIA DIECÉZY V SEJNOM NA POESKO-LITOVSKÉJ HRANICI ADMINISTRATIVE, LEGAL AND HISTORICAL CONDITIONS OF THE ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF THE DIOCESE IN SEJNY ON THE POLISH-LITHUANIAN BORDER <i>Fr. Wojciech Guzewicz</i>	51
VYBRANÉ INŠTITÚTY OBMEDZENIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA VO VEREJNOM ZÁUJME V RÍMSKOM A SÚČASNOM SLOVENSKOM PRÁVE SELECTED OWNERSHIP RESTRICTIONS IN PUBLIC INTEREST IN ROMAN LAW AND CONTEMPORARY SLOVAK LAW <i>Ján Ivančík</i>	58
PRINCÍP ARBITRÁRNEHO PORIADKU V CIVILNOM PROCESSE V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH THE PRINCIPLE OF HOMOGENEITY OF THE CIVIL PROCEEDINGS IN HISTORICAL CONTEXT <i>Viktória Koľveková</i>	70
ZÁKAZ KONKURENCIE V OBCHODNOM PRÁVE NA ÚZEMÍ ČESKÝCH KRAJÍN A SLOVENSKA NON-COMPETE OBLIGATION IN COMMERCIAL LAW IN CZECH LANDS AND SLOVAKIA <i>Adam Köszeghy</i>	82

MITIS IUDEX DOMINUS IESUS JAKO NARZĘDZIE POMOCY WIERNYM ROZWIEDZIONYM W UREGULOWANIU ICH SYTUACJI KANONICZNEJ MITIS IUDEX DOMINUS IESUS AS A TOOL TO HELP DIVORCED BELIEVERS REGULATE THEIR CANONICAL SITUATION	
<i>Justyna Krzywkowska</i>	101
DAŇOVÉ PRIZNANIE A OZNAMOVACIA POVINNOSŤ PRI MIESTNYCH DANIACH A POPLATKOCH V MINULOSTI A SÚČASNOSTI TAX DECLARATION AND REPORTING OBLIGATIONS FOR LOCAL TAXES AND LOCAL FEES IN THE PAST AND PRESENT	
<i>Tatiana Kubincová – Martin Skaloš</i>	114
VÝVOJOVÉ TENDENCIE PRINCÍPU FORMÁLNEJ PRAVDY A MATERIÁLNEJ PRAVDY DEVELOPMENT TENDENCIES OF THE PRINCIPLE OF FORMAL TRUTH AND MATERIAL TRUTH	
<i>Miroslava Kušnířiková</i>	134
LAESIO ENORMIS V RAKÚSKOM PRÁVNOM PORIADKU LAESIO ENORMIS IN AUSTRIAN LEGAL ORDER	
<i>Viktória Marková</i>	145
VECNOPRÁVNÝ ÚČINOK NÁJMU V RÍMSKOM A UHORSKOM PRÁVE IN REM EFFECT OF LEASE IN ROMAN AND HUNGARIAN LAW	
<i>Zuzana Mlkvá Illýová</i>	155
PRÁVNA KONCEPTUALIZÁCIA LÉNA V UČENOM RÍMSKOM PRÁVE LEGAL CONCEPTUALISATION OF FIEF IN THE IUS COMMUNE	
<i>Matej Mlkvý</i>	168
PRINCÍPY TRESTNÉHO KÁNONICKÉHO PRÁVA A ICH PRÍNOS PRE KONCEPCIU SEKULÁRNEHO TRESTNÉHO PRÁVA PRINCIPLES OF CANON PENAL LAW AND THEIR CONTRIBUTION TO THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF SECULAR PENAL LAW	
<i>Matúš Nemec</i>	186
PODSTAWY PRAWNE OCHRONY MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH PRZECHOWYWANYCH W ARCHIWACH KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W PRAWIE KANONICZNYM I PRAWIE POLSKIM LEGAL GROUNDS FOR THE PROTECTION OF ARCHIVAL MATERIALS STORED IN THE ARCHIVES OF THE CATHOLIC CHURCH UNDER CANON AND POLISH LAW	
<i>Mieczysław Róžański</i>	197
ÚSTAVODARNÁ MOC - VČERA, DNES A ZAJTRA CONSTITUTIONAL POWER- YESTERDAY, TODAY AND TOMMOROW	
<i>Ondrej Ružička</i>	208

**VÝVOJ MENOVAČÍCH PRÁVOMOCÍ PREZIDENTA VO VZŤAHU K ČLENOM
VLÁDY A KONOTÁCIE PRE SLOVENSKÝ A ČESKÝ ÚSTAVNÝ SYSTÉM**
DEVELOPMENT OF THE PRESIDENT'S APPOINTMENT POWERS IN RELATION TO
CABINET MEMBERS AND CONNOTATIONS FOR THE SLOVAK AND CZECH
CONSTITUTIONAL SYSTEM

Daniel Takács - Martin Magdolen 216

**ZÁSADA SUPERFICIES SOLO CEDIT NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A ÚVAHY
DE LEGE FERENDA**
LEGAL MAXIM "SUPERFICIES SOLO CEDIT" IN THE TERRITORY OF SLOVAKIA
AND REFLECTIONS DE LEGE FERENDA

Filip Tubler..... 227

GOVERNMENT DEPARTMENT OF THE INTERIOR AND ADMINISTRATION IN POLAND – GENESIS, HISTORICAL DEVELOPMENT AND CONTEMPORARINESS (OVERVIEW OF ISSUES)

Paweł Cichoń¹

Abstract:

The objective of the article is presentation of the genesis and historical development of the Polish government department of the interior and administration. It points to the first attempts, made already in the 2nd half of the 18th century, to create authorities responsible for internal and police affairs. It indicates the development of the government department of the interior and administration in the 19th century and discusses and organisational and legal transformations in this department in the 20th century and at the beginning of the 21st century.

Keywords:

the government department of the interior and administration, administration, Poland, internal security, public order

Introduction

Central departmental institutions of public administration were popularised in the 18th century due to the effectively operating French administration of Louis XIV. Positive experiences in this scope, also other countries (including but not limited to Prussia, Habsburg Monarchy, Russia) inspired Poland to implement such reforms of the administrative system, taking into account, however, the local conditions and needs².

It must be noted that the essence of government departments is division of competences of public administration into mutually independent organisational structures forming the basic administration divisions, separated according to the substantive criteria (the so-called "real system"). It must be mentioned that in this approach, the government department is a term the meaning of which can be broader than a ministry. It encompasses all fields under the supervision of the minister as a single-person body, whereas the ministry is a body auxiliary for the minister, i.e. an office being directly subordinated to the minister, having no independence in terms of competences. In addition to the ministry, under the minister's authority and, thus,

---

¹ dr hab. nauk prawnych Paweł Cichoń, Katedra Historii Administracji i Myśli Administracyjnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński.

² J. Malec, D. Malec, Historia administracji i myśli administracyjnej, (History of administration and administrative thought), Kraków 2003, p. 15.

within the limits of his government department, there can be also other administrative authorities, separated organisationally and in terms of competences, both central and local. The minister is the personal and official chief of both them and the ministry.

The government departments separated according to the principles of the real system concentrate a quite homogeneous complex of tasks executed by the administrative structures. Their separation is, thus, the foundation of horizontal work distribution in the bureaucratic system, conducive to specialisation in its execution by the administrative apparatus.

Due to the nature of this study as well as its size, the further part of the article discusses only the Polish central administration authorities responsible for the matters of internal administration of the state which, over time, have become referred to as "internal affairs" and "administrative affairs". It presents information regarding both the authorities as well as the scope of their operation. The organisational and legal solutions introduced in the Polish territory during Austrian, Prussian and Russian partitions (1795-1918) as well as during the occupation in the course of World War II have been omitted as the purpose of the article is presentation of the genesis and historical development of the Polish government department of the interior and administration. The author has also resigned from describing the internal structure of the created departments, commissions, divisions and ministries as well as presentation of the local administrative bodies pursuing tasks in the scope of internal and administrative affairs.

Polish historiography is rich with scientific studies devoted to various aspects connected with organisation and functioning of the authorities managing the "internal affairs" and "administrative affairs", from the moment of their creation to the contemporary times. The

predominant forms are monographic studies in the form of books³ and articles⁴. There are, however, no studies in foreign languages, including but not limited to English, that would provide a synthetic presentation of the organisational and legal transformations regarding the Polish government department of the interior and administration. This article is, thus, an attempt to fill this gap, even if only partially, and to present a general overview of the issues in question to the readers. The article takes into consideration the legal status effective as at 1 December 2019.

Management of internal and police affairs at the central level in the 2nd half of the 18th century

The first department institutions in Poland were established in the 2nd half of the 18th century, in the period of enlightenment reforms that included also creation of a new system of state management referring to the Western European standards. These were Revenue Commissions (Komisje Skarbowe) and Military Commissions (Komisje Wojskowe) established in 1764 - separately for the Crown and Lithuania⁵.

---

³ Inter alia: R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, (The first twenty years of administration of internal affairs), Warszawa 1939; A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w dobie rozbiorów*, (Central police institutions in the times of partitions), Warszawa 1959; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, (Administrative policy of the minister of the interior of the Republic of Poland in years 1918-1939), Lublin 2009; P. Majer, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej*, (Internal security of Poland in historical development from the 10th century to the end of the People's Republic of Poland), Szczytno 2012; A. Misiuk, *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności. Zarys dziejów*, (Administration of internal affairs in Poland (from mid-18th century to the contemporariness). Historical outline), Olsztyn 2005; A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990. Zarządzanie bezpieczeństwem*, (History of internal security in Poland. Historical outline of institutions and services in years 1764-1990. Safety management), Warszawa 2015; A. Misiuk, *Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych w Polsce. Przemiany prawno-organizacyjne od połowy XVIII wieku do współczesności*, (An outline of the internal affairs administration system in Poland. Legal and organizational changes from mid-18th century to the contemporariness), Warszawa 2018; *100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018*, (100 years of the government department of the interior in Poland 1918-2018), ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018.

⁴ Inter alia: T. Majer, *Relacje Ministerstwa Administracji Publicznej z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945-1950*, (Relations between the Ministry of Public Administration and the Ministry of Public Security in the Years of 1945-1950). In: *Miscelanea Historico-Iuridica*, t. XI, r. 2012, pp. 373-397; M. Gałędek, *Miejsce resortu spraw wewnętrznych w administracji Księstwa Warszawskiego* (The Position of the Ministry of the Interior in the Administration of the Duchy of Warsaw). In: *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2013, 6 (4), pp. 405-422.

⁵ The administrative model existing in Poland was outdated, still deeply rooted in the estate monarchy, with a developed self-government of the nobility, all-powerful Sejm and a monarch deprived of real power. For several decades, the Polish state was also in a long-term period of internal decomposition. The process of administration reorganisation in Poland commenced in 1764, J. Malec, D. Malec, *op. cit.*, p. 63, 65; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, (History of administration in Poland 1764-1989), Warszawa 2007, pp. 68-70.

In 1775, the Permanent Council (Rada Nieustająca) was appointed, understood as a permanent Council of Ministers supporting the monarch (having mainly executive powers)⁶. Five departments of the Permanent Council included also the department of "Police, that is good order", composed of 8 members chaired by a separate president having the powers of a minister. The underlying premise for separation of this department was the understanding of the police - so typical for the Enlightenment - as the entirety of administration. Initially, the competences of this department were not too extensive as they were limited to control of operation of the Polish-Lithuanian Marshals Commission (responsible for public order and peace in the area of presence of the monarch) as well as verification of functioning of the local administration (in the scope of such issues as repair of roads and bridges, town finances and health conditions of its residents). These activities aimed at making the administrative work in the royal cities more efficient and increasing their income⁷.

In the period of the Great Sejm, in years 1788-1792, the constitution was adopted on 3 May 1791. Thereunder, an executive authority referred to as the Guardians of the Laws (Straż Praw) was appointed to supervise over compliance with the law in the country and to advise the king in public matters. In addition to the monarch, the authority's composition was as follows: primate, Sejm marshal and 5 ministers - including the minister of police and a separate minister of the seal who supervised the administrative aspects of functioning of the justice system and internal affairs⁸.

Four great commissions of the Commonwealth were also appointed, including the Police Commission (Komisja Policji). It was chaired by the marshals of the Crown and Lithuania as well as 12 commissioners. This commission was entrusted with the task of "taking care of general security and public order" in the royal cities as well as so-called "public convenience" matters (access to basic food products and counteracting monopolies, management of land roads and river routes as well as postal services, development of hospitals and organisation of forced labour of vagabonds and prisoners)⁹. Its tasks included also providing aid to the residents during natural disasters, supervision over foreigners,

---

⁶ J. Malec, D. Malec, op. cit., pp. 66-67; W. Witkowski, op. cit., pp. 72-74; W. Potkański, *Wzorce francuskie w epoce tworzenia na ziemiach Rzeczypospolitej resortu spraw wewnętrznych na przełomie XVIII i XIX w.* (French patterns in the era of creation in the lands of the Commonwealth Ministry of Interior Affairs at the turn of the 18th and 19th centuries). In: *100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018*, p. 18.

⁷ *Ibidem*, p. 18; P. Majer, op. cit., pp. 109-114.

⁸ To facilitate exercising this supervision, the minister of the seal was entrusted with supervision over the office "for internal interests". The office was divided into 5 divisions: education, police, seal, war and treasury, W. Witkowski, op. cit., pp. 77-78.

⁹ W. Potkański, op. cit., p. 19.

establishment of a uniform system of weights and measures, keeping the census, fighting crime, prostitution, begging, vagrancy, supervision over prisoners. Additionally, in the cities the competences included control of functioning of the public use facilities, coordination of firefighting activities, control of craftsmanship, counteracting rape and social unrests¹⁰. Thus, the role of the Police Commission was not only strictly police-like or related exclusively to guaranteeing security, but rather consisting in ensuring broadly understood prosperity. Unfortunately, the idea of the reforms did not survive the test of time and after the second partition in 1793 not only were further reforms inhibited, but previous system solutions were reintroduced. And, thus, for example the Permanent Council was restored, to be divided into 6 departments, including the department of police¹¹.

During the 1794 uprising, the Supreme National Council (Rada Najwyższa Narodowa) was established which was initially subordinate to the uprising commander, Tadeusz Kościuszko. It was to fulfil the function of a central government authority for civil matters¹². The council was composed of 8 divisions, including but not limited to the division Order (Wydział Porządku) and division of Security (Wydział Bezpieczeństwa) that had the role of ministries¹³. The division of Order focused on matters ensuring good control and quality of roads, postal service, transport, distribution of orders and instructions of the commander issued to the local authorities. The division of Security was responsible, inter alia, for counteracting espionage and diversion, fighting crime, supervision over prisons, passport control. The failure of the Kościuszko Uprising resulted in liquidation of the uprising administration and the third partition in 1795 and, thus, liquidation of the Polish state for 123 years.

Creation of the department of the interior and administration in the 19th century

The beginning of the 19th century brought an opportunity for the Polish lands to regain independence which was related to Napoleon Bonaparte and his conquests in Central and Eastern Europe. In 1807, Napoleon established the Duchy of Warsaw on the former Polish lands (of the second and third Prussian partition). He granted it a constitution and entrusted the executive power to king Frederick Augustus (concurrently the king of Saxony). The executive

---

¹⁰ Ibidem, p. 19; P. Majer, op. cit., p. 115-116; A. Misiuk, *Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych (...)*, pp. 39-44.

¹¹ Other departments: foreigners' interests, justice, army, treasury and education, J. Malec, D. Malec, op. cit., p. 75; W. Witkowski, op. cit., p. 84.

¹² W. Potkański, op. cit., pp. 23-24.

¹³ Other divisions: justice, treasury, food, military demands, foreign interests and national instruction, J. Malec, D. Malec, op. cit., p. 76; W. Witkowski, op. cit., p. 85; P. Majer, op. cit., p. 117.

power was entrusted to 5 ministers who directed the particular government departments individually. The appointed officials included the minister of the interior¹⁴ and a separate minister of the police¹⁵. The significance of the minister of the interior is emphasised by the principle of presumption of competence adopted in the statutory law of the Duchy of Warsaw according to which his competences included all state administration domains not reserved for other administrative bodies. The minister of the interior was responsible for political and administrative matters regarding various branches of the economy and public use. His powers covered also two specialised and separated divisions: education (including science and culture) and religious matters. They also went beyond the domain of revenue (administration of national treasure) and military (conscription, supply of the military, national guard). This is a clear indication that the "state host" was to be the minister of the interior. On the other hand, the domain of the minister of the police included fighting crime and other threats as well as supervision over public security and order. Not fully successful division of competences between these ministers gave rise to conflicts and competence-related disputes¹⁶.

The Napoleon's unsuccessful march on Moscow in 1812 brought the political and military catastrophe of the Duchy of Warsaw which remained under occupation of the Russian army and temporary administration under Russian control to 1815.

As a result of the decisions made at the Congress of Vienna in 1815, the lands forming the Duchy of Warsaw were divided. Its largest part in the form of the Kingdom of Poland became a part of the personal union with Russia. Alexander I of Russia granted it a constitution on 27 November 1815 which was one of the most liberal constitutions in Europe at that time.

The Kingdom of Poland had its own government referred to as the Administrative Council (Rada Administracyjna). It was composed of the King's Deputy (Namiestnik) as its chairman, ministers and persons appointed by the tsar who was concurrently the king of Poland. The ministers directed 5 government commissions, i.e. ministries, which included the Government Commission for the Interior and Police (Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji)¹⁷. The commission took over most tasks of the former ministry of the police and

---

¹⁴ M. Gałędek, op. cit., pp. 405-422.

¹⁵ P. Cichoń, *Urząd ministra policji w Księstwie Warszawskim* (The office of the minister of police in the Duchy of Warsaw). In: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807-2007)*, (Duchy of Warsaw in Napoleon history and tradition 1807-2007). ed. K. Bucholz-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, pp. 231-244.

¹⁶ M. Mielnik, *Spory kompetencyjne ministrów spraw wewnętrznych i policji w Księstwie Warszawskim* (Disputes of competence of interior ministers and police in the Duchy of Warsaw). In: *100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018*, pp. 34-45.

¹⁷ J. Malec, D. Malec, op. cit., p. 104; W. Witkowski, op. cit., p. 143.

ministry of the interior, becoming an institution with a bidirectional scope of operation. It was the first ever institution in the Polish administration which - from the point of view of its very name - could be referred to as the prototype of the contemporary Polish ministry of the interior and administration (bearing also in mind that the word "police" was still frequently treated as a synonym of the word "administration" at that time). Its tasks included: introducing and maintaining public order, care for public peace, civil freedoms and private property, care over agriculture, industry and commerce, supervision over urban development, administration of public buildings, hospitals and charity institutions, care for the condition of roads, water channels, mines as well as functioning of the postal services, administration organisation, penitentiary system, conscription¹⁸. Failure of the 1830/1831 November Uprising resulted in reorganisation of the central authorities of the Kingdom of Poland. For instance, education administration and educational affairs were transferred to the Government Commission for the Interior and Police which, in consequence, changed its name to the Government Commission for the Interior, Religious and Public Enlightenment (Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego). This commission was liquidated in 1868 and its powers were entrusted to the Minister of the Interior in Petersburg¹⁹.

In 1815, the Congress of Vienna decided also on establishment of the Free City of Cracow as a neutral and independent state, remaining, however, under joint control of Austria, Prussia and Russia. The highest state authority was the Senate which acted as the government and central national administration authority. Initially, there were five internal divisions of department nature in the Senate (Senat), including the division of Administration and a separate Police division²⁰. In 1816, their number was reduced to three: 1. Interior and Justice, 2. Police and Militia, 3. Public Revenue and Treasury. In 1822, mostly for saving purposes but also due to the close relations of administrative and police affairs, the competences of two divisions were combined: Police and Militia as well as Interior and Justice. This resulted in creation of a new division - Interior and Police (Spraw Wewnętrznych i Policji). which took over almost all competences of the above divisions. This way, the above division became the guardian of the internal national order and was responsible for the matters of internal order, protection of peace,

---

K. Wójcik, Rada i zadania wydziału policyjnego w Radomiu w latach 1810-1830 (Police Department of the province commission in Radom years 1810-1830 – its role and tasks). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, p. 51.

¹⁸ Ibidem, pp. 51-52.

¹⁹ W. Witkowski, op. cit., p. 146.

²⁰ Other divisions: Treasury and National Wealth, Justice, for establishment of the future organisation, P. Cichoń, Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji w Senacie Wolnego Miasta Krakowa (Department of Interior and Police in the Senate of the Free City of Cracow). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, pp. 59-60.

order and public security. The said division existed until the fall of the Free City of Cracow in November 1846, for the last several months of its functioning being a part of the Administrative Council (Rada Administracyjna) that replaced the liquidated Senate²¹.

Reorganisation of central internal affairs and administration bodies in the 20th century and at the beginning of the 21st century

The next stage connected with establishment of the Polish government department of the interior was the time of World War I and occupation of the central Polish lands (previously the Russian partition) by the German and Austro-Hungarian military. The Provisional Council of the State (Tymczasowa Rada Stanu) was appointed in 1916²². The Council plenary and Executive Division were separated from it, with the latter playing a significant role in creation of the future independent public administration. The Division covered 8 departments, including the Department of the Interior. Its tasks included: organisation of territorial administration, preparation of electoral system laws for the municipal governments, establishment of statistical administration, organisation of public health care²³.

Under the decree of the Regency Council (Rada Regencyjna) of 3 January 1918 on *temporary organisation of the supreme authorities in the Kingdom of Poland*, the departments were transformed into ministries. The decree appointed, inter alia, the minister of the interior and established the Ministry of the Interior. This decree granted the minister of the interior the broadest scope of competences based on the general clause as, in addition to the detailed tasks, he was also assigned to the "internal affairs not reserved for other ministries". The functions of this minister encompassed running all affairs falling within the scope of general national administration, supervision over local authorities, police affairs, health care, civil engineering and rebuilding the country, issue of concessions and water transport administration, land road administration, administration of postal service, telegraphs and other means of communication, naturalisation matters, general statistics, national insurance management, supervision over press²⁴.

---

²¹ P. Cichoń, op. cit., p. 67.

²² It was composed of 25 members who were nominated by the German and Austro-Hungarian general-governors, following consultations with the representatives of the Polish opinion-forming elites, A. Misiuk, *Geneza i działalność Ministerstwa Spraw Wewnętrznych u zarania II Rzeczypospolitej* (Origins and activities of the Ministry of the Interior at the beginning of the Second Polish Republic). In: *100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018*, p. 71.

²³ *Ibidem*, pp. 72-73.

²⁴ W. Kozyra, op. cit., pp. 43-44.

Along with establishment of further ministries, the scope of powers of the minister of the interior was gradually reduced. In years 1923-1932, relative stabilisation of the powers of the minister of the interior could be observed. Its main tasks did not change, i.e. general state administration, supervision of local governments, supervision over press and associations, issues of national statistics as well as police affairs of all types. The last of the mentioned domains meant that the minister of the interior was responsible for preventing and counteracting disturbance of the public order resulting from activities of individuals or independent from human actions (sanitary, veterinary, communication, field, forest, weights and measurement, market police, etc.)²⁵. He also dealt with criminal and political offences. His responsibilities included also the "prosperity police", i.e. supporting comprehensive development of the society. For these reasons, the opposing politicians frequently referred to the Ministry of the Interior as the ministry of the police. It is interesting that certain ministers of the interior publicly referred to themselves as ministers of the police²⁶.

In years 1918-1939, the minister of the interior was one of the most important officials of the government administration. His position in the state authority bodies was strong both in the period of parliamentary democracy as well as during the authoritarian system. The high political rank of this government department is proved by the fact that at times particularly difficult for the state, this ministerial office was taken by the prime ministers. In case of absence of the Prime Minister, the Minister of the Interior usually became his informal substitute, assuming control over the functioning of the entire council of ministers. The minister was also the chief of general administration at the local levels, supervising the activities of the 2nd instance administrative authorities (voivodes) and 1st instance administrative authorities (starosts). In the above period, he was also a member of such authorities as: Council of National Defence, Economic Committee of Ministers, Committee for the Defence of the Republic. The Central Statistical Office and State Police were also subordinate to him. He also exercised partial supervision over the Border Protection Corps and Border Guard²⁷.

After the Third Reich invaded Poland, the state authorities were forced to evacuate the offices. The Ministry of the Interior ceased to function on 17 September 1939 together with internment of the members of the government of Feliks Sławoj Składkowski in Romania²⁸.

---

²⁵ Ibidem, p. 82.

²⁶ Ibidem, p. 83.

²⁷ W. Kozyra, op. cit., pp. 66-71, 89-94, 100-117.

²⁸ Ibidem, pp. 123-124.

Officially, the Council of Ministers functioned until the government-in-exile was established in Paris on 30 September 1939. The duties of the minister of the interior were taken over by the prime minister and Commander in Chief Władysław Sikorski. Until the structure of the government department was formed, its functions were fulfilled by the relevant units of the Presidium of the Council of Ministers. The Ministry of the Interior was established on 28 August 1940 after the government was transferred to London. It continued the works of the pre-war ministry in a significantly restricted scope and its main tasks included: supervision over the civil structures of the Polish Underground State, ensuring communication with the country through a network of units in Europe and Middle East as well as directing the underground fight against the German occupant. Subsequently, in the occupied Poland, the Government Delegation for Poland (Delegatura Rządu na Kraj) was established in 1940. The equivalent of the government department of the interior in the Office of the Government Delegate for Poland was the Department of Internal Affairs²⁹.

In 1944, the Polish Committee of National Liberation (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego) was established in Moscow, being a surrogate of the Polish, yet Communist, government, fully rejecting the superiority of the government-in-exile operating in London. It was composed of 13 government departments, including the department of public administration and department of public security. On 31 December 1944, the Polish Committee of National Liberation was transformed into the Provisional Government of the Republic of Poland (Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej) and the government departments received the status of ministries³⁰.

The Ministry of Public Administration operated to 28 April 1950³¹. In 1954³², it was replaced with two separate structures: Committee for Public Security (Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego) and Ministry of the Interior (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych). Two years later, the Committee for Public Security was dismissed and its competences - counteracting espionage, diversion, terrorism and other hostile actions against

---

²⁹ J. Malec, D. Malec, *op. cit.*, pp. 191-192; W. Witkowski, *op. cit.*, pp. 378-382; A. Misiuk, *Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych (...)*, pp. 185-191.

³⁰ Under the Act of 31.12.1944, *Dziennik Ustaw* (Journal of Laws) of 1944, No. 19, item 99. W. Witkowski, *op. cit.*, p. 415-416, J. Malec, D. Malec, *op. cit.*, pp.197-198; P. Majer, *op. cit.*, pp. 318-319, 342-344.

³¹ T. Majer, *op. cit.*, pp. 373-397.

³² Under the Decree of 07.12.1954 on supreme authorities of public administration for internal affairs and public security, *Dz. Ustaw* (Journal of Laws) of 1954, No. 54, item 269.

the People's Republic of Poland (Polska Rzeczpospolita Ludowa) - were transferred to the minister of the interior³³.

After the system changes in Poland in 1989-1990, the office of the minister of the interior and the Ministry of the Interior were maintained. Under the Act of 6 April 1990, the head of the above government department was the supreme national administration authority in the domain of state security, security of the citizens as well as public security and order, protection of the national borders, firefighting, administration of the internal as well as social and administrative affairs, misconducts, national and professional secrets, removal of effects of natural disasters, organisation and supervision of the department education, technical and engineering supervision in the scope of internal security³⁴.

On 1 January 1997, as a result of reforms of the central administrative and economic government, the department of the interior was transformed into the department of the interior and administration³⁵. Thus, the head of the newly established government department became the authority proper for two divisions of the government administration: interior and public administration³⁶.

In 2011, the Ministry of the Interior and Administration was liquidated³⁷. The organisational units and employees running such divisions as "public administration" or "denominations, national and ethnic minorities" were transferred to the newly established Ministry of Administration and Digitalization (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji), whereas the units and employees running the division of the "interior" were transferred to the newly established Ministry of the Interior. Thus, two separate government departments directed by two independent ministers were created.

At the end of 2015, the Ministry of the Interior and Administration was restored³⁸. According to the Regulation of the Prime Minister of 17 November 2015 on the detailed scope

---

³³ Under the Act of 13.12.1956 on change of organisation of the supreme authorities of public administration for public security, Dz. Ustaw (Journal of Laws) of 1956, No. 54, item 241. W. Witkowski, op. cit., p. 421; P. Majer, op. cit., p. 300; A. Misiuk, Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych (...), p. 209.

³⁴ On the Office of the Minister of the Interior, Dz. Ustaw (Journal of Laws) of 1990, No. 30, item 179.

³⁵ According to the Act of 21.06.1996 on the office of the Minister of the Interior and Administration, Dz. Ustaw (Journal of Laws) of 1996, No. 106, item 491; A. Misiuk, Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych (...), p. 262.

³⁶ Detailed scope of operation of the Minister of the Interior and Administration was established under the Regulation of the Prime Minister of 07.08.1997, Dz. Ustaw (Journal of Laws) of 1997, No. 95, item 581.

³⁷ Under the Regulation of the Council of Ministers of 21.11.2011 on the establishment of the Ministry of Administration and Digitalization, Dz. Ustaw (Journal of Laws) of 2011, No. 250, item 1501.

³⁸ The Ministry was established under the Regulation of the Council of Ministers of 20.11.2015 through transformation of the Ministry of the Interior (supporting the division: internal affairs) with incorporation of a part

of operation of the Minister of the Interior and Administration, this minister was in charge (and is still in charge under the Regulation of 2019³⁹) of three domains of the government administration: "public administration", "internal affairs", "denominations, national and ethnic minorities".

Currently, i.e. on 2019, the division of "public administration" covers the following categories of matters: 1) administration, including organisation of public administration offices and administrative procedures; 2) reforms and organisation of public administration structures; 3) complex government administration in the voivodship; 4) administrative division of the state and names of the settlement units and physiographic objects; 5) counteracting the effects of natural disasters and similar incidents posing a threat to public safety; 6) removal of effects of natural disasters and similar incidents posing a threat to public safety; 7) public fundraising; 8) keeping the register of entities conducting a lobbying activity professionally. The division "of internal affairs" covers the following matters: 1) public security and order protection; 2) protection of national borders, border traffic and foreigner control as well as coordination of activities related to the national migration policy; 3) crisis management; 4) civil defence; 5) firefighting; 6) supervision over mountain and water rescue; 7) citizenship; 8) census, identity cards and passports, in the scope provided for in the statutory law; 9) vital records in the scope provided for in the statutory law and change of names and surnames. Finally, the division "of denominations as well as national and ethnic minorities" covers the following matters: 1) relations between the State and the Catholic Church and other churches and religious organisations; 2) related to preservation and development of cultural identity of national and ethnic minorities, civil and social integration of the members of such minorities as well as preservation and development of regional languages⁴⁰.

The Minister of the Interior and Administration supervises the following persons: Director of the Retirement and Pension Institution of the Ministry of the Interior and Administration, Chief of Police, Chief of Border Guard, Chief of State Fire Rescue, Chief of

---

of units and employees of the previous Ministry of Administration and Digitalization (supporting the following divisions: public administration as well as denominations, national and ethnic minorities), Dz. Ustaw (Journal of Laws) 2015.1946. Furthermore, under the Regulation of the Council of Ministers of 07.12.2015, the ministry was transformed through transfer of some of its units and employees (involved on the matters of land survey and cartography) to the Ministry of Infrastructure and Civil Engineering, Dz. Ustaw (Journal of Laws) 2015.2080.

³⁹ Regulation of the Prime Minister of 16.08.2019 on the detailed scope of operation of the Minister of the Interior and Administration, Dz. Ustaw (Journal of Laws) 2019.1540.

⁴⁰ Act of 04.09.1997 on the divisions of government administration, Dz. Ustaw (Journal of Laws) 2019.945.1248.1696.2170 - consolidated text).

the National Security Service, Chief of the National Civil Defence of Poland, Head of the Office for Foreigners, Inspector for Internal Supervision⁴¹.

Conclusion

To summarise, analysis of the presented issues leads to the conclusion that formation and development of the Polish government department of the interior and administration has been in progress for over 200 years. Over the said time, the scope of affairs included in the category of "police affairs", "internal affairs" and "administrative affairs" has changed. There have also been various organisational changes, including the names of the authorities administering such categories of affairs. The transformations in this scope were determined by the changing political situation in the Polish territory. There are no doubts, however, they were connected with the increased interest of the public authorities in proper organisation of the state, its administrative structures, good management of public affairs of social significance, but also care for the broadly understood public order and security. The motivations indicated above remain ever so valid to this day and encourage continuous reflection over search for optimum solutions regarding internal administration, responding to the social and political changes. The minister of the interior (and, over time, also of administration) has actually become the "host of the state" and holds this function to this day.

Bibliography

Monographs and textbooks:

HAUSNER R., Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych, (The first twenty years of administration of internal affairs), Warszawa 1939

KOZYRA W., Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939, (Administrative policy of the minister of the interior of the Republic of Poland in years 1918-1939), Lublin 2009, ISBN 978-83-227-3010-2

MAJER P., Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej, (Internal security of Poland in historical development from the 10th century to the end of the People's Republic of Poland), Szczytno 2012, ISBN 978-83-7462-287-316-2

MALEC J., MALEC D., Historia administracji i myśli administracyjnej, ([History of administration and administrative thought), Kraków 2003, ISBN 83-223-1353-9

---

⁴¹ Dz. Ustaw (Journal of Laws) 2019.1540.

MISIUK A., Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności. Zarys dziejów, (Administration of internal affairs in Poland (from mid-18th century to the contemporariness). Historical outline), Olsztyn 2005, ISBN 8372994277

MISIUK A., Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990. Zarządzanie bezpieczeństwem, (History of internal security in Poland. Historical outline of institutions and services in years 1764-1990. Safety management), Warszawa 2015, ISBN 978-83-7930-526-1

MISIUK A., Zarys ustroju administracji spraw wewnętrznych w Polsce. Przemiany prawno-organizacyjne od połowy XVIII wieku do współczesności, (An outline of the internal affairs administration system in Poland. Legal and organizational changes from mid-18th century to the contemporariness), Warszawa 2018, ISBN 978-83-8085-634-9

WITKOWSKI W., Historia administracji w Polsce 1764-1989, (History of administration in Poland 1764-1989), Warszawa 2007, ISBN 978-83-01-14583-5

ZAHORSKI A., Centralne instytucje policyjne w dobie rozbiorów, (Central police institutions in the times of partitions), Warszawa 1959

Chapter in a textbook or a monograph:

CICHON P., Urząd ministra policji w Księstwie Warszawskim (The office of the minister of police in the Duchy of Warsaw). In: Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807-2007), (Duchy of Warsaw in Napoleon history and tradition 1807-2007), ed. K. Bucholz-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, pp. 231-244, ISBN 978-83-7455-056-7; ISBN 978-83-601285-1-0

CICHON P., Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji w Senacie Wolnego Miasta Krakowa (Departament of Interior nad Police in the Senate of the Free City of Cracow). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018, ISBN 978-83-65992-09-3, pp. 57-68

MIELNIK M., Spory kompetencyjne ministrów spraw wewnętrznych i policji w Księstwie Warszawskim (Disputes of competence of interior ministers and police in the Duchy of Warsaw). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018, ISBN 978-83-65992-09-3, pp. 34-45

MISIUK A., Geneza i działalność Ministerstwa Spraw Wewnętrznych u zarania II Rzeczypospolitej (Origins and activities of the Ministry of the Interior at the beginning of the Second Polish Republic). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018, ISBN 978-83-65992-09-3, pp. 70-85

POTKAŃSKI W., Wzorce francuskie w epoce tworzenia na ziemiach Rzeczypospolitej resortu spraw wewnętrznych na przełomie XVIII i XIX w. (French patterns in the era of creation in the lands of the Commonwealth Ministry of Interior Affairs at the turn of the 18th and 19th centuries). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018, ISBN 978-83-65992-09-3, pp. 16-33

WÓJCIK K., Rada i zadania wydziału policyjnego w Radomiu w latach 1810-1830 (Police Department of the province commission in Radom years 1810-1830 – its role and tasks). In: 100 lat resortu spraw wewnętrznych w Polsce 1918-2018, ed. P. Majer, E. Zagajewska-Rytelewska, Olsztyn 2018, ISBN 978-83-65992-09-3, pp. 46-56

Periodicals and journals:

GAŁĘDEK M., Miejsce resortu spraw wewnętrznych w administracji Księstwa Warszawskiego (The Position of the Ministry of the Interior in the Administration of the Duchy of Warsaw). In: *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2013, 6 (4), ISSN 2084-4115, pp. 405-422

MAJER T., Relacje Ministerstwa Administracji Publicznej z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945-1950, (Relations between the Ministry of Public Administration and the Ministry of Public Security in the Years of 1945-1950). In: *Miscelanea Historico-Iuridica*, t. XI, r. 2012, ISSN 1732-9132, pp. 373-397

PRÁVNO-HISTORICKÝ ODKAZ NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMOV A VÝKON POLITICKÝCH PRÁV

LEGAL AND HISTORICAL LEGACY OF THE UNDEMOCRATIC REGIMES AND THE EXECUTION OF THE POLITICAL RIGHTS

Terézia Čokynová¹

Abstrakt:

Skúsenosť s nedemokratickými režimami 20. storočia zdôrazňuje potrebu ochrany demokracie založenej na ochrane práv a slobôd jednotlivca. V tejto súvislosti sa sformoval koncept militantnej demokracie, teda demokracie schopnej obrániť sa pred takými prvkami, ktoré by ju zničili využitím jej vlastných prostriedkov, resp. vymožeností. Príspevok sa zameriava na identifikáciu takých právnych prostriedkov v oblasti výkonu politických práv, ktoré možno charakterizovať ako právne nástroje militantnej demokracie.

Kľúčové slová:

Militantná demokracia, brániaca sa demokracia, nedemokratický režim, politické práva

Abstract:

The experience with the undemocratic regimes of the 20th century emphasizes the need to protect the democracy based on the human rights and individual freedoms protection. In this regard, the concept of the militant democracy, that is the democracy capable of its own defence against elements destroying it whilst using its own tools or conveniences, had been formed. The paper is focused on the identification of such legal tools in the area of the execution of the political rights that could be characterized as the legal tools of the militant democracy.

Keywords:

Militant democracy, self-defending democracy, undemocratic regime, political rights

Úvod

Dňa 3. septembra 2019 Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej len „Najvyšší súd SR“) potvrdil rozsudkom vo veci sp. zn. 2To/10/2018 rozsudok Špecializované trestného súdu, ktorým bol Milan Mazurek, toho času poslanec Národnej rady Slovenskej republiky za politickú stranu Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, uznaný vinným zo spáchania úmyselného trestného činu hanobenia národa, rasy a presvedčenia podľa ustanovenia § 423 ods. 1 písm. a), ods. 2 písm. c) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej len „Trestný zákon“) v znení účinnom do 31. decembra 2016.² V dôsledku právoplatného odsúdenia za úmyselný

---

¹ Mgr. Terézia Čokynová, interná doktorandka na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

² Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. septembra 2019, sp. zn. 2To/10/2018. In: Najvyšší súd Slovenskej republiky [online]. [cit.2019-11-10]. Dostupné na internete:

trestný čin zanikol Milanovi Mazurekovi poslanecký mandát v zmysle ustanovenia čl. 81a písm. f) ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“).³ Uvedené rozhodnutie vyvolalo vlnu diskusie ohľadne primeranosti konštrukcie zániku poslaneckého mandátu v dôsledku spáchania verbálneho trestného činu, ktorý je označovaný ako „len prejavenie názoru.“⁴

V tejto súvislosti vyvstáva otázka opodstatnenia takejto konštrukcie inštitútu zániku poslaneckého mandátu ako aj otázka, či je možné nájsť nejakú spojitosť medzi právno-historickými skúsenosťami s nedemokratickými režimami dvadsiateho storočia a právnou úpravou tohto inštitútu, prípadne či možno v právnom poriadku Slovenskej republiky nájsť také právne inštitúty priamo súvisiace s výkonom politických práv, ktoré by nadväzovali na právno-historickú skúsenosť s režimami dvadsiateho storočia.

1 Vymedzenie pojmu militantná demokracia

Militantná demokracia je koncept stojaci na pomedzí politológie a práva, pričom v teoretickej rovine je mu venovaná väčšia pozornosť práve v politológii.⁵ Aj keď k podrobnému rozpracovaniu tohto konceptu došlo až v tridsiatych rokoch 20. storočia,⁶ určité teoretické základy možno pozorovať už v skorších dielach, napríklad u Johna Locka, Charlesa Luisa Montesquieuho či Johna Stuarta Milla. Locke pripúšťal možnosť obmedziť práva a slobody toho, kto ich zneužíva.⁷ Obdobne Montesquieu pojednával o možnosti zákonným spôsobom obmedziť slobodu jednotlivca v záujme zachovania slobody všetkých.⁸ Mill popri zdôraznení funkcie politických slobôd zároveň podotýka, že povinnosťou štátu je jednak rešpektovať politickú slobodu jednotlivcov a jednak starostlivo sledovať každý taký krok, ktorý by jednotlivcovi alebo skupine osôb umožňoval získať moc nad ostatnými.⁹ Čo spája úvahy

---

https://www.nsud.sk/data/att/86935_subor.pdf/.

³ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-10], ustanovenie čl. 81a písm. f). Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20190701#>.

⁴ Pozri napríklad: STA (Slovenská tlačová agentúra): Aktualizované: Mazurek z Kotlebovej ESNS príde o mandát, súd ho uznal vinným za reči o Rómoch. In: SIT. Webnoviny [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete: <https://www.webnoviny.sk/poslanec-za-kotlebovu-lsns-sa-opat-postavi-pred-sud-milan-m-nesuhlasil-s-povodnym-rozsudkom/>. MICHELKO, R.: Odsúdenie za názor ako predzvesť novej totality? In: Zem & Vek [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete: <https://zemavek.sk/odsudenie-za-nazor-ako-predzvest-novej-totality/>.

⁵ VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizacebránicise demokracie. In: Právnik, roč. 151, 2012, č. 5., s. 441.

⁶ K vzniku konceptu militantnej demokracie pozri podkapitolu 1.1.

⁷ LOCKE, J.: Dopis o toleranci. Brno: Atlantis, 2000, s. 47.

⁸ MONTESQUIEU, CH. L.: O duchu zákonů I. Praha: Oikoymenh, 2010, s. 233-234.

⁹ MILL, J. S.: O politickej slobode. Bratislava: Kalligram, 2001. 176 s. ISBN 80-7149-405-4. S. 152.

uvedených troch autorov je skutočnosť, že za určitých okolností je zásah do práv a slobôd jednotlivcov ospravedlniteľný v záujme ochrany práv a slobôd celku.

V teoretických prácach autorov venujúcich sa konceptu militantnej demokracie sa možno stretnúť aj s pojmom brániaca sa demokracia, pričom tieto dva pojmy sú u väčšiny autorov vnímané ako pojmy synonymické. S pojмами militantná a obranná, resp. bránica sa demokracia pracuje aj AmiPedahzur, pričom nimi označuje kvalitatívne odlišné koncepty; militantná demokracia je podľa neho taká demokracia, ktorá aktívne pôsobí voči svojim nepriateľom, je voči nim útočná. Podľa Pedahzura je militantná demokracia charakteristická pre štáty, ktoré častejšie čelia politickému násiliu alebo pre také, ktoré nevychádzajú z liberálnych hodnôt. Obranná demokracia je vo svojich nástrojoch miernejšia a aktivizuje sa v prípade ohrozenia. Má ísť o také demokracie, ktoré disponujú preventívnymi nástrojmi ochrany *pro futuro* a ktoré preferujú prostriedky aplikované orgánmi súdnictva. Pedahzur okrem odlišenia pojmov militantnej a obrannej demokracie vytvára aj koncept tzv. imunitnej demokracie, pod ktorou rozumie takú demokraciu, kde štát vykonáva len minimálne zásahy, keďže imunitný prvok vychádza z občiansky uvedomelej spoločnosti. Zároveň podmieňuje zásahy štátu pravidlám; mali by byť limitované a jednoznačne určené, transparentné, nevyhnutné a efektívne a preskúmateľné orgánmi súdnictva.¹⁰

Okrem uvedených pojmov sa v dielach niektorých autorov môžeme stretnúť aj s pojмами ako netolerantná¹¹ či agonistická demokracia.¹²

Aby sme mohli pristúpiť k ustáleniu definície pojmu militantná demokracia, je nevyhnutné pozrieť sa bližšie na teoretické rozpracovanie tohto konceptu.

1.1 Teoretické poňatie konceptu militantnej demokracie

Ako sme už podotkli, napriek tomu, že základy militantnej demokracie boli položené už skôr, k rozpracovaniu tohto konceptu došlo až v 20. storočí v súvislosti s nástupom fašizmu a národného socializmu. Za „otca“ konceptu militantnej demokracie považujeme nemeckého politológa Karla Loewensteina.¹³ Loewenstein v roku 1937 uverejnil dva na seba nadväzujúce články s názvom *Militantná demokracia a základné práva*,¹⁴ v ktorých prostredníctvom

---

¹⁰ PEDAHZUR, A.: Struggling Challenges of Right-Wing Extremism and Terrorism within Democratic Boundaries: A Comparative Analysis. In: Conflict and Terrorism, 2001, roč. 24, č.5 [online] [cit. 2019-12-10], s. 343-355. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/105761001750434213>.

¹¹ S týmto pojmom pracujú vo svojom diele Gregory H. Fox a Georg Nolte. Pozri bližšie podkapitolu 1.2.

¹² S týmto pojmom pracuje vo svojom diele Chantal Mouffe. Pozri bližšie podkapitolu 1.2.

¹³ PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: Právny obzor, roč. 99, 2016, č. 4, s. 333.

¹⁴ Z anglického originálu *Militant Democracy and Fundamental Rights*.

analýzy fašizmu a nacizmu dospel k záveru, že autoritatívne sily využívajú na uchopenie moci a postupné odstránenie demokracie demokratické inštitúty akými sú sloboda prejavu, sloboda zhromažďovania a združovania a vo všeobecnosti aj tolerancia. Uvedené teda znamená, že demokracia sama poskytuje svojim nepriateľom, t. j. silám, ktoré ju v konečnom dôsledku chcú paralyzovať a odstrániť, nástroje na svoje zničenie.¹⁵Tento názor potvrdzujú slová nacistického ministra pre ľudovú osvetu a propagandu, Josepha Goebbelsa: „*Prišli sme do Ríšskeho snemu, aby sme sa vyzbrojili zbraňami demokracie z jej arzenálu. Stali sme sa poslancami Ríšskeho snemu, aby nám weimarská ideológia pomohla sama seba zničiť.*“¹⁶Loewenstein preto zastával názor, že demokracia by sa v záujme ochrany pred takýmito eróznymi vplyvmi mala potlačujúce princípy, na ktorých stojí, uchýliť k využitiu mocenských prostriedkov, čím sa stáva militantnou.¹⁷ Na obranu demokracie identifikuje štrnásť základných právnych opatrení; podľa Loewensteina je potrebné:

1. legislatívne zakotviť trestnosť otvorených rebélií, povstaní, podnecovania k vzburám, rozširovania nepokojov a konšpirácií proti štátu,
2. postaviť mimo zákon hnutia, ktoré napádajú demokraciu,
3. vytvoriť zákonné opatrenia proti poloozbrojeným skupinám v rámci politických strán a proti noseniu jednotného oblečenia či symbolov identifikujúcich politické postoje na verejnosti,
4. včas zlikvidovať ozbrojené skupiny,
5. obmedziť výrobu a nakladanie so zbraňami,
6. prijať zákony umožňujúce elimináciu možnosti zneužitia parlamentných inštitúcií politickými extrémistami,
7. prijať zákony zabraňujúce vyvolávaniu verejných nepokojov, najmä v spojitosti s prejavmi nenávisťi,
8. prijať opatrenia na obmedzenie zhromaždení podľa bodu 7.,
9. umožniť za určitých okolností obmedzenie slobody prejavu,
10. postihovať prejavy podporujúce alebo velebiace politické trestné činy a prejavy vyzývajúce k odporu proti existujúcim zákonom,

---

¹⁵LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights I. In: The American Political Science Review [online], 1937, roč. 31, č. 3 [cit. 2019-12-10], s. 417-432. Dostupné na internete: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/lowenstein_militant_democracy_i.pdf.

¹⁶ Cit. podľa: VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizace bránicise demokracie. In: Právnik, roč. 151, 2012, č. 5, s. 444.

¹⁷LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights I. In: The American Political Science Review [online], 1937, roč. 31, č. 3 [cit. 2019-12-10], s. 417-432. Dostupné na internete: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/lowenstein_militant_democracy_i.pdf.

11. zabezpečiť lojálnosť silových zložiek štátu,
12. zabezpečiť lojálnosť verejných úradníkov,
13. zaviesť politickú políciu s kompetenciou postihovať antidemokratické aktivity a
14. zamedziť vplyv zahraničnej nedemokratickej propagandy.¹⁸

Pri zrode konceptu militantnej demokracie stál i Carl Schmitt, nemecký právnik a člen NSDAP.¹⁹ Schmitt bol paradoxne odporcom liberálnej demokracie a kritikom Weimarskej republiky a vo svojich prácach otvorene obhajoval nacistický režim. Význam jeho diela spočíva v tom, že vo svojej kritike vytykal vtedajšej demokracii slabú reakcieschopnosť pri strete so svojimi nepriateľmi a neschopnosť prijať rozhodnutie; podľa Schmittovho názoru je však takéto rozhodnutie schopný urobiť len suverén.²⁰ Za predpoklad fungujúcej militantnej demokracie považoval existenciu nemenného ústavného streda, teda materiálneho jadra ústavy.²¹ Vo svojom diele *Politická teológia*²² sa venoval modelu diktatúry, v ktorej je za účelom ochrany, resp. obnovy ústavného poriadku na obmedzenú dobu šiestich mesiacov ustanovený diktátor, pričom práva občanov sú na tento limitovaný čas suspendované. Schmittovu koncepciu militantnej demokracie možno označiť ako silne militantnú.²³

Nevyhnutnosť obrany demokracie sa opätovne ukázala po nástupe komunizmu a diskusia na túto tému bola otvorená najmä v štátoch s mladými demokraciami. K súčasným významným teoretikom v tejto oblasti patrí Giovanni Capoccia. Capoccia vytvoril štyri základné stratégie na obranu demokracie, pričom tieto stratégie rozdelil podľa povahy na represívne a inkluzívne:

1. militantná stratégia založená na represívnom zásahu do práv a slobôd v reakcii na bezprostredné ohrozenie demokratického poriadku,
2. inkorporačná stratégia založená na včlenení (inkorporácii) hodnotových nepriateľov demokracie do systému tak, že im umožňuje pôsobiť ako organizovaná opozícia, čím dochádza k oslabeniu ich destabilizačného vplyvu,²⁴

---

¹⁸LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights II. In: The American Political Science Review [online], 1937, roč. 31, č. 4 [cit. 2019-12-10], s. 638-658. Dostupné na internete: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/lowenstein_militant_democracy_ii.pdf.

¹⁹Národnosocialistická nemecká robotnícka strana.

²⁰PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: Právny obzor, roč. 99, 2016, č. 4, s. 331-352.

²¹VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizace bránice demokracie. In: Právnik, roč. 151, 2012, č. 5, s. 446.

²²Z anglického originálu *Political Theology*.

²³PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: Právny obzor, roč. 99, 2016, č. 4, s. 331-352.

²⁴Capoccio pracuje s predpokladom, že ak sa nedemokratickým silám umožní vyjadrovať svoje názory a nesúhlas v rámci demokratického zriadenia, odvádza ich to od násilných reakcií, čím sa znižujú odstredivé sily v spoločnosti.

3. očistná stratégia založená na dlhodobom posilňovaní štátnych inštitúcií a byrokracie za účelom posilnenia lojálnosti demokratickej vláde a

4. výchovná stratégia založená na dlhodobom výchovnom a vzdelávacom pôsobení na celú spoločnosť, pričom významnú úlohu v tomto smere plní občianska spoločnosť a mimovládne organizácie.²⁵

Ďalším významným teoretikom z predmetnej oblasti je už vyššie spomenutý AmiPedahzur, ktorý odčlenil pojmy militantná a bránica sa demokracia podľa nástrojov, ktoré štát využíva na ochranu svojho zriadenia a pridal k nim pojem imunitnej demokracie, ktorý považuje za najvhodnejší a najefektívnejší model obrany demokracie.²⁶

V prostredí slovenského právneho poriadku vystupuje v otázke ochrany demokratického poriadku do popredia aj členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii, ktorá je založená na hodnotách demokracie a ochrany základných práv a slobôd.²⁷ V tomto ohľade je významná otázka, akú úlohu zohráva Európska únia v ochrane demokratického štátneho zriadenia svojich členských štátov. Rozpracovaniu tejto problematiky sa venuje Jan-Werner Müller napríklad vo svojom diele *Európska únia ako militantná demokracia: Existujú obmedzenia ústavných mutácií v rámci členských štátov EÚ?*²⁸ Müller sa vo svojej analýze zameriava na ustanovenie čl. 7 Zmluvy o Európskej únii,²⁹ na základ ktorého môže byť začaté predbežné vyšetrenie členského štátu a môže mu byť po zistení nedostatkov uložená sankcia v podobe pozastavenia určitých práv vyplývajúcich zo zmlúv. Tento inštitút sa však v súčasnej podobe javí ako procedurálne komplikovaný a substantívne nejednoznačný.³⁰

---

²⁵ VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizace bránice demokracie. In: Právník, roč. 151, 2012, č. 5, s. 441-452.

²⁶ Pozri vyššie kapitolu 1.

²⁷ Článok 2 Zmluvy o Európskej únii. In: Eur-Lex. Prístup k právu Európskej únie [online]. [cit. 2019-12-20]. Dostupné na internete: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0011.02/DOC_1&format=PDF.

²⁸ Z anglického originálu *The EU as a Militant Democracy, or: Are There Limits to Constitutional Mutations Within the EU Member States?*

²⁹ V zmysle ustanovenia čl. 7 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii: „Na základe odôvodneného návrhu jednej tretiny členských štátov, Európskeho parlamentu alebo Európskej komisie môže Rada štvorpäťinovou väčšinou svojich členov po získaní súhlasu Európskeho parlamentu rozhodnúť, že existuje jasné riziko vážneho porušenia hodnôt uvedených v článku 2 niektorým členským štátom. Pred prijatím takéhoto rozhodnutia Rada vypočuje príslušný členský štát a v súlade s tým istým postupom mu môže adresovať vhodné odporúčania. Rada pravidelne overuje, či dôvody, na základe ktorých prijala rozhodnutie, ešte stále trvajú.“

³⁰ MÜLLER, A.: The EU as a Militant Democracy, or: Are There Limits to Constitutional Mutations Within the EU Member States? In: Revista de Estudios Políticos (nueva época) [online], 2014, č. 165 [cit. 2019-12-12], s. 141-162. Dostupné na internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/97c2/3516002e350516bc48b2fcf7ec99e845139c.pdf>.

V prostredí českej a slovenskej teórie sa konceptu militantnej demokracie venuje napríklad Daniel Milo,³¹ Michal Miklovič,³² Miroslav Mareš³³ a Štěpán Výborný.³⁴ Všetci menovaní autori sa problematike militantnej demokracie venujú prevažne len cez prizmu politologického výskumu extrémizmu a rasizmu. Chýba však komplexný pozitívnoprávny pohľad na predmetný fenomén.

1.2 Kritika konceptu militantnej demokracie

Koncept militantnej demokracie založený na ochrane demokracie a jej poriadku proti eróznym vplyvom sa spája aj s určitým nebezpečenstvom, preto je oprávnené vystavený kritike. Napríklad Chantal Mouffe, ktorý na označenie tohto konceptu používa pojem agonistická demokracia,³⁵ identifikuje riziko, že tí, ktorí sú vylúčení v záujme ochrany demokracie, sa pripoja k fundamentálnym hnutiam alebo antiliberalným populistickým formám demokracie.³⁶

Americkí akademici Gregory H. Fox a Georg Nolte v rámci rozpravy o militantnej demokracii dospeli k členeniu demokracií na tolerantné a netolerantné, pričom militantné demokracie identifikujú ako netolerantné, keďže v záujme ochrany demokracie obmedzujú politické práva svojich názorových oponentov.³⁷

Ku kritikom konceptu militantnej demokracie možno zaradiť aj Otta Pfersmanna, ktorý vyslovil obavu, či môže byť tento koncept zlučiteľný so samotnou podstatou demokracie a s princípmi, na ktorých stojí.³⁸

Giovanni Capoccia upozorňuje na dva extrémny, ktoré sa pri obrane demokracie môžu vyskytnúť; ak vláda reaguje na nepriateľské sily príliš razantne a ofenzívne, stáva sa sama autoritatívnou, naopak ak je príliš tolerantná, môže to viesť ku kolapsu demokratického režimu. V tomto ohľade Capoccia vyslovil názor, že reakcia štátu by mala byť priamo úmerná sile

---

³¹ Napríklad v diele *Rasistický extrémizmus na Slovensku*.

³² Napríklad v diele *Limity protiextrémistickej politiky na Slovensku*.

³³ Napríklad v diele *Militantní demokracie vstřední Evropy*, ktorú napísal v spoluautorstve so Štěpánom Výborným.

³⁴ Napríklad v diele *Konceptualizace bránci se demokracie*.

³⁵ Z anglického originálu *agonistic democracy*, keďže sa podľa Mouffu demokracia ocitá v agónii.

³⁶ PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, roč. 99, 2016, č. 4, s. 343.

³⁷ FOX, G. H., NOLTE, G.: *Intolerant Democracies*. In: *Harvard International Law Journal* [online], roč. 36, 1995, č. 1. [cit. 2019-12-12]. Dostupné na internete:

<https://digitalcommons.wayne.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1209&context=lawfrp>.

³⁸ PFERSMANN, O.: *Shaping Militant Democracy: Legal Limits to Democratic Stability*. In: SAJÓ, A. (ed.): *Militant Democracy*. Utrecht: Eleven International Publishing, 2004, s. 47-68.

podpory verejnosti nepriateľov demokracie, a teda aj riziku narušenia demokratického režimu.³⁹

2 Koncept militantnej demokracie v právnom poriadku Slovenskej republiky

Teoretické základy uvedené v predchádzajúcej kapitole pochádzajú z diel zahraničných politológov, ktorí sa venovali rozpracovaniu konceptu militantnej demokracie. Predmetný koncept sa však opiera o pozitívnoprávne zakotvenie inštitútov, ktoré dokážu efektívne ochrániť demokraciu pred eróznymi vplyvmi. Ak sa pozrieme bližšie na štrnásť právnych opatrení vymedzených Karlom Loewensteinom, môžeme ich v závislosti od ich podstaty rozčleniť na opatrenia v trestnoprávnej oblasti, opatrenia v oblasti správy verejných vecí a na opatrenia v oblasti výkonu politických práv.

Podľa právneho poriadku Slovenskej republiky k politickým právam patrí sloboda prejavu, petičné právo, zhromažďovacie právo, sloboda združovania a volebné právo (aktívne i pasívne).⁴⁰ Všetky uvedené práva sú ďalej predmetom podrobnejšej zákonnej úpravy, ktorá určuje podmienky výkonu týchto práv. Vzhľadom na to, že ani jedno z menovaných práv, resp. slobôd nie konštruované ako absolútne právo,⁴¹ ústavodarca umožnil, aby v určitých špecifických situáciách bolo obmedzenie uskutočniteľné zákonom alebo na základe zákona.

Sloboda prejavu, ktorá je veľmi významným a vo svojej podstate extenzívne rešpektovaným právom, je s ohľadom na koncept militantnej demokracie obmedzená existenciou tzv. trestných činov extrémizmu, t. j. trestného činu založenia, podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd, trestného činu prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd, trestných činov výroby, rozširovania a prechovávanía extrémistického materiálu, popierania, trestného činu schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti, trestného činu hanobenia národa, rasy a presvedčenia, trestného činu podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti, trestného činu apartheidu a diskriminácie skupiny osôb a taktiež akýkoľvek trestný čin spáchaný z nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre

---

³⁹CAPOCCIA, G.: Repression, Incorporation, Lustration, Education. How Democracies React to Their Enemies. Towards Theoretical Framework for the Comparative Analysis of Defence of Democracy. In: Florence European University Institute [online], 2001. [cit. 2019-12-10]. Dostupné na internete: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/51aa9264-a0ff-4cb3-bb8c-d30a45f77da3.pdf>.

⁴⁰ Pozri bližšie ustanovenia čl. 26-30 ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. In: SloLex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete: <https://www.slolex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20190701#>.

⁴¹ Teda je obmedziteľné do tej miery, že nie je úplne vyčerpané.

ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie.⁴² Z uvedeného vyplýva, že štát sankcionuje prostredníctvom trestného práva také prejavy, ktoré sú vo svojej podstate extrémistické alebo nenávisťné (tzv. *hate speech*). Trestný zákon teda stavia slobode prejavu jednoznačné hranice. Existencia trestných činov extrémizmu môže byť bez pochyb identifikovaná ako nástroj militantnej demokracie. V tejto súvislosti je významné spomenúť aj inštitút zániku mandátu poslanca v dôsledku právoplatného odsúdenia za úmyselný trestný čin;⁴³ sám o sebe tento inštitút nemožno považovať za nástroj militantnej demokracie, v spojení s trestnými činmi extrémizmu však má v rámci ochrany demokracie svoje opodstatnenie. Na dôvažok je podstatné uviesť aj skutočnosť, že za trestné činy extrémizmu s výnimkou posledného menovaného je možné odsúdiť aj právnickú osobu, pričom jednou zo sankcií je zrušenie právnickej osoby.⁴⁴

Zhromažďovacie právo je predmetom úpravy v zákone č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve. Predmetné právo je koncipované extenzívne; je v zásade uskutočniteľné, ak nenastane aspoň jedna z taxatívne vymedzených skutočností, na základe ktorej možno zhromaždenie zakázať. Medzi tieto skutočnosti patria: oznámený účel zhromaždenia smeruje k výzve popierať alebo obmedzovať osobné, politické alebo iné práva občanov pre ich národnosť, pohlavie, rasu, pôvod, politické alebo iné zmýšľanie, náboženské vyznanie a sociálne postavenie alebo na rozniecovanie nenávisťi a neznášanlivosti z týchto dôvodov, oznámený účel zhromaždenia smeruje k výzvedopúšťať sa násilia alebo hrubej neslušnosti alebo smeruje k výzve inak porušovať ústavu, ústavné zákony, zákony a medzinárodné zmluvy, ktorými je Slovenská republika viazaná a ktoré majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky.⁴⁵ Takáto koncepcia inštitútu zákazu verejného zhromaždenia je jednoznačne nástrojom obrany demokracie.

V rámci výkonu združovacieho práva je potrebné odlíšiť združovanie občanov v občianskych združeniach a v politických stranách a hnutiach, keďže sa spravujú odlišnými právnymi predpismi. Podľa zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov je združovanie

---

⁴² Ustanovenie § 140a zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/20190801#>.

⁴³ Ustanovenie čl. 81a písm. f) ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-10], ustanovenie čl. 81a písm. f). Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20190701#>.

⁴⁴ Ustanovenie § 3 a § 10 písm. a) zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2016/91/20190801>.

⁴⁵ Ustanovenie § 10 ods. 1 zákona č. 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/84/20160701>.

občanov do spolkov, organizácii, klub, a pod. v zásade v zásade možné a na tento účel nie je potrebné povolenie štátu, pričom však zákon vymenúva také združenia, ktoré založiť nemožno,⁴⁶ a to združenia, ktorých cieľom je popierať alebo obmedzovať osobné, politické alebo iné práva občanov pre ich národnosť, pohlavie, rasu, pôvod, politické alebo iné zmýšľanie, náboženské vyznanie a sociálne postavenie, roznečovať nenávisť a neznášanlivosť z týchto dôvodov, podporovať násilie alebo inak porušovať ústavu a zákony, ďalej združenia, ktoré sledujú dosahovanie svojich cieľov spôsobmi, ktoré sú v rozpore s ústavou a zákonmi a ozbrojené združenia alebo združenia s ozbrojenými zložkami. Ak už existujúce združenie vyvíja činnosť, na základe ktorej je podľa zákona nedovoleným združením, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky ho môže zrušiť.⁴⁷ V prípade združovania občanov do politických strán, táto situácia sa spravuje zákonom č. 85/2005 Z. z. Politická strana, resp. hnutie nesmie svojimi stanovami, programom alebo činnosťou porušovať Ústavu SR, ústavné zákony, zákony a medzinárodné zmluvy. Ak by sa tak stalo pri registrácii, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky musí odmietnuť registráciu takéhoto subjektu, ktoré pre to nevznikne. Pri už existujúcej strane je možné ju z tých istých dôvodov zrušiť právoplatným rozhodnutím Najvyššieho súdu Slovenskej republiky v správnom súdnom konaní.⁴⁸ Teda aj do výkonu združovacieho práva zasahuje koncept militantnej demokracie takým spôsobom, že demokracií nepriateľským silám môže byť v zmysle platných zákonov obmedzené právo združovať sa.

Z uvedeného vyplýva, že právny poriadok Slovenskej republiky obsahuje také inštitúty, ktoré chránia demokratický režim založený na ochrane základných práv a slobôd zakotvený v Ústave SR, a teda ich možno identifikovať ako nástroje militantnej demokracie. Rozhodujúcu úlohu v tomto smere však v konečnom dôsledku plnia orgány aplikácie práva, teda verejnej moci, vrátane súdov.

Záver

Militantná, resp. brániaca sa demokracia je taká demokracia, ktorá má k dispozícii právne nástroje schopné obrániť ju pred nepriateľskými silami, resp. eróznymi vplyvmi, ktoré by ju zneužitím demokratických prostriedkov boli schopné zničiť. Tieto právne nástroje by

---

⁴⁶ Založenie združenia podlieha registrácii na Ministerstve vnútra SR, ktoré však vznik združenia nepovoľuje, len skúma splnenie formálnych podmienok na zápis konkrétneho združenia do verejného registra.

⁴⁷ Ustanovenie § 4 a § 12 zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/83/>.

⁴⁸ Príkladom je dosiaľ jediné zrušenie politickej strany v histórii Slovenskej republiky, a to politickej strany Slovenská pospolitosť. Posledný návrh na rozpustenie politickej strany s týkal subjektu Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko. Pozri bližšie ustanovenia § 2 ods. 1, § 7 ods. 9 písm. e) a § 17 zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/85/20191201#>.

v záujme efektívneho pôsobenia mali byť transparentné, určité, jasné a proporčné.⁴⁹ Nástroje militantnej demokracie zasahujú *interalia* do výkonu politických práv v súlade s princípom „žiadna sloboda zrušiť slobodu.“⁵⁰ Existencia právnych nástrojov však sama o sebe nie je dostačujúca; je na orgánoch aplikácie práva, aby právne predpisy samé dôsledne dodržiavali a aplikovali, pričom úlohou štátu je zabezpečiť si v orgánoch verejnej moci personálny substrát, ktorý je štátu a jeho demokratickému režimu lojálny.

Jedným z najväčších rizík tohto konceptu je možnosť, že demokracia sa v dôsledku svojej vlastnej ochrany stane netolerantnou a v konečnom dôsledku autoritatívnu. Preto je nevyhnutné, aby zákonodarca ako i orgány aplikácie práva, najmä súdy boli schopné čo najcitlivejšie vyvažovať jednotlivé kolidujúce demokratické hodnoty.

Zároveň je nevyhnutné podotknúť, že demokracia nie je inštitút odstrihnutý od sociálnej reality; vychádza zo spoločnosti a ona ju môže aj zo svojej vôle zničiť. Významnú preventívnu úlohu teda plní aj výchova a vzdelanie, ktoré sa, žiaľ, v našej spoločnosti v súčasnosti vo veľkej miere zanedbávajú.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a učebnice:

LOCKE, J.: Dopis o toleranci. Brno: Atlantis, 2000. 103 s. ISBN 80-7108-202-03.

MILL, J. S.: O politickej slobode. Bratislava: Kalligram, 2001. 176 s. ISBN 80-7149-405-4.

MONTESQUIEU, CH. L.: O duchu zákonů I. Praha: Oikoymenh, 2010. 380 s. ISBN 978-80-7298-405-3.

Kapitola v učebnici alebo monografii:

PFERSMANN, O.: Shaping Militant Democracy: Legal Limits to Democratic Stability. In: SAJÓ, A. (ed.): Militant Democracy. Utrecht: Eleven International Publishing, 2004. ISBN 90-77596-04-6, s. 47-68.

Periodiká a zborníky:

PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: Právny obzor, roč. 99, 2016, č. 4. ISSN 0032-6984, s. 331-352.

---

⁴⁹ Teda ak štát pristúpi k zásahu do práv a slobôd jednotlivcov, tento zásah by mal byť odôvodnený, nevyhnutný, primeraný a nemal by byť dosiahnuteľný iným, menej eróznym spôsobom.

⁵⁰ VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizacebránicise demokracie. In: Právnik, roč. 151, 2012, č. 5., s. 441-452. S. 447.

VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizacebránicíse demokracie. In: Právník, roč. 151, 2012, č. 5. ISSN 0231-6625, s. 441-452.

Internetové zdroje:

CAPOCCIA, G.: Repression, Incorporation, Lustration, Education. How Democracies React to Their Enemies. Towards Theoretical Framework for the Comparative Analysis of Defence of Democracy. In: Florence European University Institute [online], 2001. [cit. 2019-12-10]. Dostupné na internete: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/51aa9264-a0ff-4cb3-bb8c-d30a45f77da3.pdf>.

FOX, G. H., NOLTE, G.: Intolerant Democracies. In: Harvard International Law Journal [online], roč. 36, 1995, č. 1. [cit. 2019-12-12]. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.wayne.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1209&context=lawfrp>.

MICHELKO, R.: Odsúdenie za názor ako predzvesť novej totality? In: Zem & Vek [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete: <https://zemavek.sk/odsudenie-za-nazor-ako-predzvest-novej-totality/>.

LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights I. In: The American Political Science Review [online], 1937, roč. 31, č. 3 [cit. 2019-12-10], s. 417-432. Dostupné na internete: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/lowenstein_militant_democracy_i.pdf.

LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights II. In: The American Political Science Review [online], 1937, roč. 31, č. 4 [cit. 2019-12-10], s. 638-658. Dostupné na internete:

https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/lowenstein_militant_democracy_ii.pdf.

MÜLLER, A.: The EU as a Militant Democracy, or: Are There Limits to Constitutional Mutations Within the EU Member States? In: Revista de Estudios Políticos (nueva época) [online], 2014, č. 165 [cit. 2019-12-12], s. 141-162. Dostupné na internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/97c2/3516002e350516bc48b2fcf7ec99e845139c.pdf>.

SITA (Slovenská tlačová agentúra): Aktualizované: Mazurek z Kotlebovej ĽSNS príde o mandát, súd ho uznal vinným za reči o Rómoch. In: SIT. Webnoviny [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete: <https://www.webnoviny.sk/poslanec-za-kotlebovu-lsns-sa-opat-postavi-pred-sud-milan-m-nesuhlasil-s-povodnym-rozsudkom/>.

PEDAHZUR, A.: Struggling Challenges of Right-Wing Extremism and Terrorism within Democratic Boundaries: A Comparative Analysis. In: Conflict and Terrorism [online], 2001,

roč. 24, č.5 [cit. 2019-12-10], s. 343-355. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/105761001750434213>.

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. septembra 2019, sp. zn. 2To/10/2018. In: Najvyšší súd Slovenskej republiky[online]. [cit.2019-11-10]. Dostupné na internete: https://www.nsud.sk/data/att/86935_subor.pdf/.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-10]. Dostupné na internete:<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20190701#>.

Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/83/>.

Zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/84/20160701>.

Zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/85/20191201#>.

Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2016/91/20190801>.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. In: Slov-Lex (Právny a informačný portál) [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/20190801#>.

Zmluva o Európskej únii. In: Eur-Lex. Prístup k právu Európskej únie [online]. [cit. 2019-12-20]. Dostupné na internete: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0011.02/DOC_1&format=PDF.

RÍMSKA ADPROMISSIO V PODMIENKACH SLOVENSKEHO OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA

ROMAN ADPROMISSIO IN THE CONDITIONS OF THE SLOVAK CIVIL CODE

Miroslava Dolíhalová – Dominika Kubošiová¹

Abstrakt:

Niet pochýb, že inštitút ručenia mal v rímsko-právnej úprave svoje významné miesto. Relevantnosť tohto zabezpečovacieho inštitútu sa však neoslabil ani v aktuálne platných právnych predpisoch. Jeho právnú úpravu môžeme nájsť vo viacerých súkromnoprávných kódexoch. Cieľom tohto článku je poukázať na jeho historické postavenie, pričom sme sa snažili o rešpektovanie jeho vývojových štádií. V článku tiež sústredíme našu pozornosť na komparáciu rímsko-právneho inštitútu ručenia s jeho aktuálnou právnou úpravou v Občianskom zákonníku.

Kľúčové slová:

Zabezpečovacie inštitúty, Ručenie, Rímske právo, Občiansky zákonník

Abstract:

There is no doubt that the institute of guarantee had its important place in Roman law. However, the relevance of this security institution has not diminished in the legislation currently in force. Its legislation can be found in several private codes. The aim of this article is to point out its historical position, while trying to respect its developmental stages. In the article we will also focus our attention on the comparison of the Roman Law Liability Institute with its current legislation in the Civil Code.

Keywords:

Security institutions, liability, Roman law, Civil Code

Úvod

Nepochybne jedným z problémov, s ktorým sa stretávame pri záväzkových vzťahoch je ich vymožiteľnosť. Aj napriek tomu, že pri záväzkoch je rozhodujúcou právnou požiadavkou riadne a včas poskytnuté plnenie, nezaručuje to automatické uspokojenie veriteľa. Práve na posilnenie pozície veriteľa sa historicky vyvinuli a dodnes pretrvávajú zabezpečovacie inštitúty. Cieľom zabezpečovacích prostriedkov je ochrániť tú zmluvnú stranu, ktorá znáša v danom konkrétnom záväzku riziko a ktorá musí mať istotu, že záväzok bude splnený. Právna teória pozná niekoľko typov zabezpečovacích inštitútov upravených v rôznych

---

¹ Mgr. Miroslava Dolíhalová, Katedra občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; Mgr. Dominika Kubošiová, Katedra občianskeho a pracovného práva, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

súkromnoprávných kódexoch, ktoré sa vyznačujú najmä dvoma zásadami. Prvou je zásada subsidiarity, ktorá spočíva v podpornom charaktere zabezpečovacieho záväzku, t. j. v prípade ak dlžník nebude plniť riadne a včas a je len na veriteľovi, či bude požadovať plnenie aj od ručiteľa. Túto zásadu nenájdeme u všetkých zabezpečovacích inštitútov, ako výnimku uvádzame inštitút bankovej záruky, ktorý je upravený v Obchodnom zákonníku č. 513/1991 Zb. Okrem zásady subsidiarity pozná právna teória pri zabezpečení záväzkov aj zásadu akcesority. Význam tejto zásady nám približuje profesor Vojčík nasledovne: *„Zabezpečovací záväzkový vzťah má akcesorickú povahu k záväzkovému vzťahu z ktorého vznikol záväzok, ktorý sa zabezpečuje. Zabezpečovací záväzkový vzťah predpokladá existenciu hlavného (zabezpečovaného) záväzku a zaniká spolu s ním.“*²

Neoddeliteľnou súčasťou zabezpečovacích inštitútov sú aj ich funkcie, medzi ktoré patrí najmä zabezpečovacia a uhradzovacia funkcia. Úlohou zabezpečovacej je zvýšiť istotu veriteľa do splatnosti záväzku, čiže zabezpečiť splnenie dlžníkovej povinnosti riadne a včas. Cieľom uhradzovacej funkcie je dosiahnuť po splatnosti záväzku uspokojenie pohľadávky veriteľa a to výkonom rozhodnutia z majetku dlžníka alebo tretej osoby.³

Reflektujúc vyššie spomenutú povahu a zásady, na ktorých má záväzkové právo vybudovanú ochranu je potrebné spomenúť aj jeho formy. Aktuálna právna úprava rozoznáva niekoľko zabezpečovacích inštitútov, ktoré sú upravené v slovenskom právnom poriadku. Je zrejmé, že aplikácia toho konkrétneho inštitútu nie je vhodná pre každý prípad. Naším cieľom je poukázať na relevantnosť inštitútu ručenia ako zabezpečovacieho inštitútu a priblížiť jeho pramene v rímskom práve.

Inštitút adpromissio v rímsko-právnej úprave

Je všeobecne známe, že práve Rimania vytvorili veľmi precízny právny systém, ktorý slúžil ako inšpirácia pre ďalšie storočia. Právny poriadok tejto antickej ríše sa dodnes považuje za neprekonaný a slúži ako inšpirácia pre mnohé krajiny, prevažne s kontinentálnym systémom práva. Jeho hlavný prínos spočíva v oblasti súkromného práva, predovšetkým v obligáciách. Preto nie je prekvapením, že to boli práve Rimania, ktorí položili základy inštitútu ručenia.

---

²VOJČÍK, P.: Občianske právo hmotné II. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 25.

³LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné. Bratislava: Iurislibri, 2014, s. 74.

Môžeme konštatovať, že v obligačnom vzťahu mala práve dôvera k dlžníkovi dôležitý význam a bez nej by niektoré právne úkony nebolo možné uskutočniť. Práve z možnej absencie dôvery voči dlžníkovi vznikla potreba doplniť ju dôverou voči niekomu inému – tretej osobe.⁴ Počiatky takejto ochrany obligačných vzťahov hľadá komparatívna právna veda v rodovej spoločnosti. Právni historici sa zhodujú v názore, že práve záväzkov z deliktu vznikajúci z protiprávneho porušenia cudzej majetkovej alebo záujmovej sféry bol najstaršou formou obligácie. Z prameňov práva ďalej vyplýva, že záväzky zo zmlúv sa objavili až v neskoršom období.⁵ Ak mal niekto zmluvný záväzok voči inému, bol častokrát vyzvaný veriteľom na prisľúbenie pokuty v prípade nesplnenia. Týmto spôsobom sa veriteľ snažil eliminovať riziko straty v prípade insolventnosti alebo zatajovania sa zo strany dlžníka. Inými slovami, pokúsi sa zaistiť svoju pozíciu buď skutočným právom (vlastníctvo, záložné právo, hypotéka) alebo konaním osobne proti jednému alebo dodatočným dlžníkom. Tradične najdôležitejším typom osobného zabezpečenia bola zmluva o ručení.⁶

Pokiaľ sa vrátíme na samotný začiatok obligačného kontinentálneho práva, zistíme, že už v začiatkoch rozvoja spoločnosti bol úverový vzťah dôležitým nielen právnym ale aj sociálnym javom, ktorý sa do značnej miery premietal do štruktúry rímskej spoločnosti. Požičiavanie peňazí predstavovalo významnú súčasť spoločenského života a to na všetkých úrovniach. V literatúre sa stretávame s úverovými vzťahmi medzi patricijmi a plebejcami, ale aj medzi patricijmi navzájom (často o tom píše napríklad Cicero). Zásadným vývojovým atribútom obligačného vzťahu je vymáhateľnosť obligácie. Jednotlivec totiž nemohol vždy saturovať potreby seba a svojej rodiny z vlastných prostriedkov a vlastnými silami a tak požadoval plnenie od iného subjektu, ktorému sľúbil protiplnenie. Pokiaľ dlžník svoj sľub nesplnil, veriteľ sa nemohol v predštátnej spoločnosti opierať o právne nástroje a nezostávalo mu nič iné, ako vyriešiť situáciu svojpomocou.⁷

V rímskom práve sa ručenie vyvíjalo dlhé storočia, nakoniec sa až v Justiniánskom práve objavilo v čistej podobe, t. j. s výrazne akcesorickou a subsidiárnou povahou. Pôvodne bolo zriadené pomocou verbálnej formálnej zmluvy, v ktorej ručiteľ sľuboval poskytnúť veriteľovi to isté, čo sľuboval hlavný dlžník. Práve podľa tejto zriaďovacej formy dostal tento

---

⁴BLAHO, P. REBRO, K.: Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 351.

⁵KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 212.

⁶ZIMMERMANN, R.: The law of obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. New York: OxfordUniversity Press, 1996, s. 114.

⁷BĚLOVSKÝ, P.: Ručení osobní svobodou v římském právu a role lex poetilia.. In: Ius naturale – ius civile - ius gentium: miesto a úlohaprirodzeného práva v prostredí rímskeho práva: zborník príspevkov zo 14. konferencie právnych romanistov Českej republiky a Slovenskej republiky, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2013, s. 16.

inštitút pomenovanie adpromissio.⁸ Aj napriek tomu, že v klasickom práve nachádzame so súčasnou právnou úpravou istú podobnosť, našu pozornosť sústredíme na základné rozdiely.

Už klasickej dobe rímskeho práva sa rozvinuli tri druhy ručenia. Prvým, najstarším druhom, bolo sponsio, inak nazývaný aj stipulačný sľub. Hlavnou charakteristikou bolo, že pomocou stipulačnej otázky sa veriteľ okrem dlžníka obracal aj na tretiu osobu (ručiteľa) s tým, či sa sľubuje zaviazat' na to isté plnenie ako dlžník. V prípade súhlasu zo strany ručiteľa musela odznieť konkrétna odpoveď a to „sľubujem“.⁹ Táto forma bola spojená s prísnyim formalizmom, ktorý mu dodával slávnostný charakter a nevyžadovala si písomnú formu. V porovnaní s Občianskym zákonníkom ktorý uvádza: „*Dohodou účastníkov možno zabezpečiť pohľadávku ručením. Ručenie vzniká písomným vyhlásením, ktorým ručiteľ berie na seba voči veriteľovi povinnosť, že pohľadávku uspokojí, ak ju neuspokojí dlžník.*“¹⁰ Tým pádom je vznik ručenia závislý od dohody účastníkov a nevzniká jednostranným vyhlásením ručiteľa. Z toho je nepochybná nevyhnutnosť súhlasu veriteľa, pričom súhlas dlžníka sa nevyžaduje. Aby bol právny úkon platný, musí mať ručiteľský záväzok písomnú formu, na rozdiel od rímsko-právnej úpravy.¹¹ Táto forma je potrebná aj v prípade, že samotná zmluva týkajúca sa zabezpečovanej pohľadávky takúto formu nemá.¹²

Ďalším významným rozdielom týkajúcim sa pôsobnosti je, že sponsio – stipulačný sľub bol určený užšiemu okruhu obyvateľstva. Túto formu zabezpečenia mohli využívať len rímski občania. Na rozdiel od našej platnej právnej úpravy, je inštitút ručenia použiteľný pre všetky subjekty.

Opierajúc sa o Lex Cicereia môžeme konštatovať rozdiel v zverejňovaní ručiteľského vzťahu a s tým súvisiacich záväzkov. Podľa uvedeného rímskeho zákona vznikla veriteľovi v záujme jasnosti vzťahov povinnosť uskutočniť vyhlásenie, ktoré malo verejný charakter. Obsahom tohto vyhlásenia bolo presné určenie dlžníka a zároveň spresnenie identity a počtu ručiteľov.¹³ Účelom bola lepšia identifikácia pohľadávky. Vzhľadom k spoločenským pomeroim a citlivosti zverejňovania informácií a osobných údajov nie je v súčasnej právnej praxi zachovaný podobný usus. Máme za to, že absencia tohto verejného vyhlásenia je

---

⁸KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 237.

⁹BLAHO, P. REBRO, K.: Římske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 352.

¹⁰§546 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

¹¹VOJČÍK, P. a kol.: Občiansky zákonník. Stručný komentár. Bratislava: Iuraedition, 2009, s. 687.

¹²FEKETE, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 594.

¹³BLAHO, P. REBRO, K.: Římske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 352.

opodstatnená a spoločnosť ani nevyvíja tlak na zverejňovanie záväzkov medzi jednotlivcami, pokiaľ to nie je vo verejnom záujme, resp. to neurčuje osobitný zákon.

V ponímaní Lex Appuleiabol upravený vzťah, v ktorom jeden záväzok zabezpečovali viacerí spoluručitelia. V čase platnosti tohto zákona sa spoluručitelia obligačne zavazovali za celé plnenie. Do prijatia Lex Furia (vid'. ďalej) mohol veriteľ žiadať od ktoréhokoľvek zo spoluručiteľov celé plnenie.¹⁴ Situácia, v ktorej za záväzok dlžníka ručí viac ako jeden ručiteľ sa nazýva pluralita ručiteľov. Z toho vyplýva, že ručitelia sa dohodnú a tým pádom bude každý z nich ručiť len za danú určitú časť alebo sa pristúpi k forme spoločného ručenia. V danej situácii sa bude na spoločných ručiteľov aplikovať pasívna solidarita, ktorá je upravená v §511 Občianskeho zákonníka.¹⁵

Lex Furia, ktorý bol vydaný po Lex Appuleia platil len na území Itálie. Na základe Lex Furia sa ručiteľský záväzok obmedzil na trvanie dvoch rokov. Jedným z charakteristických znakov aktuálnej úpravy ručenia je že pohľadávka musí byť určitá čo do výšky a čo do jej trvania, pričom záväzok ručiteľa a dlžníka je totožný. Opierajúc sa o túto charakteristickú črtu môžeme konštatovať akcesorickú povahu ručiteľského vzťahu.¹⁶ Z obsahu Lex Furiaobsahu tiež vyplýva, že veriteľ mohol v rámci svojho záväzku za ktorý ručilo viac osôb v pozícii spoluručiteľov, vymáhať od každého len pomerný podiel.¹⁷ Pokiaľ nastala situácia, že niektorý z ručiteľov nebol solventný, za jeho podiel už ostatní ručitelia nezodpovedali.¹⁸ Aktuálna právna úprava na takýto prípad nezabúda a potvrdzuje nám to aj JUDr. Imrich Fekete: „na spoločných ručiteľov sa v takom prípade bude vzťahovať úprava pasívnej solidarity (§ 511 OZ).“¹⁹

Podľa Lex Cornelia sa upravila hodnota čiastky, do ktorej výšky sa mohol ručiteľský záväzok zriadiť. Týmto zákonom sa zakazuje aby sa v tom istom roku ten istý ručiteľ zaviazal tomu istému dlžníkovi u toho istého veriteľa za väčší obnos zapožičaných peňazí, ako je dvadsaťtisíc sesterciov. Aj keby sa ručitelia zaviazali na vyššie plnenie, napríklad za stotisíc sesterciov, platí, že ručia len do výšky dvadsaťtisíc.²⁰ V niektorých prípadoch Lex Cornelia pripúšťa ručenie bez obmedzenia, napríklad pri dlhoch z testamentu a z titulu zriadenia vena.²¹ Keď sa pozrieme na rozdiel voči aktuálnej právnej úprave, je zrejmé, že nám Občiansky

¹⁴KINCL, J.: Gaius: učebnice práva veštyřech knihách. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 171.

¹⁵FEKETE, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 591.

¹⁶SVOBODA, J. a kol.: Občiansky zákonník. Bratislava: Eurounion, 1994, s. 386.

¹⁷V ostatných provinciách platil naďalej Lex Appuleia, t. j. každý ručiteľ zodpovedal na celý záväzok. Pozri: Inst. Gai 3, 121-121a

¹⁸KINCL, J.: Gaius: učebnice práva veštyřech knihách. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 171.

¹⁹FEKETE, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 591.

²⁰Inst. Gai 3, 124

²¹Inst. Gai 3, 125

zákoník nepredpisuje maximálnu výšku ručiteľského záväzku. Avšak, je potrebné si uvedomiť určité obmedzenie. Ručiteľ sa nesmie zaviazat' na vyššie plnenie než je plnenie, na ktoré znie záväzok dlžníka.²² Z toho plynie aj ďalšia skutočnosť opierajúca sa o zásadu súkromného práva a to zásada zmluvnej voľnosti. Právna teória síce hovorí o nemožnosti presiahnuť výšku dlžníkovho záväzku výškou zabezpečovacieho inštitútu, ale dáva zmluvným stranám možnosť dohodnúť si nižšiu výšku zabezpečenia než je výška samotného dlhu. Podčiarkujúc subsidiárny, resp. akcesorický charakter ručiteľského záväzku voči hlavnému záväzku môžeme konštatovať, že výška ručenia môže znieť na rovnaký alebo užší rozsah než je záväzok dlžníka.²³

Druhým typom ručenia bolo fideipromissio, ktoré bolo mladšou formou ručenia. Napriek tomu, že bolo obsahovo podobné najstaršej forme ručenia (sponsio), odlišovalo sa predovšetkým pôsobnosťou. Fideipromissio platilo aj pre cudzincov, mohli ho uzatvárať medzi sebou navzájom resp. medzi sebou a rímskymi občanmi.²⁴

Najmladšou formou ručenia v klasickej dobe, ktorá zároveň nahradila vyššie spomenuté druhy bola fideiussia. Jednalo sa najpokrokovejšiu formu, ktorej vznik sa datuje v začiatkoch klasickej doby. Prostredníctvom tohto typu ručenia sa už mohli zaručiť za záväzky každého druhu občania ako aj cudzinci. Sponsio a fideipromissio koncom 3. storočia po Kr. začali z praxe postupne vytrácať a preto ostala fideiussia ako jediný spôsob stipulačného ručenia. Reflektujúc potreby praxe sa zjednodušila aj jej forma a štruktúra. Definitívnu podobu dostal inštitút ručenia až v justiniánskom období. V roku 535 dal ručeniu právo nazývané „*beneficium excussionis sive ordinis*“ - výhoda poradia. Ak teda nastal prípad, že veriteľ sa obrátil priamo na ručiteľa s výzvou na plnenie, ručiteľ odrazil jeho útok námietkou poradia, t. j. že ručí až po hlavnom dlžníkovi. Vďaka tomuto kroku sa dostala ručeniu výrazne subsidiárna povaha, ktorá svojou pružnou formou dostatočne reagovala na modernú dobu.²⁵ Výnimku tvorili prípady kedy bolo sťažené vymáhanie dlhu od dlžníka, napríklad ak nebol dlžník dostatočne majetný alebo bol neprítomný.²⁶ Aj občiansky zákoník v tejto súvislosti vychádza, ako sme uvádzali v úvode, z princípu subsidiarity ručenia. Tento princíp sa vyznačuje podporným charakterom zabezpečovacieho inštitútu, ktorý určuje pre veriteľa poradie podľa ktorého sa má domáhať splnenia svojho dlhu. Vychádzajúc z tohto poradia vzniká ručiteľovi povinnosť splniť dlh veriteľovi až za povinnosťou plnenia zo strany hlavného dlžníka. V prípade, že pokus veriteľa

---

²²VOJČÍK, P. a kol.: Občiansky zákoník. Stručný komentár. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 726.

²³FEKETE, I.: Občiansky zákoník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 590.

²⁴BARTOŠEK, M.: Dějiny římského práva (vetřechfázích jeho vývoje). Praha: Academia, 1995, s. 220.

²⁵KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 237.

²⁶BLAHO, P. REBRO, K.: Římske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 353.

vymôcť dvoj dlh od dlžníka je neúspešný, nastúpi zo strany ručiteľa splnenie dlhu, čím sa zvýrazní povaha náhradného plnenia.²⁷

Vzhľadom k tomu, že vzťah medzi hlavným dlžníkom a ručiteľom má v rímskom práve rôzny základ, bolo nevyhnutné tento vzťah jasnejšie upraviť. Práve od justiniánskeho obdobia sa začal klásť väčší dôraz na regresný nárok ručiteľa voči dlžníkovi zákonom z 4./3. storočia pred Kr.- Lex Publia.²⁸ Jeho účelom bola možnosť ručiteľa spätne požadovať plnenie, ktoré vynaložil voči veriteľovi namiesto dlžníka. Väčšinou vznikol regresný nárok na základe príkaznej zmluvy (mandátu) alebo na základe inštitútu *negotiorum gestio*.²⁹ Svoj nárok si ručiteľ mohol uplatniť na základe konkrétneho vzťahu medzi ním a dlžníkom. Platilo teda, že ak existoval výslovný alebo mlčky daný príkaz dlžníka, spravidla to zabezpečovalo vznik regresného nároku ručiteľa. Keďže rímske právo predstavovalo sústavu žalôb, aj v tomto prípade bola ručiteľovi k dispozícii *actio mandati contraria*.³⁰ Nakoľko rímsky právny systém vynikal svojou precíznosťou, nie je prekvapením, že aj táto zásada z justiniánskeho obdobia prešla zmenami. V neskoršej klasickej dobe však nakoniec platilo, že ak zaplatí ručiteľ veriteľovi dlh hlavného dlžníka, pozeráme na tento vzťah tak, ako keby ručiteľ kúpil od veriteľa pohľadávku za cenu zaplateného dlhu, t. j. došlo k postúpeniu pohľadávky veriteľa.³¹ Môžeme konštatovať, že z uvedeného vzťahu nám plynie podobnosť s občianskym zákonníkom, ktorý hovorí že: „Ručiteľ, ktorý dlh splnil, je oprávnený požadovať od dlžníka náhradu za plnenie poskytnuté veriteľovi“.³²

Záver

Môžeme konštatovať, že rímsky právny systém a jeho systematika boli nadčasové. Pri hlbšom skúmaní historických zdrojov, reflektujúc aktuálnu právnu úpravu, sme sa snažili priblížiť inštitút ručenia ako zabezpečovacieho prostriedku. Je nepochybné, že forma tohto inštitútu trpela v jeho počiatkoch prísny formalizmom, prípadne malými nedostatkami. Práve precíznosťou rímskych právnikov, opierajúc sa o potreby hospodárskej spoločnosti dostával tento inštitút progresívnejšiu podobu. Vzhľadom k dlhej histórii ručenia a jeho pomerne vysokej miery využiteľnosti sme pomocou metódy komparácie pomenovali markantné rozdiely

---

²⁷FEKETE, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 589.

²⁸BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s.471.

²⁹KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 238.

³⁰BLAHO, P. REBRO, K.: Římske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, s. 353.

³¹KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 238.

³²§546 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

s jeho normatívnou úpravou v Občianskom zákonníku. Máme za to, že rozsah článku nám neumožňuje poňať všetky spoločné a rozdielne znaky, preto sme sa rozhodli zachytiť vyššie uvedené. Sme toho názoru, že vďaka vyspelosti rímskeho národa prešiel inštitút ručenia určitým vývojom, avšak už v justiniánskom období badať jeho podobnosť s dnešnými pomermi. Záverom si dovoľíme tvrdiť, že inštitút ručenia vďaka svojej silnej pozícii nebude v blízkej budúcnosti nahradený.

Zoznam bibliografických odkazov

BĚLOVSKÝ, P.: Ručení osobní svobodou v římském právu a role lex poeilia.. In: Iusnaturale – ius civile - iusgentium: miesto a úloha prirodzeného práva v prostredí rímskeho práva: zborník príspevkov zo 14. konferencie právnych romanistov Českej republiky a Slovenskej republiky, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2013, 157 s. ISBN 978-80-7160-346-7.

BLAHO, P. REBRO, K.: Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iuraedition, 2010, 522 s. ISBN 978-80-8078-352-5.

FEKETE, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, 2015, 931 s. ISBN 978-80-8155-041-6.

KINCL, J.: Gaius: učebnice práva večtyrech knihách. Brno: Masarykova univerzita, 1999, 274 s. ISBN 978-80-73800-54-3.

KINCL, J. URFUS, V. SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, 386 s. ISBN 978-80-7179-031-0.

LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné. Bratislava: Iurislibri, 2014, 573 s. ISBN 978-80-89635-08-5.

SVOBODA, J. a kol.: Občiansky zákonník. Bratislava: Eurounion, 1994, 706 s. ISBN 80-85568-38-1.

VOJČÍK, P. a kol.: Občiansky zákonník. Stručný komentár. Bratislava: Iuraedition, 2009, 1234 s. ISBN 978-80-8078-249-8.

VOJČÍK, P. a kol.: Občiansky zákonník. Stručný komentár. Bratislava: Iuraedition, 2010, 1282 s. ISBN 978-80-8078-368-6.

ZIMMERMANN, R.: Thelaw of obligations. Roman Foundations of theCivilianTradition. New York: OxfordUniversity Press, 1996, 1312 s. ISBN 978-0198764267.

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

SÚKROMNÝ ÚČASTNÍK V NÁVRHU TRESTNÉHO PORIADKU Z ROKU 1929¹

PRIVATE PARTICIPANT IN THE DRAFT OF CODE OF CRIMINAL PROCEDURE OF 1929

Miroslav Fico²

Abstrakt:

Stav právneho dualizmu v oblasti trestného práva mal po vzniku Československej republiky v roku 1918 nepriaznivé účinky na štát a jeho obyvateľstvo. Recepcia rakúskych a uhorských právnych predpisov mala mať iba prechodný charakter. Hlavným cieľom prebiehajúcich procesov bolo zjednotenie trestného práva, ktoré malo reflektovať unitárny charakter Československej republiky. Predložený článok analyzuje proces unifikácie trestného práva, so zameraním na návrh trestného poriadku z roku 1929 – vo vzťahu k inštitútu súkromného účastníka.

KPúčové slová:

Unifikácia trestného práva, medzivojnové Československo, súkromný účastník, Najvyšší súd Československej republiky

Abstract:

The state of legal dualism in criminal law after the formation of the Czechoslovak Republic in 1918 had adverse effects on the state and its population. The reception of Austrian and Hungarian laws was intended to be of a temporary nature only. The main aim of the then ongoing processes was to unify criminal law, which was to reflect the unitary nature of the Czechoslovak Republic. The present paper analyses the process of unification of criminal law, with a focus on draft of Code of criminal procedure – in relation to private participant.

Keywords:

Unification of criminal law, interwar Czechoslovakia, private participant, Supreme Court of Czechoslovak republic

Úvod

Po vzniku Československej republiky platil na jej území v oblasti trestného práva stav právneho dualizmu. V Čechách, na Morave a Sliezske platili bývalé rakúske právne predpisy, vo vzťahu k trestnému právu procesnému hlavne trestný poriadok č. 119/1873 ř. z. (ďalej aj ako „rak. tr. por.“). Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi platili predpisy uhorské, trestné právo procesné bolo kodifikované primárne uhorským trestným poriadkom - zák. čl. XXXIII./1896

---

¹Predložený príspevok vznikol s podporou a je výsledkom riešenia výskumného projektu APVV-16-0362: Privatizácia trestného práva – hmotnoprávne, procesnoprávne, kriminologické a organizačno-technické aspekty.

²JUDr. Miroslav Fico, PhD., Katedra dejín štátu a práva, UPJŠ v Košiciach, Právnická fakulta.

(ďalej aj ako „uhorský tr. por.“). Oba trestné poriadky poznali a upravovali vo svojich ustanoveniach inštitút súkromného účastníka trestného konania. Podľa prof. Miříčku „*súkromný účastník je procesnou stranou. Keďže podmienkou pre uznanie nárokov súkromnoprávných súdom je odsúdenie obvineného, dáva zákon súkromnému účastníkovi práva umožňujúce mu, aby spolupôsobil k tomuto odsúdeniu. Tým sa stáva vedľa štátneho zástupcu vedľajším orgánom verejnej obžaloby.*“³ Prof. Kallab v jednej zo svojich učebníc charakterizuje súkromného účastníka ako osobu, ktorá „*uplatňuje v trestnom procese svoje súkromnoprávne nároky z činu vyvodzované (...) Hlavná podmienka toho, aby niekto mohol ako súkromný účastník vystupovať je dvojaká, jednak aby práve jemu bolo v právach ublížené trestným činom, jednak aby z tohto činu vyvodzoval súkromnoprávne nároky proti obvinenému.*“⁴ Podľa prof. Prušáka sa súkromný účastník pripojuje k trestnému konaniu, „*aby už v konaní tomto bolo rozhodnuté o súkromnoprávných nárokoch vzniknutých jemu z činu trestného proti obvinenému. To sa však môže stať iba vtedy, ak obvinený bude odsúdený. Tým vzniká záujem súkromného účastníka na odsúdení obvineného, ktorý nadobúda výraz v oprávneniach poskytnutých súkromnému účastníkovi v trestnom konaní, a to ako v konaní prípravnom, tak na hlavnom pojednávaní.*“⁵

V prebiehajúcom procese unifikácie trestného práva justičná správa pôvodne zamýšľala vydať najprv trestný poriadok. Unifikácia trestného práva procesného teda mala byť realizovaná skôr - Osnova trestného poriadku bola v zásade pripravená od roku 1929.⁶ Až neskôr, v priebehu prípravných prác sa začalo postupne považovať za nevyhnutné, aby trestný zákon bol vydaný spolu s trestným poriadkom. Podľa autorov predmetného návrhu totiž „*ak by nemali nadobudnúť účinnosť súčasne, malo by to za následok nepredvídateľné problémy v prechodnej dobe a sťažilo by to neobyčajne úpravu pomeru týchto kodifikácií k trestným zákonom vedľajším (...).*“⁷ Predpokladalo sa teda, že celý súbor kodifikácií trestného práva (uvažovalo sa aj o vydaní Zákona o výkone trestov a zabezpečovacích opatrení, tzv. trestného vykonávacieho poriadku) - spolu so spoločným uvodzovacím zákonom - nadobudnú účinnosť

---

³MIŘIČKA, A.: Trestní právo procesní (Publikací Všehrdu č. 30.), Nákladem spolku Československých právníků „Všehrd“, Knihtiskárna „TYPUS“, Praha – Smíchov, 1932, s. 75.

⁴KALLAB, J.: Učebnice trestního řízení (platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské, hledě k osnově jednoceného trestního řádu československého z roku 1929), Nákladem Čs. a S. Právník, Brno, 1930, str. 83.

⁵PRUŠÁK, J.: Československé řízení trestní (platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku), Nákladem spolků českých právníků Všehrd, Praha, 1921, s. 82.

⁶Významným zdrojom poznatkov o procese priprav unifikácie trestného práva procesného je, z hľadiska archívnych materiálov, Národný archív v Prahe. Ide predovšetkým o Fond Ministerstvo Spravodlivosti, v ktorom sa podklady k predmetnej kodifikácii nachádzajú napríklad v kartónoch 480, 493, 494, 495, Fond Predsedníctvo ministerskej rady, kartón 1771 a Fond Ministerstvo unifikací 1918 – 1938, kartóny 119, 121, 122, 123, 126, 129.

⁷Dôvodová správa - Osnova zákona, ktorým sa vydáva trestní zákon, Ministerstvo spravodlnosti Československé republiky, Praha, 1937, s. 165.

súčasne.⁸ V predloženom článku sa zameriame na stručnú analýzu inštitútu súkromného účastníka trestného konania v rakúskej a uhorskej právnej úprave – s následným poukázaním na navrhované zakotvenie v návrhu spoločného, unifikovaného trestného poriadku z roku 1929.

Súkromný účastník v rakúskej a uhorskej právnej úprave

Inštitút súkromného účastníka vykazoval v bývalej rakúskej a uhorskej úprave určité odlišnosti. Každý komu bolo ublížené zločinom alebo prečinom (ktorý mal byť stíhaný z úradnej moci) v jeho právach, sa mohol podľa § 47 rak. tr. por. až do začatia hlavného pojednávania pripojiť k trestnému konaniu a tým sa stať tzv. súkromným účastníkom predmetného konania. Jednotlivé oprávnenia súkromných účastníkov konania boli upravené v odseku 2 § 47 tr. por. Medzi jeho oprávnenia patrilo právo napomáhať štátnemu zástupcovi a vyšetrojúcemu sudcovi (vo vzťahu k usvedčeniu obvineného alebo k odôvodneniu náhrady škody), právo nahliadať do spisu (a to už medzi prípravným konaním a vyšetrovaním, ak neexistovali zvláštne dôvody na odporovanie takéhoto konania), alebo právo byť prítomný na hlavnom pojednávaní. Vo vzťahu k účasti na hlavnom pojednávaní sa súkromný účastník predvolával s pripomienkou, že v prípade ak by sa nedostavil, bude pojednávanie pokračovať aj v jeho neprítomnosti a jeho návrhy sa budú zo spisu čítať. Na hlavnom pojednávaní mohol súkromný účastník klásť obžalovanému, svedkom a znalcom otázku a v prípade ak chcel niečo pripomenúť sa mu umožňovalo prehovoriť. Rovnako tak mal súkromný účastník na záver pojednávania právo prehovoriť za účelom realizácie a odôvodnenia svojich návrhov a práv.

Vo vybraných prípadoch stanovených zákonom mal súkromný účastník – podľa § 48 rak. tr. por. – právo podať tzv. podpornú (subsidiárnu) žalobu.⁹ Subsidiárna žaloba mohla byť podaná v prípadoch, ak štátny zástupca zavrhol trestné oznámenie toho, komu bolo činom ublížené, ak odmietne trestné stíhanie osoby hneď, alebo po prípravnom vyhl'adávaní, ak upustil od podania obžaloby, alebo ak došlo k späťvzatiu už podanej obžaloby. Ak súkromný účastník žalobu podal, mohol štátny zástupca - podľa § 49 rak. tr. por. - kedykoľvek opätovne prevziať trestné stíhanie. § 49 rak. tr. por. stanovoval aj postavenie súkromného účastníka, ktorý podával subsidiárnu žalobu. Vo všeobecnosti platilo, že tento mal v zásade všetky oprávnenia prislúchajúce zo zákona aj súkromnému žalobcovi, s výnimkami stanovenými v § 49. Išlo napríklad o vylúčenie podania podpornej žaloby bez predchádzajúceho prípravného

---

⁸Bližšie pozri aj: Protokol I. o jednaní o osnovätrestního zákona, NA v Prahe, Fond Ministerstvo spravodlivosti, kartón 2072.

⁹ V tejto súvislosti pozri napr.: GŘIVNA, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení, Karolinum, Praha, 2005, alebo STORCH, F. Řízení trestní rakouské I. a II. díl, WoltersKluwer ČR, a.s., Praha, 2011.

vyšetrovania. Súkromný účastník taktiež nemohol podávať opravné prostriedky proti uzneseniam radnej komory (s výnimkou sťažnosti proti zastaveniu prípravného vyšetrovania). Súkromný účastník nemohol podávať zmätočnú sťažnosť proti uzneseniam zborového súdu druhej inštancie alebo rozsudku vydanom na hlavnom pojednávaní¹⁰. Súkromný účastník tiež nemal právo navrhovať obnovu konania. Podporná žaloba a právo na jej podanie bolo podmienené realizáciou súkromnoprávných nárokov.

Najvyšší súd v medzivojnovnej Československej republike sa vo svojej rozhodovacej činnosti opakovane zaoberal otázkou, kedy a za akých podmienok sa môže stať poškodená osoba súkromným účastníkom trestného konania – a to vo vzťahu k škode, jej druhu či rozsahu.¹¹ V trestnej veci pred krajským súdom v Liberci na otázku predsedu súdu o škode a jej výške, uviedol právny zástupca, že má na tejto veci „ideálny záujem“. Došlo tak k situácii, kedy sa právnym zástupcom neuplatňovala škoda hmotná, ale škoda „ideálna“. Krajský súd súkromného účastníka s jeho nárokmi odmietol. Vrchný zemský súd v Prahe však podanej sťažnosti voči rozhodnutiu krajského súdu vyhovel a napadnuté rozhodnutie zrušil. Na základe rozhodnutia Najvyššieho súdu však „*súkromným účastníkom môže byť iba ten, kto bol poškodený hmotne; nestačí iba ideálna škoda, ani možnosť budúcej hmotnej škody.*“¹² Najvyšší súd vo svojom rozhodnutí z 15. júna 1925 teda vyhovel sťažnosti generálnej prokuratúry a zrušil rozhodnutie vrchného zemského súdu v Prahe, na základe ktorého došlo k priznaniu nároku na náhradu trov právneho zastúpenia pre súkromného účastníka konania. Ako Najvyšší súd v odôvodnení svojho rozhodnutia uvádza „*Podľa § 47 tr. por. má ten, komu bolo trestným činom, stíhaným z úradnej povinnosti, v jeho právach ublížené, podľa zákona právo, aby až do začiatku hlavného pojednávania pre svoje nároky súkromnoprávne pripojil sa k trestnému konaniu, čím sa stáva súkromným účastníkom. Z toho, že v § 47 tr. por. sa hovorí o tom komu „bolo ublížené“ (der Verletzte) a že v § 47 je reč o poškodenom (der Beschadigte), ktoré pojmy sú totožné, ďalej z toho že v ustanoveniach týchto (...) sa dôsledne hovorí o nárokoch súkromnoprávných, plynie nad všetku pochybnosť, že zákon predpokladá poškodenie hmotné, takže sama škoda ideálna netvorí obsah nároku odškodňovacieho.*“¹³ K rovnakému záveru

---

¹⁰Odvolať voči takémuto rozsudku mohol súkromný účastník podať len v prípadoch, v ktorých to bolo povolené aj súkromnému žalobcovi na základe § 283, § 345 a § 465 rak. tr. por.

¹¹K analýze rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Československej republiky v rokoch 1918 - 1938 vo vzťahu k súkromným účastníkom trestného konania pozri bližšie: FICO, M.: Poškodení trestnými činmi v judikatúre Najvyššieho súdu Československej republiky 1918-1938, In: 2. Košické dni trestného práva: „Poškodený trestným činom a obeť trestných činov, možnosti posilňovania ich procesných oprávnení“, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice, 2018, s. 256-265.

¹²Zm I. 270/26, č. 2415/1926 (Vážný).

¹³Zm I. 270/26, č. 2415/1926 (Vážný).

dospel Najvyšší súd aj v rozhodnutí zo dňa 7. apríla 1927, v ktorom na základe sťažnosti generálnej prokuratúry zrušil rozhodnutia krajského súdu v Liberci a vrchného zemského súdu v Prahe. Podstatou predmetného sporu vo vzťahu k škode a jej výške bolo rozhodnutie uvedených súdov o tom, že aj v prípade pokusu poškodiť cudzí majetok je možné toto konanie považovať za „ublíženie na právach“ a že pokus trestného činu zakladá možnosť stať sa súkromným účastníkom trestného konania. Podľa odôvodnenia rozhodnutia vrchného zemského súdu v Prahe sa podľa § 47 tr. por. trestným činom nevyžaduje bezprostredné spáchanie zásahu do súkromnoprávnej sféry toho, kto sa chce ako súkromný účastník pripojiť k trestnému konaniu; podľa názoru súdu stačí, že čin môže vo svojich následkoch viesť k jeho súkromnoprávnemu poškodeniu. Najvyšší súd predmetné rozhodnutia zrušil a v zmysle ustálenej judikatúry v predmetnej veci konštatoval, že *„v trestnom konaní a hlavne v rozhodovaní o nárokoch na náhradu nákladov je možné prihliadať ako na súkromného účastníka so všetkými dôsledkami iba na toho, kto utrpel trestným činom, pre ktorý bol obžalovaný odsúdený, ujmu na svojich statkoch (hmotnú škodu), predpokladajúc, že sa k trestnému konaniu pripojil a náhradu tejto škody uplatňuje.“*¹⁴ Vo vzťahu k súdmi nižšej inštancie prisúdeným trovám právneho zastúpenia Najvyšší súd konštatoval, že *„ak je v čase vynesenia rozsudku zrejmé, že trestným činom, za ktorý bol obžalovaný uznaný vinným, domnelému súkromnému účastníkovi škoda nevznikla (vzniknúť nemohla), nie je možné odsúdiť obžalovaného k náhrade trov právneho zastúpenia.“*¹⁵

Uhorský trestný poriadok upravoval vo svojich ustanoveniach inštitút tzv. náhradnej súkromnej žaloby (§ 42 uhorského tr. por.). Na rozdiel od rakúskej právnej úpravy sa k trestnému konaniu mohli pripojiť nielen osoby uplatňujúce si svoje súkromnoprávne nároky, ale v zásade každý poškodený. Náhradný súkromný žalobca vykonával pri zastupovaní obžaloby vo všeobecnosti práva štátneho zastupiteľstva, s výnimkami uvedenými v § 43 uh. tr. por.

Osnova trestného poriadku z roku 1929

Každý koho právo bolo priamo porušené alebo ohrozené trestným činom stíhaným verejnou obžalobou (poškodený) – sa mohol podľa § 49 ods. 1 osnovy trestného poriadku pripojiť k trestnému konaniu a tým sa stať súkromným účastníkom. V súvislosti s koncepciou jednotlivých ustanovení upravujúcich súkromného účastníka v návrhu trestného poriadku - je

---

¹⁴Zm I. 13/27, č. 2736/1927 (Vážný).

¹⁵Zm I. 13/27, č. 2736/1927 (Vážný).

dôležité upozorniť na skutočnosť, že predkladatelia návrhu sa priklonili k pôvodnej uhorskej právnej úprave, ktorá umožňovala pripojenie k trestnému konaniu poškodenému vo všeobecnosti (a nielen tomu, kto chce uplatňovať svoje súkromnoprávne nároky). „*Osnova uznáva takéto rozšírenie, ktoré sa dostalo adhéznemu právu v uhorskom trestnom poriadku za odôvodnené. Môže mať a spravidla aj má záujem na potrestaní vinníka tiež ten, proti koho právu trestný čin smeroval, hoci nedošlo k jeho porušeniu, teda k škode hmotnej, ale kde statok bol iba ohrozený (pokus, trestné ohrozenie).*“¹⁶ Z uvedeného dôvodu osnova umožňovala pripojenie sa k trestnému stíhaniu každému, koho právo bolo porušené alebo ohrozené trestným činom stíhaným žalobou verejnou. Ako v tejto súvislosti uvádza dôvodová správa „*či mu bola spôsobená hmotná škoda, alebo či chce uplatňovať iné nároky súkromnoprávne, napr. prehlásenie podvodne vylákanej zmluvy za neplatnú, alebo zrušenie právneho pomeru založeného podvodným spôsobom, na tom nezáleží. Právom je tu mienené nielen právo majetkové, ale aj akýkoľvek iný právny statok.*“¹⁷

Štát sa mohol pripojiť k trestnému konaniu iba v prípadoch, ak uplatňoval svoje súkromnoprávne nároky. Podľa autorov dôvodovej správy osnovy trestného poriadku „*toto obmedzenie je odôvodnené tým, že iné záujmy štátu na trestnom konaní sú dostatočne chránené verejnou žalobou.*“¹⁸

Poškodenej osobe sa malo podľa § 49 ods. 2 osnovy oznámiť začatie trestného konania a mal byť poučený o svojich právach pripojiť sa k predmetnému konaniu. Predmetné poučenie sa malo vykonať prostredníctvom súdu alebo štátneho zástupcu, v závislosti od štádia trestného konania. V prípade ak bol poškodený vypočúvaný v konaní ako svedok, mal byť rovnako tak poučený a mala mu byť položená otázka, či sa k trestnému konaniu pripojuje. Prehlásenie o pripojení poškodeného sa malo realizovať, v prípade ak bol na hlavnom pojednávaní vypočúvaný ako svedok, do konca tohto výsluchu, inak najneskôr v lehote pred skončením ústneho pojednávania (§ 49 ods. 3 osnovy).¹⁹ V prípade pochybností, že osoba, ktorá prehlásila,

---

¹⁶Odůvodnění zákona o řízení před občanskými trestními soudy (trestní řád), Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1929, str. 275. Návrh osnovy trestného poriadku z roku 1929, spolu s vypracovanou dôvodovou správou sa nachádza napr. v NA Praha, Fond Předsednictvo ministerské rady, 1918 – 1945, č. archívneho súboru 1082, kartón 1771.

¹⁷Odůvodnění zákona o řízení před občanskými trestními soudy (trestní řád), Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1929, str. 275.

¹⁸Tamtiež.

¹⁹Návrh trestného poriadku modifikoval bývalú rakúsku a uhorskú úpravu otázky, do ktorej doby sa má pripojenie realizovať a robil ju podľa jej autorov „*presnejšou a účelnejšou.*“ Podľa bývalej rakúskej úpravy sa bolo možné pripojiť k trestnému konaniu do začiatku hlavného pojednávania (§ 47 rak. tr. por.). Predmetnú lehotu reflektoval vo svojich rozhodnutiach aj Najvyšší súd Československej republiky – bližšie pozri napr.: Zml. 706/25, č. 2145/1925 (Vážny), Zm I. 69/29, č. 3652/1929 (Vážny), alebo Zm I. 16/30, č. 3788/1930 (Vážny). Uhorský trestný

že sa pripojuje k trestnému konaniu, je k predmetnému pripojeniu ako poškodená oprávnená – rozhodoval o tejto spornej otázke súd. Pripojenie k trestnému konaniu bolo možné podľa § 49 ods. 5 osnovy kedykoľvek odvolať.

Práva súkromného účastníka boli v návrhu trestného poriadku upravené v § 50. Súkromný účastník mal predovšetkým tieto oprávnenia:

- uplatňovať v trestnom konaní svoje súkromnoprávne nároky, najmä tiež nárok na pokutu, ktorá mu prislúchala podľa zákona;
- byť nápomocný štátnemu zástupcovi a súdu so všetkým, čo mohlo viesť k vypátraniu, usvedčeniu a potrestaniu vinníka alebo k preukázaniu oprávnenosti uplatňovaných súkromnoprávných nárokov;
- právo nahliadať do spisov, robiť si výpisky a poznámky, a to, pokiaľ tomu nebránili zvláštne dôvody, už počas prípravného konania;
- zúčastniť sa hlavného pojednávania, predkladať návrhy a dávať otázky obvinenému, svedkom a znalcom;
- právo „prevziať“ trestné stíhanie namiesto štátneho zástupcu ako tzv. podporný žalobca.

Právo podpornej žaloby bolo považované za najdôležitejšie právo súkromného účastníka. V prípade využitia práva na podanie podpornej žaloby mal podporný žalobca (podľa § 51 osnovy), ak neustanovoval zákon výnimky, rovnaké práva ako žalobca súkromný. Táto zásada bola prítomná v oboch právnych úpravách platných v Československej republike v období právneho dualizmu. Osnova podržala existenciu predmetnej inštitúcie, ako „*účelnú kontrolu výkonu práva verejnej žaloby štátnym zástupcom.*“²⁰ Osnova vo svojom § 51 upravovala postavenie podporného žalobcu ako procesnej strany. Samotné konanie, bolo z hľadiska systematiky osnovy upravené v Hlave IX. (žaloba). Úprava spôsobu uplatnenia práv súkromného účastníka k podpornej žalobe (§106 - §108) sa taktiež viac priklonila k ustanoveniam práv platných na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, a to aj vzhľadom na skutočnosť, že tieto ustanovenia sú „*účelnejšie a lepšie vyhovujú praktickej potrebe.*“²¹ Ak štátny zástupca napríklad zavrhol zavedenie trestného konania, mal poškodený podľa § 106

---

poriadok umožňoval poškodenej osobe uplatniť si svoje súkromnoprávne nároky až do skončenia hlavného pojednávania (§ 5 a § 51 uh. tr. por.).

²⁰Odůvodnění zákona o řízení před občanskými trestními soudy (trestní řád), Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1929, s. 276.

²¹Odůvodnění zákona o řízení před občanskými trestními soudy (trestní řád), Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1929, s. 296.

osnovy možnosť podať do 15 dní sťažnosť vrchnému štátnemu zástupcovi (podanie sťažnosti bolo teda na základe osnovy obligatórnou súčasťou prípadného pokračovania v konaní). Až po prípadnom doručení zamietavého rozhodnutia voči sťažnosti – bol následne poškodený oprávnený prevziať trestné stíhanie.

Pre podporného žalobcu tiež platilo ustanovenie § 111 osnovy, týkajúce sa odvolania súkromnej žaloby. Štátny zástupca bol oprávnený kedykoľvek opätovne prevziať trestné stíhanie. Prevzatím trestného stíhania sa podporný žalobca opätovne stal súkromným účastníkom. Otázka zastupovania súkromného účastníka a podporného žalobcu bola upravená v § 52 osnovy. Vo všeobecnosti sa tieto osoby mohli dať zastúpiť osobami, ktoré boli oprávnené na ich zastupovanie v sporoch pred civilnými súdmi. Štátu - podľa osnovy trestného poriadku (§ 106 ods. 5) - vôbec neprináležalo právo na podanie podpornej žaloby. Vylúčenie tohto práva, bolo rovnako ako v prípade možnosti štátu pripojiť sa k trestnému stíhaniu iba v prípade uplatňovania súkromnoprávných nárokov, odôvodňované možnosťou štátu podať žalobu verejnú. § 53 osnovy upravoval problematiku účinku smrti poškodeného. V prípade ak došlo k úmrtiu poškodeného, ktorému vznikli zo spáchaného trestného činu súkromnoprávne nároky, prechádzali práva upravené v ustanoveniach § 50 na jeho právneho nástupcu. Ak zomrel takýto poškodený potom, ako došlo k prebratiu trestného stíhania (§106 – 107), mohol jeho právny nástupca prehlásiť na súde, že trvá na trestnom stíhaní. Predmetné vyhlásenie však muselo byť podľa návrhu osnovy realizované v lehote najneskôr do dvoch mesiacov od smrti poškodeného.

Záver

Po vzniku Československej republiky platil na našom území aj v oblasti trestného práva procesného právny dualizmus. V predložennom článku sme stručne analyzovali inštitút súkromného účastníka trestného konania v bývalej rakúskej a uhorskej právnej úprave, ktoré platili na našom území aj po vzniku nového štátu. Následne sme svoju pozornosť zamerali na predmetný inštitút – a to vo vypracovanom návrhu trestného poriadku z roku 1929. Napriek skutočnosti, že za základ unifikačných prác bol zobrať pôvodný rakúsky trestný poriadok z roku 1873 (čo autori návrhu konštatovali aj priamo v odôvodnení svojho návrhu) - je možné konštatovať, že pokiaľ ide o návrh právnej úpravy súkromného účastníka vo vypracovanej osnove – tu sa autori ideovo priklonili vo viacerých aspektoch k bývalej uhorskej úprave. Návrh trestného poriadku z roku 1929 počas existencie prvej Československej republiky prerokovaný a schválený nebol. Dualizmus trestného práva procesného bol v Československu prekonaný prijatím trestného poriadku - zák. č. 87/1950 Zb. z. a n. o trestnom konaní súdnom, zo dňa

12. júla 1950. Tento trestný poriadok už však inštitút súkromného účastníka trestného konania neupravoval.

Zoznam bibliografických odkazov

FICO, M.: Poškodení trestnými činmi v judikatúre Najvyššieho súdu Československej republiky 1918-1938, In: 2. Košické dni trestného práva: „Poškodený trestným činom a obeť trestných činov, možnosti posilňovania ich procesných oprávnení“, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice, 2018.

GŘIVNA, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení, Karolinum, Praha, 2005.

KALLAB, J.: Učebnice trestního řízení (platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské, hledě k osnově jednoceného trestního řádu československého z roku 1929), Nákladem Čs. a S. Právník, Brno, 1930.

MIŘIČKA, A.: Trestní právo procesní (Publikací Všehrdu č. 30.), Nákladem spolku Československých právníků „Všehrd“, Knih tiskárna „TYPUS“, Praha – Smíchov, 1932.

Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon, Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky, Praha, 1937.

PRUŠÁK, J.: Československé řízení trestní (platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku), Nákladem spolku českých právníků Všehrd, Praha, 1921.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 2415/1926, spis. zn.: Zm I. 270/26 ze dne 15. 6. 1925.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 2145/1925, spis. zn.: Zm I. 706/25 ze dne 17. 10. 1925.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 2736/1927, spis. zn.: Zm I. 13/27 ze dne 7. 4. 1927.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 3652/1929, spis. zn.: Zm I. 69/29 ze dne 6. 11. 1929.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 3788/1930, spis. zn.: Zm I. 16/30 ze dne 27. 2. 1930.

STORCH, F. Řízení trestní rakouské I. a II. díl, WoltersKluwer ČR, a.s., Praha, 2011.

**ADMINISTRATÍVNE, PRÁVNE A HISTORICKÉ PODMIENKY
ZALOŽENIA A FUNGOVANIA DIECÉZY V SEJNOM NA POĽSKO-
LITOVSKÉJ HRANICI
ADMINISTRATIVE, LEGAL AND HISTORICAL CONDITIONS
OF THE ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF THE DIOCESE
IN SEJNY ON THE POLISH-LITHUANIAN BORDER**

Fr. Wojciech Guzewicz (UWM)

Abstrakt:

Problém uvedený v tomto článku sa zameriava na predstavenie administratívnych, právnych a historických podmienok založenia a fungovania diecézy v Sejnomo na poľsko-litovskej hranici. Osobitná pozornosť sa venovala otázke týkajúcej sa mena diecézy. Hĺbková analýza a vyhodnotenie materiálov umožnilo sformulovať tézu o pravdivosti pojmu „diecézia Sejny alebo Augustów“, a teda zamietnutie ďalších výrazov opisujúcich diecézu Sejny.

Kľúčové slová:

Diecéza Augustowa, ktorou je Sejnenska, diecéza Sejny, ktorá je Augustowska, diecéza Augustów, diecéza Sejny

Abstract:

The problem raised in this article focuses on presenting the administrative, legal and historical conditions of establishing and functioning of the diocese in Sejny located on the Polish-Lithuanian border. Particular consideration was given here to the issue related to the name of the diocese. In-depth analysis and evaluation of the materials allowed the formulation of the thesis about the veracity of the term "Diocese of Sejny or Augustów", and thus the rejection of other terms describing the Diocese of Sejny.

Keywords:

Diocese of Augustow which is Sejnenska, Diocese of Sejny which is Augustowska Diocese of Augustów, Diocese of Sejny

Introduction

Although the history of the diocese in Sejny is quite well recognized and developed¹, there are serious difficulties in establishing the name of this diocese. These difficulties appeared

---

¹ The most work was done in this branch of history by W. Jemielity. The most recognizable works are: *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872* (Lublin 1972); *Chrzest w XIX wieku w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej* („Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 1(1973), p. 15-19), *Porządek nabożeństw niedzielnych w diecezji wigierskiej i diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej* („Studia Teologiczne”, 1(1983), p. 221-237); *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej* („Studia Łomżyńskie”, 2(1989), p. 163-179), *Duchowieństwo diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej a powstania w XIX wieku* („Rocznik Białostocki”, 18(1993), p. 137-162).

at the beginning of the functioning of the diocese, and were present without interruption until the end of the diocese. They resulted mainly out of different interpretations of the Holy See's documents and also because of those names were used arbitrarily. We can find the echo of these events in the nineteenth and twentieth-century sources. This heterogeneity of the diocese's definitions can also be seen in various studies, including contemporary ones. Some researchers are in favour of the term: the *Diocese of Augustow which is Sejnenska*, others – *Diocese of Augustow*, others – *Diocese of Sejny*. You can also meet a group of researchers using the name Diocese of Sejny which is Augustowska. Some of the historiographers use these terms interchangeably. The purpose of the article is to answer the following questions: which of the above names of the diocese is correct, and which use is unjustified, and what speaks for this and not for other one. The basic source for resolving the dispute will be papal documents contained in the *Bularium Romanum* and also, the official source printings, files created by the diocesan and gubernial authorities, and currently located in the Diocesan Archives in Łomża, and documents printed from the 19th and 20th centuries. Classification of these sources, their analysis and the assessment will allow to explain the whole process of the creation of these names, their functioning and will show the history of diocese nomenclature discrepancies.

Establishment and organization of the diocese in Sejny

This diocese was created by the Pope Pius VII with the bull *Ex imposita nobis* on June 30, 1818. It was organized from the area of the former Wigry diocese and became part of the newly established Warsaw metropolis.² From its inception to 1866, it belonged to the Augustinian governorate. After the January Uprising, when the Russian government in place of the existing 5 governorates and 39 poviats, established 10 governorates and 85 poviats, each deanery entered precinct in the poviats. Hence, within the borders of the diocese, there were two governors: Łomżyńska and Suwalska, all together – 11 deaneries. In the Łomża Governorate there were deaneries: Kolno, Łomża, Szczuczyn and Wysokie Mazowieckie, in the Suwałki Governorate: Augustów, Kalwaria, Mariampol, Sejny, Suwałki, Wiłkowyszki and Władysławów. This division lasted until the First World War. According to the diocesan registry, in 1914 there were 11 deaneries, 128 parish churches, 21 branch houses, 92 public chapels and 696 thousand believers. In comparison with 1818, the number of the believers increased considerably, by almost 50%, and despite significant tsarist difficulties, 8 new parishes were established. It is also worth paying attention to the national composition of the

---

² See: B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 21(1970), p. 338-341; W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003.

diocese. It was because it was bi-national. In the northern deaneries of the diocese, the majority were the believers from Lithuanian nationality, and in the southern part – Polish nationality. Until 1875, there were also eight Greek Catholic parishes.³

The cathedral of the diocese was the church of Visitation of the Virgin Mary in Sejny. It was built thanks to the efforts of the Dominicans in 1610-1619. The temple was consecrated by Bishop Jerzy Tyszkiewicz in 1632. After one hundred and forty years, this building was rebuilt. However, it was difficult to enlarge it, because the façades were based on two wings of the monastery. All that remained was the possibility of changing the orientation of the temple from east to west. Thus, the apse, the choir and the sacristy were demolished. And the existing walls have been extended to the east by two windows. Two towers, 47 m high, stood above its front. In this way, the church became almost a half bigger. In 1666, the chapel of the Heart of Jesus was added to it, and in 1881 the chapel of Our Lady was added.⁴

The bishops of the diocese were: Jan Klemens Gołaszewski (30 VI 1818 – 08 III 1920), Ignacy Stanisław Czyżewski (29 V 1820 – 11 XII 1823), Mikołaj Jan Manugiewicz (19 XII 1825 – 24 VI 1834), Paweł Straszynski (21 XI 1836 – 21 VI 1847), Konstanty Ireneusz Łubieński (21 V 1862 – 16 VI 1869; 31 V 1869 deportowany do Rosji), Piotr Paweł Wierzbowski (25 VIII 1872 – 01 VII 1893), Antoni Baranowski (02 VIII 1897 – 26 XI 1902), Antoni Karaś (07 IV 1910 – 28 X 1925; from 1920 he was in Lithuania)⁵. It is worth noting that the vicars of the capitulars ruled 34 years of the 107-year diocese because the tsars disagreed with filling the episcopal capital in Sejny, and the suffraganate established in 1818 was occupied only 4 times (bishop Polikarp Antoni Augustyn ^lMarciejewski 1819-1827; bishop Stanisław Kostka Choromański 1829-1836, bishop Józef Hollak 1883-1890, bishop Romuald Jałbrzykowski 1918-1925).⁶

The diocese in Sejny ceased to exist in 1925. However, its division took place much earlier and was caused by political changes. Under the Polish-Lithuanian pact in Suwałki (1921), the border between Poland and Lithuania was set and the diocese at that time was halved into two parts. Part of the diocese, which was in the Lithuanian state, included 11 deaneries, 86

---

³ See: W. Jemielity, *Dekanat unicki augustowski w XIX i początkach XX wieku*, in: *Materiały do dziejów społeczno-religijnych w Polsce*, Lublin 1974, s. 157-212; the same, *Kasata Unii w dekanacie augustowskim unickim*, w: *Metraštis XII*, Vilnius 1998, s. 387-39.

⁴ W. Jemielity, *Zespół poddominikański w Sejnach*, Łomża 1989; W. Guzewicz, *Sanktuaria diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2011.

⁵ W. Jemielity, *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej”, 49(1987), nr 2, p. 7-11; W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość diecezji elckiej*, in: *Diecezja elcka*, red. K. Bujnowski, W. Guzewicz, A. Kubasik, Ełk 2009, p. 10-19.

⁶ Lomza's diocese archives (further quote. ADŁ), Acta capituli cath. Sejn., Chapter's session protocols, f. 345, 363, 364, 375, 398, 402-406, 409; W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska*, p. 29.

parishes and 387,000 believers. It was managed by Bishop Antoni Karaś, residing in Wiłkowyszki. With the Bull – *Lituanorum gente* on April 4, 1926, Pope Pius XI constituted a new diocese in Wiłkowyszki from that part of the land. The Polish part of the diocese, managed by the auxiliary bishop Romuald Jałbrzykowski since 1920, with the residence in Łomża, was included with the *Vixdum Poloniae unitas* bull (October 28, 1925) to the newly created diocese of Łomża.⁷

Dispute over the name of the diocese

In church historiography, several terms functioned and still exist for the diocese in Sejny. Among them, the following should be mentioned: "Diocese of Augustow which is Sejnenska", "Diocese of Sejny which is Augustowska", "Diocese of Augustów", and "Diocese of Sejny". Difficulties in opting for any name result mainly from the ambiguity of sources and the fact that there were several terms during the functioning of the diocese.⁸

In the dispute over the name of the diocese, it was assumed that the basic papal documents contained in *Bularium Romanum* and official source documents are the base sources. It occurred after time, that they are complemented by files created by the consistory of the bishop and the governor during the existence of the diocese, sources from the 19th and 20th centuries, and literature of the subject. An in-depth analysis and evaluation of both materials made it possible to conclude the thesis about the veracity of the term "Diocese of Sejny which is Augustowska" and thus rejecting other terms to describe the diocese in Sejny.⁹

---

⁷ See: W. Jemielity, *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej”, 49(1987), nr 2, p. 7-11; W. Guzewicz, *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, Ełk 2006; p. 23nn.; the same, *Zmiany organizacyjne Kościoła na północnym Mazowszu w XIX i XX w.*, in: *Mazowsze północne – w poszukiwaniu tożsamości narodowej, społecznej i religijnej*, red. J. Gołota, M. Truszczyński, Ostrołęka 2012, p. 13-18; the same, *Zagadnienie organizacji kościelnej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura”, 12(2013), p. 115-127.

⁸ W. Guzewicz, *Spór o diecezję*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, red. J. Walkusz, t. XVIII, Lublin 2019, p. 25-37.

⁹ For the first time, the term was used by Pope Pius VII in the "Ex imposita nobis" bull, (creation the diocese in Sejny). He did it twice, first, when he listed all the dioceses he established in the Kingdom of Poland in 1818: „(...) eisdem, simulgue antedictas de Seyna seu Augustoviensem”, and the second time when he defined the territory of the newly established diocese: „De Seyna, seu Augustoviensis denique dioecesis praeter episcopalem sedem cum capitulo cathedrali in civitate de Seyna nuncupata constabit ex centum viginti paroeciis, sive locis pariter nuncupatis... (Finally, the Diocese of Sejny, which is Augustowska outside the episcopal capital together with the cathedral chapter, located in the town of Sejny will consist of 120 parishes or places ... – translation W.G.). Apart from these two points, there are no other mentions regarding to the diocese name in the bull. Thus, it should be assumed that in 1818, the Pope created a "Diocese of Sejny, which is Augustowska”.

The name "diocese of Sejny which is Augustowska" is also used by Pope Pius VII in the bull "Sedium episcopatum translationes" on July 20, 1821, transferring the capital of the diocese from Sejny to Suwałki: „... utpote quae in medio fere posita Palatinatus illius Augustoviensis nuncupat, a quo ambitus Dioecesis hujusmodi constituitur ad residentiam Episcopi pro commoditate populorum, cum sit etiam gubernii illius provinciae caput, apta potissimum iudicatur ... quare Sanctitas Sua, supradictis omnibus mature perpensis, de Apostolica potestatis plenitudine, suppresso quatenus sit, sede Episcopali in civitate de Seyna, sedem ipsam, **Episcopalem Sejnensem sive**

Although these last terms do not appear in papal documents, they were used in common use by both diocesan and governorate authorities, especially in the years 1818-1866, i.e. in the period when the diocese was placed in the area of the Augustinian governorate. One might even be tempted to say that the Russian authorities even more readily used this term than others, for example, the "Sejny diocese" or the "Diocese of Sejny which is Augustowska". It seems that they did it for one reason. In this way, they wanted to articulate in the foreground the governor, the seat of state authorities. It is worth to note, however, that with the reorganization of the state administration structures and the establishment of two other governorates in place of the Augustinian governorate, the terms "diocese Augustow" and "diocese of Augustów which is Sejnenska" slowly came out of use.¹⁰

The case with the name "Sejny diocese" was quite different. This was founded on the rubble of the names "dioceses Augustow which is Sejnenska" and "diocese of Augustow" and functioned primarily in the second half of the nineteenth century and in the beginning of the twentieth century. It mainly emphasizes Sejny, as the town-center of church authorities. This name, however, did not have a deeper legitimacy in the documents of the Holy See. As in the case of the name "diocese of Augustów which is Sejnenska" and "diocese of Augustow", evidence of the use of this name can be found only in the files, created by the office of the bishop of the diocese and the governor.¹¹

Conclusion

In church historiography, several terms functioned and still exist for the diocese in Sejny. Among them, the following should be mentioned: "Diocese of Augustow which is Sejnenska", "Diocese of Sejny which is Augustowska", "Diocese of Augustow", and "Diocese of Sejny". Difficulties in opting for any name result mainly from the ambiguity of sources and

---

Augustoviensem (bolding – W.G.) ejusque Capitulum Cathedrale una cum omnibus redditibus, fructibus, proventibus, insignis, juribus, praevenientibus, privilegiis, honoribus, gratis et favoribus, quibus gaudet et fruitur in civitate Suwałki constituendam, atque in Ecclesia, quae actu construitur (cujus titulus ab infranominando Executore Litterarum Apostolicarum de consensu actualis Episcopi designandus erit) erigendum esse, atque interea, donec praedicta Ecclesia absoluta sit, in Cathedralis usum Parochialem Ecclesiam S. Crucis in eadem civitate existentem destinandam esse mandavit, firmis de reliquo remanentibus Dioecesis limitibus, in erectione **Episcopatus Seynen sive Augustovien** (bolding – W.G.) eiden assignatis ...”). Pius PP. Septimus, *Ex imposita nobis*, „Bullarum Romanum”, Tomus Decimus Qvintus, Roma 1853, p. 61-68 (Biblioteka Gregoriańska); Pius PP. Septimus, *Sedium episkopalium translationes*, „Bullarum Romanum”, Tomus Decimus Qvintus, Roma 1853, p. 418 (Biblioteka Gregoriańska – Grgorian library).

¹⁰ See: *Rocznik diecezji łomżyńskiej* 1994, 1995, 1998, 1999 and others.

¹¹ In 2014, the term 'Wigry diocese' in the 'Catholic Encyclopedia' appeared. The author of the term proposed to the editorial office and the publishing house to correct the slogan of the Diocese of Augustów by introducing the term 'Diocese of Sejny which is Augustowska'. However, this proposal was rejected. In addition, in the slogan about the diocese of Wigry, the editors changed, without the author's consent, a record of the name of the diocese in Sejny.

the fact that there were several terms during the existence of the diocese. An in-depth analysis and evaluation of both materials allowed to conclude the thesis about the veracity of the term "Diocese of Sejny which is Augustowska" and thus rejecting other terms to describe the diocese in Sejny.

Bibliography

- GUZEWICZ, W.: Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003. ISBN 83-7363-071-6.
- GUZEWICZ, W.: Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego. Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2006. ISBN 83-60737-00-2.
- GUZEWICZ, W.: Sanktuaria diecezji ełckiej. Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2011. ISBN 987-83-60737-06-4.
- GUZEWICZ, W.: Spór o diecezję. In: Kościół w Polsce. Dzieje i kultura 18, 2019. ISSN 2080-1238, s. 25-37.
- GUZEWICZ, W.: Zagadnienie organizacji kościelnej w Drugiej Rzeczypospolitej. In: Kościół w Polsce. Dzieje i kultura 12, 2013. ISSN 2080-1238, s. 115-127.
- JEMIELITY, W.: Chrzest w XIX wieku w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. In: Ruch Biblijny i Liturgiczny 1, 1973. ISSN 0209-0872, s. 15-19.
- JEMIELITY, W.: Dekanat unicki augustowski w XIX i początkach XX wieku, in: Materiały do dziejów społeczno-religijnych w Polsce. Lublin 1974.
- JEMIELITY, W.: Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872. Lublin 1972.
- JEMIELITY, W.: Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej. In: Studia Łomżyńskie 2, 1989. ISSN 0860-7249, s. 163-179.
- JEMIELITY, W.: Porządek nabożeństw niedzielnych w diecezji wigierskiej i diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. In: Studia Teologiczne 1, 1983. ISSN 0239-80IX, s. 221-237
- JEMIELITY, W.: Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej. In: Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej 49, 1987, nr 2, s. 7-11.
- KUMOR, B.: Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939). In: Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 21, 1970. ISSN 0518-3766, s. 338-341.
- Lomza's diocese archives (further quote. ADŁ), Acta capituli cath. Sejn., Chapter's session protocols, f. 345, 363, 364, 375, 398, 402-406, 409.

PIUS PP. SEPTIMUS: Ex imposita nobis. In: Bullarum Romanum. Tomus Decimus Qvintus. Roma 1853, s. 61-68 (Biblioteka Gregoriańska – Grgorian library).

PIUS PP. SEPTIMUS: *Sedium episkopalium translationes*. In: Bullarum Romanum. Tomus Decimus Qvintus. Roma 1853, s. 418 (Biblioteka Gregoriańska – Grgorian library)

VYBRANÉ INŠTITÚTY OBMEDZENIA VLASTNÍCKEHO PRÁVA VO VEREJNOM ZÁUJME V RÍMSKOM A SÚČASNOM SLOVENSKOM PRÁVE

SELECTED OWNERSHIP RESTRICTIONS IN PUBLIC INTEREST IN ROMAN LAW AND CONTEMPORARY SLOVAK LAW

Ján Ivančík¹

Abstrakt:

Príspevok chce poukázať na súvislosti a kontradikcie medzi formami obmedzenia vlastníctva vo verejnom záujme v rímskoprávnom ponímaní a súčasnou slovenskou legislatívou. Nakoľko existencia vyvlastnenia v starovekom Ríme je doposiaľ dubiózna, príspevok analyzuje viaceré inštitúty dochované z právnych a neprávnych textov, ktoré napriek zrejším nuansám inklinujú k obdobnému cieľu – obmedzeniu vlastníckeho práva vo verejnom záujme.

Kľúčové slová:

Emere Ab Invito, ius publicandi, obmedzenie vlastníctva, rímske právo, vyvlastnenie

Abstract:

The paper aims to point out the connections and contradictions between ownership restrictions made in public interest in the Roman law and contemporary Slovak law. Since the existence of expropriation in ancient Rome is still dubious, the paper analyses several institutes preserved from legal and non-legal texts, which, despite obvious nuances, tend to a similar aim - restriction of property rights in public interest.

Keywords:

Emere Ab Invito, ius publicandi, ownership restrictions, roman law, expropriation,

Úvod

Hoci bolo rímske *proprietas*, resp. *dominium* (teda vlastníctvo), vo svojej podstate chápané ako všeobecné právne panstvo nad vecou,² neznamenal to jeho neobmedziteľnosť. Inštitucionalizácia súkromnoprávných dispozícií, ktoré smerujú k obmedzeniu vlastníckeho práva, ako napríklad služobnosti, či spoluvlastníctvo, napokon predstavujú obdivuhodne prepracovaný súbor vecných práv, ktoré sú neoceniteľným dedičstvom rímskeho práva.³

Predmetom tohto krátkeho príspevku však budú výlučne vybrané obmedzenia vlastníckeho práva vo verejnom záujme, a to najmä vyvlastnenie, resp. inštitúty jemu príbuzné.

---

¹ Mgr. Ján Ivančík, autor je doktorandom na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

²Pre ucelenú definíciu pozri: HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1927, s. 213

³Do úvahy, samozrejme, prichádzajú aj obmedzenia vyplývajúce z obligácií.

Existencia vyvlastnenia, alebo inak povedané expropriácie, je v rímskom právnom poriadku naďalej dubiózna a v prostredí slovenskej romanistiky pomerne málo diskutovaná. Z dochovaných prameňov ale vyplýva, že Rimania poznali viacero inštitútov, ktoré sa približujú cieľu tohto pojmu ako ho poznáme v intenciách moderných právnych poriadkov. V istej, veľmi limitovanej miere príspevok poukazuje tiež na konfiškáciu (*confiscatio*), a to najmä za účelom odlišenia obsahu a účelu tohto pojmu s ostatnými skúmanými inštitútmi.⁴

Cieľom príspevku je poukázať na jednotlivé nuansy rímskoprávných inštitútov, ktoré obmedzovali vlastnícke právo za účelom nadradenej verejnej potreby a ich komparácia s modernými inštitútmi obsiahnutými v súčasnej slovenskej legislatíve. Skúmaním odlišností v ponímaní nevyhnutného obmedzenia vlastníctva podľa rímskeho a súčasného slovenského práva chce autor identifikovať korene verejnoprávnych zásahov do vlastníctva a dospieť k potenciálnym obohateniam recentnej právnej teórie.

Inštitucionálne ukotvenie vyvlastnenia v rímskom a súčasnom slovenskom práve

Rimania vnímali *proprietas*, resp. *dominium* ako najširšie z vecných práv, ktoré však nenašlo svoj obsah v unifikujúcej definícii. Na základe obsahového určenia možno dôjsť k viacerým pojmovým zadefinovaniam, pričom v slovenskej romanistike sa často poukazuje na výklad Petra Blahu, podľa ktorého je vlastníctvo “*vlastníckou žalobou zabezpečené a v jeho rámci existujúce subjektívne právo osoby určitú vec urobiť predmetom svojho výlučného hospodárskeho záujmu*”.⁵

Či teda vychádzame z Blahovej alebo z Heyrovského definície, v oboch prípadoch je akcent kladený na výlučnosť, resp. všeobecnosť tohto vecného práva. A *contratio* možno konštatovať, že akékoľvek zásahy zo strany tretích osôb musia byť zúžené v maximálnej možnej miere. Reštriktívne chápanie možnosti verejnoprávnej limitácie vlastníctva je recipované aj do slovenského právneho poriadku.⁶ Napriek tomu oba právne poriadky identifikujú aj prípady najzásadnejšieho zásahu do vlastníckeho práva - jeho stratu.

---

⁴Napriek tomu, že rímske právo poznalo pomerne širokú škálu ďalších zásahov do vlastníckeho práva vo verejnom záujme (najmä pozemkové a stavebné obmedzenia s ohľadom na verejný záujem, ale aj obmedzenia vyplývajúce z právom reprobovaného konania, t.j. obmedzenia vlastníckeho práva, ktoré slúžili ako forma sankcie), s ohľadom na limitovaný rozsah príspevku sa nimi autor zámerne nebude zaoberať.

⁵BLAHO, P.; HOLLÄNDER, P.: Postavenie práva v systéme metód štátneho riadenia spoločnosti, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1989, s. 174

⁶V zmysle čl. 20 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky platí: “*Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu.*”

Najmarkantnejším inštitútom slovenského právneho poriadku, obmedzujúceho vlastnícke právo vo verejnom záujme, je už zmienené vyvlastnenie.⁷ Napriek skutočnosti, že ide o zásadný prielom ústavne garantovaného práva nerušiť majetok, vyvlastnenie je v slovenskom právnom poriadku roztrúsené v početných právnych predpisoch a jeho úprava nie je úplne prehľadná⁸ a okrem všeobecnej právnej úpravy existujú aj nuansy vyvlastnenia, najmä pri projektoch nadnárodného významu. Proces obmedzenia vlastníckeho práva je ale v každom prípade naviazaný na prísne stanovené pravidlá.⁹

Rímske právo stratu vlastníctva za účelom naplnenia verejného prospechu jednoznačne neunifikovalo ani pojmovo, ani obsahovo. Hoci pojem vyvlastnenie existuje aj v latinskom ekvivalente *expropriatio*, nejde o termín známy rímskemu právu.¹⁰ Táto skutočnosť vzbudzuje medzi romanistami doposiaľ výraznú diskusiu o tom, či rímsky právny poriadok vyvlastnenie akceptoval alebo nie.¹¹ Významný obsahový prienik vo viacerých rímskoprávných inštitútoch nám v tomto smere ale dáva pomerne jednoznačnú odpoveď.

Kúpa proti vôli vlastníka (*Emptio ab invito*)

Špecifickým inštitútom, zachyteným naprieč právnymi a neprávnymi prameňmi zo starovekého Ríma je *emptio ab invito*, teda kúpa proti vôli vlastníka. Tento nástroj prevodu majetku zo súkromnej do verejnej sféry v slovenskom právnom poriadku nemá obdobné

---

⁷Okrem úplného odňatia vlastníckeho práva existujú aj menej invazívne formy zásahu štátu do súkromného vlastníctva vo verejnom záujme, najmä obmedzenie vlastníctva formou zriadenia vecného bremena ex lege, či zákonné predkupné právo štátu.

⁸Esenciálny v tomto smere je zákon č. 282/2015 Z. z. o vyvlastňovaní pozemkov a stavieb a o nútenom obmedzení vlastníckeho práva k nim a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý upravuje základné podmienky vyvlastnenia nehnuteľností. Procesné náležitosti naproti tomu upravujú ustanovenia §112 až 116 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon). Osobitné ustanovenia o vyvlastnení obsahujú aj zákony č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, či 175/1999 Z. z. o niektorých opatreniach týkajúcich sa prípravy významných investícií a o doplnení niektorých zákonov.

⁹Vyvlastňovanie môže byť v zmysle zákona č. 282/2015 Z. z. realizované iba v: a) nevyhnutnej miere, b) vo verejnom záujme na účel ustanovený zákonom, pričom verejný záujem na vyvlastnení sa musí preukázať vo vyvlastňovacom konaní, c) za primeranú náhradu, a d) ak cieľ vyvlastnenia nemožno dosiahnuť dohodou alebo iným spôsobom. Z citovaného znenia zákona je zrejmé, že vyvlastnenie má slúžiť ako prostriedok ultimatio, ku ktorému je možné pristúpiť iba v prípade, ak akékoľvek iné možnosti boli neúspešne vyčerpané. Zároveň ide o inštitút, ktorý má urýchliť proces výstavby projektov vo verejnom záujme.

¹⁰Latinský termín “*expropratio*”, ktorý si našiel uplatnenie aj v moderných jazykoch nie je možné identifikovať v žiadnych rímskych prameňoch. Herber, tento termín spája s marxistickou teóriou “vyvlastnenia utlačovateľov”, pozri: HERBER, F.-R.: On the importance of expropriation in the Roman empire and in modern Europe, In: EuropeanScientificJournal, vol. 11, 2015, s. 3

¹¹ K zástancom a odporcom vyvlastnenia pozri: KOVÁČIKOVÁ, J.: *Emptio ab invito: Expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma*, In: Caroamico. 60 kapitol pro Michala SkřejpkanebŘímské právo napříčstaletími, Praha: Auditorium, 2017, s. 234 - 235

zastúpenie, nakoľko je charakterizovaný ako nástroj magistráta, ktorým donucuje jednotlivca predať majetok štátu za účelom zabezpečenia verejnej služby.¹²

Na rozdiel od vyvlastnenia v ponímaní slovenského právneho poriadku ide o kúpu, teda dvojstranný právny úkon, avšak s nerovným postavením zmluvných strán. Štátna moc v tomto prípade vystupuje v pozícii nadradenosti, inými slovami s kompetenciou donútiť druhú stranu právneho úkonu vstúpiť do zmluvného vzťahu. Vyvlastnenie je, naopak, charakterizované ako správne konanie, v ktorom štát donucovacou právomocou rozhodne o odobratí panstva nad vecou zo súkromných rúk. Absentuje v ňom teda prvok dvojstrannosti. Oba inštitúty ale zároveň vedú k rovnakému cieľu - absolútnemu zániku právneho vzťahu medzi súkromným subjektom a objektom právneho vzťahu (vecou) a zároveň k prechodu vlastníctva zo súkromnej sféry do dispozície štátu.

Kúpu proti vôli vlastníka možno priamo alebo nepriamo identifikovať z viacerých rímskych prameňov, pričom výraznú úlohu v tomto smere zohrávajú neprávne zdroje. Túto osobitnú formu donucovacej právomoci rímskeho štátu možno lokalizovať ako pri veciach hnutel'ných, tak aj pri nehnuteľnostiach (najmä za účelom odmien pre vojnových veteránov, či v súvislosti s výstavbou ciest a akvaduktov) alebo pri otrokoch.

Explicitné označenie kúpy proti vôli (*emere ab invito*) je možné nájsť v orácii Cicera proti tribúnovi Serviliusovi Rullusovi. Jadrom sporu bol Rullusov návrh zákona, ktorým mali byť odpredané verejné pozemky, za účelom získania kapitálu na nákup súkromných pozemkov a ich následnej konverzie na *ager publicus* (teda pozemky verejné), za účelom presídlenia mestského obyvateľstva.¹³ Predmetný výkup sa mal týkať aj početnej skupiny pozemkov, ktorých vlastníctvo bolo sporné. Cicero domnelým vlastníkom priznával iba držobné právo, a preto podľa neho mohlo uplatnenie Rullovoho návrhu zákona viesť k nárastu špekulácií. Pri štátnom výkupe by totiž *de iure* muselo byť domnelým vlastníkom priznané plné vlastníctvo (*domini*) k predmetným pozemkom, čím by výrazne získali na hodnote. Tieto osoby Cicero označuje ako *non invitati* (teda "nie neochotní"). Cicero ale zároveň vo svojej reči poukazuje na skutočnosť, že nemalo byť aj tých, ktorí o predaj nebudú mať záujem (*invitati*)¹⁴ a pri takejto forme výkupu ceny budú neustále narastať.

Potrebu zabezpečenia vojnových veteránov reflektuje Cézarov zákon *Lex Iulia Agraria*. Predmetnou normou mala byť zabezpečená pôda pre vojnových veteránov (na vytváranie

---

¹²BERGER, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, s. 453

¹³TAYLOR, R.: *Public Needs and Private Pleasures. Water Distribution, the Tiber River and the Urban Development of Ancient Rome*, Rím: L'Erma di Bretschneider, 2000, s. 98

¹⁴Cic. Agr. 1.11

nových osídlení)¹⁵, pričom Cézár pri koncipovaní zákona kládol eminentný dôraz na to, aby poverené osoby nezabezpečovali výkup pôdy od osôb, ktoré si neželali uzatvoriť kúpnu zmluvu.¹⁶ Z toho možno *a contrario* dedukovať, že existovala aj forma výkupu od tých, ktorí zmluvu uzatvoriť nechcú. Cassius Dio zdôrazňuje aj fakt, že výkup sa mal diať výlučne za cenu stanovenú oficiálnymi daňovými záznamami, čím sa malo predchádzať špekuláciám.¹⁷

Okrem nehnuteľných statkov sa obmedzenie vlastníctva za náhradu týkalo vo výraznej miere aj otrokov a hnuťelných vecí. Livius nám podáva svedectvo o dvoch otrokoch, ktorým bola za odmenu pri odhalení plánovanej vzbury poskytnutá sloboda zo strany senátu a ich majiteľom kompenzácia za obmedzenie vlastníctva.¹⁸ Cisár Konštantín zas odmenil slobodou otroka, ktorý odhalil peňazokazca, pričom jeho vlastníčkovi bola uhradená kompenzácia.¹⁹

S ohľadom na využitie hnuťelných vecí, ale aj údržbu akvaduktov a verejných stavieb sú mimoriadne cenné neprávne texty štátnika Frontinusa. Ten uvádza, že materiál potrebný na údržby a opravy vodných stavieb (zemina, kameň, hlinené črepy, piesok, drevo a pod.) majú byť získané z najbližšieho možného miesta, pričom vlastníčkovi má byť uhradená primeraná kompenzácia, určená rozhodnutím „čestného muža“.²⁰

Takto určenú odplatu je možné vnímať vo viacerých intenciách, pričom do zjednodušenej úvahy pripadá aj výklad obdobný znaleckému posudku, ako ho poznáme v zmysle súčasného slovenského práva. Dôležitým aspektom je, či posudzovala hodnotu vyvlastňovanej veci nezávislá tretia osoba, alebo magistrát, zastupujúci štátnu moc.²¹

Zatiaľ čo v úvodných štádiách republiky mohla *ager publicus* postačovať na pokrytie nákladov na vojnové úsilie Rímskeho impéria,²² v neskorších vývojových štádiách ríše bolo potrebné uspokojovať neustále narastajúce požiadavky pre odmeny vojnových veteránov.²³

---

¹⁵JOHNSON, A., CH.; COLEMAN-NORTON, P., R.; BOURNE, F. C.: *Ancient Roman Statutes*, Austin: University of Texas Press, 1961, s. 80-81

¹⁶GRIFFIN, M.: *A Companion to Julius Caesar*, West Sussex: Blackwell Publishing, 2009, s. 32

¹⁷Dio 38.1.1.

¹⁸Liv. 32.26

¹⁹Pre viac pozri: KOVÁČIKOVÁ, J.: *Emptioabinvito*, s. 236

²⁰*Frontinus: De Aquaeductu Urbis Romae, 125: Quod Q. Aelius Tubero Paulus Fabius Maximus cos. V. F. de rivis, specibus, fornicibus, aquae Iuliae, Marciae, Appiae, Tepulae, Anienis reficiendis, Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. uti cum ei rivi, specus, fornices, quos Augustus Caesar se refecturum impensa sua pollicitus senatui est, reficerentur, ex agris privatorum terra, limus, lapides, testa, harena, ligna ceteraque quibus ad eam rem opus esset, unde quaeque eorum proxime sine iniuria privatorum tolli, sumi, portari possint, viri boni arbitratu aestimata darentur, tollerentur, sumerentur, exportarentur; et ad eas res omnes exportandas earumque rerum reficiendarum causa, quotiens opus esset, per agros privatorum sine iniuria eorum itinera, actus paterent, darentur.*

²¹V tomto smere porovnaj: Campbell, B.: *Rivers and the Power of Ancient Rome*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2012, s. 93

²²Pre viac vid': DE ROBERTIS, F. M.: *Leespropriaione per pubblicautilità nel diritto romano* (1936), Bari, 1936, s. 46

²³Porovnaj: KAMIŃSKA, R.: *Czy w prawie rzymskim istniała instytucja wywłaszczenia?*, In: *Miscellanea Historico-Iuridica*, 2/2018

Svedectvo o tom podáva aj Paulus, keď hodnotí následky kúpy pozemku za riekou Rýn, pričom časť pozemku bola z rozkazu cisára predaná a časť pridelená vojnovým veteránom ako odmena.²⁴ Možno teda dedukovať, že v tomto období nabera obmedzovanie súkromného vlastníctva vo verejnom záujme na význame i početnosti.

V súvislosti so stanovením náhrady za expropriáciu Huffman uvádza, že podobne ako pri inej strate alebo poškodení majetku sa malo vychádzať najmä zo všeobecnej ceny (*verum pretium*) a nie z hodnoty, ktorú veci priznával jej konkrétny vlastník (*utilita sactoris*).²⁵ Na rozdiel od Frontinusa sa však Ulpian v súvislosti s kompenzáciou pri istej príležitosti vyjadril ako o “nepatrnej cene” ako náhrade za pozemky pridelené vojakom.²⁶ Otázne preto je, či malo obmedzovanie vlastníctva vo verejnom záujme jednotne stanovené podmienky oceňovania.²⁷

Považujeme za vhodné dať do pozornosti aj ďalší názor Huffmana, ktorý tvrdí, že dominium k podrobeným územiám bolo v prvom rade ponechané cisárovi a istá forma jurisdikcie cisárovi zostala k týmto územiám zachovaná aj napriek skutočnosti, že mnohé pozemky boli priznané do vlastníctva súkromným osobám. Huffman preto *emptio ab invito* vníma ako oprávnenie znovu nadobudnúť vlastníctvo k pozemkom zo strany cisára, a to aj napriek nechote súčasných vlastníkov pozemky predať. Takáto ideová konštrukcia znamená významný odklon od súčasného ponímania vyvlastnenia v slovenskom práve, avšak v niektorých právnych poriadkoch je možné nájsť k nej paralelu.²⁸

V porovnaní so súčasným slovenským chápaním vyvlastnenia je teda najmarkantnejším rozdielom dvojstrannosť inštitútu *emptio ab invito*, pri ktorom je však súkromný subjekt pravdepodobne donútený k uzatvoreniu zmluvy so štátnou mocou. Odlišnosti možno badať i pri početnom výskyte tohto inštitútu s ohľadom na hnutelné veci, ktorých vyvlastnenie je v súčasnosti marginalizované. Nezanedbateľnou nuansou je tiež určenie osoby oprávnenej na stanovenie ceny odplaty.

---

²⁴Paul. D. 21,2,11: Lucius Titius praedia in Germania trans Renum emit et partem pretii intulit: cum in residuum quantitate heres emptoris conveniretur, quaestione rettulit dicens has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia adsignatas: quaero, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit futuros casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere et ideo secundum ea quae proponuntur pretium praediorum peti posse.

²⁵HUFFMAN, J.L.: Private Property and the Constitution: State Powers, Public Rights, and Economic Liberties, Palgrave Mac Millan: Hampshire, 2013, s. 49

²⁶Pozri: Ulp. D. 6,1,15,2

²⁷Je možné, že cenu výkupu jednostranne stanovil cisár, pričom určil pozemky, ktoré budú predmetom pridelenia vojnovým veteránom, porovnaj: SÁRY, P.: *Emptio ab invito*, In: Kúpna zmluva – história a súčasnosť II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 26. – 27. septembra 2014, Košice: Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 2014, str. 260

²⁸Pozri: HUFFMAN, J.L.: Private Property and the Constitution: State Powers, Public Rights, and Economic Liberties, s. 48

Ius Publicandi

Okrem *emere ab invito* pramene spájajú obmedzenie vlastníctva vo verejnom záujme aj s inštitútom *publicatio (bonorum)*. Ako bude rozvité nižšie, tento termín vo väčšine prípadov sleduje trestnoprávnu sankciu, ktorú Berger spája s účinkami *confiscatio*, teda prepadnutím majetku bez náhrady.²⁹ Existujú však aj fragmenty nasvedčujúce, že *ius publicandi*, teda akési oprávnenie magistráta “poskytnúť vec verejnosti”³⁰, teda zahrnúť vec do verejného vlastníctva, môže byť spojené s už analyzovaným *emptio ab invito*, prípadne môže ísť o osobitné administratívne konanie, podobné vyvlastneniu.³¹

Významným prameňom je v tomto smere komentár Ulpiána k prétorskému interdiktú *nequid in loco publico vel itinere fiat*.³² Ulpián sa vo výklade zameriava na cesty, pričom uvádza, že pozemky, na ktorých sa cesty nachádzajú sú verejné z dôvodu, že boli ponechané verejnými alebo sa verejnými stali z vôle toho, kto mal *ius publicandi*.

Nakoľko pozostávala rímska infraštruktúra z približne 200.000 kilometrov ciest,³³ je možné racionálne predpokladať, že na jej výstavbu bolo potrebné využiť aj iné, než iba štátne pozemky, a to najmä s prihliadnutím na fakt, že väčšina týchto ciest viedla priamo k cieľu.³⁴ Tento logický záver podporuje aj existencia aquaduktov, ktorých výstavba bola taktiež realizovaná priamočiaro.³⁵ V týchto intenciách ale treba zohľadniť aj širokú škálu patronátnych vzťahov, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou zasahovali aj infraštruktúru.³⁶ Dôvody súkromných investícií do verejnej infraštruktúry môžu byť rôzne, pričom jedným z motivačných faktorov mohla byť aj prestíž patróna.³⁷ Táto skutočnosť je pre účely tohto článku dôležitá najmä z dôvodu, že pokiaľ pri výstavbe rímskej cestnej alebo inej verejnej infraštruktúry zohrával patronátny inštitút významnú úlohu, mohlo mať bránenie vo výstavbe verejnoprospešných stavieb difamačné následky. Tým by sa sčasti dalo odôvodniť využívanie

---

²⁹BERGER, A: Encyclopedic dictionary of Roman law, s. 661

³⁰WATSON, A.: The Digests of Justinian, IV, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009, s. 97: “by him who had right to render it public”

³¹De Robertis v tomto smere uvádza, že napriek existencií prameňov, ktoré dosvedčujú nútené obmedzenie vlastníctva nemožno konštatovať, že by šlo o samostatne vnímaný inštitút. Pre viac, pozri DE ROBERTIS, F.M.: Le espropriazione per pubblica utilità nel diritto romano (1936), s. 328

³²Ulp. D. 43,8,2,21: viae autem publicae solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, ut ea publice iretur commearetur

³³HERBER, F.-R.: On the importance of expropriation in the Roman empire and in modern Europe, str. 7

³⁴JÖRS, P.; KUNKEL, W.; WENGER, L.: Römisches Recht, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 1987, s. 152

³⁵STOEBUCK, W., B.: A general of eminent domain, In: Washington lawreview, 47:553/1972, s. 347

³⁶Ilustratívnym príkladom v tomto smere môže byť poéma, ktorú napísal básnik Tibullus pri príležitosti narodenín štátnikovi a vojenskému veliteľovi Messalovi Corvinovi. V sedemnásť elégií prvej knihy Tibullusa môžeme nájsť verše, ktorými ďakuje Corvinovi za vybudovanie (resp. opravu) cesty Via Latina. Pre viac pozri: PUTNAM, M.C.J.: Tibullus. A commentary, Norman: University of Oklahoma Press, 1973, s. 118

³⁷Herber v tomto smere argumentuje aj poukazom na článok: PENNITZ, M.: The “expropriation case” in Roman law of the Republic and the Principate. A functional and comparative law problem (research on Roman Law, Vol. 37), Vienna-Cologne-Weimar, 1991, s. 108

expropriáčnych nástrojov v menšej miere. Posúdenie dôležitosti tohto aspektu je však pri zohľadnení celkovej dĺžke cestnej infraštruktúry v Ríme a nedostatku priamych prameňov náročné.

Taylor v tomto smere taktiež uvádza, že skúmané oprávnenie magistráta nemusí nevyhnutne znamenať násilné odobratie súkromných pozemkov, ale môže znamenať akékoľvek zo širokého spektra oprávnení od prevodu majetku kúpou, donáciou, bez odplaty alebo konfiškáciou.³⁸ Wacke naopak vníma uvedený fragment ako “vyvlastnenie provinčných pozemkov zo strany štátu.”³⁹ Bližšie okolnosti takéhoto aktu však zostávajú dubiózne.

Ďalším bazálnym a mimoriadne diskutovaným prameňom, ktorý poukazuje na inštitút *publicatio* je fragment z justiniánskych Digest, v ktorom Africanus pojednáva o pozemku, ktorý sa mal prenajať, či predať, no stal sa predmetom *publicatio*, a teda sa stal verejným majetkom.⁴⁰ Romanisti však doposiaľ nedospeli k jednoznačnému záveru, či sa skúmaný fragment týka konfiškácie, teda postihu v trestnoprávnej rovine, alebo ide o inštitút podobný vyvlastneniu.⁴¹

Polemika je v tomto prípade vskutku na mieste. Pri poukaze na iné fragmenty, kde sa uvádza termín (*bona*) *publicata* dochádzame k jednoznačnému záveru, že ide o pramene reflektujúce trestný postih, a to s najväčšou pravdepodobnosťou vo forme konfiškácie veci.⁴² Nami skúmaný výrok však obsahuje dôležitú nuansu, ktorá podľa nášho názoru vylučuje, že Africanus poukazoval pri aplikácii *publicatio* na konfiškáciu. Výraz “*quam vis per tenonstet, quominus id praestes*”⁴³ naznačuje, že k nemožnosti plnenia nedošlo zo zavinenia prenajímateľa, resp. predávajúceho nehnuteľnosti. To pojmovo vylučuje konfiškáciu ako

---

³⁸TAYLOR, R.: Publicneeds and privatepleasures, s. 100-101

³⁹WACKE, A.: In: Aufstieg und Niedergang der römischenWelt (ANRW, II/15), Berlin, 1976, s. 456

⁴⁰Afr. D.19,2,33: Si fundus quem mihi locaveris publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quominus id praestes: quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses et solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam et si vendideris mihi fundum isque priusquam vacuus traderetur publicatus fuerit, tenearis ex empto: quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit eum vacuum mihi tradi. similiter igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam praestiterim restituas, eius scilicet temporis, quo frui non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogaris. nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur: sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis,

⁴¹Kontradikcie medzi romanistami sú založené na viacerých myšlienkových základoch, avšak odbornú diskusiu delia v zásade na dva názorové prúdy. Huvelin, Appleton, Thielmann a Voci zastávajú názor, že skúmaný fragment je potvrdením konfiškácie ako sankcie verejného práva. Seckel, Levy a De Robertis tvrdia, že ide o vyvlastnenie. Bližšie pozri LAZO, P.: "Publicatio" Y "PericulumReiVenditae". Contribución a la Exégesis de D. 19.2.33, In: Rev. estud. hist.-juríd, Valparaíso, 29/2007

⁴²Porovnaj Paul. D.17,1,22,5, Macer 2 D.48,21,2,1 alebo Paul. D.48,20,7,5

⁴³Teda podľa Bartošekovho prekladu (BARTOŠEK, M.: Škola právnického myšlení, Praha: Karolinum, 1993, str. 256-258) “*ačkoli není ve tvé moci poskytnout mi to*” alebo “*even though you are not responsible for your failing to provideit*” podľa prekladu WATSON, A.: TheDigest of Justinian, vol. 2., Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998, s. 110

dôsledok protiprávneho konania. Zásadným nedostatkom, ktorý bráni prikloniť sa k teórii o vyvlastnení je absencia adekvátnej náhrady pre predávajúceho.⁴⁴ Tú totiž Africanus vôbec nezmieňuje. Môže ísť o dôsledok nepodstatnosti tejto skutočnosti pre prejednávany prípad alebo o úmysel, nakoľko žiadna náhrada poskytnutá pôvodnému vlastníkovi nebola.

Na tomto mieste stojí za poukaz aj hypotéza, s ktorou prišiel Ankum, a síce, že skúmaný výrok nespĺňa náležitosti ani pre konfiškáciu, ani vyvlastnenie, ale ide o aplikáciu *emptioab invito*.⁴⁵ Ankumova teória, ktorá vyvracia konfiškáciu okrem iného poukazuje na skutočnosť, že samotná konfiškácia majetku by nespôsobila zánik nájomného vzťahu, ale zmenila by iba osobu prenajímateľa (zo súkromného vlastníka by sa prenajímateľom stal štát)⁴⁶. Zároveň treba vziať do úvahy skutočnosť, že konfiškácia sa zväčša týkala celého majetku, nie iba vybranej časti a taktiež bola súčasťou väčšieho množstva sankcií, ktoré zahŕňali osobnú slobodu. To skúmaný výrok v žiadnom ohľade nenaznačuje.⁴⁷

Analýza vyššie uvedených prameňov indikuje, že oprávnenie *ius publicandi* znamenalo obmedzenie súkromného vlastníctva, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou nebolo realizované ako trestnoprávna sankcia. Či však šlo o vyvlastnenie komparovateľné so súčasným slovenským inštitútom zostáva doposiaľ neobjasnené. Živá romanistická diskusia zahraničných odborníkov doposiaľ viedla k viacerým možnostiam, ktoré nevyklučujú, že *ius publicandi* bolo oprávnenie magistráta na nútený výkon *emptio ab invito*, prípadne mohlo ísť o samostatný inštitút. Pri komparácii s vyvlastnením v intenciách platného slovenského práva vyvstáva i otázka, či bola explicitne stanovená kompetencia na výkon *ius publicandi*.

Kamińska vo svojej práci naznačuje, že oprávnenie na realizáciu *ius publicandi* mal s najväčšou pravdepodobnosťou cenzor⁴⁸. Odkazuje pri tom na neprávne texty historika Titusa Liviusa⁴⁹ a Frontinusa⁵⁰, podľa ktorých mal cenzor široké oprávnenia v oblasti mestskej výstavby, vrátane získavania nehnuteľností, či financií od súkromných osôb, ako aj v oblasti

---

⁴⁴Pozri: LAIGNOUX, R.: Politique de la terre et guerre de l'ager à la fin de la République. Ou comment César et les triumvirs ont « inventé » des terres pour leurs vétérans, In: Les Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité, 2/2015, Dostupné online: <https://journals.openedition.org/mefra/3064#text> [navštívené dňa: 13.11.2019]

⁴⁵ANKUM, H.: Afrikan Dig. 19.2.33: Haftung und Gefahr bei der publicatio eines verpachteten oder verkauften Grundstücks, In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, Vol. 97, 1980, s. 157-180

⁴⁶S touto myšlienkou sa dá stotožniť, nakoľko cieľom *confiscatio* bolo potrestať právom reprobované konanie, pričom zmena vlastníka zhabanej veci nesmerovala k zmene účelu jej využívania. Pojmovým znakom vyvlastnenia naproti tomu je naplnenie verejnej potreby zo strany štátu, pre naplnenie ktorej dochádza k odňatiu veci pôvodnému vlastníkovi. Zachovanie nájomných vzťahov v takomto prípade neprichádza do úvahy.

⁴⁷Tamtiež, s. 169

⁴⁸KAMIŃSKA, R.: Kilkauwag na temattego, kto 'iuspublicandi, In: Zeszyty Prawnicze, 1/2019, s. 90

⁴⁹Liv. 40,46,16 a Liv. 39,44,4-7

⁵⁰Front., De aq. 96

odstraňovania stavieb. Z logiky veci preto podľa nej vyplýva, že práve cenzor podľa týchto indícií bol oprávnený aj na využitie inštitútu *ius publicandi*.⁵¹

Záver

Nakoľko rímske právo počas celého svojho vývoja nezanechalo ani jednu ucelenú zmienku o existencii vyvlastnenia, možno dospieť k záveru, že tento inštitút nehral v rímskom právnom systéme zásadnejšiu rolu, ak vôbec existoval. O existencii núteného prevodu vlastníctva zo súkromných rúk v prospech štátu vo verejnom záujme však napovedá viacero indícií, ktoré by nemali zostať opomenuté. S ohľadom na vyvlastnenie sa ako najpravdepodobnejšie javí, že faktická situácia celkom nezodpovedala stavu *de iure*.

Pri sumarizácii starších slovenských prác, zameraných na túto tému viac-menej okrajovo, je však pravdepodobne potrebné prehodnotiť pôvodné postoje slovenskej romanistiky k rímskemu chápaniu obmedzenia vlastníckeho práva vo verejnom záujme. Minimálne rímska prax s najväčšou pravdepodobnosťou poznala praktiky obsahovo blízke dnešnému inštitútu vyvlastnenia.

Napovedá tomu nie len rozsiahla realizácia verejnoprospešných stavieb, ktoré neboli limitované súkromným vlastníctvom, ale aj neprávne texty a dochované inštitúty *emptio ab invito* a *publicatio*. Všetky tieto indície vedú k záveru, že vyvlastnenie rímska prax poznala, zatiaľ čo jurisprudencia sa zásadnejšiemu etablovaní skúmaných inštitútov s najväčšou pravdepodobnosťou vyhýbala, alebo nám iba nezostali poznatky z tejto oblasti dochované. Nanajvýš otáznym zostáva spôsob, akým obdoba vyvlastňovania v Ríme fungovala, a síce, či bol tento postup realizovaný za náhradu alebo iným spôsobom a kto mal oprávnenie na jeho výkon.

Pramene

Cicero, de Lege Agraria, Loeb Classical Library

DioCassius: Roman History, vol. III, preklad: Cary, E.; Foster H.B., Loeb Classical Library, 1914

Frontinus: De Aquaeductu Urbis Roma, preklad a spracovanie: Rodgers, R.H., University of Vermont, 2004

---

⁵¹Medzi romanistami však aj v tomto smere doposiaľ panuje názorová dvojkofajnosť. Pre viac v tomto smere pozri: KAMIŇSKA, R.: The Censors' Work in the Administration of buildingprojects in Republican Rome, In: Zeszyty Prawnicze, 2/2017

Zoznam bibliografických odkazov

- ANKUM, H.: AfrikanDig. 19.2.33: Haftung und Gefahr bei der publicatio eines verpachteten oder verkauften Grundstücks, In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, Vol. 97, 1980
- BARTOŠEK, M.: Škola právníckého myšlení, Praha: Karolinum, 1993
- BERGER, A., Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia: The American Philosophical Society, ISBN-13: 978-0-8122-142-5, 1953
- BLAHO, P.; HOLLÄNDER, P.: Postavenie práva v systéme metód štátneho riadenia spoločnosti, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1989
- DE ROBERTIS, F., M.: Le espropriazione per pubblica utilità nel diritto romano (1936), ISBN-10: 8870622355, 1972
- GRIFFIN, M.: A Companion to Julius Caesar, West Sussex: Blackwell Publishing, ISBN: 9781405149235, 2009
- HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1927
- HERBER, F.-R.: On the importance of expropriation in the Roman empire and in modern Europe, In: European Scientific Journal, vol. 11, ISSN 1857- 7431, 2015
- HUFFMAN, J.L.: Private Property and the Constitution: State Powers, Public Rights, and Economic Liberties, Palgrave MacMillan: Hampshire, ISBN-13: 978-1137376602, 2013
- JOHNSON, A., CH.; COLEMAN-NORTON, P., R.; BOURNE, F. C.: Ancient Roman Statutes, Austin: University of Texas Press, ISBN-13: 978-1-58477-291-0, 1961
- JÖRS, P.; KUNKEL, W.; WENGER, L.: Römisches Recht, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 1987
- KAMIŃSKA, R.: Czy w prawie rzymskim istniała instytucja wyłączenia?, In: Miscellanea Historico-Iuridica, 2/2018
- KAMIŃSKA, R.: Kilka uwag na temat tego, kto 'ius publicandi, In: Zeszyty Prawnicze, 1/2019
- KAMIŃSKA, R.: The Censors' Work in the Administration of building projects in Republican Rome, In: Zeszyty Prawnicze, 2/2017
- KOVÁČIKOVÁ, J.: Emptio ab invito: Expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma, In: Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími, Praha: Auditorium, ISBN: 978-80-872-8464-3, 2017
- LAIGNOUX, R.: Politique de la terre et guerre de l'ager à la fin de la République. Ou comment César et les triumvirs ont « inventé » des terres pour leurs vétérans, In: Les Mélanges

de l'École française de Rome – Antiquité, 2/2015, Dostupné online: <https://journals.openedition.org/mefra/3064#text> [navštívené dňa: 13.11.2019]

LAZO, P.: "Publicatio" Y "Periculum Rei Venditae". Contribución a la Exégesis de D. 19.2.33, In: Rev. estud. hist.-juríd, Valparaíso, 29/2007

PUTNAM, M.C.J.: Tibullus. A commentary, Norman: University of Oklahoma Press, 1973

SÁRY, P.: Emptio ab invito, In: Kúpna zmluva – história a súčasnosť II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 26. – 27. septembra 2014, Košice: Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, ISBN 978-80-8152-175-1, 2014

STOEBUCK, W., B.: A general of eminent domain, In: Washington law review, 47:553/1972

TAYLOR, R.: Public Needs and Private Pleasures. Water Distribution, the Tiber River and the Urban Development of Ancient Rome, Rím: L'Erma di Bretschneider, ISBN: 88-8265-100-2, 2000

WACKE, A.: In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW, II/15), Berlin, 1976

WATSON, A.: The Digests of Justinian, IV, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, ISBN: 9780812205541, 2009

PRINCÍP ARBITRÁRNEHO PORIADKU V CIVILNOM PROCESSE V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH

THE PRINCIPLE OF HOMOGENEITY OF THE CIVIL PROCEEDINGS IN HISTORICAL CONTEXT

Viktória Kol'vecková¹

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá jedným z nosných princípov civilného procesu podľa článku 10 Civilného sporového poriadku a podľa ust. § 5 ods. 7 Správneho súdneho poriadku, princípom arbitrárneho poriadku. Tento princíp má podľa zákonodarcu napomôcť zrýchleniu a zefektívneniu civilného procesu. Zámerom príspevku je poukázať na historický vývoj princípu arbitrárneho poriadku v kontexte spoločensko-politickej situácie na našom území a vývoja právnej úpravy.

KPúčové slová:

Princíp arbitrárneho poriadku, civilný proces, jednotnosť konania

Abstract:

The paper deals with one of the fundamental principles of the civil process according to Article 10 of The Code of the Civil Contentious Proceedings and § 5 par. 7 of The Code of Administrative Procedure, the principle of homogeneity of civil proceedings. According to the legislator, this principle should serve to speed up and streamline the civil process. The aim of the paper is to point out the historical development that this principle has gone through

Keywords:

Principle of the homogeneity, civil process, uniformity of procedure

Úvod

Explicitná úprava princípov civilného procesu priamo v texte procesných kódexov, je pozitívnou novinkou oproti predchádzajúcemu právnemu stavu danému úpravou Občianskeho súdneho poriadku a jeho predchodcami. S účinnosťou od 1.7.2016 procesné kódexy výslovne upravujú a definujú jednotlivé základné princípy, ktoré sú dôvodovou správou k Civilnému sporovému poriadku považované za princípy, na ktorých má stáť samotný zákon, pričom ich poradie nevyjadruje ich dôležitosť, nakoľko všetky sú navzájom rovnocenné². Umiestnenie princípov do úvodných častí procesných kódexov reflektujerelevanciu, ktorú zákonodarca základným princípom prikladá. Zákonodarca povýšil princípy, ktoré boli v časoch účinnosti

---

¹ JUDr. Viktória Kol'vecková je internou doktorandkou na Katedre občianskeho práva, Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

² Dôvodová správa k návrhu Civilného sporového poriadku

Občianskeho súdneho poriadku vyvodzované zo znenia a účelu zákona, na princípy, ktoré majú svoje jasné a zreteľné vyjadrenie v legálnom texte. Treba však podotknúť, že bez ohľadu na to, či sú princípy súčasťou normatívnej právnej úpravy, ich význam v práve je nezastupiteľný. Pojem *princíp* (z lat. *principium* – počiatok, základ) je podľa výkladových slovníkov základné a všeobecne uznávané myšlienkové východisko, prípadne aj to, z čoho sa vychádza pri interpretácii alebo budovaní určitého systému. Nie náhodou sa pojmu princíp priznáva charakteristika „vedúca myšlienka“. Princípy v práve sú teda myšlienkovým východiskom právneho odvetvia, ako aj záväznými aplikačnými a interpretačnými pravidlami, je potrebné ich vnímať ako hodnotový základ daného odvetvia.

Zákonodarca deklaroval úpravou Civilného sporového poriadku zrýchlenie, skvalitnenie a zefektívnenie civilného procesu. Princíp arbitrárneho poriadku upravený v článku 10 Civilného sporového poriadku je podľa názoru autorky jedným z najdôležitejších oporných bodov tohto zámeru nového civilného kódexu. Účelom civilného procesu je poskytnúť rýchlu a efektívnu ochranu ohrozeným alebo porušeným právam. Nepochybne právna úprava Civilného sporového poriadku dáva súdu k dispozícii mnoho inštitútov majúcich za cieľ akcelerovať civilný proces za súčasného splnenia podmienky hospodárnosti a efektívnosti konania. Napriek skutočnosti, že explicitná úprava princípu arbitrárneho poriadku je novotou Civilného sporového poriadku, tento princíp sa v civilnom procese uplatňuje už dlhodobo, spočiatku bol doménou právnej teórie a praktické uplatnenie získaval skrze uplatňovania jednotlivých inštitútov civilného procesu v praxi. Cieľom tohto príspevku je poukázať na historické súvislosti pri vývoji princípu arbitrárneho poriadku, pretože znalosť histórie princípu je nevyhnutná pre pochopenie jeho aktuálneho teoreticko-praktického uchopenia a právneho zakotvenia.

Krátko o princípe arbitrárneho poriadku

Princíp arbitrárneho poriadku, ako už bolo spomenuté vyššie, je považovaný za jeden z ťažiskových princípov civilného procesu, najmä sporových konaní a konaní podľa Správneho súdneho poriadku. Pokiaľ sú tieto konania ovládané princípom arbitrárneho poriadku, pre mimosporové konania platí jeho náprotivok, princíp legálneho poriadku, čo je dané najmä povahou jednotlivých konaní.

Princíp arbitrárneho poriadku, tiež nazývaný princíp jednotnosti konania, znamená, že konanie nie je striktné rozdelené na jednotlivé fázy, ktoré sa musia realizovať v každom konkrétnom prípade. V konaní nie sú stanovené obligatórne etapy, či fázy. V konečnom dôsledku by sa

civilný proces dal rozčleniť, dokázali by sme identifikovať tie-ktoré etapy vyskytujúce sa v takmer všetkých konaniach, ale zákon nestanovuje povinnosť realizovať ich v každom súdnom procese. Je úlohou súdu (sudcu), ktorý je jediný dotovaný právomocou dohliadať na splnenie účelu konania, pri plnení riadiacej a kontrolnej funkcie podľa vlastnej úvahy usmerňovať postup výberom a určovaním poradia úkonov tak, aby zodpovedal povahe veci a procesným situáciám a zároveň aby viedol k svojmu cieľu.³ Podľa Winterovej princípu jednotnosti konania znamená, že konanie tvorí od začatia až do vydania rozhodnutia jeden celok, v ktorom nie je záväzný stanovený sled či postup procesných úkonov. Tento postup je stanovený iba rámcovo, tak ako je daný logikou veci, v podstateho určuje súd (preto tiež arbitrárny alebo ľubovoľný poriadok)⁴. Nemožno prehliadnuť ani vysvetlenie, ktoré ponúka právnický slovník, podľa ktorého zásada arbitrárneho poriadku znamená, že postup súdu i účastníkov konania je daný logikou veci. Súd pritom rozhoduje o tom, kedy a ktorý úkon bude vykonaný.⁵

Za súčasť princípu arbitrárneho poriadku považujeme princípu koncentračný, pričom zákonná a sudcovská koncentrácia je pomôckou a doplnkom princípu arbitrárneho poriadku. Práve koncentrácia konania pomáha súdu vytvárať hranice pri uplatňovaní subjektívnych práv v civilnom procese. Súd určuje tempo a smerovanie konania, a to aj určovaním lehôt pre uplatňovanie procesných práv. Prezentovaný názor podporuje aj znenie dôvodovej správy k návrhu § 149 CSP, podľa ktorej vo všeobecnosti možno konštatovať, že koncentrácia konania predstavuje efektívny nástroj racionálneho a odôvodneného zrýchlenia sporového konania. Rovnako tvorí funkčnú a teleologickú jednotu s jedným z nosných princípuv novej právnej úpravy sporového konania, a to s princípom arbitrárneho poriadku⁶.

Úlohou princípuv v civilnom procese, a teda aj princípu arbitrárneho poriadku, je pôsobiť ako záväzná aplikačné a výkladové pravidlá, sú základným východiskom právnej úpravy a pilierom, na ktorých je právna úprava civilného procesu vybudovaná. Preto ich význam v práve je nezastupiteľný. Z vyššie načrtnutých dôvodov je nevyhnutné poznať historické súvislosti, od ktorých sa odvíja aktuálny stav právnej vedy v oblasti procesných princípuv, a právnej úpravy prioritne zakotvenej v Civilnom sporovom poriadku.

---

³FICOVÁ, Š., ŠTEVČEK, M. a kol.: *Občianske súdne konanie*. 1. Vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 59

⁴WINTEROVÁ, A. a kol.: *Civilní právo procesní*. 6. aktualizované vydanie, doplnené o predpisy európskeho práva. Praha: Linde Praha, 2011, s. 77

⁵HENDRYCH, D. a kol.: *Právnický slovník*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2001. s. 1123

⁶Dôvodová správa k Civilnému sporovému poriadku

Historický vývoj princípov civilného procesu

Vývoj do roku 1950

Počiatky kodifikácie procesného práva možno datovať do polovice 5. storočia pred n.l., kedy približne okolo roku 450 pred n.l. bolo kodifikované rímske zvykové právo vo forme Zákona XII. tabúl. *Lex duo decim tabularum* kodifikoval najmä rodinné, procesné a trestné normy. V rímskom práve sú dané korene súčasného civilného procesu.

Nasledovalo obdobie tzv. všeobecného civilného procesu, ktorý predchádzal modernému civilnému procesu a vyznačoval sa okrem iného aj princípom legálneho poriadku, teda tým, že konanie bolo rozčlenené do niekoľkých fáz. Princíp arbitrárneho poriadku nie je typickým pre toto obdobie.

Modernejšie prvky priniesol tzv. jozefínsky Všeobecný súdny poriadok z roku 1781, ktorý upustil od stredovekého chápania civilného procesu. Stále bol však považovaný za zastaraný aj kvôli tomu, že pozícia sudcu v tomto období bola veľmi slabá. S malými výnimkami sa tu uplatňoval prísny princíp legálneho poriadku. Česka k tomu poznamenáva, že písomný, ústny a sumárny proces bol ovládaný dispozičnou zásadou a bol rozdelený do presne oddelených procesných štádií, ktoré boli uskutočňované príslušnými rozhodnutiami, takže tu platila zásada legálneho poriadku.⁷ Princípom arbitrárneho poriadku sa spravovalo napríklad konanie vo veciach s nízkou hodnotou sporu.

Tento Všeobecný súdny poriadok prijatý za čias panovania cisára Jozefa II nahradili od 1. januára 1898 na území Čiech, kde platil rakúsky právny poriadok, zákon č. 110/1895 r.z., ktorým sa uvádza jurisdikčná norma, zákon č. 111/1895 r.z., o vykonávaní súdnej moci a o príslušnosti riadnych súdov v občianskych právnych veciach (jurisdikčná norma), zákon č. 112/1895 r.z., ktorým sa uvádza civilný súdny poriadok, zákon č. 113/1895 r.z., o súdnom konaní v občianskych právnych veciach (civilný súdny poriadok). Prijatie týchto procesných kódexov je v našich podmienkach počiatkom moderného civilného procesu. Kuklík však k tomu dodáva, že hoci nová úprava civilného procesu mala zabezpečiť rýchlejšie a hospodárnejšie rozhodovanie súdov, nedokázala tieto ciele naplniť a súdna ochrana práv pred civilnými súdmi sa stala menej dostupnou pre nižšie a stredné vrstvy spoločnosti.⁸ Civilný súdny poriadok bol vystavaný na princípe arbitrárneho poriadku, teda proces bol považovaný za jednotný,

⁷ ČEŠKA, Z.: *Občanské právo procesní*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Panorama. 1989, s. 36

⁸ KUKLÍK, J.: *Dějiny československého práva: 1945-1989*. 1. vydanie. Praha: Auditorium, 2011, s. 236

rozhodujúcu úlohu mal súd, ktorý určoval poradie procesných úkonov a bol oprávnený vec rozhodnúť, akonáhle ju považoval jasnú.

V tomto období platil na území Slovenska zák. článok 54/1868 o občianskom súdnom poriadku. Organizácia súdov bola aj naďalej rozdrobená a ťažko prehľadná. Nebola deklarovaná sudcovská nezávislosť, ani zákaz inkompatibility a neboli vymedzené odborné požiadavky na výkon súdnictva. Zákon č. 4/1869 o výkone súdnej moci zaujal stanovisko podporujúce oddelenie výkonnej a súdnej moci, odborné predpoklady pre výkon sudcovského povolania, a sudcovskú nezávislosť.⁹ Ako uvádza Stipta občianske súdne konanie upravené zák. čl. 54/1868 na základe zásady písomnosti, už v čase svojho vzniku nevyhovovalo nárokom svojej doby. Procesné zákony prijímané jeden za druhým počas niekoľkých desaťročí, ktoré sa snažili zmodernizovať súdne konanie čiastkovými zmenami v oblasti procesného formalizmu, nemohli významnejšie pomôcť pri prejednávaní zložitejších prípadov z dôvodu pretrvávajúcich prietáhov a komplikácií v konaní.¹⁰ Tejto etape vo vývoji predchádzalo obdobie po porážke maďarskej revolúcie v roku 1848-9, kedy bola aj na uhorskom území rozšírená platnosť rakúskeho práva, ale tzv. judexkuriálna konferencia v roku 1861 vo svojich osemdielnych „Dočasných právnych pravidlách“ prevzala opäť dovtedajšie právo obyčajové, vrátane civilného práva procesného.¹¹

Keďže úprava občianskeho súdneho procesného poriadku z roku 1868 nezodpovedala vtedajším potrebám, prijímalo sa viacero čiastkových úprav, ktoré vyvrcholili v prijatí zák. článku 1/1911 o Občianskom súdnom poriadku s účinnosťou od 1.1.1915.

Po vzniku prvej Československej republiky v roku 1918 prebrala recepčná norma, t.j. zákon č. 11/1918 o zriadení samostatného štátu československého rakúsky právny poriadok, ktorý platil v českej časti republiky a uhorský právny poriadok, ktorý platil v slovenskej časti do roku 1950.¹² Tým bol nastolený dualizmus právnej úpravy civilného procesu v štáte. Za prvej republiky bola vypracovaná osnova jednotného civilného poriadku (r. 1937), ktorá sa však nestala zákonom takže v predmníchovskej republike, aj po roku 1945, platilo naďalej dovtedajšie rozdielne civilné procesné právo v Čechách a na Slovensku.¹³

---

⁹STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: nica, 2005, s. 56

¹⁰Tamtiež, s. 238

¹¹ČEŠKA, Z.: *Občianske právo procesné*. Praha: Nakladatelství a vydavatelstvíPanorama. 1989, s. 39

¹²LUKÁČIKOVÁ, P., ZÁMOŽÍK, J.: *Vývojové tendencie princípov civilného procesu po rekodifikácii civilného práva procesného*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2016. s. 16

¹³ČEŠKA, Z.: *Občianske právo procesné*. Praha: Nakladatelství a vydavatelstvíPanorama. 1989, s. 40

Vývoj po roku 1950

Zmenu v koncepte civilného procesu a vo vývoji právnej úpravy znamenal rok 1950, ktorý bol zavŕšením takzvanej právnickej dvojročnice, obdobia od roku 1948, kedy došlo k podstatným zmenám v spoločensko-politickej situácii. Vedenie štátu sa rozhodlo pre podstatnú zmenu v československom právnom poriadku, ktorú chcelo dosiahnuť formou kodifikácií. Zmena bola realizovaná pod zámienkou unifikácie práva na celom území štátu. Existovala tak pražská a bratislavská subkomisia pre jednotné civilné konanie, vytvorená potom, čo bolo rozhodné, že občianske právo procesné bude kodifikované jednotne, a nie zvlášť pre konanie sporové, nesporné a exekučné.¹⁴ Právnickou dvojročnicou boli vytvorené základy pre podstatnú a celé jedno desaťročné trvajúcu zmenu československého právneho poriadku. Bolo vytvorené právo, ktoré otvorene hlásalo, že sa jedná o právo vyjadrujúce triedne, ideové a politické záujmy nového režimu.¹⁵

V roku 1950 bol prijatý zákon č. 142/1950 Zb. o konaní v občianskych právnych veciach z 25.10.1950, tzv. nový Občiansky súdny poriadok. Účinnosť nadobudol 1.1.1951. Vzorom pre novú úpravu občianskeho práva procesného bol sovietsky občiansky procesný kódex platný v RSFSR od roku 1923.¹⁶ Nový Občiansky súdny poriadok bol prevratným najmä z dôvodu, že zjednotil právnu úpravu dovtedy duálneho systému civilného procesu v podmienkach Československa.

Právna úprava vychádzala zo zásady, že civilný proces je jednotný a nie je potrebná osobitná právna úprava pre sporový, či nesporný proces, dokonca ani pre konanie konkurzné či exekučné. Civilný proces bol budovaný na zásade materiálnej pravdy. Základným princípom, o ktorý sa opiera osnova nového procesného zákona, sa stala dôsledne uskutočnená zásada materiálnej pravdy, účastníci, súd a prokurátor musia pomáhať vyšetriť skutočné pomery.¹⁷ Aj napriek nečinnosti účastníkov konania bolo povinnosťou súdu zistiť skutočný stav veci a vo veci rozhodnúť. Dôkazom uvedenej koncepcie je skutočnosť, že v čase účinnosti tejto právnej úpravy neexistovala možnosť rozhodnúť rozsudkom pre zmeškanie. Rozsudky pre uznanie alebo vzdanie sa nároku prichádzali do úvahy iba, ak sa tieto prejavy vôle účastníkov konania nepriečili zákonu alebo všeobecnému účelu, inak sa v konaní pokračovalo. Dispozícia účastníkov konania samotným konaním bola teda do značnej miery zákonom obmedzená. Za typický rys civilného procesu môžeme tiež označiť verejne deklarovанú snahu o minimalizáciu

---

¹⁴KUKLÍK, J.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde Praha. 2009, s. 124

¹⁵Tamtiež, s. 128

¹⁶ČEŠKA, Z.: *Občianské právo procesné*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Panorama. 1989, s. 40

¹⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 142/1950 Zb.

procesného formalizmu, obzvlášť výraznú v 50. rokoch. Úvodné ustanovenie OSP 1950 obsahuje pokyn postupovať bez zbytočných formalít. Tento trend mal však najmä poskytnúť sudcom čo najväčší priestor pre uváženie v zmysle socialistických zákonností.¹⁸

Významným zákonom z tohto obdobia je aj zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Jeho hlavným účelom bolo zjednodušenie súdnictva a jeho priblíženie občanom, a to najmä formou celkového zjednodušenia procesných predpisov, zmenou organizácie súdnictva a povýšením laikov, tzv. sudcov z ľudu, nad profesionálnych sudcov, najmä vďaka početnej prevahe sudcov z ľudu nad profesionálnymi sudcami. Ďalšou významnou zmenou bolo vytlačanie zásady formálnej pravdy, kedy vedúcou sa stala zásada materiálnej pravdy.¹⁹

Občiansky súdny poriadok z roku 1963

Dňom 17.12.1963 vstúpil do platnosti civilný procesný kódex, ktorý nadobudol účinnosť 1.4.1964 a na území Slovenskej republiky upravoval procesné pravidlá občianskeho súdneho konania necelých 53 rokov. Tento zákon je aj naďalej účinným procesným právnym predpisom na území Čiech.

Občiansky súdny poriadok č. 99/1963 Zb., vychádzal z Ústavy č. 100/1960, ktorá v článku 98 ods. 2 deklarovala, že „*súdnictvo v Československej socialistickej republike vykonávajú volené a nezávislé ľudové súdy*“, neskôr od roku 1970 volené a nezávislé súdy. Zmyslom existencie súdov bolo chrániť socialistický štát a vychovávať jeho občanov k plneniu socialistických pravidiel a zákonov. Harmuľáková v tejto súvislosti poznamenáva, že nový občiansky súdny poriadok vo svojich základoch nadviazal na predchádzajúce dva procesné predpisy, a to na z. č. 142/1950 Zb. občiansky súdny poriadok a z.č. 319/1948 Zb., o zľudovení súdnictva, pričom tieto prispôsobil pomerom už dokončeného socialistického poňatia štátu. Základom bola jednotná koncepcia civilného procesu, bez jeho rozlišovania na konanie sporovej a nesporevej povahy. Vedúcou zásadou bola zásada materiálnej pravdy. Tá mala v tej dobe ideologickú funkciu, spočívajúcu v tom, že ňou išlo odôvodniť štátnu intervenciu do konania.²⁰

Občiansky súdny poriadok bol ovládaný princípom arbitrárneho poriadku. Češka uvádza, že keďže je zásada legálneho poriadku v rozpore so zásadou materiálnej pravdy, nie je prijateľná pre socialistický občiansky proces, ktorý je vybudovaný na zásade arbitrárneho poriadku, podľa

---

¹⁸KUKLÍK, J.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde Praha. 2009, s. 572

¹⁹HAMUĽÁKOVÁ, K.: *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2010, s. 36

²⁰Tamtiež, s. 38

ktorej je vecou súdu, aby určoval priebeh procesu, t.j. sled jednotlivých procesných úkonov. V zákone teda nie je predpísané, kedy, t.j. v ktorej fáze konania majú prebehnúť tie ktoré procesné úkony a nie je ani určený ich sled.²¹

Princíp arbitrárneho poriadku v Občianskom súdnom poriadku

Základ právnej úpravy princípu arbitrárneho poriadku v Občianskom súdnom poriadku bol daný ustanovením § 6 OSP. V predmetnom ustanovení sa spočiatku výrazne prejavoval princíp materiálnej pravdy, ktorý postupom času ustúpil princípu formálnej pravdy. Podľa pôvodného znenia platilo, že „*v konaní postupuje súd v súčinnosti so všetkými, ktorí sa zúčastňujú konania, tak, aby sa čo najúčelnejšie zistil skutočný stav veci a aby ochrana práv bola rýchla a účinná*“. Zmena bola realizovaná novelou vykonanou zákonom č. 519/1991 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky súdny poriadok a notársky poriadok, kedy sa upustilo od zisťovania skutočného stavu veci a podľa novelizovaného znenia „*v konaní postupuje súd v súčinnosti so všetkými účastníkmi konania tak, aby ochrana práv bola rýchla a účinná a aby skutočnosť, ktoré sú medzi účastníkmi sporné, sa spoľahlivo zistili*“. Dané ustanovenie teda zároveň formuluje požiadavku hospodárnosti konania, ktoré má byť rýchle a efektívne, čo limituje uplatňovanie arbitrárneho poriadku.

Princíp arbitrárneho poriadku sa výrazne prejavoval v úprave inštitútu zmeny návrhu podľa § 95 OSP. Návrh na začatie konania bolo možné v priebehu konania meniť so súhlasom súdu. Pripustenie zmeny návrhu bolo v rozhodovacej právomoci súdu, ktorý bol vo svojej úvahe o pripustení alebo nepripustení zmeny návrhu limitovaný skutočnosťou, či výsledky doterajšieho konania mohli alebo nemohli byť podkladom pre pokračovanie v konaní po zmene návrhu. Ak súd dospel k záveru, že nemožno pokračovať s doterajšími výsledkami konania o zmenenom návrhu, jeho zmenu nepripustil.

Ustanovenie § 96 OSP podľa nášho názoru upravuje jednu z hraníc uplatňovania princípu arbitrárneho poriadku, a to uplatnenie dispozičného princípu formou späťvzatia návrhu na začatie konania. Pôvodné znenie § 96 ods. 1 OSP vyžadovalo pre späťvzatie návrhu na začatie konania súhlas súdu. Prejav princípu arbitrárneho poriadku je v tejto fáze konania zjavný. S účinnosťou od 1.1.1992 bolo uvedené ustanovenie novelizované zákonom č. 519/1991 Zb. a od uvedeného času súd musí dispozíciu konaním v podobe späťvzatia návrhu na začatie konania akceptovať bez možnosti akýchkoľvek úvah o tomto postupe navrhovateľa. V zmysle

---

²¹ ČEŠKA, Z.: *Občianské právo procesné*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Panorama. 1989, s. 70

zákonného príkazu súd po späťvzatí návrhu na začatie konania zastaví konanie celkom, alebo v časti, ak sa späťvzatie týkalo iba časti návrhu. Výnimkou z povinnosti zastaviť konanie je vyjadrenie nesúhlasu žalovaného, ak tento so zastavením konania nesúhlasí z vážnych dôvodov.

Neopomenuteľným predstaviteľom princípu arbitrárneho poriadku je úprava vedenia pojednávania podľa § 117 a 118 OSP. Pojednávanie podľa predmetnej úpravy vedie predseda senátu alebo (od 1.10.2004) samosudca. Ich úlohou je pojednávanie viesť dôstojne a nerušene tak, aby sa získalo spravodlivé rozhodnutie vo veci a aby bol splnený výchovný účel pojednávania. Súd je ten, kto má v priebehu pojednávania robiť podľa vlastnej úvahy vhodné opatrenia, aby bol účel pojednávania splnený.

Výnimku z princípu arbitrárneho poriadku upravuje v Občianskom súdnom poriadku § 118 ods. 1, ktorý súdu diktuje postup po začatí pojednávania, a síce, aby strany predniesli svoje návrhy a súdu zároveň ukladá povinnosť oznámiť stranám výsledky prípravy pojednávania. Účelom je ustáliť, aké je a bude smerovanie konkrétneho konania na podklade doposiaľ zistených skutočností.

Nasledujúci odsek 2 (od 15.10.2008 odsek 3) § 118 OSP je výrazným prejavom princípu arbitrárneho poriadku, nakoľko v zmysle predmetného ustanovenia *ďalší priebeh pojednávania určuje predseda senátu alebo samosudca*.

Dôležitým inštitútom z pohľadu rozoberaného princípu je inštitút odročenia pojednávania podľa § 119 Občianskeho súdneho poriadku. Od počiatku bol tento inštitút považovaný z pohľadu využiteľnosti za inštitút výnimočný, ktorý bolo možné aplikovať len ak na to existovali dôležité dôvody. O tom, či účastníkmi proklamované dôvody možno hodnotiť ako dôvody dôležité odôvodňujúce odročenie pojednávania rozhodoval podľa vlastnej úvahy súd.

Civilný sporový poriadok

Civilný sporový poriadok je z pohľadu princípov odvetvia civilného práva procesného výrazným posunom oproti doterajšiemu vnímaniu princípov. Úvodné články kódexu sú venované explicitnej úprave odvetvových princípov civilného procesu. Princíp arbitrárneho poriadku je upravený v článku 10, podľa ktorého *„strany sporu postupujú v konaní v súlade so zákonom a podľa pokynov súdu“*, *„súd dohliada na riadny priebeh konania, určuje lehoty a ukladá potrebné opatrenia“* a zároveň *„súd môže určiť záväzné procesné lehoty na niektoré procesné úkony“*. Opomenúť nemožno ani vyjadrenie princípu arbitrárneho poriadku podľa ust. § 5 ods. 7 Správneho súdneho poriadku, podľa ktorého *„správny súd sám určuje poradie jednotlivých procesných úkonov tak, aby konanie pred ním bolo rýchle a hospodárne“*.

Dôsledne sa princíp arbitrárneho poriadku prejavuje v úprave niektorých procesných inštitútov, a to aj celkom nových, ako je napríklad inštitút predbežného prejednávania sporu. Ide o inštitút fakultatívny, ktorý však zároveň umožňuje súdu už v tejto fáze ukončiť konanie rozhodnutím vo veci samej.

Výraznou zmenou prešla koncentrácia konania, ktorá je, ako sme už spomenuli vyššie, pomôckou a doplnkom arbitrárneho poriadku. Sudcovská a zákonná koncentrácia konania pomáha súdu (s určitými výnimkami) vytvárať hranice pre uplatňovanie procesných práv, a tým zabezpečiť efektívnosť a hospodárnosť procesu.

Dôraz sa kladie na rýchlosť konania, pravidlom má byť rozhodnutie vo veci na jedinom pojednávaní, pričom inštitút odročenia pojednávania či prerušenia konania sa má uplatňovať výnimočne. Na to nadväzuje aj právna úprava vedenia pojednávania, pričom podľa ust. § 179 ods. 1 CSP *„pojednávanie vedie súd tak, aby sa mohlo rozhodnúť spravidla na jedinom pojednávaní s prihliadnutím na povahu konania a účel tohto zákona“*. Nie sú teda stanovené žiadne obligatórne fázy konania. Ako dodáva dôvodová správa k Civilnému sporovému poriadku, ak zákon stanovuje určitý postup, nie je to v rozpore s princípom arbitrárneho poriadku. Ide o štandardizáciu procesných úkonov, ale dôraz je stále kladený na sudcu, ktorý jediný je dotovaný právomocou dohliadať na splnenie účelu konania.²²

---

²² Dôvodová správa k návrhu Civilného sporového poriadku, § 175

Záver

Civilný proces prešiel od svojich počiatkov dlhodobým vývojom, ktorého aktuálna podoba v podmienkach právnej úpravy Slovenskej republiky je daná trojicou tzv. nových procesných kódexov – Civilného sporového poriadku, Civilného mimosporového poriadku a Správneho súdneho poriadku. V počiatočnej fáze sa civilný proces spravoval obyčajovými pravidlami. Kodifikácia civilného procesného práva na Slovensku prišla pomerne neskoro, následne sa úprava civilného procesu odvíjala od stále sa meniacej spoločensko-politickej situácie na našom území. Zákonodarca sa v procese rekodifikácie napokon rozhodol pre rozčlenenie právnej úpravy civilného procesu na tri kódexy podľa charakteru konaní, ktoré upravujú. Účelom novej právnej úpravy bolo zrýchliť a zefektívniť civilný proces tak, aby bola zachovaná podmienka hospodárnosti konania. Princíp arbitrárneho poriadku sa jednoznačne stal prevažujúcim princípom sporových konaní, čo deklaruje nielen dôvodová správa k Civilnému sporovému poriadku, ale aj aktuálna úprava niektorých inštitútov typických pre arbitrárny poriadok. V tomto smere nie je do budúca predpoklad odklonu od tendencie pomerne prísneho arbitrárneho poriadku, pokiaľ ide o konania sporové. Napokon, cieľom sporového procesu je poskytnúť rýchlu a efektívnu ochranu právam, čo je možné efektívne dosiahnuť najmä tak, že súd bude mať príležitosť viesť konanie k žiaducemu výsledku podľa svojej vlastnej úvahy s prihliadnutím na skutkové a právne zistenia toho-ktorého konania.

Zoznam bibliografických odkazov

- ČEŠKA, Z.: *Občanské právo procesní*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Panorama. 1989, 456 s., ISBN: 80-7038-033-0
- FICOVÁ, Š., ŠTEVČEK, M. a kol.: *Občianske súdne konanie*. 1. Vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN: 978-80-7400-312
- HAMULÁKOVÁ, K.: *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2010, 192 s., ISBN: 978-80-87212-51-6
- HENDRYCH, D. a kol.: *Právníký slovník*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2001. s. 1123. ISBN: 80-7179-360-4
- KUKLÍK, J.: *Dějiny československého práva: 1945-1989*. 1. vydanie. Praha: Auditorium, 2011, 426 s. ISBN 978-808-7284-179
- KUKLÍK, J.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde Praha. 2009, 727 s., ISBN: 978-80-7201-741-6

LUKÁČIKOVÁ, P., ZÁMOŽÍK, J.: *Vývojové tendencie princípov civilného procesu po rekodifikácii civilného práva procesného*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2016. 133 s., ISBN: 978-80-224-1568-2

STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: nica, 2005, 266 s., ISBN: 80-969246-0-5

WINTEROVÁ, A. a kol.: *Civilní právo procesní. 6. aktualizované vydanie, doplnené o predpisy európskeho práva*. Praha: Linde Praha, 2011, 294 s., ISBN: 978-80-7201-842-0

Dôvodová správa k návrhu Civilného sporového poriadku

Dôvodová správa k návrhu zákona č. 142/1950 Zb.o konaní v občianskych právnych veciach

Ústava Československej socialistickej republiky č. 100/1960 Zb.

Zákon č. 142/1950 Zb.o konaní v občianskych právnych veciach

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok

Zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

Zákon č. 162/2015 Z.z. Správny súdny poriadok

ZÁKAZ KONKURENCIE V OBCHODNOM PRÁVE NA ÚZEMÍ ČESKÝCH KRAJÍN A SLOVENSKA¹

NON-COMPETE OBLIGATION IN COMMERCIAL LAW IN CZECH LANDS AND SLOVAKIA

Adam Köszeghy²

Abstrakt:

Zákaz konkurencie je tradičným inštitútom obchodného práva. Tento inštitút sa v súčasnosti nachádza tak v právnom poriadku Slovenskej republiky, ako aj Českej republiky. Jeho výskyt môžeme pozorovať už vo Všeobecnom obchodnom zákonníku v prípade českých krajín alebo v zák. čl. XXXVII/1875 v prípade Slovenska. Hlavným cieľom autora príspevku je preto tento inštitút preskúmať, resp. jeho vývoj na historickom území českých krajín a Slovenska až do jeho súčasnej podoby v zákone č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník a zákone č. 90/2012 Sb. Zákon o obchodných korporáciách.

Kľúčové slová:

Zákaz konkurencie, Všeobecný obchodný zákonník, zák. čl. XXXVII/1875, Obchodný zákonník, Zákon o obchodných korporáciách

Abstract:

Non-compete obligation is traditional legal institution of commercial law. Non-compete obligation is currently part of legal system of the Slovak Republic and also legal system of the Czech Republic. Its occurrence can be found already in the General Commercial Code in the case of the Czech lands or in the Statutory Rule XXXVII/1875 in the case of Slovakia. The main aim of author in this paper is to examine the institution, more precisely the development of institution in historical territory of Czech lands and Slovakia up to the present form in Act no. 513/1991 Coll. Commercial Code and Act no. 90/2012 Coll. Business Corporations Act.

Keywords:

Non-compete obligation, General Commercial Code, The Statutory Rule XXXVII/1875, Commercial Code, Business Corporations Act

Úvod

Zákaz konkurencie je tradičným obchodnoprávnym inštitútom v kontinentálnom a common law systéme práva naprieč celou Európou. Je nutné podotknúť, že zákaz konkurencie je už viac-menej tradičným inštitútom súčasného obchodného práva tak v právnom

---

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA 1/0638/18 Hospodárske právne dejiny: hospodárstvo a podnikanie v právnych dejinách.

² Mgr. Adam Köszeghy je interným doktorandom na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte.

poriadku Slovenskej republiky, ako aj v právnom poriadku Českej republiky. Prospešným teda môže byť pohľad do minulosti, práve tam kde sa tento inštitút významne vyskytol po prvýkrát.

Zákaz konkurencie vo Všeobecnom obchodnom zákonníku č. 1/1863

Všeobecný obchodný zákonník č. 1/1863 r. z. (originálnym názvom *Allgemeines Handelsgesetzbuch*) bol (ako je aj z jeho názvu zrejmé) obchodný zákonník, ktorý platil na území českých krajín až do 1.1.1951, t. j. až do účinnosti zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Zákaz konkurencie môžeme nájsť v jeho druhej knihe s názvom *o obchodných spoločnostiach*, titul prvý *o verejnej spoločnosti obchodní*, oddiel druhý *o právnom pomere spoločníkov navzájom* v čl. 96, ktorého prvý odsek znie: Spoločník nesmie bez svolení ostatných spoločníkov ani na svoj, ani na účet osoby tretej podnikati jednaní v obchodní odvetví spoločnosti, aniž se účastníti jako veřejný společník jiné obchodní společnosti stejného druhu.³ Toto ustanovenie sa skladá z dvoch častí, a to *po prvé* zo zákazu vykonávať obchodnú činnosť v odvetví, v ktorom ju vykonáva spoločnosť. Tento zákaz platí v prípade konania na vlastný alebo cudzí účet ako komisionár, splnomocnenec, agent, člen predstavenstva akciovej spoločnosti, člen predstavenstva svojpomocného spoločenstva alebo konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným.⁴ *Po druhé* sa tento zákaz vzťahuje na účasť v inej spoločnosti rovnakého druhu, nie je teda zakázaná účasť v spoločnosti ako komanditista, akcionár, spoločník spoločnosti s ručením obmedzeným, tichý spoločník.⁵ Zákaz konkurencie sa vzťahuje na všetkých spoločníkov, nielen na spoločníkov poverených obchodným vedením spoločnosti, resp. zastupujúcich spoločnosť a po vecnej stránke sa vzťahuje na obchodnú činnosť v odvetví danej spoločnosti a účasť v inej spoločnosti rovnakého druhu, avšak či sú splnené jednotlivé podmienky po vecnej stránke sa musí v každom prípade posudzovať osobitne.⁶

Podľa druhého odseku čl. 96, spoločnosť môže povoliť spoločníkovi vykonávať konkurenčnú obchodnú činnosť, resp. účasť v konkurenčnej spoločnosti rovnakého druhu, avšak toto povolenie musia schváliť všetci ostatní spoločníci⁷. Povolenie môže byť udelené výslovne alebo mlčky (konkludentne), dokonca aj mlčaním, samozrejme za splnenia podmienok podľa čl. 96 ods. 2, pretože „*bylo-li totiž ostatním společníkům při zřizování společnosti známo, že některý společník zúčastněn je jako veřejný společník na společnosti*

---

³ ŠVEHLA, A. – BASCH, J.: Všeobecný zákoník obchodní platný v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a československý zákon směnečný se zákony doplňujícími. Praha: Všehrad, 1937, s. 48 – 49.

⁴ WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947, s. 195.

⁵ Tamže, s. 195 – 196.

⁶ Tamže, s. 196.

⁷ Rovnako nie len spoločníci poverení obchodným vedením, ale všetci spoločníci.

stejného druhu a nebylo-li výslovně ujednáno, aby se vzdal tohoto účastenství, je svolení ostatních společníků pokládati za udělené.“⁸ V čl. 96 ods. 2 sa síce spomína iba povolenie konkurenčného účastníctva, ale niet pochyb, že sa splnenia podmienok podľa tohto ustanovenia, sa toto povolenie vzťahuje aj na realizáciu konkurenčnej obchodnej činnosti⁹. Zákaz konkurencie môže byť zrušený alebo modifikovaný – zúžený alebo rozšírený v oblasti zákazu účastníctva v akejkoľvek inej spoločnosti a/alebo realizácie akejkoľvek inej aj nekonkurenčnej obchodnej činnosti, tento zákaz dokonca môže byť „prodloužen i na dobu, kdy společník přestane býti členem společnosti.“¹⁰

Právnymi následkami porušenia zákazu konkurencie je všeobecné právo spoločnosti žalovať spoločníka, aby ukončil realizáciu konkurenčnej činnosti, resp. aby vystúpil z konkurujúcej spoločnosti. Podľa § 97 ods. 1 má spoločnosť ďalej možnosť alternatívne žiadať náhradu škody, ktorá vznikla porušením zákazu konkurencie alebo ak sa tak stalo pri realizácii konkurenčnej obchodnej činnosti (uzatvorením obchodu), spoločnosť má právo namiesto náhrady škody žiadať, aby „k obchodům, které společník učinil na svůj účet, bylo hleděno tak, jako by je byl ujednal na účet společnosti.“¹¹ Právo vstupu sa teda vzťahuje iba na prevod hospodárskeho výsledku z obchodu (samozrejme za náhradu nákladov vzniknutých pri tejto obchodnej činnosti), ktorý bol uzatvorený na vlastný účet spoločníkom porušujúcim zákaz konkurencie¹². V opačnom prípade spoločnosť toto právo nemá, a teda zostáva jej iba nárok na náhradu škody. O uplatnení práva na vstup alebo uplatnení nároku na náhradu škody musia, ako inak, rozhodnúť uznesením jednomyselne všetci spoločníci až na spoločníka, ktorý porušil zákaz konkurencie¹³. Lehota na uplatnenie práva vstupu alebo nároku na náhradu škody začína plynúť od momentu, kedy sa spoločnosť dozvedela¹⁴ o uzatvorení obchodu (postačuje vedomosť jedného zo spoločníkov poverených obchodným vedením) spoločníkom na vlastný účet. Ak sa jedno z týchto práv neuplatní v lehote troch mesiacov od tohto momentu, nezaniká právo na výber, ale zaniknú obe alternatívy spoločne (teda právo na vstup aj právo na náhradu škody). Toto neplatí bezvýhradne, keďže „práva plynoucí z porušení zákazu konkurence, nejsou v čl. 97 uvedena taxativně. Proti provinivšímu se společníku je možno také nastupovati

---

⁸ Tamže, s. 196.

⁹ Porovnaj aj § 24 ods. 2 zákona č. 58/1906 r. z. o spoločnostech s ručením omezeným.

¹⁰ Tamže, s. 196.

¹¹ Tamže, 197.

¹² Právo vstupu sa nevzťahuje na obchody dojednané na cudzí účet ako aj dojednané ako spoločník v inej verejnej obchodnej spoločnosti. Spoločnosť rovnako nemá ani priamy žalobný nárok voči tretím osobám zúčastneným na obchode.

¹³ ROUČEK, F.: Česko-slovenské právo obchodní. Československé právo obchodní, II. část, Část zvláštní B, Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1939, s. 531.

¹⁴ Ide o subjektívnu trojmesačnú prekluzívnu lehotu.

žalobou, aby se napříště zdržel jednání, jež jsou v rozporu se zmíněným zákazem. Oprávnění to přísluší ostatním společníkům. Na tuto žalobu se nevztahuje tříměsíční lhůta, stanovená v čl. 97, odst. 2.“¹⁵ Spoločnosť môže taktiež podľa § 97 ods. 1, zrušiť spoločenskú zmluvu, ak sú splnené podmienky podľa čl. 125¹⁶ alebo rozhodnúť aj podľa čl. 128, a to tak, že spoločníci rozhodnú o vylúčení spoločníka.

V prípade právnej úpravy komanditnej spoločnosti konkurenčné konanie upravuje čl. 159, ktorý môžeme nájsť v druhej knihe s názvom *o obchodných spoločnostiach*, titul druhý *o spoločnosti komanditní*, oddiel prvý *o komanditní spoločnosti vôbec*. Tento čl. ustanovuje, že „komanditista smí bez svolení ostatních společníků v obchodním odvětví společnosti provozovati jednání na vlastní nebo cizí účet jakož i účastniti se jiné obchodní společnosti stejného druhu jako veřejný společník.“¹⁷ Z tohto ustanovenia jasne vyplýva, že komanditista nepodlieha zákazu konkurencie, avšak spoločenskou zmluvou môže byť tento zákaz rozšírený aj na komanditistu¹⁸. Komplementár, na rozdiel od komanditistu, podlieha zákazu konkurencie podľa zákonných ustanovení (podľa čl. 157 ako spoločník verejnej obchodnej spoločnosti) čl. 96 a 97, rovnako tak aj v komanditnej spoločnosti na akcie¹⁹. Je nutné podotknúť, že napriek tomu, že sa zákaz konkurencie vzťahuje na spoločníkov v komanditnej spoločnosti rôzne, v prípade „svolení zmíněného v čl. 96 a výkonu práva volby podle čl. 97, odst. 1 vyžaduje se souhlasu všech společníků, tedy i komanditistů.“²⁰

Zákaz konkurencie v zákone o spoločnosti s ručením obmedzeným č. 58/1906 r. z.

Keďže Všeobecný obchodný zákonník neobsahoval úpravu spoločnosti s ručením obmedzeným, táto úprava sa nachádzala v osobitnom zákone č. 58/1906 r. z. o spoločnosti s ručením obmedzeným. Zákaz konkurencie tento zákon upravoval v § 24 vo vzťahu ku konateľom spoločnosti s ručením obmedzeným, a to tak, že „bez svolení společnosti (které lze kdykoli odvolati) nesmějí konati v jejím podnikovém odvětví jednání na vlastní ani cizí účet a nesmějí se ve společnosti stejného podnikového odvětví účastniti jako osobně ručící nebo jako jednatele, členové představenstva nebo dozorčí rady.“²¹ Povolenie konkurenčnej činnosti (ak

¹⁵ Justitia č. 503. In: WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947, s. 198.

¹⁶ Napr. ak sú pre to dôležité dôvody alebo ak spoločník opomína dôležité jemu prislúchajúce povinnosti atď.

¹⁷ ŠVEHLA, A. – BASCH, J.: Všeobecný zákoník obchodní platný v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a československý zákon směnečný se zákony doplňujícími. Praha: Všehrd, 1937, s. 66.

¹⁸ ROUČEK, F.: Česko-slovenské právo obchodní. Československé právo obchodní, II. část, Část zvláštní B, Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1939, s. 532.

¹⁹ WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947, s. 346.

²⁰ Tamže, s. 232.

²¹ ROUČEK, F.: Česko-slovenské právo obchodní. Československé právo obchodní, II. část, Část zvláštní B, Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1939, s. 552.

ide o spoločníka, ktorý je ustanovený za konateľa) môže byť vyjadrené v spoločenskej zmluve alebo „v jednotlivých případech usnesením společníků, a to prostou většinou hlasů“²². Udelenie povolenia sa predpokladá, ak pri vymenovaní spoločníka za konateľa bola známa takáto konkurenčná obchodná činnosť alebo účasť ostatným spoločníkom, a napriek tomu nebolo výslovne vymienené, aby sa ich vzdal. Udelenie povolenia sa však vzťahuje výlučne na spoločníkov – konateľov spoločnosti, pretože „nelze však svolení předpokládati při jednání nespolečníku, i byla-li účast jeho na podniku stejného oboru společníkům známa.“²³ V prípade porušenia zákazu konkurencie konaním konateľa na vlastný účet má spoločnosť, rovnako ako podľa čl. 97 Všeobecného obchodného zákonníka, alternatívne právo vstupu alebo právo na náhradu škody. Konaním na cudzí účet v obchodnom odvetví konateľom, môže spoločnosť žiadať vydanie odmeny alebo prevedenie nároku na odmenu (ak bola dojednaná). Na rozdiel od úpravy podľa § 97 Všeobecného obchodného zákonníka, „popsaná práva zanikají ve 3 měsících ode dne, kdy se všichni členové dozorci rady nebo, není-li ji, ostatní jednatele dozvěděli opřestoupení záповědi“²⁴, ale nejdéle v 5 letech od jejich vzniku.“²⁵ Teda ide o kombináciu subjektívnej trojmesačnej lehoty s objektívnou päťročnou lehotou, avšak táto úprava je dispozitívna – „společenská smlouva může stanovit podmínky mírnější, také však přísnější, např. tzv. Konkurenční klausuli v tom smyslu, že i určitou dobu po odvolání jednatele nesmí způsobem v zákoně uvedeným jednatel společnosti konkurovati, neb stanoviti konvenční pokutu.“²⁶

Zákaz konkurencie v zák. čl. XXXVII/1875 (Uhorský obchodný zákon)

Zák. čl. XXXVII/1875 alebo aj Uhorský obchodný zákon, ktorý bol účinný od 1.1.1876 až do 1.1.1951, upravoval zákaz konkurencie v rámci verejnej obchodnej spoločnosti v čl. 74, 75 a v rámci komanditnej spoločnosti tento zákon zakotvoval výnimku zo zákazu konkurencie v čl. 134.

Ustanovenie čl. 74, upravujúce zákaz konkurencie znelo: „Žiadny člen spoločnosti nie je oprávnený bez svolenia ostatných pre seba alebo iného uzavierať obchody, spadajúce do obchodného oboru spoločnosti; ďalej nie je oprávnený sa zúčastniť osobne ručiaci člen v inej

---

²² PATSCH, H. – NESÝ, P. C. – KOZÁKOVÁ, A.: Společnost s omezeným ručením. Cit. podľa: WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947, s. 470.

²³ PATSCH, H. – NESÝ, P. C. – KOZÁKOVÁ, A.: Společnost s omezeným ručením. Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1934, s. 109.

²⁴ O překročení zákazu konkurencie.

²⁵ ROUČEK, F.: Česko-slovenské právo obchodní. Československé právo obchodní, II. část, Část zvláštní B, Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1939, s. 552.

²⁶ PATSCH, H. – NESÝ, P. C. – KOZÁKOVÁ, A.: Společnost s omezeným ručením. Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1934, s. 111.

*spoločnosti stejného obchodného oboru. Svolenie spoločníkov k účasti v inej spoločnosti stejného obchodného oboru nutno právom predpokladať, keď to v dobe založenia spoločnosti vedeli, že tento člen spoločnosti je u inej spoločnosti jako osobne ručiaci člen zúčastnený a napriek tomu nevyhradili si zreteľne, aby tento pomer bol zrušený.*²⁷

Uhorský obchodný zákon rozlišuje zákaz konkurencie spoločníka verejnej obchodnej spoločnosti totožne ako Všeobecný obchodný zákonník, a to na zákaz konkurenčnej obchodnej činnosti a zákaz účasti v konkurenčnej spoločnosti. Zákon taktiež predpokladá rovnakú fikciu povolenia konkurenčného účasti ako úprava Všeobecného obchodného zákonníka, a to v prípade, keď pri založení spoločnosti vedeli o tejto skutočnosti a dostatočne sa nevyhradili voči tomuto účasti s cieľom, aby bolo to účasti zrušené.

Ďalšie ustanovenie v čl. 75 upravuje následky porušenia zákazu konkurencie nasledujúco: *„Spoločnosť je oprávnená pokladať obchody, ktoré niektorý jej člen uzavrel pre seba proti ustanoveniam §u predchádzajúceho, za také, ako keby boli uzavreté pre spoločnosť; je oprávnená pri tom požadovať náhradu bez toho, že by sa tým vzdala svojho práva, aby mohla požadovať zrušenie spoločenského pomeru. Právo spoločnosti, aby mohla obchod uzavretý členom spoločnosti pokladať za obchod uzavretý pre spoločnosť a požadovať náhradu, zaniká do troch mesiacov počítaných odo dňa, kedy sa spoločnosť dozvedela o uzavretí obchodu.*²⁸

Opätovne úprava uhorského obchodného zákona je totožná s právnou úpravou Všeobecného obchodného zákonníka. Zákon rozlišuje medzi právom vstupu do obchodov uzavretých spoločníkom verejnej obchodnej spoločnosti na vlastný účet a nárokom na náhradu škody uzavretím tohto obchodu. Na rozdiel od Všeobecného obchodného zákonníka, podľa ktorého možno postupovať len alternatívne, podľa uhorského obchodného zákona *„môže podľa § 75 spoločnosť kumulatívne vykonať právo vstupu do tohoto obchodu a žadať náhradu škody.*²⁹

Lehota na uplatnenie si práva vstupu a náhrady škody je totožná s úpravou Všeobecného obchodného zákonníka, ide takisto o subjektívnu prekluzívnu lehotu, ktorá plynie od momentu zistenia, že obchod bol uzavretý a po troch mesiacoch od tohto momentu, právo v prípade neuplatnenia zanikne.

Obdobne ako vo Všeobecnom obchodnom zákonníku, spoločnosť mohla žiadať, aby člen prestal porušovať zákaz konkurencie, resp. aby vystúpil zo spoločnosti do ktorej v rozpore zo zákazom konkurencie vstúpil. Spoločnosť ďalej môže byť zrušená na základe naplnenia dôvodu

---

²⁷ KARMÁN, J.: Slovenský obchodný zákon a predpisy ho doplňujúce s judikatúrou najvyššieho súdu, ako i býv. uh. kúrie a súdnych tabúl. Praha: Československý Kompas, 1926, s. 90 – 91.

²⁸ Tamže, s. 91.

²⁹ WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947, s. 228.

podľa ustanovenia § 100, bod 3: „*Súd rozchod spoločnosti môže vypovedať zvlášte, jestli niektorý člen svojim podstatným zaviazanostiam nezodpovedá.*“³⁰ Toto právo má každý člen spoločnosti.³¹

Podľa právnej úpravy komanditnej spoločnosti obsiahnutej v prvej čiastke, deviatom oddieli sa podľa § 134 „*obmedzenia, obsažené v § 74. tohto zákona nevzťahujú sa na vonkajších*“³² členov.³³ Obdobne ako pri Všeobecnom obchodnom zákonníku možno odkázať na úpravu verejnej obchodnej spoločnosti v zmysle § 132, pokiaľ ustanovenia o komanditnej spoločnosti neustanovujú iné odchýlky. Podľa tohto výkladu sa na vnútorných spoločníkov (komplementárov) vzťahuje primerane úprava § 74 a 75 Uhorského obchodného zákona.

Rovnako ako Všeobecný obchodný zákonník, ani uhorský obchodný zákon neobsahoval úpravu spoločnosti s ručením obmedzeným, avšak po vzniku Československa bolo potrebné tento problém vyriešiť, vzhľadom na existenciu zákona č. 58/1906 r. z., ktorý sa aplikoval na území českých krajín. Problém bol vyriešený dňa 15. apríla 1920, keď bol prijatý zákon č. 271/1920 Sb., ktorým sa rozšírila platnosť zákona zo dňa 6. marca 1906, č. 58 r. z., o spoločnostiach s ručením obmedzeným, na Slovensko a Podkarpatskou Rus, takže od tohto momentu je potrebné tento predpis aplikovať aj na území Slovenska.³⁴

Zákaz konkurencie v zákone č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník

Prvý občiansky zákonník alebo zákon č. 141/1950 Zb. bol prijatý 25. októbra 1950, s účinnosťou od 1. januára 1951, avšak tento zákon sprevádzajú prvenstvá: na jednej strane ako prvý unifikoval československé občianske právo a odstránil dualistickú úpravu občianskoprávných vzťahov, avšak na strane druhej to bol prvý predpis, ktorým sa prejavil trend nastupujúceho režimu, ktorý sa zosilnil deklarovaním víťazstva socializmu Ústavou z roku 1960 a prijatím nového Občianskeho zákonníka zákon č. 40/1964 Zb., a tento režim trval až do roku 1989.

Rovnako ako v oblasti občianskoprávných vzťahov, zmena režimu zasiahla nepriaznivo – ba až fatálne právnu úpravu obchodného práva (spolu s inštitútom zákazu konkurencie

---

³⁰KEŤOVSKÝ, Š. – ČORBA, I.: Obchodný zákon platný na Slovensku (XXXVII. uh. zák. článok z roku 1876). Nitra: Š. Klúčovský, I. Čorba, 1920, s. 23.

³¹KIZLINK, K.: Obchodné právo platné na Slovensku a v Podkarp. Rusi, Diel II, Obchodné spoločnosti, časť 1. Dočasné vydanie, 1935, s. 50.

³² Podľa dobovej terminológie, členmi komanditnej spoločnosti sú vonkajší členovia (komanditisti) a vnútorní členovia (komplementári).

³³KEŤOVSKÝ, Š. – ČORBA, I.: Obchodný zákon platný na Slovensku (XXXVII. uh. zák. článok z roku 1876). Nitra: Š. Klúčovský, I. Čorba, 1920, s. 29.

³⁴ Porovnaj časť o zákaze konkurencie v zákone č. 58/1906 r. z. o spoločnostiach s omezeným ručením.

v obchodných spoločnostiach). Obchodné právo sa stalo nežiadúcim prvkom v budujúcej sa socialistickej spoločnosti, a preto bolo vytlačené a neskôr nahradené hospodárskym právom.

Avšak napriek vyššie uvedenému sa v prvom občianskom zákonníku vyskytovalo jedno ustanovenie upravujúce zákaz konkurencie, a to v štvrtej hlave, ustanovenie § 81 s názvom *Zákaz súťaže: „Ani prokurista ani iný podnikový zmocnenec nesmie bez súhlasu podniku robiť na svoj alebo cudzí účet úkony, spadajúce do odboru podniku. Ak sa tak stane, môže sa podnik domáhať náhrady škody tým spôsobenej, a ak ide o úkon urobený na účet zmocnenca, môže sa domáhať, aby úkon bol vyhlásený za úkon urobený na účet podniku, a ak ide o úkon na cudzí účet, aby mu bol postúpený nárok na odmenu alebo aby mu už daná odmena bola vydaná.“*³⁵

Občiansky zákonník konštruje klasický postup ako u predchádzajúcich zákonov (Všeobecný obchodný zákonník č. 1/1863 r. z. a Zák. čl. XXXVII/1875) – jestvuje tu zákaz konkurenčnej obchodnej činnosti (vo vlastnom alebo cudzom mene), v prípade porušenia tohto zákazu je podnik oprávnený žiadať náhradu škody, avšak ak by bol úkon urobený na účet zmocnenca – spoločnosť má aj právo vstupu – s čím súvisí modifikácia v prípade konania na cudzí účet, a to postúpenie nároku na odmenu, resp. vydanie už vyplatennej odmeny.

Zákaz konkurencie v zákone č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník

Obchodný zákonník bol prijatý 5. novembra 1991, s účinnosťou od 1. januára 1992. Tento predpis je stále platným a účinným všeobecným obchodnoprávnym predpisom na území Slovenskej republiky a až do 1. januára 2014 bol platným a účinným predpisom aj v Českej republike ako zákon č. 513/1991 Sb., kým ho nenahradil zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách.

Najvšeobecnejšie je zákaz konkurencie upravený v § 65, ktorý upravuje len rozsah práv spoločnosti v prípade porušenia zákazu konkurencie povinnými osobami a lehoty na ich uplatnenie (sú spoločné pre všetky právne formy obchodných spoločností). Ustanovenia o zákaze konkurencie v jednotlivých formách obchodných spoločností upravujú na koho sa vzťahuje zákaz konkurencie a vecný rozsah zákazu konkurencie.³⁶

---

³⁵ § 81 zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

³⁶ „Primárnym účelom zavedenia inštitútu zákazu konkurencie je ochrana záujmov spoločnosti prostredníctvom snahy o plnohodnotné využitie služieb svojich spoločníkov. Je prirodzené, že spoločnosť a súčasne aj jej spoločníci disponujú informáciami, ktoré sa týkajú chodu a v jednoduchom zmysle slova aj celkového života spoločnosti (a to v akejkoľvek právnej forme obchodnej spoločnosti), či už sú to rôzne dôverné informácie, obchodné tajomstvo alebo záležitosti týkajúce sa odberateľov, dodávateľov, ich tovaru a služieb. Je preto pochopiteľné, že motívom zákazu konkurencie je určité obmedzenie vzťahujúce sa na každého, kto by v predmete spoločnosti podnikal mimo svojej spoločnosti.“ Pozri MAMOJKA, M. a kol.: Obchodný zákonník – Veľký komentár, 1. zväzok. Žilina: Eurokódex, 2016, s. 383.

„Spoločnosť je oprávnená, aby osoba, ktorá tento zákaz porušila, vydala prospech z obchodu, pri ktorom porušila zákaz konkurencie, alebo previedla tomu zodpovedajúce práva na spoločnosť. Tým nie je dotknuté právo na náhradu škody.“³⁷ Rovnako ako podľa Všeobecného obchodného zákonníka a Uhorského obchodného zákona, spoločnosť má právo na vstup, resp. právo na vydanie prospechu z uskutočneného konkurenčného obchodu a prípadne náhradu škody. Obchodný zákonník však koncipuje medzi týmito možnosťami kumulatívnosť – možno ich popri sebe kumulovať alebo si uplatniť iba právo na vstup³⁸, resp. vydanie prospechu alebo náhradu škody (rovnako ako podľa ustanovení Zák. čl. XXXVII/1875). Na uplatnenie práv pri porušení zákazu konkurencie je aktívne vecne legitimovaná samotná spoločnosť, ktorej spoločník, štatutárny orgán alebo jeho člen alebo člen dozorného orgánu tento zákaz porušil. Spoločníci³⁹ v obchodnej spoločnosti môžu v mene spoločnosti podať žalobu o náhradu škody, tzv. *actio pro socio* (podľa ustanovení § 81a, § 97 ods. 5, § 122 ods. 3 a § 182 ods. 2, 3).

Zákon stanovuje na uplatnenie práva u zodpovednej osoby trojmesačnú subjektívnu prekluzívnu lehotu, ktorá začína plynúť od momentu odkedy sa o porušení dozvedela obchodná spoločnosť a objektívnu prekluzívnu jednoročnú lehotu, ktorá plynie od momentu vzniku porušenia zákazu konkurencie.

Na súde sa právo na vydanie získaného prospechu alebo na prevedenie tomu zodpovedajúcich práv musí uplatniť v štvorročnej premlčacej dobe, ktorá začína plynúť „*dňom, keď povinnosť bola porušená, pretože právo spoločnosti vzniklo z porušenia povinnosti (zákazu konkurencie)*.“⁴⁰ Pre uplatnenie práva na náhradu škody platia len premlčacie doby stanovené v § 397 a 398 Obchodného zákonníka, a spoločnosť teda nie je povinná pod sankciou zániku práva uplatňovať si toto právo najskôr u osoby, ktorá porušila zákaz konkurencie. Subjektívna štvorročná doba plynie od momentu, kedy sa spoločnosť dozvie alebo mohla dozvedieť o škode a zároveň náhrada škody však musí byť uplatnená na súde do desiatich rokov od momentu porušenia.

Podľa § 84 Obchodného zákonníka, „*Bez dovolenia ostatných spoločníkov nesmie spoločník podnikat' v predmete podnikania spoločnosti, a to ani v prospech iných osôb.*

---

³⁷ § 65 ods. 2 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

³⁸ „*Porušenie zákazu konkurencie tak nebude mať samo osebe za následok absolútnu a ani relatívnu neplatnosť zmluvy, ktorá bola uzavretá v dôsledku porušenia zákazu konkurencie, tá bude naďalej platnou a účinnou (ak, samozrejme, nejstávajú iné dôvody jej neplatnosti) a potom, čo spoločnosť tento nárok voči zodpovednej osobe úspešne uplatní, bude zo zmluvy oprávnená, ale aj zaviazaná priamo spoločnosť.*“ Pozri MAMOJKA, M. a kol.: Obchodný zákonník – Veľký komentár, 1. zväzok. Žilina: Eurokódex, 2016, s. 231.

³⁹ Myslia sa tým spoločníci v najširšom zmysle slova, množina pojmov: spoločník verejnej obchodnej spoločnosti, komplementár, komanditista, spoločník spoločnosti s ručením obmedzeným a akcionár.

⁴⁰ PATAKYOVA, M. a kol.: Obchodný zákonník. Komentár. 5. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016, s. 290.

*Spoločenská zmluva môže upraviť zákaz konkurencie inak.*⁴¹ Ustanovenie § 84 zakotvuje dispozitívny zákaz konkurencie spoločníka verejnej obchodnej spoločnosti – tento zákaz môže byť zrušený úplným vylúčením zákazu podnikania v predmete podnikania verejnej obchodnej spoločnosti alebo obmedzením napr. na spoločníkov, ktorí konajú na vlastný účet, alebo na spoločníkov, ktorí sú poverení obchodným vedením v spoločnosti.

Podľa § 99 Obchodného zákonníka, *„zákaz konkurencie neplatí pre komanditistu, ak spoločenská zmluva neurčuje inak.*⁴² Rovnako ako podľa Všeobecného obchodného zákonníka a Zák. čl. XXXVII/1875 sa zákaz konkurencie v komanditnej spoločnosti spravuje dvoma režimami. V prípade komplementárov sa vzhľadom na aplikáciu § 93 ods. 2 (primerané použitie ustanovení o verejnej obchodnej spoločnosti na právne postavenie komplementárov) aplikuje úprava v § 84 Obchodného zákonníka (*„komplementár nesmie podnikat' v predmete podnikania spoločnosti, ak spoločenská zmluva neurčí inak*⁴³) aj na komplementárov a rovnako možno obsah tohto zákazu modifikovať jedine na základe spoločenskej zmluvy.

V prípade komanditistov však platí odlišný princíp, aplikácia zákazu konkurencie zo zákona nie je možná, iba ak by spoločenská zmluva rozšírila zákaz konkurencie aj na komanditistov. Vzhľadom na to, že ustanovenia § 84 a § 99 sú dispozitívne, sa modifikácia zákazu konkurencie v spoločenskej zmluve môže vo výsledku aplikovať iba na komplementárov/časť spoločníkov alebo len na komanditistov s vylúčením zákazu konkurencie aj voči komplementárom.

Zákaz konkurencie v spoločnosti s ručením obmedzeným upravuje § 136 ods. 1 Obchodného zákonníka, a to nasledovne: *„Pokiaľ zo spoločenskej zmluvy alebo stanov nevyplývajú ďalšie obmedzenia, konateľ nesmie: a) vo vlastnom mene alebo na vlastný účet uzavierať obchody, ktoré súvisia s podnikateľskou činnosťou spoločnosti, b) sprostredkovať pre iné osoby obchody spoločnosti, c) zúčastňovať sa na podnikaní inej spoločnosti ako spoločník s neobmedzeným ručením a d) vykonávať činnosť ako štatutárny orgán alebo člen štatutárneho alebo iného orgánu inej právnickej osoby s podobným predmetom podnikania, ibaže ide o právnickú osobu, na ktorej podnikaní sa zúčastňuje spoločnosť, v ktorej vykonáva pôsobnosť konateľa alebo v ktorej je spoločníkom niektorý z jej spoločníkov alebo osoba, ktorá je ovládaná tou istou osobou ako spoločník.*⁴⁴ Ako je zrejmé aj zo samotného ustanovenia, tento zákaz sa vzťahuje len na štatutárny orgán spoločnosti s ručením obmedzeným, teda konateľa, resp.

---

⁴¹ § 84 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

⁴² § 99 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

⁴³ PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník. Komentár. 5. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016, s. 451.

⁴⁴ § 136 ods. 1 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

konateľov a keďže je toto ustanovenie kogentné, nie je možné sa od neho odchyliť ani spoločenskou zmluvou alebo stanovami⁴⁵ (čo však neplatí v prípade § 136 ods. 3, ktorý ustanovuje, že spoločenská zmluva alebo stanovy môžu stanoviť v akom rozsahu sa zákaz konkurencie vzťahuje aj na samotných spoločníkov).⁴⁶ V prípade konateľov to teda znamená, že rozsah zákazu konkurencie vzťahujúci sa na nich môže byť len rozšírený a sprísnený oproti zákonnej úprave. Ak teda konateľ, resp. konatelia nedodržia zákaz podľa § 136 ods. 1, písm. a), b), c) alebo d) Obchodného zákonníka, toto konanie bude mať podľa ods. 2 rovnakého ustanovenia, následky uvedené v § 65 Obchodného zákonníka (napr. právo na vstup, vydanie prospechu z obchodu a náhradu škody).⁴⁷ Nemožno opomenúť, že v zmysle § 139 ods. 4 Obchodného zákonníka sa ustanovenia § 136 primerane aplikujú aj na právne postavenie členov dozornej rady.

Zákaz konkurencie v akciovej spoločnosti upravuje § 196 ods. 1 Obchodného zákonníka, obdobne ako v spoločnosti s ručením obmedzeným: „*Pokiaľ zo stanov nevyplývajú ďalšie obmedzenia, člen predstavenstva nesmie: a) vo vlastnom mene alebo na vlastný účet uzavierať obchody, ktoré súvisia s podnikateľskou činnosťou spoločnosti, b) sprostredkovať pre iné osoby obchody spoločnosti, c) zúčastňovať sa na podnikaní inej spoločnosti ako spoločník s neobmedzeným ručením a d) vykonávať činnosť ako štatutárny orgán alebo člen štatutárneho alebo iného orgánu inej právnickej osoby s podobným predmetom podnikania, ibaže ide o spoločnosť, na ktorej podnikaní sa zúčastňuje spoločnosť, ktorej štatutárneho orgánu je členom alebo v ktorej je akcionárom niektorý z jej akcionárov alebo osoba, ktorá je ovládaná tou istou osobou ako akcionár.*“⁴⁸ Na rozdiel od právnej úpravy spoločnosti s ručením obmedzeným, nemožno zákaz konkurencie vzťahovať aj na akcionárov ani v stanovách.⁴⁹ V prípade nedodržania uvedených zákazov, má toto porušenie následky uvedené v § 65. Obdobne ako podľa § 139 ods. 4, aj v rámci úpravy akciovej spoločnosti sa podľa § 200 ods. 3 Obchodného zákonníka sa zákaz konkurencie primerane aplikuje aj na členov dozornej rady.

---

⁴⁵ PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník. Komentár. 5. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016, s. 599.

⁴⁶ „Zmyslom ustanovení Obchodného zákonníka o zákaze konkurencie je snaha zabrániť spoločníkom a členom orgánov spoločnosti správať sa v obchodných vzťahoch špekulatívne a konať proti zásadám poctivého obchodného styku, k čomu môže dôjsť vtedy, keď by napr. spoločník alebo niektorý z členov štatutárneho orgánu vyvíjal podnikateľskú činnosť s rovnakým alebo podobným predmetom činnosti vo viacerých obchodných spoločnostiach. V spoločnosti s ručením obmedzeným sa zákaz konkurencie v zmysle § 136 vzťahuje na všetkých konateľov spoločnosti s tým, že z ust. § 136 ods. 3 Obch. zák. vyplýva možnosť určiť, v akom rozsahu sa zákaz konkurencie vzťahuje aj na všetkých spoločníkov, prípadne len na niektorých z nich.“ Pozri Rozsudok Krajského súdu v Prešove, zo dňa 13. septembra 2012, sp. zn. 2 Cob/1/2012.

⁴⁷ Bližšie pozri všeobecnú časť o zákaze konkurencie v Obchodnom zákonníku.

⁴⁸ § 196 ods. 1 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

⁴⁹ Keďže v akciovej spoločnosti nejestvuje spoločenská zmluva, funkciu spoločenskej zmluvy v akciovej spoločnosti plnia stanovy.

Zaujímavou otázkou môže byť problematika ohrozovania záujmov spoločnosti ex ante, konaniami spadajúcimi pod zákaz konkurencie, vykonávanými po zániku funkcie člena predstavenstva. Podľa Patakyovej, „*dohodnutie konkurenčných klauzúl aj na obdobie po ukončení výkonu funkcie člena predstavenstva, nie je v rozpore s postavením účastníkov súkromnoprávných vzťahov, pri dodržaní súladu s dobrými mravmi.*“⁵⁰

Zákonom č. 389/2015 Z. z., ktorým sa novelizoval Obchodný zákonník s účinnosťou 1. januára 2017, sa zaviedol nový druh obchodnej spoločnosti – jednoduchá spoločnosť na akcie. Podľa § 220h ods. 4 sa nevzťahujú ustanovenia o zákaze konkurencie (§ 196 Obchodného zákonníka) na jednoduchú spoločnosť na akcie.

Zákaz konkurencie v zákone č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách

Zákon o obchodných korporáciách bola prijatý 25. januára 2012 a s účinnosťou od 1. januára 2014 nahradil predchádzajúci platný predpis č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník. Zákaz konkurencie sa v tomto zákone vyskytuje početnejšie ako v Obchodní zákoníku, a to: v §§ 5, 58, 109, 199, 441, 442, 451, 452, 710, 711 a 722.

Podľa § 5 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách, „*obchodní korporace může požadovat, aby jí ten, kdo porušil zákaz konkurenčního jednání, vydal prospěch, který v důsledku toho získal, anebo aby na ni převedl z toho vzniklá práva, ledaže to vylučuje povaha získaných práv; to platí obdobně pro každého jiného nabyvatele tohoto prospěchu nebo práva, ledaže tento nabyvatel jednal v dobré víře.*“⁵¹ Zákon o obchodných korporáciách zotrváva na koncepcii zákazu konkurencie (právo žiadať vydanie prospěchu alebo prevedenie práva z porušiteľa na spoločnosť) obsiahnutej v Obchodní zákoníku/Obchodnom zákonníku u nás. Novotou je ochrana iného nadobúdateľa práv, ktorý koná v dobrej vôli – v tomto prípade spoločnosť nie je oprávnená tento prospěch žiadať.⁵² Zákon ďalej v § 5 ods. 2 stanovuje na

---

⁵⁰PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník. Komentár. 5. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016, s. 793. Tento názor potvrdzuje aj judikatúra Najvyššieho súdu ČR: „*Zákonný zákaz zdržet se konkurenčního jednání vůči společnosti vyplývající pro jejího jednatele z § 136 obch. zák. se vztahuje, jak plyne z doslovného znění citovaného ustanovení pouze na dobu, po kterou dotčená osoba funkci statutárního orgánu společnosti vykonává; tím však není dotčena možnost rozšířit tento zákaz smluvním ujednáním mezi společností a jejím statutárním orgánem i pro dobu po zániku funkce.*“ Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 28. apríla 2010, sp. zn. 29 Cdo 2049/2009 a obdobne Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 25. decembra 2007, sp. zn. 29 Cdo 1053/2007.

⁵¹ § 5 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách.

⁵² „*Další nabyvatel se ubrání této povinnosti, prokáže-li, že jednal v dobré víře, tedy že nevěděl a nemohl vědět, že nabývá práva získaná v rozporu se zákazem konkurence. Neprokáže-li jednání v dobré víře, práva musí převést a vůči tomu, kdo na něj tato práva převedl, má právo náhrady újmy (samozřejmě s možnými limity, např. bude-li pro absenci dobré víry brán za spoluškůdce apod.)*“ Pozri ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 14.

subjektívnu prekuzívnu trojmesačnú lehotu a objektívnu prekuzívnu ročnú lehotu na uplatnenie tohto práva u povinnej osoby.⁵³

Podľa § 58 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách, „*ustanovení § 51 až 57 a pravidla tohoto zákona o nepřípustnosti konkurenčního jednání se použijí také na prokuristu; to platí přiměřeně pro prokuristu zmocněného podnikatelem, který není obchodní korporací.*“⁵⁴ Zrejme niet pochybovať, na základe znenia tohto ustanovenia, nad aplikovateľnosťou zákazu konkurencie na prokuristu, avšak nezodpovedanou otázkou zostáva ktoré z pravidiel obsiahnutých v zákone treba konkrétne aplikovať. Túto otázku zodpovedali autori Štenglová a kol. a to tak, že „*není pochyb o tom, že vždy bude použitelný § 5. Dále pak bude zřejmě třeba vycházet z toho, jaký podnikatelský subjekt prokuru udělil, a vztáhnout na prokuristu přiměřeně pravidla týkající se statutárního orgánu tohoto subjektu. Udělí-li prokuru fyzická osoba, bude zřejmě třeba – z povahy věci – vycházet z právní úpravy konkurenčního jednání veřejné obchodní společnosti.*“⁵⁵

Zákaz konkurencie vo verejnej obchodnej spoločnosti (verejné obchodní spoločnosti) upravuje § 109 Zákona o obchodných korporáciách. Podľa § 109 ods. 1, „*bez svolení všech ostatních společníků nesmí společník podnikat v předmětu podnikání společnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného. Společník nesmí být ani členem statutárního nebo jiného orgánu jiné obchodní korporace s obdobným předmětem podnikání, ledaže se jedná o koncern.*“⁵⁶ Tento zákaz sa fakticky vzťahuje na všetky vymenované konania, na ktoré nebolo udelené povolenie⁵⁷ všetkými ostatnými spoločníkmi, teda ide o zmenu, keďže „*nelze z něj dovodit, že by společník nesměl být společníkem jiné obchodní společnosti se stejným předmětem podnikání.*“⁵⁸ Pri posudzovaní či došlo k porušeniu zákazu konkurencie, resp. či ide o konkurenčné konanie je potrebné, aby toto konanie spĺňalo nielen formálne znaky konkurenčného konania, ale aby ním aj bolo fakticky.⁵⁹ Rozsah zákazu

---

⁵³ „*Povinnou osobou může být jak ten, kdo zákaz konkurence porušil přímo, tak ten, na koho bylo získané právo nebo prospěch následně převeden.*“ Pozri ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 15.

⁵⁴ § 58 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách.

⁵⁵ ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 149.

⁵⁶ § 109 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách.

⁵⁷ Zákon nestanovuje presnú formu povolenia, preto do úvahy pripadá ústne alebo písomné povolenie, prípadne aj konkludentné udelenie, avšak samotná vedomosť o porušovaní zákazu konkurencie nemôže prima facie zakladať fikciu udelenia súhlasu.

⁵⁸ ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 235.

⁵⁹ Nemožno ustáliť názor, že príliš široko koncipovaný predmet podnikateľskej činnosti prima facie vždy porušenie zákazu konkurencie. Uvedený názor potvrdzuje aj ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 235.

konkurencie sa v zásade vzťahuje na všetkých spoločníkov – teda aj na tých poverených obchodným vedením alebo konaním za spoločnosť navonok ako štatutár, avšak spoločenská zmluva môže stanoviť inak. Podľa § 109 ods. 2 Zákona o obchodných korporáciách, môže spoločenská zmluva modifikovať zákaz konkurencie tak smerom k sprísneniu, ako aj zvoľneniu zákazu konkurencie – ba dokonca ho aj úplne vylúčiť.

Zákaz konkurencie v spoločnosti s ručením obmedzeným (spoločnosti s ručením omezeným) upravuje § 199 Zákona o obchodných korporáciách. Podľa § 199 ods. 1 „*bez svolení všetkých spoločníkov jednatel nesmie a) podnikat v predmetu činnosti alebo podnikaní spoločnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného, b) být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby s obdobným předmětem činnosti nebo podnikání nebo osobou v obdobném postavení, ledaže se jedná o koncern, nebo c) účastnit se na podnikání jiné obchodní korporace jako společník s neomezeným ručením nebo jako ovládající osoba jiné osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti nebo podnikání.*“⁶⁰ Podľa prvej vety tohto ustanovenia teda konateľ nesmie podnikat v predmete podnikateľskej činnosti spoločnosti, a to ani vtedy, ak by sa tieto predmety čo i len sčasti prekrývali.⁶¹ Zákaz konkurencie konateľa nemožno zúžiť na základe § 199 ods. 3 ani uznesením valného zhromaždenia, ani spoločenskou zmluvou, teda je možné ho len sprísiť – rozšíriť („*společenská smlouva může se souhlasem všech společníků určit další omezení činnosti jednatele*“). Podľa § 201 ods. 4 Zákona o obchodných korporáciách sa ustanovenia o zákaze konkurencie použijú obdobne aj na člena dozornej rady.⁶² V neposlednom rade zákon predpokladá aj situáciu, že zákaz konkurencie možno rozšíriť nielen vecne (konateľ), ale aj personálne, a to na spoločníkov.

Zákon v § 199 ods. 2⁶³ konštruje koncept zbavenia sa zákazu konkurencie konkrétneho konateľa prostredníctvom upozornenia na konkurenčnú činnosť. Ak všetci spoločníci pri vzniku spoločnosti alebo v momente zvolenia boli (ústne) upozornení na konkurenčnú činnosť daného konateľa, resp. písomne, ak sa táto konkurenčná činnosť objavila neskôr, tak zákaz konkurencie v danom prípade je voči danému konateľovi vylúčený. Uvedené neplatí, ak

---

⁶⁰ § 199 ods. 1 Zákona o obchodných korporáciách.

⁶¹ ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 388.

⁶² Podľa môjho názoru sa na člena dozornej rady vzťahuje v celej šírke aj koncept zbavenia sa zákazu konkurencie konkrétneho konateľa prostredníctvom upozornenia na konkurenčnú činnosť, obdobne ako v akciovej spoločnosti.

⁶³ „*Pokud všichni společníci při založení společnosti nebo v okamžiku zvolení jednatele byli jednatelem na některou z okolností podle odstavce 1 výslovně upozorněni nebo vznikla-li později a jednatel na ni písemně upozornil všechny společníky, má se za to, že jednatel činnost, které se zákaz týká, zakázanou nemá. To neplatí, pokud kterýkoli ze společníků vyslovil nesouhlas s činností jednatele podle odstavce 1 do jednoho měsíce ode dne, kdy na ni byl jednatelem upozorněn.*“

niektorí zo spoločníkov vyjadril s konkurenčnou činnosťou podľa § 199 ods. 1 nesúhlas do jedného mesiaca od oznámenia, pričom táto lehota je prekluzívna.

Zákaz konkurencie v akciovej spoločnosti (akciové spoločnosti) upravujú viaceré ustanovenia, a to §§ 441, 442 a 451. Podľa § 441 ods. 1, 2 a 3 „*člen představenstva nesmí podnikat v předmětu činnosti společnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného; člen představenstva nesmí být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti nebo osobou v obdobném postavení, ledaže se jedná o koncern; člen představenstva se nesmí účastnit na podnikání jiné obchodní korporace jako společník s neomezeným ručením nebo jako ovládající osoba jiné osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti.*“⁶⁴ Taktiež ako pri spoločnosti s ručením obmedzeným a úprave zákazu konkurencie konateľa platí, že za konkurenčnú činnosť sa považuje podnikanie aj v predmete, ktorý sa len sčasti prekrýva s predmetom podnikateľskej činnosti samotnej spoločnosti. Rozsah zákazu konkurencie nemožno taktiež vecne zúžiť ani uznesením valného zhromaždenia, ani odchylnou úpravou v stanovách akciovej spoločnosti, iba rozšíriť v zmysle § 442 ods. 3.

Zákon opätovne, ako aj pri spoločnosti s ručením obmedzeným, zavádza v § 442 koncept zbavenia sa zákazu konkurencie konkrétneho člena predstavenstva prostredníctvom upozornenia na konkurenčnú činnosť. Podmienky sú zhodné – (ústne) upozornenie pri vzniku spoločnosti zakladateľom alebo pri zvolení upozornenie oprávnenému orgánu na voľbu člena predstavenstva a pri vzniku tejto konkurenčnej činnosti neskôr písomné upozornenie. Ak sa orgán oprávnený na voľbu člena predstavenstva alebo niektorí zo zakladateľov nevyjadrí nesúhlasne do jedného mesiaca od upozornenia – platí, že zákaz konkurencie daného člena predstavenstva na danú činnosť je vylúčený.

Ak je člen predstavenstva volený valným zhromaždením, toto upozornenie sa uvedie do pozvánky na valné zhromaždenie, na ktorom bude jedným z bodov hlasovanie o prípadnom nesúhlase s konkurenčnou činnosťou.

V zmysle § 451 sa úprava zákazu konkurencie vzťahuje aj na člena dozornej rady akciovej spoločnosti, platia pre neho rovnaké obmedzenia ako pre člena predstavenstva.⁶⁵

---

⁶⁴ § 441 ods. 1, 2 a 3 Zákona o obchodních korporacích.

⁶⁵ § 451 ods. 1, 2 a 3 Zákona o obchodních korporacích:

„(1) Člen dozorčí rady nesmí podnikat v předmětu činnosti společnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného.

(2) Člen dozorčí rady nesmí být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby s obdobným předmětem činnosti nebo osobou v obdobném postavení, ledaže jde o koncern.

(3) Člen dozorčí rady se nesmí účastnit na podnikání jiné obchodní korporace jako společník s neomezeným ručením nebo jako ovládající osoba jiné osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti.“

Zákon taktiež v § 452, ako v prípade konateľa v spoločnosti s ručením obmedzeným a člena predstavenstva v akciovej spoločnosti, koncipuje koncept zbavenia sa zákazu konkurencie konkrétneho člena dozornej rady prostredníctvom upozornenia na konkurenčnú činnosť. Podmienky sú totožné s podmienkami pre člena predstavenstva – vid'. odsek venujúci sa členovi predstavenstva. Totožne ako pri členovi predstavenstva nemožno podľa § 452 ods. 3 vecný rozsah zákazu konkurencie v prípade člena dozornej rady zúžiť ani uznesením valného zhromaždenia ani odchylnou úpravou v stanovách, možno ho teda len rozšíriť v zmysle uvedeného ustanovenia.

Zákaz konkurencie zasahuje aj do právnej úpravy družstva⁶⁶, konkrétne §§ 710⁶⁷, 711 a 722 Zákona o obchodných korporáciách. Zákon v § 710 koncipuje obdobné zákazy konkurenčnej činnosti pre člena predstavenstva ako v prípade spoločnosti s ručením obmedzeným a akciovej spoločnosti, rovnako sa nepripúšťa ani len čiastočná zhoda, resp. čiastočné prekrývanie predmetu podnikania. Takisto člen predstavenstva nemôže byť štatutárnym orgánom v inej spoločnosti s rovnakým predmetom podnikateľskej činnosti alebo v inej obdobnej pozícii, iba ak by išlo o koncern a taktiež aj na členstvo v kontrolnej komisii je nezlučiteľné s funkciou člena predstavenstva. Zákon v § 710 ods. 4 opätovne nepripúšťa zúženie zákazu konkurencie, iba jeho rozšírenie stanovami alebo uznesením členskej schôdze.

Podľa § 711 ods. 1 a 2 má člen predstavenstva povinnosť vopred informovať družstvo o vzniku konkurenčnej činnosti podľa § 710. Podmienky pre informovanie sú obdobné ako pri vyššie spomenutých konceptoch zbavenia sa zákazu konkurencie prostredníctvom upozornenia na konkurenčnú činnosť.⁶⁸

---

⁶⁶ „Nová úprava zákazu konkurenčného jednání člena představenstva družstva představuje kvalitativní změnu oproti dosavadnímu znění § 249 ObchZ. Jde o zpřímení rozsahu zákazu konkurence; zároveň se zakotvuje širší úprava neslučitelnosti funkcí. Smyslem této změny je donutit členy představenstev k větší loajalitě k družstvům, o jejichž záležitostech se mají starat.“ Pozri ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 927.

⁶⁷ § 710 ods. 1, 2, 3 a 4 Zákona o obchodných korporáciách:

„(1) Člen představenstva nesmí podnikat v předmětu činnosti družstva, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody družstva pro jiného.

(2) Člen představenstva nesmí být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby se shodným předmětem činnosti nebo osoby v obdobném postavení, ledaže se jedná o koncern, společenství vlastníků jednotek nebo družstvo, jehož členy jsou pouze jiná družstva.

(3) Člen představenstva nesmí být současně členem kontrolní komise družstva nebo jinou osobou oprávněnou podle zápisu v obchodním rejstříku jednat za družstvo.

(4) Stanovy nebo usnesení členské schůze mohou určit další omezení.“

⁶⁸ § 711 ods. 2 Zákona o obchodných korporáciách:

„Pokud byli zakladatelé při založení družstva nebo členská schůze v okamžiku zvolení člena představenstva členem představenstva na některou z okolností podle § 710 výslovně upozorněni nebo vznikla-li později a člen představenstva na ni písemně upozornil, má se za to, že tento člen představenstva činnost, které se zákaz týká, zakázanou nemá. To neplatí, vyslovil-li některý ze zakladatelů nebo členská schůze nesouhlas s takovou činností do jednoho měsíce ode dne, kdy byl na okolnosti podle § 710 upozorněn.“

Podľa § 722 Zákona o obchodných korporáciách⁶⁹ sa ustanovenia o zákaze konkurencie a informačnej povinnosti vzťahujúce sa na člena predstavenstva družstva použijú obdobne. Člen kontrolnej komisie nesmie byť zároveň členom predstavenstva družstva alebo inou oprávnenou osobou konajúcou za družstvo. Zákon v § 722 ods. 1, druhej vete stanovuje na rozdiel od predchádzajúcich prípadov zákazu konkurencie, možnosť určiť v stanovách či v prípade niektorých členov bude voči nim zákaz konkurencie vylúčený⁷⁰ alebo bude modifikovaný či už vo forme zúženia alebo rozšírenia zákazu konkurencie.

Záver

Ako možno vidieť, výskyt zákazu konkurencie môžeme zreteľne zmapovať na našom území posledných 200 rokov vo Všeobecnom obchodnom zákonníku, Zák. čl. XXXVII/1875, Zákone o spoločnosti s ručením obmedzeným či súčasne platných predpisoch obchodného práva na našom území – v Obchodnom zákonníku a Zákone o obchodných korporáciách.

Možno teda skonštatovať, že vývoj práva na našom území bolo ovplyvnený rôznymi faktormi a politickými zmenami, viac či menej turbulentnými a napriek tomu, tento inštitút zotrval v právnych poriadkoch oboch krajín a s istotou možno deklarovat', že vonkoncom nejde o okrajový inštitút.

Významným prvkom je aj to, že v zásade inštitút zákazu konkurencie nezmenil svoj obsah od jeho prvého výskytu v roku 1863 až do vyjadrenia v súčasne platnom obchodnoprávnom predpise v roku 1991 – Obchodnom zákonníku a v prípade Českej republiky v roku 2012 – v Zákone o obchodných korporáciách.

S inštitútom zákazu konkurencie sa počíta aj v prípade rekodifikácie súkromného záväzkového práva v Slovenskej republike. Návrh rekodifikačnej komisie spočíva v združení súkromných záväzkových vzťahov v rámci nového Občianskeho zákonníka (za účelom odstránenia dualizmu záväzkových právnych vzťahov v Občianskom a Obchodnom zákonníku) a problematika obchodnoprávnych vzťahov (právnej úpravy obchodných spoločností a súvisiacich vzťahov) sa má vyčleniť výlučne do nového Obchodného zákonníka.

---

⁶⁹ § 722 ods. 1 a 2 Zákona o obchodných korporáciách:

„(1) Ustanovení § 710 odst. 1, 2 a 4 a § 711 se pro člena kontrolní komise použijí obdobně. Stanovy mohou určit, že pro členy kontrolní komise nebo některé z nich zákaz konkurence neplatí, nebo mohou zákaz konkurence jinak vymezit.

(2) Člen kontrolní komise nesmí být současně členem představenstva družstva nebo jinou osobou oprávněnou podle zápisu v obchodním rejstříku jednat za družstvo.“

⁷⁰ Súhlasný názor môžeme nájsť aj v publikácii ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodných korporáciách. Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 936.

„Toto oprávnění lze dokonce vykládat i tak, že stanovy družstva by mohly určit, že na kontrolní komisi tento zákaz vůbec nedopadá.“

Nový Obchodný zákonník upravuje zákaz konkurencie a nový inštitút konkurenčnej doložky v Tretej časti, prvej hlave, siedmom diele pod marginálnou rubrikou „Zákaz konkurencie a konkurenčná doložka v §§ 270 – 273. Nová úprava inštitútu zákazu konkurencie je priblížením sa k vyspelým európskym právnym poriadkom a je prísľubom moderného vývoja našej legislatívy aj do budúcnosti v oblasti práva obchodných spoločností.

Účinnosť nových predpisov sa navrhuje podľa Čl. XIII Návrhu na 1. januára 2021. V závere treba len vyjadriť nádej, že zákonodarca sa pridrží Návrhu rekodifikačnej komisie v čo najväčšej miere, aby sa inštitút zákazu konkurencie zachoval v našom právnom poriadku a jeho obsah v budúcnosti dosahoval štandard západoeurópskych právnych poriadkov.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie:

KARMÁN, J.: Slovenský obchodný zákon a predpisy ho doplňujúce s judikatúrou najvyššieho súdu, ako i býv. uh. kúrie a súdnych tabúl. Praha: Československý Kompas, 1926.

KIZLINK, K.: Obchodné právo platné na Slovensku a v Podkarp. Rusi, Diel II, Obchodné spoločnosti, časť 1. Dočasné vydanie, 1935.

KLÚČOVSKÝ, Š. – ČORBA, I.: Obchodný zákon platný na Slovensku (XXXVII. uh. zák. článok z roku 1876). Nitra: Š. Klúčovský, I. Čorba, 1920.

MAMOJKA, M. a kol.: Obchodný zákonník – Veľký komentár, 1. zväzok. Žilina: Eurokódex, 2016.

PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník. Komentár. 5. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2016.

PATSCH, H. – NESÝ, P. C. – KOZÁKOVÁ, A.: Společnost s omezeným ručením. Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1934.

ROUČEK, F.: Česko-slovenské právo obchodní. Československé právo obchodní, II. část, Část zvláštní B, Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1939.

ŠTENGLOVÁ, I. a kol.: Zákon o obchodních korporacích. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013.

ŠVEHLA, A. – BASCH, J.: Všeobecný zákoník obchodní platný v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a československý zákon směnečný se zákony doplňujícími. Praha: Všehrd, 1937.

WENIG MALOVSKÝ, A.: Příručka obchodního práva. Československý kompas v Praze, 1947.

Judikatúra:

Rozsudok Krajského súdu v Prešove, zo dňa 13. septembra 2012, sp. zn. 2 Cob/1/2012.

Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 25. decembra 2007, sp. zn. 29 Cdo 1053/2007.

Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 28. apríla 2010, sp. zn. 29 Cdo 2049/2009.

MITIS IUDEX DOMINUS IESUS JAKO NARZĘDZIE POMOCY WIERNYM ROZWIEDZIONYM W UREGULOWANIU ICH SYTUACJI KANONICZNEJ

MITIS IUDEX DOMINUS IESUS AS A TOOL TO HELP DIVORCED BELIEVERS REGULATE THEIR CANONICAL SITUATION

Justyna Krzywkowska¹

Abstrakt:

Od 8. decembra 2015 platia v Katolíckej Cirkvi nové procesné pravidla týkajúce sa získania vyhlásenia nulity manželstva. Medzi základné procesné zmeny ovplyvňujúce urýchlenie súdnych procesov patria: zrušenie povinnosti podania odvolania k rozsudku z úradu, zjednodušenie voľby tribunálu žalobcom, jednoduchšie možnosti zostavenia kolégia sudcov, skrátený proces pred biskupom. Napriek tým niekoľkým zásadným procesným zmenám, musí byť proces naďalej starostlivo vedený, aby zostalo neporušené právo strán na obhajobu a sudcovia mali čas na dôkladnú analýzu zhromaždeného dôkazového materiálu. Pápež František v úvode dokumentu Mitis Iudex Dominus Iesus niekoľko krát pripomína nemenné učenie o nerozlučiteľnosti posvätného manželského zväzku. Hoci tento dokument zjednodušuje proces vyhlásenia nulity manželstva, nepopiera princíp nerozlučiteľnosti manželstva. V skutočnosti v mnohých diecézach, aj v Poľsku, existovali dlhé rady na cirkevné sudy a čas čakania na rozsudok sa predlžoval na niekoľko rokov. Nové pravidla pápeža Františka platia 4 roky a už teraz je možné konštatovať, že najväčší vplyv na urýchlenie procesov malo zrušenie povinného odvolania pri pozitívnom rozsudku.

Kľúčové slová:

František, cirkevný sud, kanonický proces, súdna reforma, cirkevné súdnictvo

Abstract:

From December 8, 2015, the Catholic Church has new procedural provisions on obtaining marriage annulment. Among the basic procedural changes affecting the timeliness of the processes, it is influenced by: dismissal of the office, simplification of the plaintiff's choice of tribunal, easier appointment of a college of judges, shortened trial before the diocesan bishop. Despite these few fundamental procedural changes, the trial still needs to be conducted carefully so that the parties' rights of defense are not violated and the judges have time to thoroughly examine the collected evidence. In the introduction to Mitis Iudex Dominus Iesus, Pope Francis reminds the doctrine of the indissolubility of the holy marriage several times. Although this document facilitates the procedure for annulment of a marriage, it certainly does not negate the principle of marriage inseparability. In fact, in many dioceses, including Poland, there were long queues to ecclesiastical courts, the waiting time for the sentence was several years. The new regulations have been in force for 4 years, and it can already be said that the abolition of the compulsory appeal on a positive sentence has had the greatest impact on speeding up the procedure.

---

¹ Dr Justyna Krzywkowska, adiunkt w Katedrze Teorii i Historii Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich i Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

Keywords:

Francis, ecclesiastical court, canonical process, court reform, ecclesiastical jurisdiction

Wprowadzenie

Od 8 grudnia 2015 r. obowiązują w Kościele Katolickim nowe przepisy proceduralne w zakresie uzyskiwania nieważności małżeństwa². Wprowadzona przez papieża Franciszka reforma nie zmieniła jednak podstaw prawnych do złożenia skargi powodowej, które uregulowane są w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II³. Przyczyny nieważności małżeństwa dotyczą trzech płaszczyzn: przeszkód małżeńskich, wadliwej zgody małżeńskiej oraz braku zachowania formy kanonicznej zawarcia małżeństwa.

Prawo kanoniczne wyróżnia dwanaście przeszkód małżeńskich: brak wymaganego wieku, czyli szesnastu lat dla mężczyzny i czternastu dla kobiety⁴, impotencję⁵, węzeł małżeński⁶, różność religii⁷, święcenia⁸, wieczysty ślub czystości złożony w instytucie zakonnym⁹, uprowadzenie kobiety¹⁰, występki¹¹, pokrewieństwo w linii prostej oraz do czwartego stopnia w linii bocznej¹², powinowactwo w linii prostej¹³, przyzwoitość publiczną w pierwszym stopniu linii prostej¹⁴, pokrewieństwo prawne w linii prostej lub w drugim stopniu linii bocznej¹⁵.

Tytuły nieważności mieszczące się w obrębie zgody małżeńskiej uregulowane są w kan. 1095-1107 Kodeksu Jana Pawła II¹⁶. Pierwszą grupę stanowi niezdatność do powzięcia zgody małżeńskiej (kan. 1095 n. 1-3), a zatem różnorodne anomalie psychiczne, które czynią osobą niezdatną do zawarcia umowy małżeńskiej: brak wystarczającego używania rozumu, brak należytego rozeznania oceniającego naturalnie wystarczającego do ważnego zawarcia

---

² FRANCISCUS, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”* «quibus canones codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur, 15.08.2015, tłumacz. polskie: FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 15.08.2015, Tarnów 2015, dalej MIDI.

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 II (1983) 1-317. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984, dalej KPK 1983.

⁴ KPK 1983, kan. 1083 § 1.

⁵ KPK 1983, kan. 1084.

⁶ KPK 1983, kan. 1085.

⁷ KPK 1983, kan. 1086.

⁸ KPK 1983, kan. 1087.

⁹ KPK 1983, kan. 1088.

¹⁰ KPK 1983, kan. 1089.

¹¹ KPK 1983, kan. 1090.

¹² KPK 1983, kan. 1091.

¹³ KPK 1983, kan. 1092.

¹⁴ KPK 1983, kan. 1093.

¹⁵ KPK 1983, kan. 1094.

¹⁶ W. GÓRALSKI, *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 35 (1992) nr 1-2, s. 201-211.

małżeństwa, brak zdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Drugą grupę przyczyn nieważności – w ramach omawianego katalogu – stanowi zupełny brak zgody małżeńskiej, czyli tzw. symulacja całkowita, gdy nupturient (nupturienci) pozytywnym aktem woli wyklucza (wykluczają) samo małżeństwo¹⁷. Z kolei z powodu wadliwej zgody małżeńskiej małżeństwo zawierane jest nieważnie w następujących przypadkach: brak wiedzy koniecznej o małżeństwie¹⁸; błąd co do osoby lub przymiotu osoby, zamierzonego bezpośrednio i zasadniczo¹⁹; podstępne wprowadzenie drugiej strony w błąd co do przymiotu osoby, który to błąd ze swej natury może poważnie zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego²⁰; błąd co do jedności, nierozzerwalności lub sakramentalnej godności małżeństwa, o ile determinuje wolę²¹; wykluczenie pozytywnym aktem woli jakiegoś istotnego elementu małżeństwa bądź jakiegoś istotnego przymiotu małżeństwa²²; warunek dotyczący przyszłości (zawsze) bądź przeszłości lub teraźniejszości (w przypadku niespełnienia się warunku w chwili zawierania małżeństwa)²³; ciężki i zewnętrzny przymus – choćby nieumyślnie wywołany – od którego, ażeby się uwolnić, zmuszony jest ktoś wybrać małżeństwo²⁴. Ostatnią grupą przyczyn nieważności poświęconych zgodzie małżeńskiej są braki w zakresie formalności dotyczących zawierania umowy małżeńskiej, np. brak specjalnego upoważnienia u pełnomocnika, wyznaczenie pełnomocnika przez kogoś innego niż zleceniodawca, brak podpisów w pełnomocnictwie, wyrażenie zgody małżeńskiej przez pełnomocnika po odwołaniu pełnomocnictwa przez zleceniodawcę²⁵.

Podstawą uznania małżeństwa za nieważne jest także brak formy prawnej jego zawarcia²⁶. Zatem tylko te małżeństwa są ważne, które zostają zawarte wobec asystującego miejscowego ordynariusza albo proboszcza, wobec kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich, a także wobec dwóch świadków²⁷. Należy pamiętać, że przyczyna nieważności małżeństwa musi istnieć w chwili zawierania małżeństwa, choć często ujawnia się ona dopiero po ślubie. Jak pokazują statystyki sądów kościelnych ok. 70% spraw kończy się wyrokiem pozytywnym.

---

¹⁷ KPK 1983, kan. 1101 § 2.

¹⁸ KPK 1983, kan. 1096 § 1.

¹⁹ KPK 1983, kan. 1097 § 1-2.

²⁰ KPK 1983, kan. 1098.

²¹ KPK 1983, kan. 1099.

²² KPK 1983, kan. 1101 § 2.

²³ KPK 1983, kan. 1102 § 1-2.

²⁴ KPK 1983, kan. 1103.

²⁵ KPK 1983, kan. 1104-1105.

²⁶ KPK 1983, kan. 1108-1123. J. BORUCKI, *Forma prawna zawarcia małżeństwa w świetle obowiązujących przepisów prawa kanonicznego*, „Studia Włocławskie” 4 (2001), s. 71-85; P. MAJER, *Znaczenie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 135-155.

²⁷ KPK 1983, kan. 1108 § 1.

Nigdy nie należy utożsamiać wyroku sądu kościelnego z wyrokiem rozwodowym. Stwierdzenie nieważności małżeństwa oznacza, że osoba nie zawarła ważnego małżeństwa kanonicznego.

Zmiany wprowadzone w 2015 r. przez papieża Franciszka, które zostaną omówione w niniejszym artykule, przyczyniają się do tego, że przepis kodeksowy o zakończeniu procesu w pierwszej instancji w ciągu roku znajduje zastosowanie w większej ilości przypadków²⁸. Mimo kilku zasadniczych zmian proceduralnych nadal proces musi być prowadzony starannie, aby nie zostało naruszone prawo stron do obrony i aby sędziowie mieli czas na rzetelne przeanalizowanie zebranego materiału dowodowego.

Poradnictwo przedprocesowe

Mimo dostępności mediów katolickich i studiów z prawa kanonicznego nadal wiele osób nie wie, jakie są podstawy stwierdzenia nieważności małżeństwa, jak przebiega proces kanoniczny, który jest procesem *stricte* kościelnym i nie może być w żadnym wypadku porównywany z procesem rozwodowym. Stąd nieoceniony jest postulat rozpowszechniania znajomości prawa kanonicznego oraz zapewnienia opieki duszpasterskiej nad małżonkami będącymi w separacji lub osobami rozwiedzionymi (art. 1 *Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*). Już na terenie parafii powinno dokonywać się badanie przedprocesowe, które pozwoli ocenić czy w konkretnych przypadku zachodzi uzasadnienie skierowania sprawy do sądu kościelnego (art. 2 *Zasad proceduralnych...*). Trybunał kościelny angażuje do procesu kanonicznego proboszcza parafii miejsca zamieszkania stron i świadków zwracając się do niego o wystawienie świadectw moralności i wiarygodności dla tych osób. Wśród dokumentów znajdujących się w aktach sprawy są też: świadectwo ślubu oraz protokół kanonicznego badania narzeczonych wraz z załącznikami. Niekiedy proboszcz otrzymuje delegację do przesłuchania strony bądź świadka, wówczas będzie pełnił rolę audytora, a czasem notariusza kościelnego. Także po zakończeniu procesu wyrokiem pozytywnym proboszczowie miejsca chrztu i sakramentu małżeństwa zobowiązani są dokonać stosownych adnotacji w księgach parafialnych (*ne temere*).

Zgodnie z *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia* za rok 2017²⁹ w Polsce istniało 10.392 parafii katolickich, w których duszpastersko pracowało 21.000 księży. Udzielono w sumie 134.000 sakramentów małżeństwa kanonicznego, zaś 4.300 spraw wniesiono do sądów

---

²⁸ KPK 1983, kan. 1453.

²⁹ INSTYTUT STATYSTYKI KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO SAC, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2019*, Warszawa 2019.

kościelnych pierwszej instancji. Jedynie 10 spraw zostało rozpatrzonych w trybie procesu skróconego, o którym będzie mowa poniżej i 8 z nich zakończyło się wyrokiem pozytywnym wydanym przez biskupa diecezjalnego.

Jak pokazuje kościelna statystyka, w 2017 r. działało 2.800 katolickich poradni rodzinnych – najwięcej w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, kieleckiej oraz katowickiej. Niezwykle ważne jest do kogo osoby zainteresowane zgłoszą się po poradę. Prawidłowe zbadanie ewentualnych podstaw nieważności małżeństwa, dobór odpowiednich świadków i innego materiału dowodowego pozwolą bowiem sędziom diecezjalnym pozyskać pewność moralną niezbędną przy wydawaniu wyroku kościelnego. Podkreśla się, że „diecezja lub kilka diecezji wspólnie, w zależności od ich aktualnego rozmieszczenia, mogą ustanowić stałą strukturę, w ramach której będą świadczyć tę usługę oraz, w razie potrzeby, powinny sporządzić *vademecum* zawierające istotne wskazania dla jak najbardziej odpowiedniego przeprowadzenia dochodzenia” (art. 3 *Zasad proceduralnych...*). Pomoc stronie w sporządzeniu skargi powodowej celem złożenia jej we właściwym trybunale jest niezwykle cenna, dlatego tworzenie i utrzymywanie rozbudowanego poradnictwa przedprocesowego stanowi duży ukłon w stronę petentów. Możliwość zaskarżenia ważności małżeństwa wynika nie tylko z prawa wiernych do ochrony ich uprawnień podmiotowych, ale także z troski Kościoła o zachowanie porządku prawnego³⁰.

W Polsce w 2017 r. funkcjonowało 114 specjalistycznych diecezjalnych poradni rodzinnych, z pomocy których skorzystało w sumie 46 273 osób. Najwięcej poradni istniało wówczas w archidiecezji wrocławskiej (17), diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (9) oraz diecezji legnickiej (6). Dokładną liczbą poradni w poszczególnych diecezjach przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Specjalistyczne diecezjalne poradnie rodzinne w 2017 r.

Liczba			
Diecezja	Poradni	Duszpasterzy	Korzystających
ogółem	114	127	46 273
białostocka	2	1	1 000
bielsko-żywiecka	3	5	brak danych
bydgoska	3	3	370
częstochowska	2	2	100
drohiczynska	0	0	0
elbląska	2	1	50
ełcka	2	0	0
gdańska	5	1	200
gliwicka	1	1	514
gnieźnieńska	1	2	200

³⁰ J. KRZYWKOWSKA, *Matrimonium invalidum w optyce polskiego sądownictwa wyznaniowego*, [w:] *Guarantee and protection of fundamental human rights as an integral element of the integration of Ukraine in the EU*, red. M. Różański, S. Banakh, O. Koval, Olsztyn 2019, s. 158-162.

kaliska	1	1	50
katowicka	1	1	334
kielecka	1	3	300
koszalińsko-kołobrzaska	9	8	800
krakowska	1	1	2 744
legnicka	6	1	5 000
lubelska	0	0	0
łomżyńska	2	6	180
łowicka	0	0	0
łódzka	1	2	2 000
opolska	1	4	520
pelplińska	4	4	2 500
płocka	1	3	2 000
poznańska	1	1	820
przemyska	4	4	938
radomska	2	4	778
rzeszowska	4	5	3 000
sandomierska	5	5	100
siedlecka	4	4	1 000
sosnowiecka	1	1	3 000
szczecińsko-kamińska	0	0	0
świdnicka	2	2	400
tarnowska	5	15	2 027
toruńska	1	4	628
warmińska	4	1	50
warszawska	5	15	6 000
warszawsko-praska	1	1	750
włocławska	3	4	2 200
wrocławska	17	8	5 600
zamojsko-lubaczowska	1	1	120
zielonogórsko-gorzowska	5	2	brak danych

Ponadto przy poszczególnych parafiach często istnieją poradnie, w których można uzyskać konsultacje z zakresu prawa kanonicznego (Tab. 2). Studenci prawa kanonicznego powinni angażować w tego rodzaju poradnictwo – pomóc sporządzić skargę powodową do sądu kościelnego, dobrać materiał dowodowy, odpowiedzieć na pismo sądowe. Najwięcej parafialnych poradni rodzinnych istnieje w diecezji kieleckiej (130), archidiecezji katowickiej (129) oraz archidiecezji gnieźnieńskiej (123). Ponad 95 000 osób skorzystało w 2017 r. z pomocy parafialnej poradni rodzinnej, w tym aż 21 000 osób odwiedziło poradnie znajdujące się w archidiecezji krakowskiej.

Tab. 2. Parafialne poradnie rodzinne w 2017 r.

Diecezja	Liczba poradni	Liczba korzystających
ogółem	2 449	95 082
białostocka	39	1 400
bielsko-żywiecka	109	brak danych
bydgoska	64	1 200
częstochowska	6	250
drohiczewska	7	320
elbląska	30	100
ełcka	15	brak danych
gdańska	114	5 400
gliwicka	74	1 571
gnieźnieńska	123	7 000
kaliska	68	870
katowicka	129	8 820
kielecka	130	1 000
koszalińsko-kołobrzeska	118	700
krakowska	88	21 000
legnicka	17	1 200
lubelska	95	0
łomżyńska	31	0
łowicka	33	0
łódzka	60	1 000
opolska	44	2 967
pelplińska	112	2 100
płocka	3	250
poznańska	60	340
przemyska	9	448
radomska	110	4 500
rzeszowska	32	2 600
sandomierska	53	1 796
siedlecka	5	300
sosnowiecka	0	0
szczecińsko-kamieńska	104	922
świdnicka	0	0
tarnowska	81	7 900
toruńska	64	2 823
warmińska	53	60
warszawska	87	8 000
warszawsko-praska	55	1 120
włocławska	78	1 040
wrocławska	72	3 500
zamojsko-lubaczowska	7	46
zielonogórsko-gorzowska	70	2 539

Fachowa pomoc przy pisaniu skargi powodowej jest nieoceniona, bowiem to w skardze strona określa jakie podstawy chce, aby sąd rozpatrzył, przedstawia swoje żądania i oczekiwania. Do napisania skargi powodowej trzeba się przyłożyć, bowiem skargi słabej jakości zapychają następnie sądy kościelne, a proces bez przygotowania merytorycznego może skazać strony procesowe na porażkę. Stąd wartościowa jest możliwość skorzystania z wiedzy i doświadczenia profesjonalnej osoby, która odpowie na pytania i wątpliwości stron. Darmowe porady prawne oferują sądy kościelne oraz istniejące przy nich poradnie kanoniczne. Istnieją także kancelarie kanoniczne, w których pierwsza porada często bywa darmowa.

Dodatkowo w 2017 r. następujących 18 diecezji posiadało 288 dekanalnych poradni rodzinnych: diecezja drohiczyńska – 8, diecezja elbląska – 10, diecezja ełcka – 21, diecezja gliwicka – 2, diecezja koszalińsko-kołobrzeska – 8, diecezja legnicka – 2, diecezja łomżyńska – 24, diecezja płocka – 26, archidiecezja przemyska – 41, diecezja rzeszowska – 10, diecezja siedlecka – 22, diecezja sosnowiecka – 24, diecezja świdnicka – 16, diecezja toruńska – 1, archidiecezja warmińska – 36, diecezja warszawsko-praska – 19, diecezja wrocławska – 1 oraz diecezja zamojsko-lubaczowska – 17.

Wiele sądów kościelnych przestrzega petentów przed korzystaniem z pomocy kancelarii świeckich, w których nie dość, że należy dużo zapłacić za pomoc w napisaniu skargi powodowej, to niestety pisma procesowe przez nie sporządzane często nie spełniają wymogów prawa kanonicznego.

Właściwość miejscowa składania skargi powodowej

Sądami kompetentnymi w zakresie prowadzenia spraw w drodze kanonicznego procesu sądowego o nieważność małżeństw są wyłącznie sądy kościelne, których w Polsce jest 40 (14 sądów metropolitalnych oraz 26 sądów diecezjalnych). Jak stanowi kan. 1671 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. sprawy małżeńskie ochrzczonych, na podstawie prawa własnego należą do sędziego kościelnego. Natomiast sprawy dotyczące czysto cywilnych skutków małżeństwa należą do władzy świeckiej³¹. Ustawodawca kościelny dużą wagę przykładą do przestrzegania norm dotyczących właściwości sądowej³². Niewłaściwość sędziego może być przyczyną nieważności wyroku³³.

Reforma sądownictwa kościelnego dokonana przez papieża Franciszka w 2015 r. miała i ma na celu ułatwienie dostępu wiernych do sądu m.in. poprzez zlikwidowanie ograniczeń przy

---

³¹ KPK 1983, kan. 1672

³² R. SZTYCHMILER, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 38-39.

³³ KPK 1983, kan. 1620, n. 1.

wyborze sądu według miejsca zamieszkania strony powodowej i wyborze sądu według miejsca zbierania większości dowodów. Do czasu reformy powód mógł wybierać między trybunałem miejsca, w którym małżeństwo zostało zawarte a trybunałem miejsca, w którym strona pozwana ma stałe lub tymczasowe zamieszkanie (KPK 1983, kan. 1673). Skorzystanie z dwóch pozostałych tytułów własności miejscowej – trybunału miejsca, w którym strona powodowa ma stałe zamieszkanie lub trybunału miejsca, na którym faktycznie trzeba będzie zbierać większość dowodów – obwarowane było dodatkowymi warunkami.

Zwiększenie roli wiernych świeckich w sądownictwie kościelnym

Jak słusznie podkreśla Urszula Nowicka „(...) praca na rzecz sądownictwa wymaga w pierwszej kolejności kompetencji. Gdy bowiem orzeka się o ludzkim życiu, nie jest najistotniejsza wrażliwość, wyrozumiałość, zrozumienie, współczucie (jak chcieliby sądzić niektórzy), ale znajomość prawa, zarówno materialnego, jak i procesowego. Wbrew czasem powtarzającej opinii, to prawo nie jest zbiorem przepisów skutkujących niepotrzebnym, zbyt dużym formalizmem. Jest natomiast zbiorem norm, których przestrzeganie ma gwarantować, że ten, kto zwraca się do sądu, otrzyma słuszny i sprawiedliwy wyrok”³⁴. Jak wynika ze statystyki kościelnej, na koniec 2017 r. było aż 8 322 nierozstrzygniętych spraw. Zaległości istniejące w sądach kościelnych byłyby zapewne mniejsze gdyby na pracownikach sądowych nie ciążyły inne obowiązki zawodowe (np. związane z parafią czy uczelnią), które ograniczają liczbę godzin pracy w sądzie. Kontrola aspektów administracyjnych funkcjonowania sądów kościelnych należy do zadań Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej. To właśnie ten Trybunał Papieski udziela dyspensy, jeśli dany pracownik sądowy nie spełnia wymogów formalnych. Zdecydowana większość pracowników sądownictwa kościelnego posiada wykształcenie kanonistyczne. W Polsce istnieją trzy ośrodki akademickie kształcące prawników wyspecjalizowanych w zakresie prawa kanonicznego: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie oraz Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Wydaje się zatem, że żaden biskup diecezjalny nie powinien mieć problemu z doбором wykształconej kadry.

Bolączką wielu sądów są przesłuchania, zwłaszcza świadków (a nawet i strony procesowej), zlecane proboszczom. Protokoły z takich zeznań są ubogie treściowo, bowiem proboszcz – audytor (sędzia delegowany) zazwyczaj ogranicza się do pytań przesłanych przez sąd kościelny. Brakuje pytań dodatkowych, które wynikają z odpowiedzi zeznającego. Absolwenci

---

³⁴ U. NOWICKA, *Wprowadzenie*, [w:] *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, red. U. Nowicka, Warszawa 2014, s. 7.

prawa kanonicznego pochodzący z całej Polski powinni więc zgłaszać się do swoich kancelarii parafialnych, aby proboszcz w razie konieczności wiedział, że na terenie parafii zamieszkują osoby kompetentne do wykonywania sądowych rekwizycji.

Liczba osób świeckich pełniących funkcje i urzędy sądowe nadal jest dość niska. Biorąc pod uwagę dane na stronie internetowej 13 wybranych losowo sądów kościelnych w Polsce (Białystok, Częstochowa, Gdańsk, Elbląg, Ełk, Kraków, Olsztyn, Poznań, Radom, Sandomierz, Siedlce, Włocławek i Zamość) można zauważyć, że najczęściej wiernym świeckim powierzane są obowiązki adwokata kościelnego. W gronie sędziów diecezjalnych jest zaledwie 6 osób zakonnych, w tym 2 siostry zakonne (Elbląg i Sandomierz). W zdecydowanej większości sędziami diecezjalnymi w Polsce są osoby duchowne. Najwięcej świeckich notariuszy pracuje w sądzie w Krakowie (3), Olsztynie (3) i Zamościu (2). Aż 8 audytorów świeckich przesłuchuje strony i świadków w Sądzie Metropolitalnym Białostockim. Należy odnotować, że urząd rzecznika sprawiedliwości w Sądzie Metropolitalnym w Częstochowie pełni osoba świecka (kobieta). Nieliczni świeccy pełnią także urząd obrońcy wężła małżeńskiego. Bardzo rzadko podawana jest informacja o biegłych sądowych – jedynie bowiem sąd kościelny we Włocławku wymienia ich dane personalne. Opinie sądowe sporządza tam 5 świeckich biegłych sądowych.

Tab. 3. Osoby świeckie (w tym zakonne) pełniące funkcje i urzędy sądowe

Siedziba sądu kościelnego	Sędzia diecezj.	OWM	Notariusz	Audytor	Biegły	Adwokat	Rzecznik sprawiedl.
Białystok	0	1	0	8	bd*	4	0
Częstochowa	0	1	1	bd	bd	6	1
Gdańsk	0	0	1	bd	bd	6	0
Elbląg	1	1	0	0	bd	2	0
Ełk	0	1	1	0	bd	3	0
Kraków	3	3	1	b	bd	4	0
Olsztyn	0	3	3	0	bd	8	0
Poznań	1	1	3	2	bd	6	0
Radom	0	0	0	bd	bd	2	0
Sandomierz	1	2	1	bd	bd	6	0
Siedlce	0	0	0	bd	bd	4	0
Włocławek	0	0	1	bd	5	7	0
Zamość	0	0	2	0	bd	0	0

* bd = brak danych

Likwidacja apelacji z urzędu

Od czasów Benedykta XIV do reformy papieża Franciszka apelacja od wyroku, który po raz pierwszy orzekł nieważność małżeństwa, była obowiązkowa; do wniesienia jej był zobowiązany obrońca wężła małżeńskiego. Dopiero *duplex sententia conformis*, jeśli obrońca

węzła nie odwołał się do kolejnej instancji, upoważniała do zawarcia nowych małżeństw przez strony³⁵. Po 8 grudnia 2015 r. nie ma już obowiązku uzyskania dwóch zgodnych wyroków sądowych, zatem strony procesowe szybciej poznają swój status kanoniczny, oszczędzają czas i pieniądze. Zatem jeżeli w wyznaczonym terminie 15 dni użytecznych (roboczych) od daty otrzymania wyroku nie wpłynie apelacja³⁶ od stron procesowych, rzecznika sprawiedliwości lub obrońcy węzła małżeńskiego, wówczas wyrok stanie się prawomocny i będzie podlegał wykonaniu (kan. 1679 KPK/MIDI), zaś sąd powiadomi strony przesyłając im dekret wykonawczy, który będzie stanowił integralną część wyroku.

W Polsce istnieje dobrze wykształcona kadra kanonistów, stąd strony procesowe mogą mieć pewność, że wprowadzona zmiana nie wpłynie na sprawiedliwy przebieg i fachowość procesu.

Proces skrócony przed biskupem (*processus brevior coram Episcopo*)

Całkowitą nowością wprowadzoną do kanonicznego prawa procesowego jest tzw. proces skrócony, ale nie dotyczy on większości spraw o nieważność małżeństwa. Ustawodawca kościelny znacząco – do 45 dni – ograniczył czas trwania procesu kanonicznego. W procesie tym orzeka bezpośrednio biskup diecezjalny (sędzia jednoosobowy), aby zapewnić pewność wyroku (kan. 1683 KPK/MIDI). Tryb ten można zastosować wyłącznie w sytuacjach, w których nieważność małżeństwa jest oczywista, np. z uwagi na: brak wiary, który może prowadzić do symulacji zgody małżeńskiej, aborcję dokonaną dla uniknięcia zrodzenia potomstwa, podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną³⁷. O tym, czy dany przypadek kwalifikuje się do rozpatrzenia w procesie skróconym, decyduje wikariusz sądowy. Ważnym warunkiem formalnym, jaki należy spełnić aby rozpatrzenie nieważności danego małżeństwa dokonało się w formie skróconej, jest konieczność wniesienia sprawy przez obydwójce małżonków (lub jednego z nich za zgodą drugiej strony). Wniesienie sprawy dokonuje się poprzez złożenie skargi powodowej. Po jej przyjęciu i zakwalifikowaniu przez oficjała do rozpatrzenia w trybie skróconym następuje określenie przedmiotu sporu, ustanowienie instruktora i asesora, wezwanie stron i świadków na posiedzenie, które winno odbyć się w ciągu trzydziestu dni³⁸.

---

³⁵ P. KASPRZYK, *Instytucja apelacji w kanonicznym postępowaniu sądowym o nieważność małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” t. 13 (2003), z. 2, s. 161-183.

³⁶ Apelacja składa się do sądu II instancji lub do Najwyższego Trybunału Roty Rzymskiej. W tym drugim przypadku przed złożeniem apelacji warto wziąć pod uwagę dodatkowe trudności, jak np. kwestię tłumaczeń akt sądowych czy konieczność posiadania adwokata rotalnego.

³⁷ MIDI, art. 14 § 1. L. ADAMOWICZ, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, [w:] *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 93-108

³⁸ MIDI, art. 15-17.

Po zakończeniu wspomnianej sesji strony w ciągu piętnastu dni mogą zgłosić ewentualne wnioski obrończe. Zgromadzony materiał dowodowy, wraz z uwagami obrońcy węzła małżeńskiego, instruktor przedstawia biskupowi diecezjalnemu. Jeżeli biskup jest przekonany co do nieważności danego małżeństwa, to wydaje wyrok pozytywny, który winien być niezwłocznie podany stronom³⁹. W sytuacji braku moralnej pewności biskup kieruje sprawę do zwyczajnego rozpatrzenia. Chociaż zaledwie 2-3% spraw w Polsce jest prowadzonych w trybie procesu skróconego, to dobrze stało się, że taka możliwość została wprowadzona, bowiem niektóre strony procesowe poznają szybciej swoją sytuację prawną w Kościele.

Podsumowanie

We wstępie do listu apostolskiego motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* papież Franciszek kilkakrotnie przypomina doktrynę o nierozzerwalności świętego węzła małżeńskiego. Chociaż dokument ten ułatwia procedurę stwierdzenia nieważności małżeństwa, to z pewnością nie neguje zasady nierozzerwalności małżeństwa. Faktycznie w wielu diecezjach, w tym Polsce, były długie kolejki do sądów kościelnych, czas oczekiwania na wyrok wynosił kilka lat. Omówione w powyższym artykule zmiany proceduralne mają za zadanie to zmienić. Nowe przepisy obowiązują od 4 lat i można już stwierdzić, że największy wpływ na przyspieszenie procedury miało zniesienie obowiązkowej apelacji przy wyroku pozytywnym.

Słusznie papież podkreśla, że nie można ubogim zamykać drogi do sądu kościelnego. Biorąc pod uwagę ilość osób zaangażowanych w ten proces, ich nakład pracy, koszty biurowe (np. wysyłkę korespondencji), trudno będzie diecezjom obniżyć stawki sądowe. Należy pamiętać, że osoby ubogie mają możliwość rozłożenia opłaty na raty bądź jej umorzenia w całości lub części. Trzeba jednak swoją ciężką sytuację materialną wiarygodnie uargumentować.

Bibliografia

Źródła:

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 II (1983) 1-317. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.

FRANCISCUS, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”* «quibus canones codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur», 15.08.2015, tłumacz. polskie: FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*

---

³⁹ MIDI, art. 20.

reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, 15.08.2015, Tarnów 2015.

INSTYTUT STATYSTYKI KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO SAC, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2019*, Warszawa 2019.

Literatura:

ADAMOWICZ L., *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, [w:] *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. Krajczyński, Płock 2015.

BORUCKI J., *Forma prawna zawarcia małżeństwa w świetle obowiązujących przepisów prawa kanonicznego*, „*Studia Włocławskie*” 4 (2001).

GÓRALSKI W., *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „*Prawo Kanoniczne*” 35 (1992) nr 1-2.

KASPRZYK P., *Instytucja apelacji w kanonicznym postępowaniu sądowym o nieważność małżeństwa*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” t. 13 (2003), z. 2.

KRZYWKOWSKA J., *Matrimonium invalidum w optyce polskiego sądownictwa wyznaniowego*, [w:] *Guarantee and protection of fundamental human rights as an integral element of the integration of Ukraine in the EU*, red. M. Rózański, S. Banakh, O. Koval, Olsztyn 2019.

MAJER P., *Znaczenie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „*Annales Canonici*” 11 (2015).

NOWICKA U., *Wprowadzenie*, [w:] *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, red. U. Nowicka, Warszawa 2014, s. 7.

SZTYCHMILER R., *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000.

DAŇOVÉ PRIZNANIE A OZNAMOVACIA POVINNOSŤ PRI MIESTNYCH DANIACH A POPLATKOCH V MINULOSTI A SÚČASNOSTI¹

TAX DECLARATION AND REPORTING OBLIGATIONS FOR LOCAL TAXES AND LOCAL FEES IN THE PAST AND PRESENT

Tatiana Kubincová² - Martin Skaloš³

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá daňovým priznaním a oznamovacou povinnosťou pri miestnych daniach a miestnych poplatkoch v historickom a právnom kontexte územia Slovenska.

Kľúčové slová:

Správa daní, miestne dane, miestne poplatky, daňové priznanie, oznamovacia povinnosť, Slovensko

Abstrakt:

The paper deals with the tax declaration and reporting obligations for local taxes and local fees in a historical and legal context.

Keywords:

Tax administration, localtax, local fees, tax return, reporting duty, Slovakia

Úvod

Už v § 111 ods. 1 Ústavnej listiny prvej Československej republiky - zákon č. 121/1920 Zb. z. a n. - bolo zakotvené, že dane a verejné dávky možno ukladať iba na základe zákona. Tzv. Ústava 9. mája (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.) v § 33 ustanovovala, že dane a verejné dávky možno ukladať iba na základe zákona. Naproti tomu v Ústave Československej socialistickej republiky (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.) takéto alebo obdobné ustanovenie absentovalo. Až článok 12 ústavného zákona o Československej federácii č. 143/1968 Zb. výslovne uvádzal, že „dane a poplatky možno ukladať iba na základe zákona“.

Hoci existenciu miestnych daní predpokladali právne predpisy už začiatkom 90-tych rokov, až v roku 2004 došlo k ich skutočnému zákonnému vyjadreniu. Aj preto možno niektoré nedostatky právnej úpravy pripísať práve ich novosti, kedy nemali priestor rozvinúť sa do takej

---

¹ Tento príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0151/18 s názvom „Kauzalita výberu miestnych daní a výdavkov na výkon samosprávnych funkcií ekonomicky rozvinutých a zaostávajúcich územiach v kontexte Industry 4.0.“

² JUDr. Tatiana Kubincová, PhD. je odbornou asistentkou na Katedre finančného a správneho práva Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a súčasne pôsobí ako advokátka.

³ JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. je odborným asistentom na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty

miery ako iné osvedčené a tradičné právne inštitúty. V prípade niektorých miestnych daní by bola vhodnejšia precíznejšia právna úprava, aby sa tak predišlo obchádzaniu zákona alebo jeho tvrdosti a absurdnosti.

1. Daňové priznanie a oznamovacia povinnosť do prijatia zákona o miestnych daniach

Napriek tomu, že daňové zákony prijaté koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov boli už zreteľne poznačené nástupom nových politických síl, už po krátkom čase ich existencie nevyhovovali vtedajšej vládnej garnitúre. Bolo zrejmé, že musí dôjsť k skutočne systémovej zmene. Stalo sa tak v roku 1952. Novú, socialistickú podobu novej daňovej sústavy tvorili tri hlavné druhy daní:

- a) dane, ktoré odčerpávali akumuláciu socialistického sektora hospodárstva,
- b) dane vyberané od obyvateľstva,
- c) miestne dane, ktorých výnos plynul do miestnych rozpočtov.⁴

Nová domová daň (zákon č. 80/1952 Zb.) výrazne postihovala vlastníkov nájomných domov; zdanenie vlastníkov rodinných domov sa v zásade nezmenilo. Zákon pre priznanie (oznámenie) dane používal pojem „soznanie“. Podľa § 14 ods. 1 uvedeného zákona daňovníci boli povinní podať do 15. februára 1953 národnému výboru soznanie na tlačive úradne určenom a sami daň vypočítať; soznanie sa podávalo osobitne pre každú budovu podľa stavu k 1. januáru 1953. Inak boli daňovníci povinní podať soznanie a daň vypočítať len vtedy, ak dôjde k zmene v okolnostiach rozhodných pre vybratie dane alebo k vzniku daňovej povinnosti, a to do 15 dní po zmene, ktorá nastala alebo po vzniku daňovej povinnosti alebo na úradnú výzvu; hospodárske organizácie a družstvá mali podávať v takých prípadoch soznanie do 30 dní po uplynutí kalendárneho štvrtročia. Ak nepodal daňovník soznanie včas, mohla sa mu daň zvýšiť, najviac však o 10% (§ 14 ods. 2).

Daň z predstavení zakotvená v zákone č. 81/1952 Zb. nahradila dovtedajšiu obecnú dávku zo zábav. Spolu s domovou daňou tvorila základ miestnych daní. Podľa § 9 ods. 1 tohto zákona usporiadateľ bol povinný predložiť národnému výboru v lehote, v ktorej sa platila daň (§ 7),⁵ daňové hlásenie a pripojiť k nemu nepredané vstupenky, ktoré boli národným výborom označené (opečiatkované). Ak požiadal o to národný výbor, bol usporiadateľ povinný hlásenie vysvetliť, opraviť alebo doplniť (§ 9 ods. 2). Podľa § 9 ods. 3 pokiaľ usporiadateľ dodatočne

---

⁴ KRÁLIK, J. – GRÚŇ, L. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2001, s. 42.

⁵ Daň z predstavení usporiadaných v kalendárnom týždni je sročná do 5 dní po jeho uplynutí. Ministerstvo financií môže povoliť alebo uložiť usporiadateľovi, aby platil daň v kratšej alebo dlhšej lehote (§ 7 ods. 1, 2).

zistil, že daňové hlásenie, ktoré predložil národnému výboru, je nesprávne alebo neúplné, bol povinný bezodkladne to oznámiť národnému výboru a zároveň uviesť, v čom spočívala táto nesprávnosť alebo neúplnosť.

V našom daňovom systéme upravila daňové konanie jedna spoločná norma po prvý raz v roku 1953.⁶ Išlo o vyhlášku ministra financií z 2. júna 1953, č. 162 Ú. l. (č. 197 Ú. v.), ktorou sa upravuje konanie vo veciach daňových a vydávajú sa spoločné predpisy na vykonanie daňových zákonov. Táto vyhláška nadobudla účinnosť 8. júna 1953. Predmetom jej úpravy bolo konanie vo veciach daňových a vykonávala daňové zákony najmä v otázkach, ktoré sú všetkým daniam spoločné. Podľa predpisov o jednotlivých daniach boli poplatníci povinní podávať o svojej daňovej povinnosti národnému výboru priznania alebo hlásenia a niektoré ďalšie podania na vydaných formulároch. Všetky iné podania v daňových veciach (oznámenia, žiadosti, návrhy, námietky a iné) bolo možné urobiť písomne alebo ústne do protokolu, prípadne telegraficky, pokiaľ predpisy o jednotlivých daniach alebo táto vyhláška neustanovila výslovne, že mali byť urobené písomne (§ 6 ods. 1). Vyhláška z 1953 bola v roku 1962 zrušená a nahradená vyhláškou Ministerstva financií z 15. februára 1962 (č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov).

Podľa vyhlášky č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov vyrubovanie a vyberanie daní a poplatkov vo vyspelej socialistickej spoločnosti sa považovalo za vec uvedomelého vzťahu poplatníka ku spoločnosti a malo sa diať za najširšej účasti občianstva, ktoré sa takýmto spôsobom v konaní smerujúcom k správneému určení a vyberaniu daní malo podieľať na správe štátu. Národné výbory boli povinné v konaní vo veciach daní a poplatkov predovšetkým vychovávať občanov na dobrovoľné plnenie ich daňových povinností. Charakteristickou črtou tejto vyhlášky bolo, že upravovala iba tie skutočnosti, ktoré boli spojené s výrubom a vyberaním daní a poplatkov. Ak táto vyhláška alebo osobitné predpisy neustanovovali inak, národné výbory a iné orgány štátnej správy v konaní vo veciach daní a poplatkov boli povinné postupovať podľa vládneho nariadenia č. 91/1960 Zb. o správnom konaní.⁷ Uvedenému zodpovedal aj počet ustanovení tejto vyhlášky. Mala len 48 paragrafov.⁸

Podľa § 7 ods. 1 daňové zoznanie alebo hlásenie bol povinný podať ten, komu to zákon ukladal, alebo koho na to vyzval národný výbor. Zoznania alebo hlásenia sa podávali na predpísaných tlačivách a poplatník alebo jeho zákonný zástupca alebo jeho splnomocnenec ich

---

⁶SLOVINSKÝ, A. – GIRÁŠEK, J.: *Československé finančné právo*. Bratislava: Obzor, n. p., 1979, s. 234.

⁷KUBINCOVÁ, T.: *Historické a teoretické súvislosti daňového konania vo vzťahu k správneému konaniu*. In: *Štát a právo*, roč. 4/2017. Veľký Biel: Občianske združenie Štát a právo, 2017, s. 500- 501.

⁸ Vyhláška č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov bola v platnosti 30 rokov, a to v nezmenenej podobe.

musel vlastnoručne podpísať (§ 7 ods. 2). V § 7 ods. 3 sa uvádzalo, že zoznania, hlásenia alebo iné písomné podania nespôsobilé na prejednanie pre chyby, ktoré nebolo možné inak odstrániť, mali sa vrátiť s pokynom na ich odstránenie v primeranej lehote a s poučením o následkoch spojených s ich neodstránením. Pochybnosti o správnosti alebo úplnosti predložených zoznaní, hlásení a dokladov alebo o pravdivosti v nich uvedených údajov oznámil národný výbor poplatníkov, pokiaľ možno jednou výzvou a vyzval ho, aby sa k nim vyjadril, najmä, aby doplnil neúplné údaje, vysvetlil nejasnosti a preukázal pravdivosť svojich údajov alebo aby sa dostavil na osobné prejednanie.

V rokoch 1950 a 1951 došlo k zásadnej prestavbe poplatkového práva. Odstránili sa predovšetkým rôzne druhy drobných poplatkov a dávok, ktoré svojou mnohostrannosťou sťažovali vybavovanie záležitostí občanov a na druhej strane vyžadovali značnú administratívu. Stalo sa tak zákonom č. 169/1950 Zb. o zrušení niektorých poplatkových predpisov, ktorý s účinnosťou od 1. januára 1951 zrušil všetky ustanovenia poplatkového zákona v znení neskorších predpisov a na Slovensku poplatkových pravidiel v znení neskorších predpisov. Vytvorila sa poplatková sústava pozostávajúca z poplatkov: správnych, súdnych, notárskych, arbitrážnych a miestnych.⁹

Do sústavy poplatkov patrili aj miestne poplatky. Miestnym poplatkom sa v našej rozpočtovej sústave označovala skupina poplatkov, ktoré ako svoje rozpočtové príjmy spravujú orgány miestnej samosprávy. V roku 1953 nahradili dovtedajší zložitý systém tzv. obecných dávok a poplatkov prevzatý ešte z obdobia predmníchovskej republiky, ktorý tvorilo 35 rôznych povinných platieb, dovtedy vyberaných národnými výbormi.

Základom právnej úpravy miestnych poplatkov sa stal zákon č. 82/1952 Zb. o miestnych poplatkoch, ktorý však mal iba rámcový charakter. Na základe jeho splnomocnenia bola oprávnená určiť jednotlivé druhy miestnych poplatkov vláda. Podrobnejšie predpisy bolo potom oprávnené vydávať ministerstvo financií. Počet a druhy miestnych poplatkov sa po roku 1953 menili, rovnako aj výška ich sadzieb. Niektoré pôvodné miestne poplatky boli neskôr nahradené platbami podľa príslušných cenníkov a stratili charakter poplatkov.

Z hľadiska právnej úpravy, systematiky a obligatórnosti uplatnenia možno hovoriť o dvoch skupinách miestnych poplatkov. Do prvej skupiny patrili:

- miestny poplatok z bytov, ktorý sa zaviedol v roku 1957 vyhláškou č. 112/1957 Ú. v.,

---

⁹ KRÁLIK, J. – GRÚŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2001, s. 193.

- miestny poplatok za psov podľa vyhlášky č. 161/1960 Zb., ktorou sa zrušujú niektoré miestne poplatky a upravujú predpisy o miestnom poplatku za psov v znení vyhlášky Ministerstva financií SR č. 218/1988 Zb.

Podľa § 17 ods. 1 vyhlášky ministra financií o miestnom poplatku z bytov č. 112/1957 Ú. L. poplatník bol povinný hlásiť výkonnému orgánu miestneho národného výboru všetky skutočnosti rozhodujúce pre poplatkovú povinnosť, a to priznaním, ktoré mal podať na predpísanom formulári; zánik poplatkovej povinnosti vyprázdnením bytu, ktorý podliehal poplatku, bol však povinný ohlásiť písomne výkonnému orgánu miestneho národného výboru. Užívatelia bytov, ktoré boli od poplatku oslobodené, boli povinní podať priznanie, len ak ich na to vyzve výkonný orgán miestneho národného výboru. Priznanie (hlásenie) poplatník bol povinný predložiť vlastníkovi domu, ktorý svojím podpisom potvrdil správnosť údajov uvedených v priznaní (hlásení). Poplatníci boli povinní podať priznanie (hlásenie) do 8 dní odo dňa, kedy nastala skutočnosť zakladajúca poplatkovú povinnosť, jej zmenu alebo zánik; zmenu počtu príslušníkov rodiny vzniknutú tehotenstvom poplatník bol povinný priznať do 8 dní odo dňa, kedy bolo tehotenstvo lekársky preukázané (§ 17 ods. 4).

Ohlasovacia povinnosť podľa vyhlášky Ministerstva financií č. 161/1960 Zb., ktorou sa zrušujú niektoré miestne poplatky a upravujú predpisy o miestnom poplatku zo psov, bola upravená v § 8 uvedenej vyhlášky. Podľa § 8 ods. 1 vlastník (správca) domu bol povinný podať vždy k 1. januáru bežného roka do 15. januára priznaniak poplatku týkajúce sa všetkých psov chovaných v dome, aj keď poplatku nepodliehajú; u týchto bolo potrebné uviesť dôvod oslobodenia od poplatku. Priznanie sa podávalo u orgánu národného výboru na predpísanom tlačive. Držitelia psov boli povinní oznámiť vlastníkovi (správcovi) domu potrebné údaje. Poplatník bol povinný ohlásiť písomne orgánu národného výboru do 15 dní každú skutočnosť, ktorá mala za následok vznik povinnosti platiť poplatok alebo ktorá mala vplyv na výšku poplatku (§ 8 ods. 2).

Do druhej skupiny patrili fakultatívne poplatky spoločne upravené vyhláškou č. 67/1966 Zb. o miestnych poplatkoch. Boli to:

- kúpeľný poplatok (upravený vyhláškou č. 71/1964 Zb.),
- poplatok za používanie verejného priestranstva,
- poplatok zo vstupného (predstavoval určitú obdobu bývalej dane z predstavenia),
- poplatok z prechodného ubytovania.

S účinnosťou od 23. augusta 1966 (deň vyhlásenia uvedenej vyhlášky) sa sem zaradil aj poplatok za psov. Fakultatívnosť týchto poplatkov spočívala v tom, že podľa ustanovenia § 1

tejto vyhlášky ich miestne národné výbory vyberali po prerokovaní s príslušným okresným národným výborom a s občanmi podľa miestnych podmienok.

Obdobie nasledujúcich takmer dvadsiatich rokov po uskutočnení daňovej reformy v roku 1952 neprinieslo žiadne zásadnejšie zmeny daňovej sústavy ani daňového systému. Väčšina vtedy prijatých daňových predpisov sú čiastkovými novelami daňových zákonov z roku 1952. Začiatkom šesťdesiatych rokov sa odštartoval proces socializácie spoločnosti v duchu ústavy z roku 1960. Daň z motorových vozidiel bola zavedená zákonom č. 98/1964 Zb. Zákonom č. 143/1961 Zb. bola upravená aj domová daň.

Podľa § 7 ods. 1 zákona č. 143/1961 Zb. zo dňa 30. novembra 1961 o domovej dani¹⁰ daňová povinnosť vznikala:

- a) pri budovách, z ktorých sa daň vyrubovala podľa zastavanej plochy, začiatkom mesiaca nasledujúceho po dni, ktorým sa začala budova alebo jej časť užívať, prípadne po dni, ktorým zaniklo oslobodenie od dane,
- b) pri budovách, z ktorých sa daň vyrubovala podľa nájomného alebo podľa ceny užívania, dňom, keď sa budova alebo jej časť začala užívať, prípadne dňom, ktorým zaniklo oslobodenie od dane.

Naopak podľa § 7 ods. 2 daňová povinnosť zanikala:

- a) pri budovách, z ktorých sa daň vyrubovala podľa zastavanej plochy, koncom mesiaca, v ktorom budova zanikla, bola úplne vyprataná za účelom zbúrania alebo keď nastal pri nej dôvod pre oslobodenie od dane,
- b) pri budovách, z ktorých sa daň vyrubovala podľa nájomného a podľa ceny užívania, dňom, ktorým budova zanikla, bola úplne vyprataná za účelom zbúrania alebo keď nastal pri nej dôvod pre oslobodenie od dane.

Vlastníci budov, z ktorých sa daň vyrubovala podľa zastavanej plochy [§ 5 písm. a)], boli povinní podať priznanie do 15. februára 1962 zvlášť pre každú budovu podľa stavu k 1. januáru 1962 a uviesť v ňom všetky okolnosti rozhodujúce o vyrubení dane. Inak boli vlastníci domu povinní podať priznanie len vtedy, ak došlo ku zmene v okolnostiach rozhodujúcich o vyrubení dane alebo ku vzniku daňovej povinnosti [§ 7 ods. 1 písm. a)], a to do 15 dní po nastatí zmeny alebo po vzniku daňovej povinnosti. Vlastníci budov, z ktorých sa daň vyrubovala podľa nájomného a ceny užívania [§ 5 písm. b)], boli povinní podať priznanie každoročne do 31. januára roku, na ktorý sa daň vyrubovala, a uviesť v ňom všetky okolnosti rozhodujúce o vyrubení dane. Ak nedošlo pri budovách v obciach do 6000 obyvateľov ku zmene v

---

¹⁰ Domová daň bola rozpočtovým príjmom miestnych národných výborov. Správu dane vykonával miestny národný výbor, v obvode ktorého budova ležala (§ 13 ods. 1, 2).

okolnostiach rozhodujúcich o vyrubení dane, vlastníci mali oznámiť v uvedenej lehote túto skutočnosť a daň sa vyrubila podľa posledne podaného priznania. Pokiaľ zanikla daňová povinnosť [§ 7 ods. 2 písm. b)] počas roku, boli povinní podať priznanie do 15 dní po zániku daňovej povinnosti (§ 14 ods. 1, 2). Okrem prípadov uvedených v odsekoch 1 a 2 § 14 boli vlastníci budov povinní podať priznanie, ak ich na to vyzval národný výbor. Ak nepodal vlastník včas priznanie alebo oznámenie, že došlo k zmenám, mohla sa mu zvýšiť daň až o 10 % (§ 14 ods. 4).

V roku 1988 bola vydaná vyhláška Ministerstva financií, cien a miezd Slovenskej socialistickej republiky č. 218/1988 Zb. o miestnom poplatku za psov a o kúpeľnom poplatku. Podľa jej § 4 ods. 1 poplatník bol povinný podať priznanie k poplatku za psov národnému výboru do 15 dní od dňa vzniku poplatkovej povinnosti; poplatník bol tiež povinný ohlásiť do 15 dní každú skutočnosť, ktorá má vplyv na výšku poplatku. Ak túto povinnosť nesplnil, národný výbor zvýšil poplatok splatný v bežnom roku o 50%. Vlastník domu alebo organizácia, ktorá mala k domu právo hospodárenia, boli povinní na výzvu národného výboru písomne ohlásiť národnému výboru všetkých psov chovaných v dome, aj keď poplatku za psov nepodliehali (§ 4 ods. 2).¹¹

Kúpeľný poplatok platili občania, ktorí sa prechodne zdržiavali v kúpeľných miestach uvedených v prílohe tejto vyhlášky (§ 8 ods. 1). Podľa odseku 2 uvedeného ustanovenia § 8 kúpeľný poplatok v určenej výške vyberala organizácia alebo občan, ktorý poskytol poplatníkovi prechodné ubytovanie, alebo organizácia, ktorá bola poverená národným výborom sprostredkovať ubytovanie v súkromí. Kúpeľný poplatok platil poplatník vopred za predpokladanú dobu pobytu. Vybraný poplatok sa odviedol miestnemu (mestskému, obvodnému) národnému výboru), ktorý ustanovil spôsob a termíny odvodov tohto poplatku (§ 8 ods. 3).¹²

Uvedené predpisy s účinnosťou od 1. januára 1991 nahradil zákon Slovenskej národnej rady č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch. Po zavedení poplatkov obec mala ustanoviť všeobecne záväzným nariadením druhy miestnych poplatkov, ktoré sa v obci mali vyberať, sadzbu poplatkov, podmienky, pri splnení ktorých sa poplatky mohli vyberať paušálnou sumou, a sumu paušálneho poplatku, vznik a zánik povinnosti platenia poplatku a ohlasovaciu povinnosť o vzniku a zániku poplatkovej povinnosti, splatnosť a prípadné úľavy a oslobodenie

---

¹¹ Správu poplatku za psov vykonával národný výbor v územnom obvode ktorého mal poplatník trvalé bydlisko (§ 7).

¹² Správu kúpeľného poplatku vykonáva národný výbor, v územnom obvode ktorého sa nachádza kúpeľné miesto (§ 11).

od poplatkov, spôsob a lehotu na uplatnenie poplatkovej úľavy, spôsob, formu a miesto pre zaplatenie poplatku, ako aj ďalšie nevyhnutné náležitosti vyberania poplatkov. Pri poplatku za užívanie verejného priestranstva mala určiť miesta, ktoré sú v obci verejným priestranstvom (§ 15).

Podľa § 16 ods. 1 zákona SNR č. 317/1992 Z. z. o dani z nehnuteľností v znení neskorších predpisov daňové priznanie k dani z nehnuteľností bol daňovník povinný podať príslušnému správcovi dane na rok 1993 do 15. marca 1993. V ďalších rokoch bol povinný podať priznanie do 31. januára bežného zdaňovacieho obdobia daňovník, ktorému vznikla daňová povinnosť k dani z nehnuteľností, daňovník, u ktorého nastali zmeny skutočností rozhodujúcich na vyrubenie dane z nehnuteľností. Ak bol pozemok, stavba, byt a nebytový priestor v bytovom dome, spoločné časti bytového domu a spoločné zariadenia bytového domu alebo ich časti v spoluvlastníctve viacerých osôb (§ 2 ods. 5, § 7 ods. 3, § 11a ods. 2), priznanie podávala každá fyzická osoba alebo právnická osoba. Pokiaľ sa spoluvlastníci dohodli, priznanie podával ten, ktorého dohodou určili spoluvlastníci, pričom túto skutočnosť museli písomne oznámiť správcovi dane pred uplynutím lehoty na podanie daňového priznania.

Prijatím Ústavy Slovenskej republiky uverejnenej v Zbierke zákonov pod č. 460/1992 Zb. sa pri modelovaní daňovej sústavy uplatnilo ďalšie kritérium. Podľa článku 59 Ústavy Slovenskej republiky dane a poplatky sú štátne a miestne, čo zohľadnilo smerovanie výnosu jednotlivých daní (a poplatkov). Ďalším dôležitým vstupom tohto článku bolo zakotvenie princípu, že dane a poplatky možno ukladať iba zákonom alebo na základe zákona. Naplnila sa tak jedna z požiadaviek Listiny základných ľudských práv a slobôd (zakotvená okrem iného v prvej časti Ústavy SR), že povinnosti možno ukladať iba zákonom. Je nesporné, že medzi takéto povinnosti patria aj daňové povinnosti. Realizácia práv a povinností daňových subjektov v rámci daňového konania bola vymedzená zákonom SNR č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a zákonom SNR č. 84/1991 Zb. o územných finančných orgánoch.

V roku 1992 došlo k prijatiu zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov, ktorý zrušil a nahradil vyhlášku z roku 1962. Podľa § 38 ods. 1 daňové priznanie alebo hlásenie bol povinný podať každý, komu vznikla daňová povinnosť podľa osobitného zákona,¹³ alebo ten, koho na to správca dane vyzval. Daňový subjekt bol povinný daň zaplatiť najneskôr v lehote na podanie daňového

---

¹³ Napríklad zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov.

priznania alebo hlásenia, ak osobitný zákon¹⁴ neustanovil inak. Ak daňový subjekt zistil, že jeho daňová povinnosť mala byť vyššia, ako bola uvedená v daňovom priznaní alebo hlásení alebo správcom dane vyrubená, bol povinný predložiť do konca mesiaca nasledujúceho po tomto zistení dodatočné priznanie alebo hlásenie. V rovnakej lehote bola dodatočne priznaná daň splatná. Dodatočné priznanie alebo hlásenie mohol daňový subjekt predložiť aj v tom prípade, ak zistil, že jeho daňová povinnosť mala byť nižšia, ako bola uvedená v daňovom priznaní alebo hlásení alebo správcom dane vyrubená. Znížiť základ dane na základe dodatočného daňového priznania alebo hlásenia bolo možné len v prípade uplatnenia skutočností, ktoré neboli predmetom daňovej kontroly alebo opakovanej daňovej kontroly.

2. Daňové priznanie a oznamovacia povinnosť pri miestnych daniach v zmysle vyhláseného znenia zákona o miestnych daniach

Dňa 23. septembra 2004 došlo k prijatiu zákona o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady, ktorý bol v Zbierke zákonov zverejnený pod č. 582/2004. Prijatie tohto zákona nadväzovalo na Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky z novembra 2002, v ktorom sa uvádza, že: *„Vláda rešpektuje, že samospráva má právo na vlastné finančné zdroje, s ktorými disponuje na základe právomocí a zodpovedností, pričom objem vlastných zdrojov má byť úmerný pôsobnosti.“* V predmetom programovom vyhlásení sa zároveň uvádzalo, že: *„Vláda vytvorí podmienky pre využívanie informačných technológií a postupný prechod na podávanie daňových priznaní, hlásení a majetkových priznaní prostredníctvom internetu.“* Podávanie daňových priznaní pri miestnych daniach prostredníctvom internetu však bolo v tom čase len víziou, ktorú sa podarilo zrealizovať až podstatne neskôr.

Prijatím zákona č. 582/2004 Zb. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady (ďalej len „zákon o miestnych daniach“) došlo k vytvoreniu siedmich nových miestnych daní (ktoré v zásade nahradili miestne poplatky), k nahradeniu cestnej dane miestnou daňou z motorových vozidiel a k prebratiu čiastočne pozmenenej úpravy dane z nehnuteľnosti a poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Z pohľadu podávania daňového priznania však k prevratným zmenám v právnej úprave nedošlo. Uvedené možno vyplynulo aj zo skutočnosti, že vyhlásené znenie zákona o miestnych daniach stanovovalo povinnosť podať daňové priznanie len pri dani

---

¹⁴ Napríklad zákon SNR č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľností v znení zákona NR SR č. 87/1993 Z.z. a zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 159/1993 Z.z. alebo zákon SNR č. 318/1992 Zb. o dani z dedičstva, dani z darovania a dani z prevodu a prechodu nehnuteľností v znení zákona NR SR č. 87/1993 Z.z.

z nehnuteľnosti a pri dani z motorových vozidiel. Pri ostatných daniach zákon stanovoval tzv. oznamovaciu povinnosť alebo tzv. ohlasovaciu povinnosť. V tejto súvislosti je však nutné podotknúť, že oznamovacia povinnosť existovala aj pri dani z nehnuteľnosti a dani z motorových vozidiel.

Za najzásadnejšiu zmenu, ktorú zákon o miestnych daniach priniesol z pohľadu podávania daňového priznania, možno považovať to, že daňové priznania pri dani z nehnuteľnosti sa už nemuseli predkladať každoročne, ale len v prípade, ak nastali zmeny skutočností rozhodujúcich na vyrubenie dane z nehnuteľností. V ostatnom v podstate došlo k prebratiu právnej úpravy daňového priznania k dani nehnuteľnosti (§ 16) zo zrušeného zákona č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľnosti. Aj keď zákon o miestnych daniach už nestanovoval, že daňovník si uplatňuje nárok na oslobodenie od dane v daňovom priznaní (odseky 4 až 6 predmetného ustanovenia § 16 zrušeného zákona o dani z nehnuteľnosti). Podľa vyhláseného znenia zákona o miestnych daniach bol teda daňovník povinný daňové priznanie k dani z nehnuteľností podať príslušnému správcovi dane do 31. januára toho zdaňovacieho obdobia, v ktorom mu vznikla daňová povinnosť, ak zákon o miestnych daniach neustanovoval inak, a v ďalších zdaňovacích obdobiach do tohto termínu, len ak nastali zmeny skutočností rozhodujúcich na vyrubenie dane z nehnuteľností. Za zmeny skutočností rozhodujúcich na vyrubenie dane sa nepovažovala zmena sadzieb dane z nehnuteľností. Okrem toho daňovník, ktorý nadobudol nehnuteľnosť vydražením v priebehu zdaňovacieho obdobia, bol povinný podať priznanie do 15 dní odo dňa vzniku daňovej povinnosti. Daňovník bol povinný v priznaní uviesť všetky skutočnosti rozhodujúce na výpočet dane a daň si sám vypočítať. Z pohľadu oznamovacej povinnosti bolo nutné vychádzať z ustanovenia týkajúceho sa vzniku daňovej povinnosti (§ 18), nakoľko zákon o miestnych daniach obdobne ako zrušený zákon o dani z nehnuteľnosti samostatné ustanovenie týkajúce sa oznamovacej povinnosti neobsahoval. Podľa § 18 ods. 3 vyhláseného znenia zákona o miestnych daniach fyzická osoba alebo právnická osoba v priebehu príslušného zdaňovacieho obdobia bola povinná oznámiť správcovi dane skutočnosti rozhodujúce pre vznik alebo zánik daňovej povinnosti k dani z nehnuteľností a každú zmenu týchto skutočností do 30 dní odo dňa, keď tieto skutočnosti alebo ich zmeny nastali. Na základe údajov, ktoré daňovník poskytol, správca dane každoročne do 15. marca bežného zdaňovacieho obdobia vyrubil daň z pozemkov, daň zo stavieb a daň z bytov, pričom vyrubená daň z nehnuteľností bola splatná do 31. marca bežného zdaňovacieho obdobia, ak zákon o miestnych daniach nestanovil inak.

Pri dani z motorových vozidiel zákon o miestnych daniach stanovil povinnosť podávať daňové priznanie a oznamovaciu povinnosť obdobne, ako to stanovoval zrušený zákon č.

87/1994 Z.z. o cestnej dani (§ 12). Daňovník bol povinný podať daňové priznanie správcovi dane do 15 dní odo dňa vzniku daňovej povinnosti alebo do 15 dní odo dňa zmeny skutočností rozhodujúcich na určenie dane, uviesť všetky požadované údaje, daň si sám vypočítať a zaplatiť. Ak v priebehu zdaňovacieho obdobia došlo k zániku daňovej povinnosti alebo k vzniku oslobodenia, daňovník bol povinný písomne oznámiť túto skutočnosť do 15 dní správcovi dane. Došlo však aj k doplneniu niektorých skutočností, napríklad, že kategóriu vozidla mal daňovník uvádzať z údajov zapísaných v technickom preukaze vozidla. Z pohľadu platenia dane z motorových vozidiel možno poukázať na skutočnosť, že daň sa platila vopred bez vyrubenia najneskôr do 31. januára zdaňovacieho obdobia alebo v štyroch rovnakých splátkach, a to do 31. januára, 30. apríla, 31. júla a 31. októbra, ak celková daň bola viac ako 50 000 Sk, alebo v mesačných splátkach vo výške 1/12 ročnej sadzby dane, a to do posledného dňa v príslušnom kalendárnom mesiaci, ak celková daň bola viac ako 250 000 Sk. Nakoľko daň z motorových vozidiel od nadobudnutia účinnosti zákona č. 361/2014 Z. z. o dani z motorových vozidiel už nie je miestnou daňou, nebudeme sa ňou bližšie zaoberať. Pre porovnanie si však dovoľíme uviesť, že v súčasnosti sa daňové priznanie k dani z motorových vozidiel za príslušné zdaňovacie obdobie podáva správcovi dane do 31. januára po uplynutí tohto zdaňovacieho obdobia, ak zákon o dani z motorových vozidiel nestanovuje inak a posledným dňom lehoty na podanie daňového priznania je daň splatná.

Ako je už vyššie uvedené, ďalších sedem miestnych daní vzniklo transformáciou pôvodných miestnych poplatkov, ktoré upravoval zákon č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch. Tento zákon bol zákonom o miestnych daniach zrušený. Zákon o miestnych poplatkoch tzv. oznamovaciu povinnosť nepoznal, spomínal len ohlasovaciu povinnosť, pri ktorej s výnimkou poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady odkazoval na úpravu obsiahnutú vo všeobecne záväznom nariadení obce (§ 15). Vyhlásené znenie zákona o miestnych daniach obdobne pri dani za psa (§ 29), dani za užívanie verejného priestranstva (§ 36), dani za predajné automaty (§ 51) a nevýherné hracie prístroje (§ 59), dani za vjazd a zotrvanie v historickej časti mesta (§ 66) a pri dani za jadrové zariadenie (§ 76) stanovovalo, že podrobnosti a náležitosti oznamovacej povinnosti, resp. oznamovaciu povinnosť obec ustanoví všeobecne záväzným nariadením. Okrem toho však pri dani za psa, dani za predajné automaty a nevýherné hracie prístroje bola oznamovacia povinnosť a platenie dane upravené aj samostatnými ustanoveniami, a to § 27, § 49 a § 57, pričom v zmysle týchto ustanovení bol daňovník povinný písomne oznámiť vznik daňovej povinnosti správcovi dane do 30 dní od vzniku daňovej povinnosti a v tejto lehote zaplatiť daň na zdaňovacie obdobie alebo pomernú časť dane na zostávajúce mesiace zdaňovacieho obdobia, v ktorom vznikla daňová povinnosť.

V ďalších zdaňovacích obdobiach bola daň na zdaňovacie obdobie splatná bez vyrubenia do 31. januára tohto zdaňovacieho obdobia. A v prípade, ak daňová povinnosť zanikla v priebehu zdaňovacieho obdobia a daňovník to oznámil správcovi dane najneskôr do 30 dní odo dňa zániku daňovej povinnosti, správca dane bol povinný vrátiť pomernú časť dane za zostávajúce mesiace zdaňovacieho obdobia, za ktoré bola daň zaplatená. Pri dani za jadrové zariadenie vyhlásené znenie zákona o miestnych daniach oznamovaciu povinnosť upravovalo v ustanovení § 72, podľa ktorého daňovník bol povinný písomne oznámiť vznik daňovej povinnosti správcovi dane do 30 dní odo dňa vzniku daňovej povinnosti a zánik daňovej povinnosti do 30 dní odo dňa zániku daňovej povinnosti.

3. Novely zákona o miestnych daniach dotýkajúce sa právnej úpravy daňového priznania a oznamovacej povinnosti

Z pohľadu právnej úpravy podávania daňového priznania a oznamovacej povinnosti v zákone o miestnych daniach došlo k viacerým, podľa nášho názoru nie vždy systematickým zmenám.

Zo zmien právnej úpravy podávania daňového priznania, oznamovacej povinnosti ako aj vyrubovania dane a platenia dane možno spomenúť napríklad novelu realizovanú zákonom č. 517/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov. V dôsledku tejto novely bolo do ustanovenia § 19 upravujúcim daňové priznanie pri dani z nehnuteľností doplnené, že daňové priznanie sa podáva podľa stavu k 1. januáru zdaňovacieho obdobia. Ďalej k zmene skutočností rozhodujúcich na vyrubenie dane bolo doplnené, že sa za ňu okrem už zakotvenej zmeny sadzieb dane z nehnuteľností nepovažuje aj zmena hodnoty pôdy alebo pozemku, zmena oslobodenia od dane z nehnuteľností alebo zmena zníženia dane z nehnuteľností, zmena vekovej hranice občanov a uplynutie lehôt na oslobodenie od dane z nehnuteľností podľa § 104 ods. 2 až 4. Z pohľadu vyrubenia a platenia dane došlo k zmene lehoty, a to tak, že daň z pozemkov, daň zo stavieb a daň z bytov bol správca dane povinný vyrubiť každoročne do 15. mája bežného zdaňovacieho obdobia a vyrubená daň z nehnuteľností bola splatná do 31. mája bežného zdaňovacieho obdobia, ak tento zákon o miestnych daniach neustanovoval inak.

O dva roky neskôr však nadobudla účinnosť novela realizovaná zákonom č. 538/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov, ktorou bola lehota na vyrubenie dane úplne vynechaná, pričom bolo stanovené, že vyrubená daň z

nehnutelností je splatná do 15 dní odo dňa nadobudnutia právoplatnosti platobného výmeru, ak tento zákon neustanovuje inak. Predmetnou novelou zároveň došlo k zmene oznamovacej povinnosti spojenej s vyrubeníím a platením dane pri ostatných miestnych daniach, a to tak, že daň už daňovník nebol povinný daň zaplatiť v lehote na oznámenie vzniku daňovej povinnosti, ale až na základe na základe platobného výmeru vydaného obcou v lehote 15 dní od nadobudnutia jeho právoplatnosti. Takáto úprava platila pre všetky miestne dane ukladané obcami s výnimkou spomínanej dane z nehnuteľnosti, dane za ubytovanie a dane za jadrové zariadenia. Pri dani za ubytovanie bola od nadobudnutia účinnosti predmetného zákona zakotvená povinnosť obce ustanoviť vo všeobecne záväznom nariadení náležitosti a lehotu oznamovacej povinnosti, t. j. s účinnosťou od 1. decembra 2007 bolo zrejmé, že oznamovacia povinnosť platí aj pri dani za ubytovanie (a to napriek tomu, že zákon o miestnych daniach ju do dnešného dňa bližšie neupravuje). Pri dani za jadrové zariadenie daňovník bol povinný písomne oznámiť vznik daňovej povinnosti správcovi dane do 30 dní odo dňa vzniku daňovej povinnosti a zánik daňovej povinnosti do 30 dní odo dňa zániku daňovej povinnosti a správca dane ju vyruboval do 31. januára zdaňovacieho obdobia za predchádzajúci kalendárny rok.

Ďalšou zaujímavou novelou zákona o miestnych daniach bola novela realizovaná zákonom č. 548/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, ktorá nadobudla účinnosť 1. januára 2012. Predmetnou novelou boli do zákona o miestnych daniach zakotvené ustanovenie § 19a upravujúce dodatočné daňové priznanie alebo ustanovenie § 98a, v zmysle ktorého bol správca dane povinný písomne vyzvať daňovníka, ktorý si nesplnil oznamovaciu povinnosť, na jej splnenie v primeranej lehote, ktorá nemohla byť kratšia ako osem dní. A ak si daňovník nesplnil oznamovaciu povinnosť ani na základe výzvy, správca dane zistil základ miestnej dane a určil miestnu daň podľa pomôcok. Ustanovenie § 19a však nemalo v zákone o miestnych daniach dlhé pôsobenie, ani nie po roku bolo zrušené a text z neho presunutý do ustanovenia § 99c ods. 2. Ustanovenie § 98 a bolo v celosti zmenené na ustanovenie týkajúce sa použitia označenej a neoznačenej platby a povinnosť správcu dane písomne vyzvať daňovníka, ktorý si nesplnil oznamovaciu povinnosť o vzniku daňovej povinnosti bola „presunutá“ do ustanovenia § 73a zákona o miestnych daniach, ktoré sa však vzťahuje len daň za jadrové zariadenie. Až na základe novely realizovanej zákonom č. 268/2014 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov bola povinnosť vyzvať na splnenie oznamovacej povinnosti pod sankciou určenia dane podľa pomôcok zakotvená

vložením ustanovení § 34b a § 64b týkajúcich sa dane za užívanie verejného priestranstva a dane za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta.

K najväčšej a aj prelomovej zmene z pohľadu právnej úpravy inštitútu daňového priznania a oznamovacej povinnosti v priebehu platnosti zákona o miestnych daniach došlo na základe novely realizovanej zákonom č. 460/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 460/2011 Z. z.“). Návrh predmetného zákona bol do parlamentu predložený 19. 8. 2011, k jeho schváleniu však došlo až 29. 11. 2011, nakoľko tento zákon bol vrátený prezidentom. Tento zákon s výnimkou jedného ustanovenia nadobudol účinnosť 1. decembra 2012. V dôvodovej správe k návrhu zákona č. 460/2011 Z. z. sa uvádza, že: *„Poznatky z aplikácie súčasne platného zákona v praxi poukázali na to, že niektoré jeho ustanovenia pripúšťajú rozdielny výklad, že existujú duplicitné povinnosti daňovníkov, resp. rôzne oznamovacie povinnosti, ktoré zvyšujú administratívnu záťaž daňovníkov a tiež správcov dane. Aj vyrubovanie miestnych daní tomu istému daňovníkovi súčasne viacerými rozhodnutiami za každý druh miestnej dane zvyšuje administratívu a náklady správcu dane na daňové konanie. Komunikácia daňovníka a správcu dane sa odstupom času stáva časovo náročnejšou najmä pri podávaní daňových priznaní a výpočte dane. Všeobecne záväzné nariadenia obcí, ktoré sú nevyhnutné pri výpočte dane, daňovníci nemajú vždy k dispozícii a často nie sú ani na obciach verejne dostupné, čo bolo predmetom kritiky zo strany daňovníkov. V predloženej materiáli sa navrhujú zmeny a úpravy, ktorých cieľom je vyššie uvedené zistenia napraviť a nedostatky odstrániť. Návrhom na zrušenie duplicitných povinností, ktorými sa oznamovali rôzne skutočnosti na strane daňovníka a zavedením jedného spoločného priznania k miestnym daniam, ktoré majú ročné zdaňovacie obdobie sa sleduje zníženie administratívnej záťaže na strane daňovníkov i správcov miestnych daní. Rovnako zjednoduší a zracionalizuje podávanie priznaní k miestnym daniam návrh na zrušenie povinnosti pre daňovníkov vypočítavať sumu dane v daňovom priznaní a tiež návrh na podávanie tzv. čiastkového priznania k už podanému „riadnemu priznaniu“. Keďže zmeny skutočností rozhodujúcich na vyrubenie miestnych daní môžu nastať aj v priebehu zdaňovacieho obdobia, navrhuje sa ponechať vyrubovanie dane každoročne avšak s tým, že správca dane konkrétnemu daňovníkovi vydá len jedno rozhodnutie na daň a to za tie miestne dane, ktorých predmet bude u neho naplnený k 1. januáru zdaňovacieho obdobia.“* K osobitnej časti dôvodovej správy sa k ustanoveniu § 72, ktorým sa do zákona o miestnych daniach za § 99 sa vložili § 99a až 99h, sa uvádza *„Nadväzne na závery hodnotenia SR Svetovou bankou sa pristúpilo k zníženiu administratívnej záťaže a k zjednodušeniu podávania priznania k miestnym*

daniam. Pracovná skupina, ktorá bola zriadená na MF SR za účelom splnenia tejto úlohy vypracovala spoločné priznanie k tým miestnym daniam, ktoré majú ročné zdaňovacie obdobie, t. j. k dani z nehnuteľností, dani za psa, dani za predajné automaty, dani za nevýherné hracie prístroje. Priznanie sa podá do 31. januára zdaňovacieho obdobia podľa stavu k 1. januáru, pričom priznanie sa zjednodušuje. Daňovník uvedie okrem identifikačných údajov len základné údaje potrebné na vyrubenie dane (základ dane – výmera pozemku, zastavaná plocha stavby, podlahová plocha bytu, počet psov, predajných automatov a nevýherných hracích prístrojov). Daň vypočíta správca dane a jedným rozhodnutím vyrubí. Zníži sa administratívna záťaž daňovníka ako aj správcu dane, ktorý musel po podaní daňového priznania k dani z nehnuteľností odstraňovať jeho nedostatky, alebo sám vyplňovať nedostatočne vyplnené podané daňové priznanie. Ďalšou významnou zmenou je zavedenie tzv. čiastkového priznania, ktoré sa bude podávať v prípade, ak oproti podanému priznaniu nastanú zmeny, ktoré ovplyvnia jeho daňovú povinnosť (napríklad daňovník sa stane vlastníkom novej nehnuteľnosti, kúpi psa, začne prevádzkovať ďalšie predajné automaty, alebo nevýherné hracie prístroje). Situácia, keď dôjde k predaju nehnuteľnosti, darovaniu psa alebo pes uhynie, ukončí sa prevádzkovanie niektorých predajných automatov alebo nevýherných hracích prístrojov, bude riešená vo vzťahu k správcovi dane formou čiastkového priznania. Opravné priznanie bude možné podať, ak daňovník uvedie v priznaní alebo čiastkovom priznaní nesprávne údaje a túto skutočnosť zistí do lehoty na jeho podanie. Ponecháva sa tiež možnosť podať dodatočné priznanie, ak daňovník zistí, že uviedol nesprávne údaje po lehote na podanie priznania alebo čiastkového priznania. Správca dane na základe podaného priznania vyrubí daň jedným rozhodnutím (každoročne) za predpokladu, že daňovník má k 1. januáru na zdaňovacieho obdobia všetky predmety dane alebo niektorý z nich. V prípade odvolania proti jednému rozhodnutiu o vyrubení dane z nehnuteľností, dane za psa, dane za predajné automaty a dane za nevýherné hracie prístroje ide o špecifické riešenie odkladného účinku, resp. ustanovenia inak v porovnaní s osobitným predpisom, ktorým je daňový poriadok. Ak správca dane už vydal jedno rozhodnutie podľa stavu k 1. januáru na zdaňovacie obdobie a vznikne v priebehu tohto zdaňovacieho obdobia nová daňová povinnosť (okrem dane z nehnuteľností, pri ktorej sa na zmenu v priebehu roka neprihliada), vyrubí pomernú časť dane na zostávajúce mesiace zdaňovacieho obdobia samostatným rozhodnutím. V záujme zníženia administratívnej záťaže sa navrhuje oznamovaciu povinnosť daňovníka viazať len na zánik daňovej a to formou čiastkového priznania.“

Napriek tomu, že uvedené časti dôvodovej správy k predmetnej novele sú pomerne dlhé, dovolili sme si ich odcitovať, nakoľko máme za to, že tento výklad predmetných ustanovení

zákona je veľmi podstatný nielen z hľadiska pochopenia účelu a cieľa tejto novely, ale aj z hľadiska aplikácie ustanovení zakotvených touto novelou. Pri analýze znenia zákona o miestnych daniach účinného od 1. decembra 2012 z pohľadu ustanovení týkajúcich sa priznania k dani z nehnuteľnosti, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje (§ 99a), čiastkového priznania (§ 99b), opravného priznania a dodatočného priznania (§ 99c), spoločných ustanovení k týmto priznaniam (§ 99d) a vyrubenia dane z nehnuteľností, dane za psa, dane za predajné automaty a dane za nevýherné hracie prístroje (§ 99e) je totiž zrejmé, že účel predmetnej novely sa síce čiastočne podarilo naplniť, avšak na úkor prehľadnosti, zrozumiteľnosti a jasnosti zákona. Máme za to, že predmetné ustanovenia § 99a až § 99h zákona o miestnych daniach sú písané veľmi zložito, obsahujú mnoho výnimiek a ich pochopenie musí byť pre daňové subjekty, ako aj správcov dane náramne náročné.

Už z analýzy ustanovenia § 99a zákona o miestnych daniach vyplýva, že povinnosť vymedzená v odseku 1 predmetného ustanovenia určujúca daňovníkovi podať priznanie k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje príslušnému správcovi dane do 31. januára toho zdaňovacieho obdobia, v ktorom mu vznikla daňová povinnosť k týmto daniam alebo niektorej z nich podľa stavu k 1. januáru zdaňovacieho obdobia sa na daňovníka, ktorému vznikla daňová povinnosť pri dani za psa, dani za predajné automaty a dani nevýherné hracie prístroje vzťahuje len vo výnimočných prípadoch, a to vtedy, ak táto daňová povinnosť nevzniká v priebehu zdaňovacieho obdobia. Z odseku 2 predmetného ustanovenia je totiž zrejmé, že ak vznikne daňová povinnosť k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje v priebehu zdaňovacieho obdobia, tak daňovník je povinný podať priznanie k tej dani, ku ktorej vznikla daňová povinnosť, najneskôr do 30 dní odo dňa vzniku tejto daňovej povinnosti. Z uvedeného vyplýva, že podávanie daňového priznania v lehote stanovenej v odseku 1 (t. j. v lehote do 31. januára zdaňovacieho obdobia) sa vo väčšine prípadov vzťahuje len na daňovníkov dane z nehnuteľností a aj to s výnimkami. Prvou výnimkou je zbavenie povinnosti podať daňové priznanie k dani z nehnuteľnosti, ak je pozemok, stavba, byt alebo nebytový priestor v bytovom dome oslobodený od dane podľa § 17 ods. 1 písm. a) a b), t. j. ide o pozemky, stavby, byty a nebytové priestory vo vlastníctve obce, ktorá je správcom dane, alebo pozemky, stavby, byty a nebytové priestory vo vlastníctve alebo v správe mestských častí v Bratislave a Košiciach, alebo pozemky a stavby vo vlastníctve iného štátu užívané fyzickými osobami, ktoré požívajú výsady a imunitu podľa medzinárodného práva a nie sú štátnymi občanmi Slovenskej republiky, za predpokladu, že je zaručená vzájomnosť. Druhou výnimkou je podávanie daňového priznania

v prípade, ak daňovník nadobudne nehnuteľnosť vydražením (v súčasnosti aj dedením¹⁵) v priebehu zdaňovacieho obdobia. V takomto prípade má daňovník povinnosť podať priznanie k dani z nehnuteľností do 30 dní od vzniku daňovej povinnosti.

Máme za to, že už uvedené ustanovenie je pomerne zložité, avšak jeho zložitosť zhoršuje ešte nutnosť jeho výkladu v spojitosti s ustanoveniami upravujúcimi vznik daňovej povinnosti, t. j. s § 18, § 26, § 48 a § 56 zákona o miestnych daniach, pričom niektoré z uvedených ustanovení odkazujú ešte na ďalšie ustanovenia predmetného zákona. Ako príklad možno uviesť postup pri určovaní lehoty na podávanie daňového priznania pri dani za psa. Ako vyplýva z vyššie uvedeného, pri stanovení lehoty na podanie daňového priznania pri dani za psa je v prvom rade potrebné zistiť, či sa postupuje podľa odseku 1 alebo odseku 2 ustanovenia § 99a zákona o miestnych daniach. Podľa odseku 1 sa postupuje, ak odsek 2 nestanovuje inak. Podľa odseku 2 sa postupuje vtedy, ak daňová povinnosť vznikla počas zdaňovacieho obdobia. Je otázne, či priebehom zdaňovacieho obdobia sa rozumie aj 1. január daného zdaňovacieho obdobia alebo nie. Ak by sa ním však nerozumel, tak podávanie priznania k dani za psa podľa odseku 1 by bolo úplne vylúčené a teda spomínanie dane za psa v odseku 1 by bolo zbytočné. Vzhľadom na uvedené a v spojitosti s výkladom ustanovenia § 99e zákona o miestnych daniach je teda možné dospieť k záveru, že podľa odseku 1 sa pri dani za psa postupuje len v prípade, ak daňová povinnosť vzniká 1. januára príslušného zdaňovacieho obdobia. Čo sa týka určenia dňa vzniku daňovej povinnosti pri dani za psa je nutné vychádzať z ustanovenia § 26 zákona o miestnych daniach. Predmetné ustanovenie stanovuje, že daňová povinnosť pri dani za psa vzniká prvým dňom kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom sa pes stal predmetom dane podľa § 22 ods. 1, a zaniká posledným dňom mesiaca, v ktorom pes prestal byť predmetom dane. Pričom z ustanovenia § 22 ods. 1 zákona miestnych daniach vyplýva, že predmetom dane za psa je pes starší ako 6 mesiacov chovaný fyzickou osobou alebo právnickou osobou. Z uvedeného je zrejmé, že ak daňovník alebo správca dane chce určiť lehotu na podanie daňového priznania, musí vychádzať nielen z troch ustanovení zákona o miestnych daniach, ale musí si dať do súvisu tri časové okamihy. Prvým časovým okamihom je deň, kedy pes nadobudol šesť mesiacov, t. j. stal sa predmetom dane. Druhým časovým okamihom je deň vzniku daňovej povinnosti, t. j. prvý deň kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom pes nadobudol šesť mesiacov a tretím časovým okamihom koniec 30 dňovej lehoty na podanie daňového priznania.

---

¹⁵ Od nadobudnutia účinnosti novely zákona o miestnych daniach realizovanej zákonom č. 268/2014 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov.

Okrem toho zákon o miestnych daniach okrem priznania upraveného v ustanovení § 99a pozná aj tzv. čiastkové priznanie, ktorého úprava je obsiahnutá v § 99b. Čiastkové priznanie sa podáva v troch rozličných prípadoch. V prvom prípade čiastkové priznanie je povinný podať daňovník, ktorý už podal priznanie k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje spomínané v predchádzajúcom odseku (t. j. podávané podľa § 99a zákona o miestnych daniach) a stane sa vlastníkom, správcom, nájomcom alebo užívateľom ďalšej nehnuteľnosti alebo dôjde k zmene druhu alebo výmery pozemku, účelu využitia stavby, bytu alebo nebytového priestoru alebo mu zanikne vlastníctvo, správa, nájom alebo užívanie nehnuteľností. Takéto čiastkové priznanie k dani z nehnuteľností podáva daňovník v lehote podľa § 99a ods. 1 miestnych daniach, t. j. v lehote do 31. januára. Druhým prípadom čiastkového daňového priznania je priznanie, ktoré daňovník podáva v prípade, ak už podal priznanie k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje (podávané podľa § 99a zákona o miestnych daniach) a daňová povinnosť k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje alebo niektorej z nich vznikne alebo zanikne v priebehu zdaňovacieho obdobia. Uvedené čiastkové daňové priznanie je povinný podať daňovník k tej dani, ku ktorej vznikne alebo zanikne daňová povinnosť, najneskôr do 30 dní odo dňa vzniku alebo zániku daňovej povinnosti. A tretí prípad čiastkového daňového priznania podáva daňovník, ktorý v priebehu zdaňovacieho obdobia nadobudol nehnuteľnosť vydražením a už podal priznanie k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje (podávané podľa § 99a zákona o miestnych daniach). V takomto prípade je lehota na podanie čiastkového priznania do 30 dní od vzniku daňovej povinnosti. V tejto súvislosti je nutné uviesť, že tretí prípad sa s účinnosťou od 15. októbra 2014, t. j. od nadobudnutia účinnosti zákona č. č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov vzťahuje aj na daňovníka, ktorý v priebehu zdaňovacieho obdobia nadobudol nehnuteľnosť dedením.

Záver

Daňové priznanie je v súčasnosti bežným pojmom, ktorý nielen každý pozná, ale aj v praxi skoro každý využíva. Právna úprava daňového priznania obsiahnutá v zákone o miestnych daniach, konkrétne priznania k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie a čiastkového priznania je však podľa nášho názoru nejasná, zmätočná a ťažko pochopiteľná. Vyhlásené znenie zákona o miestnych daniach počítalo s povinnosťou podávania daňového priznania len pri dani z nehnuteľnosti a pri

v súčasnosti už štátnej dani z motorových vozidiel. Pri ostatných miestnych daniach bola zakotvená len tzv. oznamovacia povinnosť. V priebehu účinnosti zákona o miestnych daniach však došlo k niekoľkým podľa nášho názoru často nekonceptným a nesystematickým zmenám. Za prelomovú možno považovať najmä novelu zákona o miestnych daniach, ktorou sa povinnosť podávať priznanie rozšírila aj na daňovníkov dane za psa, dane za predajné automaty a nevýherné hracie prístroje. Je potrebné uviesť, že z dôvodovej správy k návrhu zákona, ktorým k tejto novele došlo, vyplýva, že zámerom zákonodarcu bolo zrušenie duplicitných povinností na strane daňovníkov a zníženie administratívnej záťaže tak na strane daňovníkov, ako aj správcov miestnych daní. Samozrejme, máme za to, že tento zámer je treba oceniť. Na druhej strane sa domnievame, že snaha o naplnenie tohto zámeru spôsobila značnú neprehľadnosť, zložitnosť a v niektorých prípadoch aj nejednoznačnosť právnej úpravy. Z pohľadu ostatných zmien týkajúcich sa právnej úpravy daňového priznania, resp. oznamovacej povinnosti pri miestnych daniach je možné poukázať na mnoho zlepšení v tejto úprave, napr. zrušenie každoročného podávania daňového priznania, zrušenie povinnosti výpočtu dane, zakotvenie povinnosti správcu dane daňovníka vyzvať, ak si nesplnil daňovú povinnosť. Domnievame sa však, že súčasná zložitnosť právnej úpravy priznania k dani z nehnuteľností, k dani za psa, k dani za predajné automaty a k dani za nevýherné hracie prístroje a čiastkového priznania vo veľkej miere zahmlieva vyššie uvedené zlepšenia.

Zoznam bibliografických odkazov

BABČÁK, V.: *Daňové právo na Slovensku*. Bratislava: Ing. Miroslav Mračko, EPOS, 2015, 750 s. ISBN: 978-80-562-0091-9.

BAKEŠ, M. – KARFÍKOVÁ, M. – MARKOVÁ, H.: *Československé finanční právo*. 1. vyd. Praha: Ústav státní správy, 1987. 163 s. ISBN neuvedené.

BAKEŠ, M.: *Československé finanční právo: učebnice pro právnické fakulty*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1979. 309 s. ISBN neuvedené.

BAKEŠ, M.: *Daňové a poplatkové předpisy*. Praha: Panorama, 1984. 346 s. ISBN neuvedené.

BAKEŠ, M.: *Úvod do teorie finančního práva*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. 212 s. ISBN neuvedené.

FALADA, D. – STARÝ, M.: *Dějiny daní a poplatků*. 1. vyd. Praha: HavlíčekBrain Team, 2009, 207 s. ISBN 978-80-87109-15-1.

GIRÁŠEK, J.: *Daňovo-právní vztahy v Československu*. Bratislava: Obzor, 1981, 224 s. ISBN 65-048-81.

- GRÚŇ, Ľ.: *Dane včera, dnes a zajtra*. Bratislava: EUROUNION, 2001, 315 s. ISBN 80-889-8428-9.
- GRÚŇ, Ľ.: *Vybrané kapitoly z histórie daní, poplatkov a cla*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 202 s. ISBN 80-244-0867-8.
- CHMELÍK, M.: *Vznik a vývoj daňovej správy v Čechách*. Daně, 2005, roč. 13, č. 11, s. 13-19. ISSN 12108103.
- KRÁLIK, J. – GRÚŇ, Ľ. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2001, 313 s. ISBN 80-7160-150-0.
- KRÁLIK, J. – JAKUBOVIČ, D.: *Finančné právo*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2004, 725 s. ISBN 80-224-0804-2.
- KRÁLIK, J.: *Dane v právnej regulácii*. Bratislava: Elita, 1992, 183 s. ISBN 80-85323-16-8.
- KUBINCOVA, S.: *Daňový poriadok. Komentár*. Bratislava: C.H.Beck, 2015, 752 s. ISBN: 978-80-89603-28-2.
- KUBINCOVÁ, S.: *Dane, poplatky, clo a ďalšie povinné platby*. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2009, 330 s. ISBN 978-80-8083-911-6.
- KUBINCOVÁ, T. – SKALOŠ, M.: *Daň za psa z pohľadu historicko-teoretických súvislostí a vybraných aplikačných otázok*. In: *ACTA IURIDICA SLADKOVICIENSIA XIV., Právnické štúdie*. Brno: MSD, spol. s r. o., 2019, s. 32-48. ISBN 978-80-7392-314-3.
- PAŘÍZKOVÁ, I. – MÜLLEROVÁ, K.: *Místní poplatky v teorii a praxi*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 152 s. ISBN 978-80-210-6686-1.
- PICMAUS, F.: *Daně, odvody a poplatky v ČSSR*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1974, 258 s. ISBN neuvedené.
- SLOVINSKÝ, A. – GIRÁŠEK, J.: *Československé finančné právo*. Bratislava: Obzor, n. p., 1979, 400 s. ISBN neuvedené.

VÝVOJOVÉ TENDENCIE PRINCÍPU FORMÁLNEJ PRAVDY A MATERIÁLNEJ PRAVDY

DEVELOPMENT TENDENCIES OF THE PRINCIPLE OF FORMAL TRUTH AND MATERIAL TRUTH

Miroslava Kušníriková¹

Abstrakt:

Autorka v nasledujúcom príspevku bude analyzovať historický vývoj právnej úpravy princípov formálnej pravdy a materiálnej pravdy civilného procesu od roku 1950 až po súčasnosť.

Kľúčové slová:

Princípy, princíp formálnej pravdy, princíp materiálnej pravdy

Abstract:

In the following paper, the author will analyze the historical development of legal regulativ of the principles of formal truth and material truth of the civil process from 1950 to the present.

Keywords:

Principles, the principle of formal truth, the principle of material truth

Úvod

Civilný proces, ako odvetvie verejného práva, sa vyznačuje uplatňovaním právnych princípov, ktoré môžeme zadefinovať ako určité zovšeobecňujúce pravidlá, ktoré slúžia k interpretácii a aplikácii práva. Je potrebné vnímať a odlišovať esenciálnu podobu procesného princípu v jeho doktrinálnej, teoretickej rovine a uplatnenie toho-ktorého princípu v pozitívnej právnej úprave (mieru uplatnenia konkrétneho princípu, ako aj jeho interakciu s ostatnými princípmi v danom čase). Za účinnosti zákona č. 99/1963 Zb. občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej ako „OSP“), boli princípy predovšetkým doménov procesnej teórie a v Občianskom súdnom poriadku neboli výslovne zakotvené. Zmenu predstavuje súčasná právna úprava, kedy sú princípy súčasťou legálneho textu zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok (ďalej ako „CSP“), zákona č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok (ďalej ako „CMP“) a zákona č. 162/2015 Správny súdny poriadok (ďalej ako „SSP“). Je nespochybniteľným faktom, že právne odvetvia sa budujú na určitých zásadách, ktoré vyjadrujú

---

¹Mgr. Miroslava Kušníriková, interná doktorandka na Katedre občianskeho práva, Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach

podstatné znaky a prvky toho – ktorého odvetvia, jeho štruktúru, väzby a dynamiku pôsobenia.² Doktrína sa často (a celkom oprávene), „vyžíva“ v nachádzaní rôznych dištinkčných kritérií, aby odôvodnila diferenciu medzi princípom a zásadou.³ V zmysle terminológie zavedenej ostatnou rekodifikáciou, budeme pre účely nasledujúceho príspevku používať pojem princípy civilného procesu.

Princíp formálnej a materiálnej pravdy súvisí s kategóriu hľadania pravdy a v priebehu historického vývoja civilného procesu sa záujem na skutočnom zistení a poznaní pravdy menil, práve v závislosti od toho, či sa uplatňovala formálna pravda alebo jej protiklad, pravda materiálna. V ďalšej časti príspevku budú analyzované vybrané ustanovenia, ktoré mapujú vývoj civilného procesu, spočiatku priekro ovládaným princípom materiálnej pravdy, cez postupný odklon smerom k princípu pravdy formálnej, až po súčasnú podobu civilného procesu, kedy sa v dôsledku diferenciácie na sporový a mimosporový proces, uplatňujú (opodstatnene) oba princípy.

Vymedzenie a podstata princíпов formálnej pravdy a materiálnej pravdy

Hneď v úvode je potrebné si zatriediť podstatu nami rozoberaných princíпов a ich miesto v civilnom procese. Princíp materiálnej (predtým tiež objektívnej) pravdy znamená, že proces je usporiadaný tak, aby umožňoval zistenie „skutočného“ skutkového stavu, nekladie v tomto smere žiadne formálne prekážky.⁴ Pri uplatnení princípu materiálnej pravdy súd teda zisťuje skutočný stav veci a tento princíp je spojený najmä s vyšetrovacím princípom. Vyšetrovací princíp je vyjadrením toho, kto a v akom rozsahu má povinnosť vyvinúť procesnú aktivitu (sudca, účastníci konania), pri substancovaní skutkového základu veci, do penza dôkazov nevyhnutných pre vydanie meritórneho rozhodnutia.⁵ Uplatňovanie vyšetrovacieho princípu v civilnom procese len ukladá súdu priamo zisťovať rozhodné skutočnosti ale zároveň ho robí zodpovedným za tieto zistenia.

Naproti tomu princíp formálnej pravdy v procese limituje aktivitu súdu pri zisťovaní skutkového stavu a rozhodnutie je založené na skutkovom základe, ktorý – a to dokonca vedome - je, alebo nie je v súlade so skutočnosťou. Rozsah a kvalita zisteného skutkového základu závisí od úsiliasporových strán (je možné tvrdiť, že vybudovanie skutkového základu

---

²MAZÁK, J., JÁNOŠÍKOVÁ, M. *Učebnica občianskeho procesného práva*. IURIS LIBRI. 2012. str. 29

³ŠTEVČEK, M., In: ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M., a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C.H. Beck, 2016. str. 14

⁴WINTEROVÁ A., a kol., *Civilní právo procesní*. Praha 2015, str. 80

⁵SMYČKOVÁ, R., ŠTEVČEK, M., In: SMYČKOVÁ, R., ŠTEVČEK, M., TOMAŠOVIČ, M., KOTRECOVÁ, A., a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. Praha. C. H. Beck, 2017. str 21

je takmer úplne v rukách sporových strán) a ak je ich aktivita nízka, nízka bude aj kvalita zisteného skutkového stavu (sdôsledkami na úspech sporovej strany). Uplatňovanie formálnej pravdy je úzko previazané s prejednávacím princípom, v dôsledku ktorého sú to práve strany, ktoré zaťažuje povinnosť tvrdenia a dôkazná povinnosť, na ktoré nadviazuje bremeno tvrdenia a dôkazné bremenom. Ak ich strana neunesenie, prejaví sa to v jej procesnom neúspechu.

Považujeme za potrebné zdôrazniť, že princípy formálnej pravdy a materiálnej pravdy majú svoje opodstatnenie (a uplatnenie) len v kontexte s ďalšími procesnými princípmi, predovšetkým s vyššie spomenutými opozitnými princípmi vyšetrovacím a prejednávacím, princípom arbitrárneho poriadku a koncentračným. Príklonenie sa buď k jednému alebo druhému princípu sa v priebehu vývoja civilného procesu menilo aj s ohľadom na spoločenskú a politickú situáciu. Jeho vývoj bol dlhé obdobie spravovaný objektívnou a neskôr materiálnou pravdou a „tlačil“ sudy k vyšetrovaniu „úplnevšetkého“, teda aj skutočností, ktoré neboli relevantné. Umocnené to bolo aj tým, že princíp materiálnej pravdy bol považovaný za nosný, teda nadradený ostatným princípom. Táto požiadavka ale stávala neudržateľnou a preto postupne badať oslabovanie „exkluzívnosti“ tohto princípu až k súčasnému stavu.

Predmetné princípy nachádzajú svoje základné vyjadrenie v skutkovom základe rozhodnutia vo veci samej. Každé súdne rozhodnutie vychádza z dvoch na seba nadväzujúcich zložiek a to skutkového a právneho základu, z ktorých súd vychádza pri formulácii výroku rozhodnutia. Skutkový základ sa vytvára nepretržite v celom priebehu konania. Súhrn skutkových poznatkov, ktoré majú význam (relevanciu) pre rozhodnutie vo veci samej, považujeme za skutkové zistenia.⁶ Skutkové zistenia sú predpokladom a východiskom na vydanie akéhokolvek rozhodnutia v priebehu súdneho konania. Pri sporovom procese úlohou súdu teda nie je aktívne vyhľadávať skutkové zistenia a snažiť sa o poznanie „objektívnej“, či „materiálnej“ pravdy, ale zistiť skutkový stav v miere primeranej procesnej aktivite sporových strán.⁷ Uplatnenie princípu formálnej pravdy nepochybne vplýva na kvalitu, ale aj rozsah zisteného skutkového základu daného rozhodnutia, ktoré sú takto závislými od aktivity strán sporu. V mimosporovom procese, vzhľadom na uplatňovanie princípu materiálnej pravdy je súd povinný zistiť skutkový stav čo najúplnejšie, a to aj v tom prípade, ak sú účastníci nečinnými.

---

⁶MAZÁK, J., JÁNOŠÍKOVÁ, M. Učebnica občianskeho procesného práva. Košice 2012, str. 322

⁷MOLNÁR, P. In: ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M., a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C.H. Beck, 2016. str. 796

Vyjadrenie princípu materiálnej pravdy podľa zákona č. 142/1950 Zb o konaní v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok)

Výrazný míľnik vo vývoji civilného procesu predstavuje prijatie zákona č. 142/1950 Zb. o konaní v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok), (ďalej aj ako „ZoKOPV“), ktorým sa mal zabezpečiť prechod od kapitalizmu, smerom k socializmu. Zákon o konaní v občianskych právnych veciach explicitne neupravoval základné zásady občianskeho súdneho konania a tieto sa vyvodzovali len z jednotlivých ustanovení. Rovnako sa tak nerozlišovalo medzi sporovým a iným ako sporovým konaním. Pre celý zákon sa tak bezvýnimočne uplatňovala materiálna pravda, ktorá bola dokonca nosným princípom, majúcim vedúce postavenie. Jeho vyjadrenie nachádzame hneď v úvode, v ustanovení § 1 ods. 2 ZoKOPV, ktorý vymedzoval účel zákona a v zmysle ktorého pri vykonávaní úkonov postupoval súd bez zbytočných formalít a všestranne dbal o to, aby sa zistil skutočný stav veci a spravodlivým rozhodovaním mal upevňovať socialistickú zákonnosť a vychovávať občanov na plnenie ich občianskych povinností. Princíp materiálnej pravdy bol podľa § 59 ZoKOPV formulovaný ako povinnosť súdu postupovať v konaní z úradnej povinnosti a viesť ho tak, aby sa zistil skutočný stav veci čo najúčelnejšie a najrýchlejšie. V zmysle § 60 ZoKOPV bola účastníkom stanovená základná procesná povinnosť, a to povinnosť tvrdenia, ktorá sa premietala do povinnosti účastníka uviesť súdu pravdivo a úplne všetky skutkové okolnosti odôvodňujúce jeho návrhy, ako aj okolnosti, na ktoré sa súd spýtal. Z uvedeného vyvodzujeme síce povinnosť účastníkov substancovať rozhodujúce skutkové okolnosti, s akcentom na požiadavku pravdivých tvrdení, avšak bez nadväzujúcej procesnej zodpovednosti v prípade jej nesplnenia. Uplatňovanie vyšetrovacieho princípu vo svojej podstate totiž nerezignuje na základnú procesnú povinnosť účastníkov, ktorou je povinnosť substancovania, avšak s jej nesplnením nespája sankčné následky.

Aby bolo možné naplniť obsahový rámec princípu materiálnej pravdy, to znamená zistenie skutočného skutkového stavu súdom, ten ďalej v zmysle uplatňovania vyšetrovacieho princípu z úradnej povinnosti povinný si zadovážiť a vykonať aj také dôkazy, ktoré nenavrhol žiadny účastník, ak boli pre rozhodnutie významné (§ 88 ods. 2 ZoKOPV). Ako sme vyššie uviedli, vyšetrovací princíp síce nadväzuje na základné procesné povinnosti účastníkov, ktorými sú povinnosť pravdivo tvrdiť (substancovať) relevantné skutočnosti a navrhovať dôkazy, ale zo svojej podstaty vylučuje negatívne procesné následky spojené

s porušením týchto povinností, a to neunesenie bremena tvrdenia alebo dôkazného bremena na ťarchu účastníka. Zodpovednosť za zistenie skutočného stavu veci je teda bremenom súdu.⁸

Do koncepcie uplatňovania princípu materiálnej pravdy zapadalo aj nútené postupovanie súdu v konaní, kedy pre nečinnosť účastníkov v konaní nedošlo k jeho zastaveniu, ale súd v konaní pokračoval aj napriek procesnej pasivite účastníkov (§ 77 ZoKOPV). Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že zákonodarca sa priklonil k uplatňovaniu materiálnej pravdy v jej esenciálnej podobe, doplnenú o princíp vyšetrovací a princíp oficiality a celá zodpovednosť za zistenie skutočného skutkového stavu bola formulovaná ako jeho úradná povinnosť.

Záveru o tom, že sa uplatňovala materiálna pravda v jej základnej podobe zodpovedá (okrem vyššie uvedeného) aj to, že návrhy účastníkov konania na späťvzatie návrhu a uznanie alebo vzdanie sa nároku boli vždy posudzované súdom z hľadiska, či sa nepriečia zákonu alebo všeobecnému záujmu. Ak súd nedospel k pozitívnemu záveru a prejavu účastníka nepriznal procesné účinky, ďalej pokračoval v konaní (76 ZoKOPV). Stotožňujeme sa s tým, že takéto obmedzenie dispozičnej zásady je výrazným zásahom do moderného civilného procesu⁹ ale v uvedenom období plne zodpovedalo spoločensko - politickej situácii, kedy mal súd možnosť neobmedzenej ingerencie v civilnom procese.

Princíp materiálnej a formálnej pravdy z hľadiska Občianskeho súdneho poriadku

Zákon o konaní v občianskych právnych veciach bol nahradený zákonom č. 66/1964 Zb. občiansky súdny poriadok v znení neskorších zákonov (ďalej ako „OSP“), ktorý bol až do svojho zrušenia¹⁰ novelizovaný vyše 80 krát. Ani Občiansky súdny poriadok sa vo vyhlásenom znení neodklonil od uplatňovania princípu materiálnej pravdy, avšak súd už nezisťoval skutočný skutkový stav z úradnej povinnosti a zároveň na účastníkov bola kladená požiadavka súčinnosti.

Ustanovenie § 6 OSP zakotvovalo, že súd v konaní postupoval v súčinnosti so všetkými, ktorí sa zúčastňujú konania tak, aby sa čo najúčelnejšie zistil skutočný stav veci a aby ochrana práv bola rýchla a účinná. Účastníkov takisto zaťažovala povinnosť tvrdenia, ako aj dôkazná povinnosť (§ 101 ods. 1 OSP), avšak vzhľadom na uplatňovanie vyšetrovacieho princípu beznadväzujúcich negatívnych procesných následkov v prípade nesplnenia. Rovnako tak súd pokračoval v konaní aj v prípade pasivity účastníkov (§ 101 ods. 2 OSP).

---

⁸SMYČKOVÁ, R. In: SMYČKOVÁ, R., ŠTEVČEK, M., TOMAŠOVIČ, M., KOTRECOVÁ, A., a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. Praha. C. H. Beck, 2017 str. 162

⁹LUKÁČIKOVÁ, P., ZÁMOŽÍK, J. *Vývojové tendencie princípov civilného procesu po rekonštrukcii civilného práva procesného*. VEDA. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied . Bratislava. 2016. Str. 18

¹⁰Občiansky súdny poriadok bol zrušený k 30. júnu 2016

Hoci účastníkom bola stanovená povinnosť označiť dôkazy, ktorými sa mohol objasniť skutočný stav veci, súd mal povinnosť dbať na to, aby sa skutočný stav veci zistil čo najúplnejšie a preto vykonal aj iné dôkazy, než aké účastníci navrhli (§ 120 ods. 1 OSP).

Uplatňovanie princípu materiálnej pravdy sa prejavovalo aj v opravnom konaní. Pri podaní odvolania ako riadneho opravného prostriedku, mohol odvolateľ uvádzať nové skutočnosti a dôkazy v neobmedzenom rozsahu.¹¹ Neobmedzenou možnosťou uvádzať nové skutočnosti a dôkazy v odvolacom konaní sa sledovalo úplné zistenie skutočného skutkového stavu, na úkor hospodárnosti a rýchlosti konania. Systém neúplnej apelácie v odvolacom konaní je v súčasnosti zachovaný v mimosporovom procese podľa Civilného mimosporového poriadku.¹²

Výrazný odklon od uplatňovania princípu materiálnej pravdy nastalaž zákonom č. 233/1995 Z.z., v zmysle ktorého sa z ustanovenia § 120 ods. 1 OSP vypustila časť upravujúca povinnosť súdu dbať na to, aby sa skutočný stav veci zistil čo najúplnejšie. V zmysle predmetnej novely mal súd rozhodovať na základe skutkového stavu, ktorý zistil vykonaním dôkazov navrhnutých účastníkmi, alebo aj takými, ktoré účastníci nenavrhli ale súdom vykonané boli. Zároveň sa súdu umožnilo osvojiť si skutkové zistenia založené na zhodnom tvrdení účastníkov (§ 120 ods. 3 OSP).¹³ Predmetnou novelou Občianskeho súdneho poriadku sa zavádza uplatňovanie princípu formálnej pravdy a prejednávacieho princípu, aj keď ešte v značne modifikovanej podobe, prejavujúcej sa v neobmedzenej možnosti súdu vykonať aj nenavrhnutý dôkaz alebo napríklad v zachovaní striktnnej povinnosti súdu pokračovať v konaní, aj napriek nečinnosti účastníkov (§ 101 ods. 2 OSP).

Za podstatnú zmenu považujeme prijatie zákona č. 501/2001 Z.z., ktorým sa v Občianskom súdnom poriadku zakotvil neúplný apelačný systém, kedy nové skutočnosti a dôkazy mohli účastníci uvádzať len v taxatívne stanovených prípadoch uvedených v ustanovení § 205a OSP¹⁴.

---

¹¹ § 205 ods. 2 OSP „v odvolaní možno uviesť nové skutočnosti a dôkazy.“

¹² § 63 CMP: „V odvolacom konaní možno uvádzať nové skutkové tvrdenia a predkladať nové dôkazné návrhy.“

¹³ osvojovanie skutkových zistení založených na zhodnom tvrdení účastníkov ale nebolo možné v prípade vecí, v ktorých konanie mohlo začať aj bez návrhu, ako aj v konaniach o povolenie uzavrieť manželstvo, o určenie a zapretie otcovstva, o osvojenie, vo veciach obchodného registra a v konaniach o niektorých otázkach obchodných spoločností a družstiev (§ 200e) a súd bol povinný vykonať ďalšie dôkazy potrebné na zistenie skutkového stavu, hoci ich účastníci nenavrhli.

¹⁴ (1) Skutočnosti alebo dôkazy, ktoré neboli uplatnené pred súdom prvého stupňa, sú pri odvolaní proti rozsudku alebo uzneseniu vo veci samej odvolacím dôvodom len vtedy, ak

a) sa týkajú podmienok konania, vecnej príslušnosti súdu, vylúčenia sudcu (prísediaceho) alebo obsadenia súdu, b) má byť nimi preukázané, že v konaní došlo k vadám, ktoré mohli mať za následok nesprávne rozhodnutie vo veci samej, c) má byť nimi spochybnená vierohodnosť dôkazných prostriedkov, z ktorých vychádza rozhodnutie súdu prvého stupňa,

Dôraznejšie uplatňovanie princípu formálnej pravdy nastáva novelou¹⁵ účinnou od 1. septembra 2003, kedy došlo k zreštriktívneniu uplatňovanej modifikovanej podoby prejednacieho princípu v tom zmysle, že súd mohol vykonať nenavrhnutý dôkaz len výnimočne, a to len ak bolo jeho vykonanie nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci (§ 120 ods. 1 OSP). Prípadné vykonanie nenavrhnutého dôkazu muselo byť navyše odôvodnené, čo len podčiarkuje výnimočnosť aplikácie uvedenej modifikácie prejednacieho princípu. Z uvedeného dôvodíme snahu zákonodarcu o to, aby súd nesuploval nedostatok procesnej aktivity, prípadne dokonca pasivitu účastníkov ale aby to bolipredovšetkým účastníci, ktorí budú navrhovať dôkazy na preukázanie svojich tvrdení a len v tom prípade, ak je to pre rozhodnutie nevyhnutné, môže súd vykonať aj dôkaz, ktorému nepredchádzal návrh niektorého z účastníkov.

Legálne vyjadrenie princípov formálnej a materiálnej pravdy v Civilnom sporovom poriadku a Civilnom mimosporovom poriadku

Aj keď sa čiastkovými novelizáciami Občianskeho súdneho poriadku snažilo reflektovať jednak na zmeny spoločenské, ale aj na vývoj civilných procesov v okolitých štátoch, dozrel čas na zmenu, ktorá bola zvršená prijatím nových procesných kódexov a vnútorným rozčlenením civilného procesu na sporový proces, mimosporový proces a správne súdnictvo. Cieľom prijatej právnej úpravy je vytvoriť také procesnoprávne inštitúty, ktoré umožnia čo najviac saptiblížiť k ideálu rýchlej a spravodlivej ochrany práv a právom chránených záujmov procesných strán za predpokladu zodpovedného prístupu subjektov civilného procesu k súdnemu konaniu a vytvoriť tak priestor pre kvalitnejšie súdne rozhodnutia.¹⁶Práve požiadavka na zrýchlenie a zefektívnenie civilného procesu bola dôvodom na to, aby sa zákonodarca v sporových konaniach priklonil k dôraznejšiemu uplatňovaniu formálnej pravdy.

Princíp formálnej pravdy nie je výslovne uvedený medzi základnými princípmi Civilného sporového poriadku a jeho uplatňovanie v sporovom konaní vyplýva z celkovej koncepcie zisťovania skutkového stavu, kde sa do popredia dostáva aktivita strán sporu a naopak, dôrazne sa sankcionuje ich pasivita. Prejavy princípu formálnej pravdy nachádzame vo viacerých ustanoveniach Civilného sporového poriadku v celom priebehu konania. Miera jej uplatnenia je značne determinovaná princípom dispozičným, prejednacím

---

d) odvolateľ nebol riadne poučený podľa § 120 ods. 4 OSP,

e) ich účastník konania bez svojej viny nemohol označiť alebo predložiť do rozhodnutia súdu prvého stupňa s výnimkou konaní podľa § 120 ods. 2 OSP.

¹⁵zákon č. 353/2003 Z. z.

¹⁶dôvodová správa k návrhu zákona č. 160/2015 Z.z. civilný sporový poriadok

koncentráciou konania, kontradiktórnosťou a rovnosťou zbraní, ktoré vo svojom súhrne umožňujú vybudovať skutkový základ rozhodnutia pre potreby sporového konania. Vo všeobecnom ponímaní civilného sporového procesu vnímame princíp formálnej pravdy ako jeho záver a nie základné východisko.

Oproti pôvodnému Občianskemu súdnemu poriadku princíp formálnej pravdy uplatňuje v širšom rozsahu a súd pri jej dôraznom uplatnení nerozhoduje na základe svojho vnútorného presvedčenia. Súd je pri vykonávaní dôkazov limitovaný dôrazným uplatňovaním prejednacím princípom, a až na výnimky stanovené v § 185 ods. 2 a 3 CSP nemôže vykonať dôkaz, ktorý nebol navrhnutý niektorou zo strán. Oproti Občianskemu súdnemu poriadku vidíme dôraznejšie uplatňovanie formálnej pravdy aj v ustanovení § 185 ods. 3 CSP, ktoré stanovuje súdu povinnosť vychádzať zo zhodných skutkových tvrdení sporových strán, ak o ich pravdivosti súd nemá pochybnosti.

Jeho uplatňovanie v civilných sporových konaniach zásadným spôsobom ovplyvňuje celý priebeh konania. Motivuje (resp. má motivovať) aktivitu sporových strán pri budovaní skutkového základu rozhodnutia, nakoľko strany sa už nemôžu spoliehať na to, že ich povrchný prístup pri predkladaní rozhodujúcich tvrdení a návrhov na vykonanie dôkazov bude dodatočne vykompenzovaný aktivitou zo strany súdu. Modifikácia prejednaciego princípu sa prejavuje napríklad v tom, že po individuálnom posúdení súd môže využiť svoje oprávnenia v zmysle § 150 ods. 2 CSP na to, aby sa dopátral k niektorým ďalším skutočnostiam, potrebným pre rozhodnutie vo veci. Dopytovacie oprávnenie súdu je však určené na prípadné odstraňovanie rozporov, či nejasností, v žiadnom prípade nepôjde o suplovanie procesnej diligencie sporových strán, a už vôbec ho nemožno zamieňať s uplatnením vyšetrovaciego princípu. Obdobná situácia môže nastať, ak strana alebo jej zástupca nie sú na pojednávaní schopní predniesť rozhodujúce a podstatné skutkové tvrdenia alebo návrhy na vykonanie dôkazov. Súd po individuálnom zvážení prípadu môže aplikovať ustanovenie § 181 ods. 4 CSP a poskytnúť im na splnenie uvedenej povinnosti dodatočnú lehotu, avšak ak v dôsledku tohto postupu došlo k odročeniu pojednávania práve zavinením strany, má táto strana povinnosť znášať tzv. separátne trovy, ktoré v súvislosti s odročením pojednávania vznikli.

Na rozdiel od princípu formálnej pravdy, ktorý nie je výslovne vyjadrený v základných princípoch Civilného sporového poriadku, ale vyplýva z celkovej koncepcie zisťovania skutkového stavu, právna úprava v prípade Civilného mimosporového poriadku pri zakotvení princípu materiálnej pravdy vychádza z jeho explicitného zaradenia medzi základné princípy. Uplatnenie materiálnej pravdy v mimosporových konaniach je podporené vyšetrovacím princípom, v zmysle ktorého je povinnosťou súdu vykonať všetky dôkazy,

potrebné na zistenie skutočného stavu. Zistenie skutočného stavu veci (t.j. pravdy objektívnej, materiálnej), je dôležitým diferenciačným kritériom mimosporových konaní. Z dôvodu akcentácie ochrany verejného záujmu v mimosporových konaniach súd pri zisťovaní nemôže byť odkázaný len na to, čo mu účastníci konania predložia. Pre súd v mimosporových konaniach je preto charakteristická nie len aktívna participácia na zistení skutočného stavu veci, ale aj zodpovednosť za jeho nezistenie.

Princíp materiálnej pravdy je v základných princípoch Civilného mimosporového poriadku vyjadrený v čl. 6, ktorý zakotvuje požiadavku postupu súdu v súčinnosti s účastníkmi tak, aby zistil skutočný stav veci. Tento článok okrem legálnej úpravy princípu materiálnej pravdy (veta prvá) zahŕňa aj vyšetrovací princíp, v zmysle ktorého je súd povinný na účely zistenia skutočného stavu veci vykonať všetky potrebné dôkazy, aj keď ich účastníci konania nenavrhlí. Princíp oficiality, charakteristický pre mimosporové konania, sa prejavuje vo zvýšenej ingerencii súdu v konaniach. Nečinnosť účastníkov konania nemôže byť na úkor dôrazu na efektívne a pružné prejedanie a rozhodnutie veci a súd v zmysle ustanovenia § 31 CMP pokračuje v konaní aj vtedy, ak sú účastníci nečinní. Na rozdiel od konania sporového však nečinnosť účastníkov konania nemôže bezprostredne negatívne ovplyvniť výsledok konania,¹⁷ čo však nevylučuje, aby v dôsledku nečinnosti bol naplnený dôvod podľa § 102 CSP na uloženie poriadkového opatrenia a súd uložil účastníkovi poriadkovú pokutu alebo povinnosť nahradiť tzv. separátne trovy konania, t.j. trovy vzniknuté práve v dôsledku porušenia procesných povinností týmto účastníkom.

Požiadavku, aby účastníci boli súčinnými pri zisťovaní skutočného stavu veci, je možné pokladať za posun vo vývoji princípu materiálnej pravdy. Totiž, skutočný stav veci je možné objasniť len v súčinnosti so samotnými účastníkmi, ktorí najlepšie poznajú relevantné skutočnosti vzťahujúce sa k prejednávanej veci. V zmysle uvedeného je možné súhlasiť s tým, že síce zodpovedným za skutkové zistenia je v konečnom dôsledku súd, avšak výlučná zodpovednosť súdu za objasnenie skutkového stavu totiž nemôže znamenať oprávnenie účastníkov byť v konaní pasívni a na zisťovaní rozhodných skutočností sa nijak nepodieľať.¹⁸ Preto aj účastníkov v mimosporovom procese zaťažuje povinnosť úplne a pravdivo opísať rozhodujúce skutkové okolnosti potrebné pre rozhodnutie a tiež povinnosť označiť dôkazy na preukázanie svojich tvrdení (§ 32 ods. 1 a ods. 2 CMP).

---

¹⁷Smyčková, R. Kotrecová, A. In: Smyčková, R., Števček, M., Tomašovič, M., Kotrecová, A., a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. Praha. C. H. Beck, 2017 str. 143

¹⁸Lavický, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017, str. 54

Záver

Odvetvové princípy majú v civilnom procese svoje nezastupiteľné miesto, čoho dôkazom je aj ich explicitné včlenenie do legálneho textu zákona. Hľadanie a poznanie pravdy za účelom vydania správneho a spravodlivého rozhodnutia je ideálom, ktorým by malo byť zavŕšené každé súdne konanie, avšak zisťovanie skutkového základu súdneho rozhodnutia musí prebiehať v intenciách daných uplatňovaním odvetvových princíпов charakteristických pre sporový proces alebo naopak mimosporový proces. Z hľadiska analýzy vývoja právnej úpravy civilného procesu na našom území, prostredníctvom vyššie vybraných ustanovení upravujúcich princíp materiálnej alebo formálnej pravdy a ďalších ustanovení upravujúcich odvetvové princípy, nemožno do budúcnosti predpokladať návrat k uplatňovaniu materiálnej pravdy v civilnom sporovom procese, ba dokonca možno predpokladať príklon keštie dôraznejšiemu uplatňovaniu princípu formálnej pravdy. Možným dôvodom, pre ktorý princíp formálnej pravdy nie je explicitne včlenený do legálneho textu zákona môže byť ten, že uplatňovanie formálnej pravdy v sporovom procese nemá byť základným východiskom ale záverom, ktorý predstavuje výsledok predchádzajúcej procesnej aktivity strany sporu. Naopak, mimosporový proces z dôvodu uplatňovania princípu verejného záujmu v konaniach majúcich mimosporový charakter vyžaduje dôkladné zistenie skutočného skutkového stavu, ktoré sa dosiahne súhrnným uplatňovaním princípu materiálnej pravdy, doplneného o vyšetrovací princíp a explicitným vylúčením princípu koncentrácie, t.j. sankčných následkov v prípade nesplnenia procesných povinností účastníkov. Aj keď prípadná nečinnosť účastníkov nemôže byť na ujmu samotného výsledku konania, uvedené nevyklučuje, aby súd mohol nečinnosť konkrétneho účastníka individuálne sankcionovať poriadkovou pokutou alebo povinnosťou nahradiť zavinené trovy konania.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a učebnice

LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-203-5

SMYČKOVÁ, R., ŠTEVČEK, M., TOMAŠOVIČ, M., KOTRECOVÁ, A., a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. Praha. C. H. Beck, 2017, ISBN 978-80-89603-54-1

LUKÁČIKOVÁ, P., ZÁMOŽÍK, J. *Vývojové tendencie princíпов civilného procesu po rekodifikácii civilného práva procesného*. VEDA. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied . Bratislava. 2016. ISBN 978-80-224-1568-2

ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M., a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C.H. Beck, 2016, ISBN 978-80-7400-629-6

WINTEROVÁ, A., MACKOVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní. Část první: řízení nalézací*. 8. nezměněné vydání. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80.7502-076-5

MAZÁK, J., MOLNÁR, P., JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Učebnica občianskeho procesného práva*. Bratislava : IURIS LIBRI, 2012 ISBN 978-80-89635-00-9

Zoznam právnych predpisov

Zákon č. 142/1950 Zb.o konaní v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok)

Zákon č. 99/1964 Zb. Občiansky súdny poriadok

Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok

Zákon č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok

Dôvodová správa k návrhu zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

LAESIO ENORMIS V RAKÚSKOM PRÁVNOM PORIADKU¹

LAESIO ENORMIS IN AUSTRIAN LEGAL ORDER

Viktória Marková²

Abstrakt:

Cieľom predkladaného článku je analýza vývoja inštitútu laesio enormis (známom v rakúskom právnom prostredí aj pod pojmom „Verkürzung über die Hälfte“) počnúc jeho prvou kodifikáciou v Codex Theresianus, ktorý je datovaný na koniec 18. storočia. Pri analýze jeho súčasnej právnej úpravy obsiahnutej v ABGB z roku 1811 sme kládli osobitnú pozornosť prístupom judikatúry a rakúskej civilistiky a v neposlednom rade aj výzvam, ktorým tento inštitút 21. storočí musí čeliť- ako sú napríklad internetové aukcie. Ako je zjavné už zo samotného názvu článku- analýze nepodrobujeme tento právny inštitút len v intenciách rakúskeho Občianskeho zákonníka, ale komparujeme jeho právnu úpravu a samotný charakter tohto ustanovenia aj v osobitných právnych predpisoch (EheG, UGB).

Kľúčové slová:

Laesio enormis, záväzkové právo, súkromné právo, Rakúsky právny poriadok, ABGB, Spolkový súd Rakúskej republiky

Abstract:

The aim of the submitted article is analysis of the development of the laesio enormis (in Austria also known as „Verkürzung über die Hälfte“) from its first codification within Codex Theresianus from the end of the 18th century till nowadays. In analyzing its current regulation contained in the ABGB from 1811, we have paid particular attention to the approach of caselaw of Austrian Supreme Court and the scholars of Austrian civil law and, last but not least, to the challenges that 21st century institute has to face - such as online auctions. As is evident from the very title of this article, the subject of the analysis is not only regulation of the laesio enormis within the Austrian Civil Code, but we compare nature of this provision also in other acts (EheG, UGB) across the whole Austrian private law.

Keywords:

Laesio enormis, Law of Obligations, Private Law, Austrian Legal Order, ABGB, The Supreme Court of Austria

Úvod

Prvé pokusy o kodifikáciu občianskeho práva vo forme zákonníka siahajú na území súčasného Rakúska do roku 1766 – v tomto období bol na schválenie predložený Codex

---

¹Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417

²JUDr. Viktória Marková, Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, interná doktorandka.

Theresianus Universalis.³ Už v tomto kódexe bolo napadnutie zmluvy inštitútom *laesioenormis* umožnené v prípadoch všetkých dvojstranných odplatných právnych úkonov. V zmysle ustanovení predmetného zákonníka sa tohto inštitútu mohli dovoľávať obe strany – kupujúci aj predávajúci.⁴

V ďalších výťažkoch Codexu Theresianus bola venovaná *laesio enormis* iba minimálna pozornosť – tento inštitút bol na jednej strane akceptovaný, na druhej strane bola jeho aplikácia obmedzená len na prípady kúpnych a zámenných zmlúv.

Podmienkou jeho uplatnenia bol rozdiel medzi skutočnou cenou a kúpnu cenou vo výške 50 strieborných. Účelom tejto úpravy bol pokus o zníženie počtu prípadov, v ktorých by bolo možné dovoľávať sa inštitútu *laesio enormis*. Zásadná zmena v porovnaní s predchádzajúcimi kodifikáciami spočívala aj v práve voľby prostriedku, ktorým sa mal odstrániť nepomer medzi skutočnou hodnotou a cenou. Toto právo prislúchalo poškodenej strane a nie strane, ktorá spôsobila škodu, ako to bolo v predchádzajúcich prípadoch.⁵

Zmena v úprave inštitútu neúmerneho skrátenia, ktorú priniesol Ján Bernard Horten, autor Občianskeho zákonníka z roku 1786, spočívala v tom, že kupujúci mohol kúpnu zmluvu napadnúť len za predpokladu, že kúpna cena, ktorú zaplatil, presahovala skutočnú hodnotu predmetu kúpnej zmluvy o 100 rýnskych zlatých.⁶

Zmena v chápaní inštitútu *laesio enormis* v zmysle jeho návratu k pôvodnému významu a obsahu bola výsledkom predovšetkým práce Franza von Zeillera, rakúskeho právnik a v rokoch 1803-1807 rektora Univerzity vo Viedni, ktorý je súčasne a autorom ABGB.⁷

V prijatom ABGB z roku 1811 bolo zakotvené, že inštitút *laesio enormis* je možné aplikovať na všetky dvojstranné právne úkony. K dispozícii bol v prospech obom spolukontrahentom. Od toho je potrebné odlišovať právo voľby medzi prostriedkami slúžiacimi k odstráneniu nepomeru medzi protiplneniami (t.j. zrušenie zmluvy alebo vyrovnanie rozdielu) prislúchalo, ako bolo zvyčajné, poškodenej strane.

---

³Práce na tejto kodifikácii začali v roku 1753, z hľadiska rozsahu jej bola často vyčítaná jej až zbytočná rozsiahlosť- bolo v nej obsiahnutých viac ako 5 tisíc paragrafov. Z hľadiska systematiky- tento kódex bol rozdelený rovnako ako Justiniánske inštitúcie.

⁴BECKER C. Das Problem der Austauschgerechtigkeit. In: Das römisch- holländische Recht – Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert. Robert Feenstra, Berlin : Druncker und Humblot, 1992, s. 50.

⁵Tamže.

⁶Tamže, s. 87.

⁷Franz von Zeiller uviedol: „V tejto dobe, keď je nenásytnosť po zisku nevyčerpatelná a prejavujúca sa v rôznych zavádzajúcich intrigách. Keď zákon je skúšaný vykorisťovaním, je potrebné zachovať inštitút, ktorý by mohol priniesť varovanie nerozváznemu občanovi pred nespravodlivou nerovnováhou, ktorá je priam blízka nespravodlivosti. Význam tohto inštitútu je potrebné hľadať predovšetkým v skutočnosti, že zbavuje najhlbšej chamtivosti.“ ZEILLER, F. *Commentar über das allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie: 4.Band.* Wien: Bibliotheca Regia Monacensis, 1813, s. 131.

V chápaní Zeillera išlo v prípade *laesio enormis* o osobitný prípad omylu, ktorý bol právne napadnuteľný. Zo samostatnej podstaty tohto inštitútu bolo pre Zeillera samozrejmosťou, že ochrany inštitútu *laesio enormis* sa mohli dožadovať obe strany. Zmenu v porovnaní s právnou úpravou obsiahnutou vo francúzskom Code civil a v Pruskom Občianskom zákonníku je možné badať predovšetkým vnazeraní na predávajúceho a kupujúceho ako na rovnocenných partnerov, ktorí sú oprávnení požívať rovnaký rozsah právnej ochrany, pretože každý z nich môže byť za určitých okolností donútený k uzatvoreniu nevýhodnej zmluvy.⁸

Súčasná právna úprava

Inštitút *laesio enormis* je pod pojmom „*Verkürzung über die Hälfte*“ zakotvený v paragrafe 934 a nasl.⁹ rakúskeho Občianskeho zákonníka.¹⁰ Využívajúc gramatický výklad názvu tohto inštitútu (v slovenčine tzv. „skrátene cez polovicu“), je jasné, že rakúsky zákonodarca zakotvuje ako predpoklad jeho aplikácie fixne stanovený nepomer¹¹ medzi cenou a skutočnou hodnotou predmetu zmluvy vo výške aspoň 49:100.¹² Takto striktno určená hranica aplikácie tohto právneho inštitútu je nezvyčajná.

Rakúska právna úprava sa však vymyká ešte z jedného dôvodu „klasickému“ chápaniu tohto inštitútu- v rakúskom právnom poriadku popri sebe nezávisle koexistujú inštitút *laesio enormis* spolu s úžerou. Na rozdiel od úžery, na aplikáciu inštitútu *laesio enormis* nie je

---

⁸ Tamže.

⁹ Na tomto mieste je potrebné doplniť skutočnosť, že okrem *laesio enormis stricto sensu* rozoznáva rakúsky Občiansky zákonník v súvislosti so zámennou zmluvou tzv. nachträglichelaesioenormis, ktoré je upravené v paragrafe 1048 ABGB nasledovne: „*Ak bol dohodnutý čas, kedy malo dôjsť k odovzdaniu a v čase medzi uzatvorením zmluvy prevzatím došlo buď k vyňatiu predmetu zmluvy z právneho obehu, k jej náhodnému zničeniu, alebo zníženiu jej hodnoty aspoň o polovicu, berie sa takáto (zámenná) zmluva akoby nebola nikdy uzatvorená.*“ Prepojením paragrafu 1048 s paragrafom 1064 sa jeho aplikácia rozširuje aj na kúpnu zmluvu. K aplikácii tohto ustanovenia dochádza predovšetkým v prípadoch, kedy je predmet zmluvy určený individuálne. V prípadoch, kedy je predmet zmluvy určený druhovo by bola možná jeho aplikácie len zapredpokladu, že by došlo ku koncentrácii, resp. k zníženiu hodnoty predmetu veci, Najvyšší súd Rakúska vo svojej rozhodovacej praxi odmietol aplikáciu tohto právneho inštitútu v prípadoch, kedy dochádza k zmene okolností odlišných od vlastností predmetu zmluvy (napr. zmene kurzu akcií), nakoľko pre jeho aplikáciu je potrebné aby zníženie hodnoty predmetu zmluvy bolo spôsobené zmenou jeho vlastnosti a nie len zmenou právnych vzťahov určujúcich jeho hodnotu. Bližšie: OGH 1926/209 (204). Niektorí autori rozširujú aplikáciu ustanovenia 1048 ABGB aj na tzv. pachtovné zmluvy. Bližšie: TILL, L., NIETSCHÉ M. Zum Mythos der nachträglichelaesioenormis. IN: *JAP 2015/2016/19, 3 / 2015/2016*, s. 178. S týmto názorom sa však vzhľadom na systematické začlenenie tohto inštitútu do rakúskeho Občianskeho zákonníka nestotožňujeme a tento právny inštitút chápeme len v intenciách výmennej, resp. kúpnej zmluvy.

¹⁰ Okrem uvedeného kódexu nájdeme predmetný právny inštitút aj v zákone na ochranu spotrebiteľa (Konsumerschutzgesetz), ktorý mu priznáva, v prípadoch spotrebiteľských zmlúv, kogentnú právnú úpravu alebo v rakúskom Obchodnom zákonníku (Unternehmensgesetzbuch), ktorý vo svojom paragrafe 351, naopak umožňuje zmluvne vylúčiť aplikáciu predmetného právneho inštitútu voči podnikateľovi.

¹¹ Na rozdiel napríklad od švajčiarskej alebo českej právnej úpravy.

¹² Welser, R., Zöchling-Jud, B. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Band II, Wien: ManzVerlag, 2015, s.110.

potrebný subjektívny element.¹³ *A contrario*, jediným predpokladom je objektívne založený nepomer medzi plneniami. Hoci boli v minulosti tendencie o zrušenie skrátene cez polovicu a subsumovať všetky jeho prípady pod úžeru, nestalo sa tak.

Prirodzene, základným predpokladom aplikácie tohto inštitútu je, že predmet zmluvy je ohodnotiteľný v peniazoch.¹⁴

Pre určenie hodnôt protiplnení je rozhodujúcim okamihom uzatvorenie zmluvy, resp. uzatvorenie *pactum in contrahendo*.¹⁵ Na mieste je však potrebné si položiť si otázku ako sa vlastne hodnoty protiplnení určujú. Skutočná hodnota sa spravidla určuje podľa trhovej ceny predmetu zmluvy, v prípade, že ide o predmet bez trhovej ceny, podľa nákladov potrebných na jeho výrobu, alebo pomocou výnosovej hodnoty.¹⁶ Profesor Winner rovnako považuje za potrebné brať do úvahy výhradne iba trhovú cenu protiplnení. Tento prístup je podľa neho nutné aplikovať aj v prípadoch, kedy je predmet zmluvy určený individuálne.¹⁷

Pre aplikáciu inštitútu *laesio enormis* nie je dôležitý dôvod, z ktorého vznikol nepomer medzi protiplneniami, podmienkou je iba skutočnosť, že k takémuto nepomeru došlo. Dôvodmi pre aplikáciu môže byť napríklad nesprávne ohodnotenie predmetu zmluvy alebo plnenia, omyl v hodnote nie je potrebný.¹⁸

Jeden z dvoch možných následkov aplikácie *laesio enormis* - zrušenie zmluvy, môže prebehnúť dvoma spôsobmi - dohodu zmluvných strán alebo rozhodnutím súdu.^{19,20} Takéto zrušenie zmluvy má vecnoprávne *ex tunc* účinky.²¹

Okrem zrušenia zmluvy môže strana, ktorá sa v dôsledku nesprávneho ohodnotenia jej predmetu obohatila, poskytnúť svojmu spolukontrahentovi rozdiel medzi skutočnou hodnotou predmetu zmluvy a poskytnutým protiplnením. Na tomto mieste je potrebné doplniť, že

---

¹³ Tamže, s.111.

¹⁴ OGH 2 Ob 579/84 v predmetnom rozhodnutí žalobkyňa v nadväznosti na rozvod manželstva previedla na svojho bývalého manžela polovicu nehnuteľnosti a vzdala sa svojho nároku na výživné, za čo získala od svojho bývalého manžela 300 000 šilingov. V tomto prípade súd tvrdil, že nie je možné ohodnotiť vyživovaciu povinnosť bývalej manželky voči svojmu bývalému manželovi. Rovnako v tomto prípade nebolo možné ohodnotiť ani predmetnú nehnuteľnosť, nakoľko bola súčasťou spoločného majetku manželov, ktorý nepodlieha rozdeleniu podľa objektívnej hodnoty nehnuteľnosti. Súd konštatoval, že keďže nie je možné objektívne ohodnotiť predmety zmluvy, nie je možné na túto zmluvu aplikovať inštitút neúmerneho skrátene.

¹⁵ OGH JBI 2011.

¹⁶ PERNER, S. Kommentierung der *laesio enormis*, der Vorvertrag und des Verzichtes auf Einwendungen (§§934-937). In: *ABGB Praxis kommentar*, 4 Band, 4.Auflage. Hrsg. Schwimann/Kodek, Wien: Lexis, Nexis. 934, Rz 4.

¹⁷ Winner, M. *Wert und Preis im Zivilrecht*. Wien: SpringerVerlag, 2008, s. 166.

¹⁸ Bydlinsky, P.: *Beschränkung und Ausschluss der Gewährleistung*, JBI 1993, 559 (563).

¹⁹ Súdnou cestou je možné tento inštitút aplikovať formou žaloby alebo námietky. Možnosť uplatnenia inštitútu *laesio enormis* súdnou cestou odmieta napríklad Kerschner.

²⁰ OGH SZ 55/21.

²¹ WELSER, R., ZÖCHLING-JUD, B. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Band II, Wien: Manz Verlag, 2015, s.111.

nepostačuje plnenie vo výške rozdielu medzi polovicou skutočnej hodnoty a poskytnutým plnením, ale je potrebné nahradiť rozdiel medzi skutočnou hodnotou a poskytnutým plnením (v prípade pomeru medzi skutočnou hodnotou a cenou vo výške 49:100 by spolukontrahent bol povinný nahradiť 51:100). Tento spôsob plnenia sa v odbornej literatúre označuje ako *facultas alternativa*.²²

V zmysle paragrafu 935 ABGB nie je možné sa vopred vzdať aplikácie tohto inštitútu. Výnimku tvoria prípady, kedy je zmluva uzatvorená medzi dvoma podnikateľmi- v tomto prípade je chápaný inštitút neúmerneho skrátenia v zmysle § 351 Unternehmensgesetzbuch ako dispozitívne ustanovenie, a teda je možné zmluvne dohodnúť jeho vylúčenie jeho aplikácie (prípade, že by zmluve vystupoval len jeden z kontrahentov ako podnikateľ, je možné takéto vylúčenie len v jeho neprospech, nikdy nie v neprospech spotrebiteľa, nakoľko v zmysle Konsumerschutzgesetz ide o kogentné ustanovenie).

Zákon ďalej taxatívne vypočítava situácie, kedy nedochádza k aplikácii skrátenia cez polovicu. Ide na nasledujúce prípady:

- vzdanie sa poškodeného práva na napadnutie zmluvy týmto inštitútom,
- ak poškodený poznal v čase uzatvorenia zmluvy skutočnú hodnotu
- ak bolo možné pri uzatvorení zmluvy túto skutočnú hodnotu veci určiť
- ak mal predmet zmluvy pre poškodeného citovú hodnotu
- v prípadoch odvážnych zmlúv
- v prípadoch zmieru.²³

Skrátenie cez polovicu možno aplikovať aj v prípadoch nájomných zmlúv, spoločenských zmlúv, dohôd medzi dedičmi o rozdelení dedičstva, nie však na odvážne zmluvy a zmier, rovnako je možná jeho aplikácia na zmluvy o celoživotnej rente.²⁴

Na druhej strane, dohody medzi manželmi v zmysle §55a ods. 2 EheG nemôžu byť napadnuté skrátením cez polovicu. Rovnako je z aplikácie tohto inštitútu potrebné vylúčiť aj prípady, kedy ide o zmluvu uzatvorenú ako tzv. prípravný právny úkon v procese zakladania spoločnosti. Dôkazné bremeno je v prípadoch neúmerneho skrátenia na tzv. ukrátenej osobe, t.j. osobe, ktorá tvrdí, že skutočná hodnota jej plnenia bola vyššia ako hodnota protiplnenia, ktorý jej bola poskytnutá. Možnosť záchrany zmluvy tým, že strana, ktorá sa obohatila poskytne

---

²² Tamže.

²³SCHULZE, W.: *Die Laesio enormis in der deutschen Privat rechts geschichte*. Münster : Münster verlag, 1973, s. 90.

²⁴WELSER, R., ZÖCHLING-JUD, B. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Band II, Wien: ManzVerlag, 2015, s.111.

ukrátenej strane rozdiel v hodnotách plnení je časovo obmedzený do záveru ústneho pojednávania súdu prvej inštancie- potom je už možné len zrušenie zmluvy.²⁵

Rozhodovacia prax Najvyššieho súdu Rakúska

Neúmerné skrátenie nenachádza svoju uplatnenie len v prípadoch kúpnych zmlúv, pri uzatvorení ktorých sú prítomné obe zmluvné strany, ale aj v prípadoch internetových aukcií.

Najvyšší súd Rakúska vo svojom rozhodnutí 4 Ob 135/07t z 7.8.2007 uviedol, že „*V prípadoch internetových aukcií v okamihu zverejnenia ponuky na webovej stránke aukčnej platformy predávajúci smeruje svoju záväznú ponuku na uzatvorenie zmluvy voči tomu, kto počas trvania tejto aukcie ponúkne najvyššiu kúpnu cenu. Takáto zmluva sa v žiadnom prípade nepovažuje za odvážnu a preto je ako každá iná kúpna zmluva napadnuteľná neúmerným skrátením.*“²⁶ V prípadoch odvážnych zmlúv je neistý samotný vznik určitej výhody²⁷, nie jej výška ako je to v prípade zmlúv uzatvorených prostredníctvom internetových aukcií. „*Rovnako na tieto prípady nie je možné aplikovať výnimky vzťahujúce sa na dražby uvedené v paragrafe 935, nakoľko v týchto prípadoch ide o situácie súvisiace s exekúciou, kedy je dražba vykonávaná súdom a nie je súkromnou osobou.*“²⁸

V predmetnom rozhodnutí ponúkol žalobca do dražby prostredníctvom známej internetovej platformy Ebay 08.09.2005 osobný automobil vyrobený v roku 1995, pričom najnižšia vyvolávacía cena bola vo výške 1 EUR. Dražba trvala do 15.09.1995, dokedy bolo možné prihadzovať a tým zvyšovať kúpnu cenu automobilu. Žalobca ponúkol 4 010 EUR, čo bola najvyššia ponuka, bez toho aby došlo k predchádzajúcej obhliadke predmetu zmluvy, z čoho vyplýva, že v čase, kedy si kupujúci kúpil automobil cez Ebay nemohol poznať jeho hodnotu.

Po tom, čo žalovaný dňa 21.09.2005 po prvýkrát videl automobil, odmietol zaplatiť kúpnu cenu a prebrať ho. Automobil v čase odovzdania trpel mnohými poruchami, v dôsledku ktorých bol posúdený ako nespôsobilý na cestnú premávku a jeho hodnota sa objektívne pohybovala v rozpätí medzi 500-1600 EUR.

Žalobca argumentoval skutočnosťou, že v aukčnej ponuke bol obsiahnutý podrobný popis automobilu, vrátane toho, že ide o zberateľský model, v dôsledku čoho predávajúci nie je zodpovedný za jeho prípadné vady a takáto kúpna zmluva uzatvorená prostredníctvom

---

²⁵ Bližšie pozri napríklad OGH 6 Ob 618/92.

²⁶ OGH 4 Ob 135/07t.

²⁷ Sailer, Laesio enormis bei Erwerb über eBay. In: Juristische Blätter, 2008, vol. 130, s. 47.

²⁸ OGH 4 Ob 135/07t

aukčného portálu je odvážnou zmluvou, na ktorú nie je možné aplikovať skrátenie cez polovicu. Žalovaný argumentoval predovšetkým početnými vadami automobilu, rovnako ako aj znečistením jeho interiéru psími chlpmi a cigaretovým dymom.

Najvyšší súd v tejto súvislosti zdôraznil, že je potrebné odlišovať v súvislosti s online aukciami tri situácie: „ako prvá alternatíva prichádza do úvahy situácia, kedy prevádzkovať určitej internetovej platformy ju len poskytuje na účely týchto aukcií, ako druhá alternatíva prichádza do úvahy situácia, kedy prevádzkovateľ tejto platformy sa sám zapája do aukcií na strane predávajúceho a ako tretia možnosť prichádza do úvahy tzv. Power shopping.“²⁹

Súd došiel k záveru, že ide o prvú alternatívu. V tomto prípade jenávrhna uzatvorenie kúpnej zmluvy cez internet adresovaný voči osobe, ktorá ponúkne najvyššiu kúpnu cenu počas trvania tejto aukcie. Tento spôsob uzatvorenia kúpnej zmluvy je odrazom princípu slobody voľby formy v ktorej má byť zmluva uzatvorená. Keďže v tomto prípade podľa názoru súdu nejde o odvážnu zmluvu, nie je možné sa odvolávať na výnimku aplikácie z neúmerneho skrátenia v zmysle §935, aplikácia tohto inštitútu prichádza do úvahy.

Aplikácia tohto právneho inštitútu je ohraničená tromi rokmi od uzatvorenia zmluvy, čo platí aj v prípadoch odkladacích podmienok.³⁰

Aké je však *ratio* tejto právnej úpravy? Podľa 10.Senátu civilnoprávneho kolégia OGH, je účelom tohto ustanovenia: „...zrušenie obsahovo nespravodlivej zmluvy.“³¹

Na mieste je spomenúť viac ako zaujímavý a roky sa ťahajúci názorový rozkol v rakúskej civilistike, ktorý sa týka aplikácie, príp. vylúčenia aplikácie inštitútu neúmerneho skrátenia v prípadoch, kedy je nepomer nespôsobený len samotným nesprávnym ohodnotením predmetu zmluvy, ale (aj) prítomnosťou vady.

Podľa profesora Bydlinského je účelom inštitútu *laesio enormis* v súlade s rozhodovacou praxou 10.senátu civilnoprávneho kolégia OGH, „zrušenie obsahovo nespravodlivej zmluvy.“³²

---

²⁹GH 4 Ob 135/07t

³⁰OGH NZ 2013/118.280.

³¹ Tento názor je v rakúskom právnom prostredí veľmi rozšírený aj vzhľadom na skutočnosť, že ide o unikát, kedy sa v názore zhodol 10.civilnoprávny senát OGH, prof. Bydlinsky aj prof. Riedler. Medzi uvedenými dvoma profesormi vznikla excelentná názorová dišputa týkajúca sa aplikácie neúmerneho skrátenia a s ním spojených právnych následkov. Pozri bližšie: BYDLINSKY, P. Mitberücksichtigung mangelbedingter Wertminderung bei Verkürzung über die Hälfte/ keinWegfall des AnfechtungsrechtsdurchMangelbehebung. In: *Juristische Blätter*, 2007, vol. 129, s. 652-657.,BYDLINSKY, P. Einletzes (?) Mal: ZumAnwendungsbereich der Laesio-enormis-Vorschriften. In: *Juristische Blätter*, 2008, vol. 130, s. 744-746. a RIEDLER, A. System fragen zumVerhältnis von laesio enormis und Gewährleistung. In: *Juristische Blätter*, 2008, vol. 130, s. 359-364.

³²BYDLINSKY, P. Mitberücksichtigung mangelbedingter Wertminderung bei Verkürzung über die Hälfte/ keinWegfall des AnfechtungsrechtsdurchMangelbehebung. In: *Juristische Blätter*, 2007, vol. 129, s. 652.

Aplikáciu skrátenia cez polovicu nie je možné vylúčiť ani v prípadoch, kedy následne (t.j. po uzatvorení zmluvy³³) dôjde k oprave predmetu kúpnej zmluvy (ktorý pri uzatvorení zmluvy trpel skrytými vadami) a s tým súvisiacemu zvýšeniu jeho objektívnej hodnoty. Uvedenú argumentáciu je možné oprieť o rozhodnutie Najvyššieho súdu Rakúska z roku 2007.³⁴ V predmetnom rozhodnutí nadobudol žalobca- spotrebiteľ od žalovaného- podnikateľa na základe kúpnej zmluvy uzatvorenej v marci 2004 za 6000 EUR³⁵ ojazdený osobný automobil (rok výroby 1989, stav tachometra 267.000 km). Od júla 2004 boli na automobile vykonané viaceré opravy (čiastočne v aj autoservise, ktorého majiteľom bol žalovaný). Väčšina opráv bola zameraná opravu tesnenia a problémy s kľukovým hriadeľom, v dôsledku ktorých dochádzalo k úniku oleja a ktoré boli prítomné už v čase uzatvorenia kúpnej zmluvy. V októbri žalovaný nahradil ozubený remeň a opravil tesnenie motora, za čo žalobca zaplatil 320 EUR. Kľukový hriadeľ musel byť nakoniec aj vymenený. O ďalšej oprave vo výške 255,17 EUR nebol žalovaný informovaný. Ani tieto opravy nedosiahli úplné tesnenie motora. Žalobca v tejto súvislosti zdôraznil, že ani jeho následná výmena nespôsobila zvýšenie objektívnej hodnoty predmetu zmluvy.³⁶ Žalobca požadoval v petite žaloby 6000 EUR pričom by žalobca vrátil nadobudnutý osobný automobil, alebo alternatívne:

1. zaplataenie 4300 EUR a vrátenie osobného automobilu nadobudnutého žalovaným od žalobcu
2. zaplataenie 2411 EUR

Práve alternatívny petit žaloby žalobca opieral o nároky vyplývajúce zo záruky (§ 932 a nasl. ABGB).

Vzťah medzi nárokmi vyplývajúcimi zo záruky, t.j. primárne oprava alebo výmena a následne zníženie ceny alebo zrušenie zmluvy stoja k nárokom vyplývajúcim z *laesioenormis* v konkurencii.³⁷ Túto konkurenciu je potrebné chápať v tom zmysle, že žalobca si môže vybrať či svoj nárok založí na paragrafe 934 alebo 932 ABGB, žiadnom prípade to však nie je možné chápať ako kumuláciu oboch druhov nárokov.³⁸ S týmto názorom sa stotožňujeme aj my, nakoľko je proti nelogické aby žalovaný najskôr opravil predmet zmluvy a tým vlastne odstránil

---

³³ Rozhodujúcim okamihom pre posudzovanie hodnoty predmetu zmluvy a následnej aplikácie *laesio enormis* je uzatvorenie zmluvy, hoci časť rakúskej civilistiky opierajúc sa pritom o historický výklad tohto inštitútu, vníma ako relevantný moment odovzdania predmetu zmluvy.

³⁴OGH 10 Ob 21/07x.

³⁵Žalobca zaplatil žalovanému 4300 EUR v hotovosti a zvyšok kúpnej ceny uhradil započítaním pohľadávky tak, že žalovanému prenechal svoje ojazdené auto (objektívna hodnota 2500 EUR).

³⁶OGH 10 Ob 21/07x.

³⁷BYDLINSKY, P. Mitberücksichtigung mangelbedingter Wertminderung bei Verkürzung über die Hälfte/ kein Wegfall des Anfechtungs rechts durch Mangelbehebung. In: *Juristische Blätter*, 2007, vol. 129, s. 652.

³⁸ Tamže. Opozitný názor zastáva prof. Riedler, Pozri bližšie: RIEDLER, A. System fragenzumVerhältnis von laesioenormisundGewährleistung. In: *JuristischeBlätter*, 2008, vol. 130, s. 359-364..

dôvod vzniku nepomeru medzi hodnotami plnení a následne by žiadal zrušenie zmluvy s odkazom na skrátenie cez polovicu.

Žalobca argumentoval tým, že v čase uzatvorenia kúpnej zmluvy nevykazoval automobil dostatočnú prevádzkyschopnosť a jeho objektívna hodnota bola v dôsledku skrytých váv nižšia ako 3000 EUR. Najvyšší súd v tomto prípade zamietol žalobu. S týmto názorom som stotožňuje aj profesor Riedler.³⁹ Profesor Bydlinsky zastáva opozitný názor a napriek tomuto rozhodnutiu niekoľkokrát vo svojich odborných publikáciách zdôraznil fakt, o ktorý sa opiera aj žalobca. Takýto výklad predmetného ustanovenia, a teda, že pre určenie objektívnej hodnoty je rozhodujúci časový okamih uzatvorenia zmluvy, z čoho možno *a contrario* odvodiť, že následné odstránenie (skrytej) vady tovaru nemá vplyv na zvýšenie objektívnej hodnoty, a teda neodôvodňuje vylúčenie aplikácie inštitútu *laesio enormis* možno oprieť aj o dikciu ods. 3 § 934 ABGB.⁴⁰

Záver

Na príklade rakúskeho súkromného práva možno demonštrovať skutočnosť, že napriek skutočnosti, že korene právneho inštitútu *laesio enormis* siahajú do dávnej minulosti, je predmetom vášnivých diskusií rakúskych civilistov dodnes. Na základe analýzy rozhodovacej praxe Najvyššieho spolkového súdu Rakúska konštatujeme, že tento právny inštitút je živý a schopný reagovať na nové výzvy.

Je úžasné sledovať ako text, ktorý bol prijatý v rámci kodifikácie z roku 1811, je možné aplikovať na situácie, ktoré so sebou prináša technický pokrok, ako sú napríklad internetové aukcie.

Životaschopnosť tohto právneho inštitútu potvrdzuje aj roky trvajúci konflikt medzi profesormi Bydlinsky a Riedlerom týkajúci sa jeho aplikácie v osobitných prípadoch.

Na základe uvedených skutočností dochádzame k záveru, že daný inštitút predstavuje výzvu aj pre slovenského zákonodarcu, ktorý by mal v rámci aktuálne prebiehajúcej rekodifikácie slovenského občianskeho práva zvážiť jeho zakotvenie do nového Občianskeho zákonníka.

---

³⁹RIEDLER, A. System fragen zum Verhältnis von *laesio enormis* und Gewährleistung. In: *Juristische Blätter*, 2008, vol. 130, s. 359-364.

⁴⁰ V zmysle predmetného odseku je rozhodujúcim časovým okamihom pre určenie objektívnej hodnoty protiplnení uzatvorenie zmluvy. Preto je pre ukrátenú zmluvnú stranu rozhodujúce pre aplikáciu skrátenia cez polovicu vzťah ňou zaplatenej ceny k objektívnej hodnote predmetu zmluvy vykazujúceho vady.

Zoznam bibliografických údajov

BECKER C. Das Problem der Austauschgerechtigkeit. In: Das römisch- holländische Recht – Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert. Robert Feenstra, Berlin : Druncker und Humblot, 1992, s. 50.

BYDLINSKY, P. Ein letztes (?) Mal: Zum Anwendungsbereich der Laesio-enormis-Vorschriften. In: Juristische Blätter, 2008, vol. 130, s. 744-746.

BYDLINSKY, P. Mitberücksichtigung mangelbedingter Wertminderung bei Verkürzung über die Hälfte/ kein Wegfall des Anfechtungsrechts durch Mangelbehebung. In: Juristische Blätter, 2007, vol. 129, s. 652-657. 2007, vol. 129, s. 652-657.

OGH 10 Ob 21/07x.

OGH 10 Ob 21/07x.

OGH 2 Ob 579/84.

OGH 4 Ob 135/07t.

OGH 6 Ob 618/92.

OGH NZ 2013/118.280.

PERNER, S. Kommentierung der laesioenormis, der Vorvertrag und des Verzichts auf Einwendungen (§§934-937). In: *ABGB Praxis kommentar*, 4 Band, 4.Auflage. Hrsg. Schwimann/Kodek, Wien: Lexis, Nexis, 934 s.

RIEDLER, A. Systemfragen zum Verhältnis von laesio enormis und Gewährleistung. In: *Juristische Blätter*, 2008, vol. 130, s. 359-364.

SCHULZE, W.: *Die Laesioenormis in der deutschen Privat rechts geschichte*. Münster : Münsterverlag, 1973, 144 s.

TILL, L., NIETSCHKE M. Zum Mythos der nachträglichen laesio enormis. In: *JAP 2015/2016/19, 3 / 2015/2016*, s. 178.

WELSER, R., ZÖCHLING - JUD, B. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Band II, Wien: ManzVerlag, 2015, 714 s.

WINNER, M. *Wert und Preis im Zivilrecht*. Wien: Springer Verlag, 2008, 596 s.

ZEILLER, F. *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie: 4. Band*. Wien: Bibliotheca Regia Monacensis, 1813, 539 s.

ZWEIGERT, K.- DIETRICH, H. System and Language of the German Civil Code 1900. In: STOLJAR, S. J. *Problems of Codification*. Canberra: Department of Law, Research School of Social Sciences, Australian National University, 1977, s. 30-42.

VECNOPRÁVNÝ ÚČINOK NÁJMU V RÍMSKOM A UHORSKOM PRÁVE¹

IN REM EFFECT OF LEASE IN ROMAN AND HUNGARIAN LAW

Zuzana Milková Illýová²

Abstrakt:

Hlavným cieľom príspevku je posúdenie, či možno tvrdiť, že v priebehu historického vývoja právnej úpravy v rímskom práve a na našom území nájom mal okrem obligačných aj vecnoprávne účinky. Pozornosť budeme venovať predovšetkým tomu, či nájom ostal zachovaný aj pri zmene vlastníka predmetu nájmu a tiež tomu, či má nájomca právo na ochranu nájmu voči tretím osobám.

KPúčové slová:

Nájom, vecnoprávny účinok, rímske právo, uhorské právo

Abstract:

The main aim of the article is to verify whether lease had during the historical development of the roman and hungarian law apart from inter partes also erga omnes effect typical of the institutes of the law of things. Article will analyse whether lease survived the transfer of ownership of the leased thing as well as the nature of legal protection awarded to the lessee against 3rd parties.

Keywords:

Lease Contract, In Rem Effect, Roman Law, Hungarian law

Úvod

Jedným zo základných delení majetkových práv v občianskom práve je ich delenie na práva vecné a práva záväzkové. Nájom je tradične zaradovaný medzi inštitúty záväzkového práva. Záväzky sa na rozdiel od vecných práv vyznačujú predovšetkým ich pôsobením výlučne *inter partes*. Vecné práva majú naproti tomu efekt *erga omnes*. Cieľom príspevku je priniesť stručný historický prierez skúmania možného vecnoprávneho účinku nájmovej zmluvy. Vecnoprávny účinok nájmu sa prejavuje najmä priznaním posesórnej alebo petitórnej ochrany nájomcu pri rušení jeho držby predmetu nájmu, a tým, ak nájom ostane zachovaný aj pri zmene vlastníka predmetu nájmu. Zameriame sa na skúmanie klasického rímskeho práva, kde má svoj pôvod zásada „*emptio tollit locatum*“, teda, princíp podľa ktorého kúpa láme nájom. Neskorší vývoj v rímskom práve, najmä vplyv stredovekých škôl rímskeho práva túto zásadu obrátil

---

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

² JUDr. Zuzana Milková Illýová, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

vytvorením veľkého množstva výnimiek, a preto v praxi sa v praxi uplatňoval opačný princíp. Pokiaľ ide o uplatňovanie zásady „kúpa láme nájom“ v uhorskom práve, môžeme badať presne opačný trend ako v rímskom práve. Rovnako sa v tejto časti zameriame aj na vývoj postavenia nájomcu v rámci možností ochrany držby predmetu nájmu v uhorskom práve.

Vývoj v rímskom práve

Klasické rímske právo

V klasickom rímskom práve bol nájom nepochybne čistý záväzkovoprávny inštitút. Nájom (*locatio conductio*) bola v rímskom práve zmluva, ktorou sa jeden (prenajímateľ) druhému (nájomcovi) zaviazal za peňažnú odplatu k poskytnutiu užívania veci, k vykonaniu určitej práce alebo k určitému výsledku práce, t. j. hotovému dielu³. Z uvedenej definície je zrejmé, že nájom mal v rímskom práve tri formy, a to (1) nájom veci (*locatio conductionrei*), (2) nájom pracovnej sily (*locatio conductio operarum*) a (3) nájom výsledku práce (*locatio conductio operis*). V rámci skúmania vecnoprávneho účinku nájmu nás bude v ďalšom texte zaujímať výlučne prvý z uvedených foriem nájmu, t. j. nájom veci. Predmetom vecného nájmu (*locatioconduciorei*) mohli byť nielen veci – hnutel'né a nehnuteľné (spravidla nespotrebitel'né) ale aj práva. Nájomca plodonosnej veci bol označovaný ako *colonus* a nájomca bytu *inquilinus*⁴. Z nájomnej zmluvy vznikali vzájomné záväzky, ktorým zodpovedali žaloby – nájomcova *actio conducti* a prenajímateľova *actio locati*, ktoré boli *iudicia bonae fidei*⁵.

Základnou povinnosťou prenajímateľa (*locator*) bolo odovzdanie veci nájomcovi (*conductor*) a jej ponechanie (v detencii) počas trvania doby nájmu⁶. Nájomca ako detentor nemal priznanú petitórnu ani posesórnu ochranu⁷. Jediný žalobný nárok nájomcu v prípade vypudenia z držby nájmu mal voči prenajímateľovi, a to žalobu na náhradu škody, ktorá vznikla porušením zmluvného záväzku (*actio conducti*)⁸.

---

³ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 402.

⁴ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 403.

⁵ BOHÁČEK, M.: Nástinpřednášek o soukromém právu římském II. Právo obligační. Právo dědické. Praha: Nákladem vlastním, 1946, s. 86 – 87.

⁶ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 403.

⁷ „Odovzdáním věci nájemcovi je tento pušten pouze v detenci její a nemá naprosto právní ochrany věcnými žalobami nebo possessorními interdikty.“ Porovnaj: HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 403.

⁸ Nájomca prirodzene nemohol žiadať späť uvedenie do detencie prenajatej veci, lebo vo formulovom štádiu vývoja rímskeho civilného procesu sa uplatňovala zásada peňažnej kondemnácie, a mohol teda požadovať po prenajímateľovi len náhradu škody v peniazoch.

Pokiaľ ide o zmenu vlastníka predmetu nájmu, uvádzajú Rebro - Blaho nasledovne: „*Kedže bol nájom obligačným vzťahom medzi prenajímateľom a nájomníkom, ten, kto kúpil vec počas trvania nájmu, nebol povinný ju nechať v užívaní nájomníka podľa zásady, že kúpa ruší nájom (emptio tollit locatum – Kauf bricht Miete)*“⁹. Učebnica rímskeho práva teda explicitne poukazuje na to, že nájom, práve preto, že bol obligačným vzťahom, pôsobil výlučne *interpartesa* nemohol predajom prejsť na tretiu osobu, ktorá bola mimo pôvodného kontraktuálneho vzťahu. Ak teda došlo v priebehu trvania nájmu k predaju predmetu nájmu, nebol kupujúci povinný zachovať nájom. Ako uvádza Heyrovský „*také neruší se nájemní poměr, zcizí-li pronájemník věc, zvláště prodá-li ji. Ale nabyvatel, jmenovitě kupitel, nebude povinen zachovati poměr nájemný, leč by se byl k tomu zavázal*“¹⁰. Povinnosť zachovať nájom teda, podľa uvedeného, nemal nadobúdateľ predmetu nájmu ani v prípade, ak by sa k tomu zaviazal. Nie je však zrejmé, či by v takomto prípade, ak by sa zaviazal kupujúci predávajúcemu, že nájomnú zmluvu zachová nemal nájomca priamo žalobný nárok voči kupujúcemu zo zmluvy v prospech tretej osoby¹¹. Kupujúci, za týchto okolností, „*bude moci ze svého věcného práva vysaditi nájemníka*“¹². Samotnému nájomcovi ostala opätovne len možnosť žalovať prenajímateľa na náhradu škody, ktorá vznikla porušením zmluvného záväzku¹³.

Čisto obligačná ochrana nájomcu viedla k formulácii zásady „*Kauf bricht Miete*“, t. j. kúpa láme nájom. Formulácia tejto zásady nie je celkom presná. Nájom nezanikal priamo uzatvorením kúpnej zmluvy ale až odovzdaním predmetu nájmu, resp. kúpy kupujúcemu. Až reálne odovzdanie predmetu kúpy a prevod vlastníckeho práva znemožňuje prenajímateľovi plnenie jeho povinností podľa nájomnej zmluvy, a to najmä umožniť užívať, požívať vec a zaručiť nerušený výkon týchto práv (*uti frui praetare licere*), a zároveň týmto vystavuje nájomníka riziku, že bude z užívania veci vylúčený kupujúcim¹⁴. Presnejšie možno uviesť, že nájomný vzťah ako obligačný vzťah medzi nájomníkom a prenajímateľom v klasickom rímskom práve nezanikol, avšak nedošlo v dôsledku predaja k zmene subjektu na strane prenajímateľa ako je tomu v našom súčasnom právnom poriadku. Ak by obligačný vzťah v podobe nájomného vzťahu skutočne zanikol, tak by nájomník nemal v rímskom práve žiadnu

---

⁹ REBRO, K. – BLAHO, P. Rímske právo. Tretie doplnené vydanie. Bratislava - Trnava: IURA EDITION, 2003, s. 373.

¹⁰ Pozri bližšie: HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 405.

¹¹ Pozri bližšie: HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 405.

¹² Pozri bližšie: HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 405.

¹³ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 403.

¹⁴ ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 379.

žalobnú ochranu voči prenajímateľovi, keďže rímske právo nepoznalo všeobecný civilný delikt ako je to u nás porušením ustanovenia § 415 OZ. Obligačný vzťah existoval ďalej a nájomník mal voči prenajímateľovi práve z titulu existujúceho nájomného vzťahu *actio conductio* a mohol požadovať od prenajímateľa vrátenie nájomného od momentu evikcie, prípadne mohol požadovať náhradný predmet nájmu, a taktiež náhradu na náklady uloženia nábytku v prípade ak išlo o nájom bytu¹⁵. Nájom však zanikol vo vzťahu k predmetu nájmu, ktorý prešiel kúpou na nového nadobúdateľa a nájomník prestal byť detentorom vo vzťahu k tejto veci. Predaj predmetu nájmu teda neohrozil kontraktúálnu pozíciu nájomcu v rámci nájomného vzťahu ale znemožnila pokračovanie jeho detencie k predmetu nájmu. *Emptio tollit locatum* teda v skutočnosti nemožno chápať ako „prelomenie nájmu“ ale to, že nájomník nepožíval žiadnu právnu ochranu voči novému vlastníkovi k predmetu predaja¹⁶.

Stredoveké školy rímskeho práva

Ďalší posun vo vývoji v rámci rímskeho práva priniesli stredoveké školy, ktoré sa po „znovuobjavení“ Justiniánskej kodifikácie venovali systematickému skúmaniu rímskeho práva. Návrat pozornosti k rímskemu právu bol spájaný predovšetkým s Ireniom a jeho nasledovníkmi - glosátormi. Tí začali Justiniánsku kodifikáciu prednášať na talianskych a zaalpských univerzitách a pripájali k nej aj svoje komentáre. Glosátori pristupovali ako väčšina dominantných stredovekých a novovekých škôl k rímskemu právu ako pozitívnemu právu a preto ich ambíciou nebolo dosiahnuť rekonštrukciu podoby klasického práva ale vytvoriť bezrozpornú exegézu Justiniánskej kodifikácie.

Väčšina glosátorov zaoberajúc sa otázkou aplikácie alebo prelomenia zásady kúpa láme nájom (*emptio tollit locatum*) sa sústredila na interpretáciu konštitúcie cisára Alexandra Severa (C. 4.65.9), ktorá znie nasledovne: „*Emptori quidem fundi necesse non est stare colonum, cui prior dominus locavit, nisi ea lege emit. Verum si probetur aliquo pacto consensisse, ut in eadem conductione maneat, quamvis sine scripto, bonae fidei iudicio ei quod placuit parere cogitur.*“ Napriek tomu, že čisto gramatický výklad tohto ustanovenia znamená, že kupujúci má povinnosť árendátorovi (*colonus*) ponechať v užívaní pole až do skončenia nájmu len ak kúpil pole s touto podmienkou a v prípade, ak by porušil túto dojednanú podmienku, môže byť k jej

---

¹⁵ BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: Rímske právo. Bratislava: Vydavateľstvo MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 365.

¹⁶ „Whatever transaction had taken the place between the lessor and the third party did not affect the tenant's contractual position, but jeopardized his (continued) detention. *Emptio tollit locatum* therefore really means that the tenant was not in a position to counter the claims of any new owner of the property.” Pozri bližšie: ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 379.

dodržaniu donútený žalobou *bona fidei*, vytvorili glosátori interpretácie, ktoré išli nad rámec tohto gramatického výkladu a výrazne sa priklonili k ochrane nájomcu¹⁷. Zároveň výraz *colonus* glosátori interpretovali rozširujúco tak, že ustanovenie sa nevzťahovalo len na nájomcov polí ako plodonosných vecí, ale aj na nájomcov bytov, resp. domov v mestách (*inquilinus*). Zároveň glosátori vytvorili k tomuto výrazu veľké množstvo výnimiek, teda nájomcov, ktorí nemohli byť z držby vypudení ako napríklad nájomcovia vectigálnych pozemkov (*agri vectigales*), dedičný nájomca alebo superficiár.

Stredoveké recepčné školy rímskeho práva interpretovali konštitúcie cisára Alexandra Severa (C. 4.65.9) tak reštriktívne a postupne vytvorili k zásade kúpa láme nájom toľko výnimiek, že v praxi sa častejšie uplatňovali výnimky ako samotné pravidlo, a teda zásada *emptio tollit locatum* mala len obmedzený praktický význam. Napriek tomu, že táto zásada ostala formálne v platnosti, tak v praxi bol opak pravdou a platilo, že „*Kauf bricht Miete nicht*“. Ojedinelým prípadom, kedy pôvodné rímskoprávne pravidlo naďalej platilo boli krátkodobí nájomcovia, na ktorých glosátori nevytvorili žiadnu výnimku k pravidlu. V prípade krátkodobých nájomcov teda nájom kúpou zanikal.

Pokiaľ ide o ochranu nájomcu voči tretím osobám, ktoré rušia jeho držbu, došlo oproti klasickému obdobiu k zlepšeniu postavenia nájomcu. Zatiaľ čo, ako už bolo uvedené, v klasickom období rímskeho práva nájomca nemal žiadnu petitórnu ani posesórnu ochranu a mohol sa domáhať ochrany iba voči osobe prenajímateľa, glosátori priznali právnu ochranu aj niektorým detentorom, vrátane nájomcu. Bolo to na základe právomoci sudcu poskytnúť ochranu aj právnym vzťahom nechráneným žalobami z dôvodu spravodlivosti alebo verejného poriadku (*officium iudicis*). Takúto právnu ochranu mal nájomca aj voči vlastníkovi veci, ako aj voči tretím osobám¹⁸.

---

¹⁷Accursiánska glossa k tomuto ustanoveniu tvrdí, že nájomca môže prenajatú vec používať až do odovzdania prenajatej veci, ktorú nie je povinný kupujúcemu vydať, lebo nie je s ním v zmluvnom vzťahu. Nájomca má teda podľa Accursiánskej glossy k prenajatej veci retenčné právo (D. 19.32.2). Druhá skupina glosátora (Jacobus de Ravanis, Odofredus, Vaccarius) zase vykladá toto ustanovenie tak, že kupujúci nemôže nájomcu nútiť zostať na prenajatom poli do skončenia nájmu, keďže kupujúci a nájomca nie sú v priamom zmluvnom vzťahu. Nájomca má teda právo odstúpiť od nájomnej zmluvy aj pred uplynutím doby nájmu. Pozri bližšie: Jacobus de Ravanis v *Lectura Codicis* k C.4.65.9. Citované podľa SCHRAGE, E. *Das römische Recht im Mittelalter*. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 284.

¹⁸Sudca mal v tomto prípade aj právomoc predbežného usporiadania držobného stavu v skrátanom a zrýchlenom konaní označovanom ako *possessorium summarium*, pričom sumárne a riadne posesórne konanie sa nevyklúčovali. Pozri bližšie: BLAHO, P. – MLKVÝ, M. – VLADAR, V.: *Držba v rímskom a kánonickom práve*. Praha: Leges, 2019, s. 137.

Novoveké školy rímskeho práva

Autori, ktorí sa venujú *ius commune*, teda recepcii rímskeho práva niekedy zjednodušene uvádzajú, že bola prevzatá aj rímskoprávna zásada z klasického práva *emptio tollit locatum*, čo však nie je celkom presné tvrdenie. Napriek tomu, že zásada bola formálne prevzatá, silneli tendencie proti jej uplatňovaniu, ktoré vyplývali z troch rôznych zdrojov. Prvým zdrojom boli samotné Digesty, ktoré obsahovali v dôsledku interpolácie inkonzistentnosť, ktorá posilňovala pozíciu nájomcu. Ustanovenie na konci D. 43, 16, 12 posilňovalo nájomcovo právo užívania veci (a požívania plodov) počas obdobia trvania nájmu tým spôsobom, že mu dávalo právo zabrániť prenajímateľovi nadobudnúť držbu za podmienky, že na to mal nájomca spravodlivý a riadny dôvod (*iusta et probabilis causa*). Posledná časť fragmentu (*nisi forte propter iustam et probabilem causam id fecisset*¹⁹) je takmer s určitosťou interpoláciou pôvodného textu, takže v klasickom rímskom práve to neplatilo²⁰.

Princíp „kúpa láme nájom“ bol o niečo neskôr, počas osemnásteho storočia, nabúraný aj prirodzenoprávnou školou. Podľa názoru popredného protagonistu prirodzenoprávnej školy Huga Grotia tým, že prenajímateľ prenechal nájomcovi právo veci užívať, stratil tým dočasne (po dobu trvania nájmu) toto právo k veci on sám. Z tohto dôvodu nemohol po dobu trvania nájmu toto právo postúpiť na tretiu osobu, teda na osobu kupujúceho. Prirodzenoprávna škola dospela touto úvahou k presnému opaku princípu *emptio tollit locatum*²¹. Tento názor však nijakým spôsobom prakticky neujal.

Pod vplyvom prirodzenoprávnej školy sa však všetky veľké kodifikácie 19. a 20. storočia vzdialili od uplatňovania rímskoprávnej zásady „kúpa láme nájom“ a nájomca požíval ochranu voči nadobúdateľovi predmetu nájmu²². S ochranou nájomcu aj voči osobe nadobúdateľa predmetu nájmu priamo súvisí priznanie vecnoprávneho účinku inak obligáčnemu inštitútu nájmu. Na tento jav poukazuje aj R. Zimmermann, ktorý to z dogmatického hľadiska označuje za anomáliu. Uvádza, že nájomca na základe čisto kontraktúálneho vzťahu získava „kvázi vecnoprávne postavenie“ a „zmenené a výnimočné vecné právo“²³. Tento dogmatický posun výstižne ilustruje rozhodnutie Najvyššieho súdu

---

¹⁹ D. 43, 16, 12.

²⁰ Digesta 43, 16, 12 in fineis a post-classical addition and does not represent classical Roman law. Pozri bližšie: ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 380.

²¹ ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 381.

²² ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 382.

²³ ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 382.

Nemeckej ríše (Reichsgericht) z roku 1893 (Cane v. WynbergMunicipality), v ktorom bolo uvedené, že: „*Odovzdaním predmetu nájmu kupujúcemu prerastie právo nájomcu čisto obligračný charakter. Už viac nie sú len práva a povinnosti medzi stranami kontraktuálneho vzťahu; každý musí rešpektovať právo nájomcu, čo je identifikovateľné na základe jeho držby.*“²⁴ „Nadobudnutie vecnoprávneho účinku je tu akoby priamo spájané až s momentom predaja predmetu nájmu, kedy nájom prestáva byť čisto kontraktuálnym vzťahom, prerastá rámeč obligácie a nadobúda *erga omnes* účinok.“

Vývoj v uhorskom práve

Je zrejmé, že vývoj v rímskom práve smeroval od chápania nájmu najskôr ako striktne záväzkovoprávneho inštitútu k neskoršiemu priznaniu jeho čiastočného vecnoprávneho charakteru²⁵. Trend v rámci vývoja uhorského právneho poriadku, t. j. právneho poriadku platného aj na území Slovenska sa mal zrejme presne opačnú tendenciu.

Najstarším druhom nájmu bol nájom pozemkov²⁶. Luby uvádza, že nájom pozemkov veľmi skoro vyvinul v mestách a že sa vyznačoval tým, že mal vecnoprávne účinky (teda bol účinný aj proti tretím osobám), a preto ostával zachovaný aj v prípade predaja predmetu nájmu (*Kauf bricht Miete nicht*)²⁷. Postupne sa okrem nájmu nehnuteľností vyvinul aj nájom hnuteľných vecí. Ďalší vývoj priniesol rozlišovanie medzi nájmom (*locatio conductio rei*) a árendou (*arendatio*), podľa toho, či bol predmetom zmluvy plodonosný alebo neplodonosný predmet²⁸. K charakteristike samotného zmluvného typu Luby uvádza, že „*nájomná zmluva bola konsenzuálna odplatná zmluva o poskytnutí užívania nezastupiteľného predmetu na určitú dobu. K vzniku zmluvy sa vyžadovala dohoda o predmete a o nájomnej odplate*“²⁹. Na inom mieste uvádza, že: „*Na konečnom stupni vývinu zmluvou nájomnou bola konsenzuálna odplatná zmluva o poskytnutí užívania nezastupiteľného predmetu na dobu určitú.*“³⁰ Aj staršie

---

²⁴ „*Mit der Übergabe der Mietsache erwächst das Recht des Mieters dem reinen Obligationenrechte. Es bestehen nicht mehr bloss zwischen den obligatorisch Verbundenen Rechte und Pflichten, sondern jedermann hat das durch den Besitz erkennbare Mietrecht zu achten*“ Pozri: Rozhodnutie Najvyššieho súdu Nemeckej ríše (Reichsgericht) v civilných veciach: Cane v Wynberg Municipality (1893). Citované podľa: ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 382.

²⁵ K neskoršiemu vývoju vecných práv na našom území pozri: SOMBATI, J.: Vlastnícke právo a jeho ochrana v Ústavnej listine Československej republiky z roku 1920. Bratislavské právnické fórum 2013 [elektronický zdroj]. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013. - ISBN 978-80-7160-365-8, s. 1808-1817., SOMBATI, J.: Diskontinuita vlastníckych vzťahov k pôde v Československu vo svetle pozemkovej reformy v rokoch 1919 až 1935. Míľniky práva v stredoEurópskom priestore 2013, 1. časť. - Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013. - ISBN 978-80-7160-368-9, s. 134-146.

²⁶ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 487.

²⁷ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 488.

²⁸ Tamže, s. 488.

²⁹ Tamže, s. 488.

³⁰ Tamže, s. 488.

právo pripúšťalo, aby bol predmet nájmu daný do nájmu aj nájomcom, čím vznikol podnájom. Podnájomný pomer nebol účinný voči vlastníkovi, ktorý nemusel po skončení nájmu ďalšie trvanie podnájmu rešpektovať³¹.

Zmena vlastníka predmetu nájmu – Kaufbricht Miete (nicht) v uhorskom práve

Čo sa týka otázky, či nájom ostával zachovaný aj pri zmene vlastníka predmetu nájmu Luby uvádza, že v staršom práve platila zásada, že kúpa neruší nájom (KaufbrichtMietenicht), a teda nájom mal vecnoprávne účinky³². Nadobúdateľ predmetu nájmu sa stal novým prenajímateľom a musel trpieť nájomcu. Až ďalší právny vývoj túto zásadu otočil a zaviedol princíp, podľa ktorého nájom predajom zanikal, ak na jeho ďalšom trvaní nemal nadobúdateľ predmetu nájmu záujem.

Zaviedla sa teda aplikácia zásady „kúpa láme nájom“ (KaufbrichtMiete, venditioresolvitlocatum). V prípade predaja predmetu nájmu bol preto predávajúci povinný zabezpečiť aby kupujúci nájom prevzal, inak zodpovedal nájomcovi za všetku škodu vyplývajúcu z predčasného zrušenia nájmu novým vlastníkom³³.

To, že v neskoršom právnom vývoji v Uhorsku skutočne platila zásada „KaufbrichtMiete“ potvrdzujú aj inštitúty uhorského súkromného práva Imricha von Kelemenaz roku 1818 spracované Johannom von Jungom, kde je v ustanovení §1086 uvedené, že: „*Ak je prenajatá vec počas trvania doby nájmu predaná, musí nájomca ustúpiť. Kúpa predchádza nájom (vendicio resolvit locatum).*“³⁴ Rovnako aj v diele Imricha von Kelemena Institutiones Juris Hungarici Privati z roku 1818 je uvedené, že v praxi sa uznáva názor, že ak je nájomca pred uplynutím doby trvania nájmu z nájmu vyhnaný, neostáva nájomcovi žiadny iný prostriedok ochrany, ako žaloba proti prenajímateľovi na náhradu škody, nakoľko platí zásada: „Venditiore solvit Locatum. Kaufgeht vor Miete.“³⁵

Luby v Dejínach súkromného práva uviedol, že vecnoprávne účinky nájmu novšie právo uznávalo len vtedy, keď bol nájom intabulovaný³⁶. V poznámke k tejto informácii Štefan

³¹ Tamže, s. 488.

³² LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 489.

³³ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 489.

³⁴ V originálnom znení: Ist die vermietete Sache während der Mietszeit verkaufen worden, so muß der Bestandnehmerweichen; der Kaufgeht vor der Miete (venditioresolvitlocatum). Porovnaj: JUNG, J.: Darstellung des ungarischenPrivatrechtes. Dritter Band. Wien: Bauer, 1818, 368 s., s. 9.

³⁵ Porovnaj: „In praxi tamen ubique fere recepta est opinio, quod Successor singularis Conductorem, ante finitum tempus locationis, expellere queat, nec Conductor aliud remedium suppetat, quam Actio adversus Locatorem ad id, quod interest; aedo ut jam in axioma abierit: Venditio resolvit Locatum. Kauf bricht Miete.“ Pozri: KELEMEN, E.: Institutiones juris hungarici privati : quas elucubratus est nobilis hungarus zaladiensis. Budae : Typis Regiae scientiarum univer. hungaricae, 1818, s. 561.

³⁶ LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 489.

Luby odkazuje na intabulačný zákon, zák. článok XXII/1840, ktorý však vôbec nespomína pojem „nájom“.

Odlišný záver prináša dielo Adolfa Kassaya z roku 1865 z názvom „Všeobecné uhorské súkromné právo a konanie pred súdom podľa pravidiel judexkuriálnej konferencie“³⁷, v ktorom je uvedené, že kupujúci je povinný zachovať podmienky zmluvy na ktorých sa dohodol s nájomcom. Obe strany však mali právo nájom vypovedať. To znamená, že platí „*Kaufbricht Mietenicht*“, no každá zo strán mala právo nájom výpoveďou ukončiť.

Karl Putz v publikácii z roku 1870 s názvom „System uhorského súkromného práva“ (*System des ungarischen Privatrechtes*) konštatuje uplatňovanie zásady podľa ktorej kúpa „láme“ nájom: „*Ak je predmet nájmu počas trvania doby nájmu predaný, musí nájomca ustúpiť. Aj v uhorskom práve platí zásada Kauf bricht Miete. Nájomca má voči prenajímateľovi iba žalobu na náhradu škody. Iba keď je právo nájomcu zapísané v pozemkovej knihe, nemusí ustúpiť novému vlastníkovi. Z tejto výnimky je však ďalšia výnimka, a tou je predaj pri konkurze alebo exekúcii, pričom v takomto prípade aj nájomca, ktorého právo je zapísané v pozemkových knihách musí ustúpiť kupujúcemu. V tejto súvislosti je platný § 1121 ABGB na základe ustanovenia §156 judexkuriálnej konferencie z roku 1861 na základe ktorého všetky ustanovenia ABGB, ktoré sa týkajú pozemkovoknižných nariadení, a ktoré slúžia ako podklad pre nadobudnutie alebo zánik pozemkovoknižných práv až do zákonodarnej činnosti snemu. Takže prakticky v súvislosti so zánikom nájmovej zmluvy ostali v platnosti §1112 až 116 ABGB, ktoré tým prešli do uhorského súkromného práva. Na základe týchto ustanovení bol z dôvodov zániku nájmu bol aj predaj prenajatej veci.*“³⁸ Podľa K. Putza bolo teda treba rozlišovať medzi nájmom zapísaným v pozemkovej knihe a nájmom, ktorý zapísaný nebol. Nájomca, ktorého nájmomný vzťah nebol evidovaný v pozemkovej knihe musel ustúpiť nadobúdateľovi predmetu nájmu a ostal mu len nárok na náhradu škody voči prenajímateľovi.

V diele „Uhorské súkromné právo“ (*Ungarisches Privat recht*) od Antona Almásiho z roku 1923 nebol potvrdená aplikácia zásady „*Kauf bricht Miete*“. V tomto diele sú právne následky predaja prenajatej veci dôslednejšie vysvetlené nasledovným spôsobom: „nájom môže byť ukončený aj tým spôsobom, že prenajímateľ predmet nájmu pred uplynutím doby nájmu inému predá. Hoci nepôsobí tento prevod sám o sebe ako dôvod skončenia

---

³⁷ KASSAY, A.: Magyar Magánjog és törvénykezési eljárás az országbirói értekezlet szabályai szerint. A telekkönyvi rendelettel, váltó és bányatörvényvel. Pest: Kiadja Lampel Róbert, 1865..

³⁸ PUTZ, C.: System des ungarischen Privatrechtes. Wien: Verlag des G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1870, 388 s., s. 257 - 258.

nájomného vzťahu, nie je kupujúci vo vzťahu k nájomcovi povinný zotrvať v nájomnom vzťahu ale môže po uplynutí doby zaplatenia nájomného, ktorá beží aj pri kúpe (zvyčajne kvartálne) ukončiť nájomný vzťah mimoriadnym právom podať výpoveď ku koncu novej doby splatnosti nájomného. Ak to urobí, je nájomca povinný vydať vec, ale môže sa zo svojim nárokom na náhradu škody obrátiť na pôvodného prenajímateľa. Pokiaľ vstúpi kupujúci do nájomného vzťahu, tak sa práva a povinnosti strán riadia ustanoveniami starej zmluvy, len osoba veriteľa je iná. Ak bolo ale nájomné právo nájomcu zapísané do pozemkovej knihy, potom musí nový kupujúci pozemku nechať nájom pôsobiť aj proti sebe³⁹. V uvedenom prípade nemožno hovoriť o uplatňovaní zásady „*Kauf bricht Miete*“, nakoľko je zrejmé, že nájom nezanikal samotným predajom. Nájom ostal predajom zachovaný, pôsobil aj voči nadobúdateľovi, ktorý však mal možnosť tento nájomný vzťah ukončiť výpoveďou. Ak však bolo právo nájomcu napísané v pozemkovej knihe, pôsobil tento nájomný vzťah aj voči nadobúdateľovi a mal nepochybne charakter vecného práva.

Predaj predmetu árendy pôsobil rovnako ako predaj prenajatej veci. Toto sa týkalo zmlúv o árende pozemkov ako zapísaných, tak aj nezapísaných do pozemkových kníh. Zápis ako taký nebol samozrejímavý ale musel byť výslovne dohodnutý stranami⁴⁰.

Ochrana nájomcu voči tretím osobám v uhorskom práve

Pokiaľ ide o ochranu nájomcu voči tretím osobám, Luby uvádza že nájomca, ako detentor⁴¹, nebol spočiatku chránený ani proti vlastníkovi. Neskorší vývoj však priniesol nájomcovi lepšiu pozíciu. Nájomca mal posesórnu ochranu aj voči vlastníkovi veci, a ak ho ten z nájmu bezdôvodne a bezprávne vypratal, mohol požadovať repozíciu⁴². Tento záver potvrdzuje aj ustanovenie §4 zákonného článku XXII z roku 1802, v ktorom je uvedené, že aktívna legitímácia zo sumárnej repozície bola priznaná aj nájomcovi (árendátorovi), pokiaľ dodržiaval zmluvu⁴³.

K. Putz v diele s názvom „System uhorského súkromného práva“ (*System des ungarischen Privatrechtes*) z roku 1870 rovnako uvádza, že nájomcovi bolo priznané právo na

³⁹ ALMÁSI, A.: Ungarisches Privat recht. II. Band. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1923, 204.

⁴⁰ ALMÁSI, A.: Ungarisches Privat recht. II. Band. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1923, 208.

⁴¹ „Pojmové odlišovanie detencie od držby nebolo staršiemu právu známe“: Pozri: LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 425.

⁴² LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 489.

⁴³ Porovnaj: § 4, Articulus 22, De Repositione violententer Ejectorum, citované podľa: CORPUS JURIS HUNGARICI. SEU DECRETUM GENERALE INCLYTI REGNI HUNGARIAE, PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM IN DUOS TOMOS DISTINCTUM. TOMUS SECUNDUS. Budae : typis Regiae Universitatis, 1779-1779, s. 239. „... Cum saepe respectu quoque Bonorum, in arendam locatorum, Occupationes evenire soleant, Contractus autem tales Arendatarii strictae Observationis essent.“

znovuvedenie do držby: „Nájomca môže požadovať znovuvedenie do svojej nájomnej držby („Die Wiedereinsetzung in seinen gepachteten Besitz“) ale len pod podmienkou, že presne splnil všetky jeho zaväzujúce body zmluvy. V tomto prípade konajúci má v prítomnosti strán prejsť jednotlivé body zmluvy a objasniť a vyrovnať obojstranné pohľadávky vyplývajúce z nájomnej zmluvy.“⁴⁴

Pomerne zaujímavý prípad z krajinského práva prináša Žilinská kniha v preklade M. Pasonovej, kde uvádza, že: „Kto druhému niečo požičia alebo dá do zálohu, či už koňa, šaty alebo iný hnutelný majetok, nech by to akýmkoľvek spôsobom s jeho súhlasom zmenilo vlastníka, a ten, čo to teraz má, by to predal, založil, prehral, alebo by mu to ukradli či ulúpili, tak ten, čo tú vec požičal alebo dal do zálohu, ju nemôže požadovať od nikoho iného než od toho, komu ju požičal či založil.“⁴⁵ V takomto prípade, ak by skutočne platilo, že ani samotný vlastník nemá žalobnú ochranu v prípade, ak ten, komu vec vypožičal alebo prevzal do zálohu, tak je len ťažko predstaviteľné, že by mal žalobnú ochranu nájomca, ktorý bol zbavený držby predmetu nájmu. Žalobná ochrana nájomcovi zrejme teda s najväčšou pravdepodobnosťou taktiež neprislúchala.

Až na úryvok uvedený úryvok zo Žilinskej knihy všetky zdroje potvrdzujú, že nájomca bol v neskoršom vývoji uhorského práva ako detentor oprávnený na ochranu nájomnej držby aj voči rušiteľovi, ktorým mohla byť aj tretia osoba. Nájomca sa mohol ochrany domáhať aj voči osobe s ktorou nebol v kontraktuálnom vzťahu, čo je nepochybne znakom vecnoprávneho účinku nájmu v tomto období.

Záver

Z dôvodu, že nájomca nemal priznanú akriúnu legitimáciu zo žiadnej z *actiones in rem* voči tretej osobe, t.j ako detentor nemal priznanú petitórnu ani posesórnu ochranu, nebol nájom v klasickej rímskej právnej charakterizovaný ako vecné právo, ale len ako právo obligačné. V prípade vypudenia z držby bola prostriedkom ochrany nájomcu žaloba voči prenajímateľovi (*actio conducti*) na náhradu škody spôsobenej porušením zmluvnej povinnosti. Čisto obligačná ochrana nájomcu viedla k formulácii zásady „*Kauf bricht Miete*“, t. j. kúpa láme nájom. Neskoršie stredoveké školy rímskeho práva priniesli prostredníctvom rozšírenej interpretácie konštitúcie cisára Alexandra Severa (C. 4.65.9) výrazné postavenie pozície

---

⁴⁴ PUTZ, C.: System des ungarischen Privatrechtes. Wien: Verlag des G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1870, 388 s., s. 115.

⁴⁵ PAPONOVÁ, M.: Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe. Žilina: EUROKÓDEX, 2014, s. 199.

nájomcu. Stredoveké školy rímskeho práva postupne vytvorili k zásade „*Kauf bricht Miete*“ také množstvo výnimiek, že sa v praxi častejšie uplatňoval princíp „*Kauf bricht Miete nicht*“.

Je zrejmé, že vývoj v rámci rímskeho práva smeroval od uplatňovania zásady „*Kauf bricht Miete*“ k jej prelomeniu. Vývoj v uhorskom práve mal podľa všetkého trend opačný. Podľa Š. Lubyho v staršom práve zásada „kúpa láme nájom“ neplatila, čo zhodnotil ako vecnoprávny účinok nájmu. Neskorší vývoj túto zásadu otočil, čo potvrdzuje väčšina zdrojov z 19. storočia, kde sa uvádza, že zásada „*Kauf bricht Miete*“ platila, čo v praxi znamenalo, že nájomca musel ustúpiť nadobúdateľovi veci. Výnimkou bol nájom zapísaný v pozemkovej knihe. Nájomcovi bola neskorším vývojom v uhorskom práve priznaná posesórna ochrana voči tretím osobám a disponoval aktívnou legitimáciou zo sumárnej repozície.

Zoznam bibliografických odkazov

ALMÁSI, A.: Ungarisches Privatrecht. II. Band. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1923, 262 s.

BOHÁČEK, M.: Nástinprednášek o soukromém právu římském II. Právo obligační. Právo dědické. Praha: Nákladem vlastním, 1946.

HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromného práva římskeho. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, 656 s.

JUNG, J.: Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Dritter Band. Wien: Bauer, 1818, 368 s.

KASSAY, A.: Magyar Magánjog és törvénykezési eljárás az országbirói értekezlet szabályai szerint. A telekkönyvi rendeletekkel, váltó és bányatörvényekkel. Pest: Kiadja Lampel Róbert, 1865, 406 s.

KELEMEN, E.: Institutiones juris hungarici privati : quas elucubratus est nobilis hungarus zaladiensis. Budae : Typis Regiae scientiarum univer. hungaricae, 1818.

LUBY, Š. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: IURA EDITION, 2002, 630 s., ISBN 80-89047-48-3.

PAPSONOVÁ, M.: Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe. Žilina: EUROKÓDEX, 2014, 304 s., ISBN 978-80-8155-036-2.

PUTZ, C.: System des ungarischen Privatrechtes. Wien: Verlag des G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1870, 388 s.

REBRO, K. – BLAHO, P. Rímske právo. Tretie doplnené vydanie. Bratislava - Trnava: IURA EDITION, 2003, 522 s, ISBN 9788080783525.

SOMBATI, J.: Vlastnícké právo a jeho ochrana v Ústavnej listine Československej republiky z roku 1920. Bratislavské právnické fórum 2013 [elektronický zdroj]. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013. - ISBN 978-80-7160-365-8, s. 1808-1817.

SOMBATI, J.: Diskontinuita vlastníckych vzťahov k pôde v Československu vo svetle pozemkovej reformy v rokoch 1919 až 1935. Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2013, 1. časť. - Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013. - ISBN 978-80-7160-368-9, s. 134-146.

ZIMMERMANN, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996, 1241 s.

Zbierky

CORPUS JURIS HUNGARICI. SEU DECRETUM GENERALE INCLYTI REGNI HUNGARIAE, PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM IN DUOS TOMOS DISTINCTUM. TOMUS SECUNDUS. Budae : typis Regiae Universitatis, 1779-1779.

PRÁVNA KONCEPTUALIZÁCIA LÉNA V UČENOM RÍMSKOM PRÁVE¹

LEGAL CONCEPTUALISATION OF FIEF IN THE IUS COMMUNE

Matej Mlkvý²

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá problémom právnej klasifikácie léna v recipovanom rímskom práve tvoriaceho súčasť európskeho ius commune. V prvej časti je predmetom pozornosti raná fáza vývoja léna (vrátane jeho terminologickej stránky), ktorá môže byť zjednodušene opísaná ako prechod od výprosy (precarium) k benefíciu (beneficium) a od benefícia k vlastnému lénu (feudum alebo feodum). V nasledujúcej časti sa príspevok zaoberá klasifikačnými pokusmi stredovekých škôl glosátorov a postglosátorov, ktorí vytvorili koncepciu deleného vlastníctva v európskom súkromnom práve. V poslednej časti sa príspevok venuje francúzskym právnym humanistom, ktorí sa pokúsili glosátorskú s postglosátorskú klasifikáciu léna ako úžitkového vlastníctva nahradiť s obmedzeným úspechom jeho konceptualizáciou ako osobnej služobnosti požívacieho a užívacieho práva (ususfructus).

Kľúčové slová:

Léno, výprosa, učené právo, rímske právo

Abstract:

The article focuses on the problem of legal qualification of fief in the received Roman law forming a part of the greater European ius commune. In its first part the emphasis is placed on the early stages of development of fiefs (including its terminological aspects), which can be somewhat simplistically described as transition from precarium to beneficium and from beneficium to feudum (alternatively feodum). The next part analyses the attempts of legal glossators and post-glossators at legal qualification of fiefs, which eventually led them to the creation of the concept of divided ownership in the European private law. In its last part the article also examines the opinions of French legal humanists, who with limited success tried to replace the glossatorial and post-glossatorial qualification of fief as utile domain with its conceptualisation as a special type of ususfructus (i.e. personal servitude).

Keywords:

Fief, precarium, ius commune, Roman law

---

¹Tátopráca bola podporená Agentúrou pre podporuvýskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

² Doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M. pôsobí ako docent na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Úvod

Rozvinuté stredoveké spoločnosti v Európe bývajú tradične označované historikmi, sociológmi ale aj právnikmi za tzv. feudálne.³ Ako pojmovo nutné znaky feudalizmu boli tradičnou (prevažne západoeurópskou) historiografiou vymedzené: (1) existencia léna a (2) existencia vazalského vzťahu.⁴ Aj keď existuje spor o to, či a do akej miery možno štáty odkláňajúce sa od tohto štandardného feudálneho modelu považovať za feudálne,⁵ už jednoduchý etymologický rozbor výrazu feudalizmus (odvodený z latinského substantíva *feodum*, príp. adjektíva *feodalis*) nasvedčuje, že jeho základ tvorí léno. Obsah samotného termínu nie je vyčerpaný súborom práv a povinností lénneho pána a držiteľa léna viažucich sa k samotnému lénu, ale už v samotnom stredoveku bol rozšírený aj na práva a povinnosti viažuce sa k vazalskému vzťahu, ktorý bol pôvodne od léna nezávislým právnym inštitútom, ale v neskoršom vývoji sa práve udelenie léna stáva kauzou (dôvodom) vazalského sľubu. V tomto význame bol termín prevažne používaný ako právny žargón (nie historický) niekedy do začiatku 17. storočia, keď sa jeho význam začal postupne rozširovať.⁶ V širšom význame slova feudalizmus zahŕňa väzby závislého obyvateľstva na vlastníka feudálneho panstva a v tejto súvislosti už môžeme hovoriť o feudálnej spoločnosti.⁷

Léno tvorí teda aspoň pojmovo základ feudálneho zriadenia, ale jeho právna kvalifikácia nebola spočiatku jasná. Právo ako normatívny systém je inherentne konzervatívne a vykazuje preň prirodzenú tendenciu subsumovať aj nové, pôvodným normotvorcom nepredpokladané, faktické skutkové podstaty pod existujúce právne inštitúty (t.j. zákonnú či normatívnu skutkovú podstatu). Ak toto nie je z praktických, doktrínálnych alebo iných spoločenských dôvodov možné a je treba pristúpiť k vytvoreniu nového právneho inštitútu, je potrebné tento inštitút integrovať do normatívneho systému a tým vytvoriť nové funkčné či významové väzby na existujúce inštitúty. Tento vývoj možno demonštrovať aj v pokuse

---

³Výraz feudalizmus nie je teda len historickým pojmom, ale aj právnym, nakoľko tento pojem je obsiahnutý vo viacerých právnych predpisoch - napr. 1. Dekrét francúzskeho revolučného Národného zhromaždenia z augusta 1789 alebo čl. 1 *Abolition of Feudal Tenure etc. (Scotland) Act 2000* v Škótsku z roku 2000.

⁴Pozri napr. GANSHOF, F.L.: *Qu'est-ce que la féodalité*. Citované podľa GRIERSON, P.: *Feudalism*. New York: Longmans, 1964, s. 1.

⁵Mitteis napríklad považuje lénny systém za osobitnú formu feudalizmu, ktorá je spôsobilá prekonať jeho prirodzené odstredivé tendencie prejavujúce sa v osobnom a teritoriálnom partikularizme. Opačne Anderson, ktorý tvrdí, že nerozvinutie lénneho systému spôsobilo nerozdrobenie verejnej moci. S. Reynolds nepovažuje znaky léna a vazalstva za tak významné, že by ich absencia vylučovala existenciu feudálneho zriadenia, príp. feudálnej spoločnosti a popiera existenciu štandardného feudálneho modelu. MITTEIS, H.: *Der Staat des Hohen Mittelalters*. 7. nezmienené vydanie. Weimar: Herman Böhlau Nachfolger, 1962, s. 19 a nasl.; ANDERSON, P.: *Lineages of the Absolutist State*. Londýn: Verso, 1974, s. 222 a nasl.; REYNOLDS, S.: *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 478. Špecificky k Uhorsku RADY, M.: *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York: Plagrave, 2000, s. 6 a nasl.

⁶BLOCH, M.: *Feudal Society. The Growth of Ties of Dependence*. Chicago: Chicago University Press, 1961, s. xvi.

⁷BLOCH, M.: *Feudal Society. The Growth of Ties of Dependence*. Chicago: Chicago University Press, 1961, s. 1.

o právnú klasifikáciu léna v recipovanom rímskom práve v rámci *ius commune*, nakoľko nielen rímske klasické právo, ale ani Justiniánska kodifikácia pojem léna nepoznala.

Ranná fáza vývoja léna

Prvým predchodcom léna bola výprosa (*precarium*). V klasickom práve podľa Ulpianavýprosou je, keď žiadajúcemu je na jeho prosbu povolené užívať (vec), kým ten kto povolil to trpí.⁸ Osoba ktorá výprosu poskytla bola označovaná jednoducho ako *precario dans*, zatiaľ čo osoba, ktorá o výprosu žiadala a ju užíva bola *precario accipiens*.⁹ V klasickom práve bol užívateľ výprosny zodpovedný len za podvod, pričom vec vo výprose mal vo svojej držbe a požíval tak voči tretím osobám interdiktívnu ochranu. Napriek tomu jeho držba nikdy nemohla viesť k vydržaniu a spôsobiť tak zánik vlastníckeho práva poskytovateľa výprosny, ktorý vec poskytnutúdo výprosny mohol navyše získať pomerne jednoducho späť cez *interdictum de precario*. V poklasickom práve bol nájom nahrádzaný výpožičkou, ktorá sa však stala odplatnou, a najmä výprosou. Výprosa sa už na rozdiel od klasického práva nezakladala na bezodplatnom, ale spravidla na odplatnom poskytnutí veci. Spolu s odplatnosťou však výprosa zároveň stratila charakter voľne odvolateľného odovzdania veci, ale zakladala sa zmluvou, na základe ktorej bola vec na základe vyhoveniu prosby odovzdaná inej osobe na určitý čas, ktorý bol záväzný aj pre poskytovateľa výprosny.¹⁰ Charakter nepomenovanej zmluvy si výprosa udržala aj v justiniánskom práve.¹¹ V zmluve si strany zároveň mohli upraviť vzájomné práva a povinnosti, čo oproti stavu v klasickom práve významne zvyšovalo právnú istotu držiteľa výprosny.

V súvislosti s postupným rozpadom štátnych a spoločenských štruktúr v priebehu 4. a 5. storočia nielen nemajetní obyvatelia mali záujem o výprosu, ale aj osoby vlastniace nehnuteľnosť (väčšinou drobní či malí roľníci), ktorým už nemohli štátne orgány poskytnúť dostatočnú ochranu. Od 4. storočia začínajú totiž veľkí pozemkoví vlastníci v podmienkach stále sa zvyšujúceho daňového zaťaženia, administratívneho útlaku a neschopnosti ústrednej moci zabezpečiť verejný poriadok prejavovať tendenciu organizovať svoj majetok do formy ekonomickej, politickej a spoločenskej jednotky. Ochranovali obyvateľov žijúcich na svojej doméne (*latifundium*) proti štátnym ozbrojeným zložkám ako aj proti bežným kriminálnikom,

---

⁸Ulp. D. 43.26.1pr. Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur..

⁹BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 648.

¹⁰KASER, M.: *Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen*. München: C. H. Beck, 1959, s. 294.

¹¹REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Tretie doplnené vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 386.

zastupovali obyvateľov v konaniach pred súdnymi a administratívnymi tribunálmi a v menej závažných sporoch vykonávali sami adjudikáciu. Vytvorenie v podstate súkromnej armády, ktorá bola k dispozícii vlastníkovi pôdy, ďalej sťažovalo pôsobenie štátnych orgánov na pôde vlastníka (napr. za účelom vyrubovania daní) a preto vlastník latifundie začal preberať aj iné úlohy štátnych orgánov (napr. vyberanie daní s tým, že si určitú fixnú časť ponechal a zvyšok odovzdal štátu).¹² V týchto podmienkach za účelom poskytnutia ochrany začínali drobní a malí roľníci odovzdávať svoju pôdu z formálneprávneho hľadiska do vlastníctva majiteľovi latifundie, ktorí ju im odovzdával naspäť vo forme výprosy.

Výprosa pôdy bola pôvodne úplne oddelená od akejkoľvek formy osobnej závislosti (*patrocinium*). V súvislosti s úpadkom peňažného hospodárstva však začalo dochádzať aj k nahrádzaniu peňažných plnení druhovými, ktoré sa často mohli realizovať vo forme udelenia pôdy verejnému služobníkovi do výprosy. Takouto formou alebo aj opačnou (pri ktorej sa držiteľ výprosy stal klientom poskytovateľa výprosy) sa začala prakticky prepájať výprosa s vazalstvom, čo bolo ešte viac urýchlené inváziou germánskych kmeňov na územie Západorímskej ríše v priebehu 5. a 6. storočia a politickou nestabilitou Franskej ríše počas vlády Merojevovcov v nasledujúcom 6. a 7. storočí, keď takmer každá osoba potrebovala niekoho ochranu. Panovník a veľkí pozemkoví vlastníci sa obklopili skupinami (*trustes*) verných nasledovateľov (*fideles, antrustiones*) a rímske *patrocinium* a germánsky *comitatus* splynuli prakticky do jedného inštitútu *commendatio*.¹³ To už prebiehalo vo forme osobitnej ceremónie spojenej so sľubom vernosti (*fidelitas*) a uznaním seba za vazala (franc. *l'hommage*, angl. *homage*). Vazalstvo však stále formálne ostalo čisto osobným vzťahom, ktorý nesúvisel s odovzdaním pôdy a predstavovalo nezávislý právny inštitút.¹⁴

V priebehu tohto obdobia sa výprosa ďalej rozširovala a to aj vďaka jej využívaniu Cirkvou, ktorá ju pokladala za pomerne flexibilný nástroj na spravovanie svojho pozemkového vlastníctva. Za vlády Merojevovcov došlo aj k morfolologickej zmene slova, keď z pôvodného substantíva neutra *precarium* sa začala používať jeho gramaticky feminizovaná podoba *precaria* (pl. *precariae*).¹⁵ Tento posun mohol súvisieť aj s tým, že výrazom *precaria* sa začala označovať listina, ktorou niekto prosil o udelenie výprosy a výrazom *praestaria* zase listina, ktorou bola výprosa udelená.¹⁶ V priebehu vlády Karolovskej dynastie sa začal čoraz častejšie

---

¹²ELLUL, J.: *Histoire des institutions. LeMoyenÂge*. Paríž: Quadridge/PUF, 1993, s. 15 a nasl.

¹³BEELER, J.: *Warfare in Feudal Europe, 730–1200*. New York: CornellUniversity Press, 1973, s. 4.

¹⁴STEPHENSON, C.: *The Origin and Significance of Feudalism*. In: *The American Historical Review*, zv. 46, č. 4, 1941, s. 798.

¹⁵BEELER, J.: *Warfare in Feudal Europe, 730–1200*. New York: CornellUniversity Press, 1973, s. 5.

¹⁶SCHRÖDER, R.: *Lehrbuch der deutschen Rechts geschichte*. Lipsko: Veit, 1889, s. 158.

používať výraz *beneficium*, ktorého pôvodný význam v klasickom práve bola právna výhoda či privilégium.¹⁷ S najväčšou pravdepodobnosťou však v prípade výprosů a benefícia nešlo o dva samostatné právne inštitúty, lebo oba názvy boli používané vo franských listinných materiáloch zameniteľne. *Beneficium* bolo pravdepodobne odvodené od vlastného významu slova, t.j. milosť, ochota, priazeň či úslužnosť poskytovateľa pôdy, ktorá môže byť ním udelená ako výprosa, ale sú zaznamenané aj prípady, keď výrazom *beneficium* bola označená doživotná služobnosť požívacieho a užívacieho práva (*usu sfructus*)¹⁸ ako aj samotný prevod vlastníctva.¹⁹

K zúženiu použitia výrazu *beneficium* len na výprosu došlo pravdepodobne až v súvislosti s reformami za vlády Karola Martela s ktorým niektorí autori spájajú aj vznik či zavŕšenie vzniku vlastného feudálneho systému.²⁰ Pôda udelená panovníkom výmenou za prevažne vojenskú službu začala byť označovaná ako *beneficium*, pričom výraz *precaria* prestal byť v súvislosti s kráľovskými donáciami používaný.²¹ V súvislosti s inými ako kráľovskými donáciami (vazalskými či cirkevnými) mohlo *beneficium* označovať samotné léno, ale aj nižšie formy odovzdania pôdy ako napr. rozličné závislé dvory či sedliacke statky (*abhängige Höfe, zinsbare Bauerngüter*).²² Frekventovanejšie bolo použitie výrazu *beneficium* v súvislosti s kráľovskými a *precarium* v súvislosti s cirkevnými donáciami. Za karolínskej doby začalo byť nakoniec *beneficium* chápané ako vyššia forma léna, kde jeho držitelia (*beneficarii*) nemali povinnosť poskytnúť odplatu ale namiesto nej určité, väčšinou vojenské služby. Výraz *precarium* bol teda následne zúžený na nižšiu formu držby pôdy, pri ktorej držitelia (*homines*

---

¹⁷Podľa M. Bartškaje *beneficium* výnimočné zákonné opatrenie, ktoré chráni nejakú skupinu osôb pred tvrdosťou zákona alebo právnej zásady, v poklasickom práve tiež osobitná (a kedykoľvek odvolateľná) výhoda priznaná výnimočne cisárom zaslúžilému jedincovi, kolektívu, alebo provincii. Podľa A. Bergera je *beneficium* právna výhoda alebo prostriedok výnimočnej povahy, udelený v určitých právnych situáciách alebo určitej kategórii osôb zákonom, prétorským ediktom, uznesením senátu alebo cisárom. Vo vzťahu k poslednému je výraz aplikovaný na privilégia dané cisárom jednotlivcom, skupine osôb, municípiám alebo celým provinciam. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, s. 47-48; BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 372.

¹⁸DOPSCH, A.: *The Economic and Social Foundations of European Civilization*. Londýn: Routledge, 2013, s. 128.

¹⁹BRUNNER, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1906, s. 308.

²⁰Karol Martel konfrontovaný s potrebou vybudovania efektívnejšej armády a za situácie, keď franská koruna nedisponovala už ďalšími donačnými pozemkami, ktoré by sa mohli stať predmetom donácie, pristúpil k sekularizácii cirkevných pozemkov vo forme ich redistribúcie. Táto redistribúcia sa však neudiala z právneho hľadiska vo forme konfiškácie – namiesto toho došlo k rozštiepeniu dovtedy jednotného vlastníckeho titulu. Biskupom a opäť ostal právny titul s tým, že držba pozemkov prešla ako *precario verboregis* na nových držiteľov, ktorým držba bola udelená výmenou za vojenské služby. Systém sa stal etablovaným za vlády Pipina a Karola Veľkého a rýchlo sa rozšíril aj na ďalšie pozemky. Na zabezpečenie efektívneho vojenského systému bolo aj držiteľom lén umožnené prijímať do svojich služieb vlastných vazalov, ktorých vojenské oddiely tvorili súčasť kontingentu vyššieho lénneho pána. Tým bol iniciovaný proces subfeudalizácie a rozvoja feudálnych vzťahov do formy lénnej pyramídy. ROTH, P.: *Geschichte des Beneficialwesens von denältesten Zeiten bis inszehnte Jahr hundert*. Erlangen: Palm und Enke, 1850, s. 203 a nasl.

²¹BRUNNER, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1906, s. 308.

²²BRUNNER, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1906, s. 309.

commanentes alebo *tributarii*) držali pôdu za (väčšinou obyčajom fixovanú) odplatu.²³ Vlastné léno začalo teda predstavovať *beneficium*.

Samotný výraz *beneficium* začal byť neskôr nahrádzaný v listinách výrazmi *feudum* alebo *feodum*, pričom prvý zaznamenaný prípad nahradenia je z roku 984.²⁴ Z akého dôvodu došlo nielen k morfológickému, ale celkovému lexikálnemu posunu nie je celkom zrejmé. Najviac rozšírenou teóriou presadzovanou francúzskym historikom Marcom Blochom je, že výraz *feudum* alebo *feodum* je latinizovaná forma franského **fehu-ôd*, kde **fehu* znamená dobytok a *-ôd* hnutel'nú vec (teda spolu cenná hnutel'ná vec), ktorý sa začal používať keď pôda nahradila peniaze ako primárny prostriedok uchovania hodnoty.²⁵ Alternatívne boli predložené teórie, že výraz *feudum* je odvodený od stredovekého latinského *foderum* znamenajúceho krmivo alebo seno.²⁶ Zaujímavú hypotézu formuloval v roku 1973 aj Alauddin Samarraï, podľa ktorého je *feudum* odvodené z arabského *fuyû* (plurál od *fay*), čo v preklade znamená „vrátené“ alebo „pôda získaná od nebojujúcich nepriateľov“. Na podporu svojej teórie predložil Samarraï filologický argument, že prvé morfológické tvary *feudum* boli *feo*, *feu*, *feuz*, *feuum*, pričom z tejto rôznosti morfológickej podoby možno odvodiť, že ide o vypožičané slovo z iného jazyka. Ako podporný argument uvádza, že slovo je prvýkrát zachytené v juhofrancúzskom regióne Languedoc, teda jednom z najsilnejšie romanizovaných a najmenej germanizovaných častí Európy a to okolo rokov 898-899, keď bol vo Fraxinente (Garde-Frainet) v susednom regióne Provence založený moslimský tábor.²⁷ Je teda pravdepodobnejšie, že išlo o skomolenú transkripciu arabského *fuyû* ako o nahradenie výrazu *beneficium* franským výrazom pre dobytok.

Nech už je dôvod akýkoľvek, v listinných prameňoch začína výraz *feodum* nahrádzať pôvodné výrazy *beneficium* a *precaria* od 9. storočia (najmä pri cirkevných donáciách závislej pôdy), pričom vývoj je viac menej završený na konci 10. storočia. Nie je samozrejme celkom zrejmé ani s prihliadnutím na pomerne presvedčivú Samarraïovu teóriu prečo došlo

---

²³BRUNNER, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1906, s. 309

²⁴Výraz *feuum* na nahradenie pojmu *beneficium* je z roku 898 alebo 898. K tomu pozri SAMARRAI, A.: *Notices on Pe'ah, Fay' and Feudum*. In: LUBETSKI, M. et al.: *Boundaries of the ancient Near Eastern world: a tribute to Cyrus H. Gordon*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 249.

²⁵BLOCH, M.: *Feudal Society. The Growth of Ties of Dependence*. Chicago: Chicago University Press, 1961, s. 106. K tomu pozri aj SAMARRAI, A.: *Notices on Pe'ah, Fay' and Feudum*. In: LUBETSKI, M. et al.: *Boundaries of the ancient Near Eastern world: a tribute to Cyrus H. Gordon*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 248-250.

²⁶LEWIS, A.R.: *The Development of Southern French and Catalan Society 718-1050*. Austin: University of Texas Press, 1965, s. 76-77.

²⁷Najstaršie dochované tvary sú *feosa feus*, čo sa nedá celkom jednoznačne podradiť pod konkrétny pád, ale s určitosťou ide o formy v pluráli tak ako arabský tvar slova.). SAMARRAI, A.: *Notices on Pe'ah, Fay' and Feudum*. In: LUBETSKI, M. et al.: *Boundaries of the ancient Near Eastern world: a tribute to Cyrus H. Gordon*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 249.

v kancelárskej praxi k nahradeniu výrazu *beneficium* výrazom *feodum*, ak by sa obsah právneho inštitútu nemal zmeniť. Je možné, že to súvisí s pevným prepojením lénneho a vazalského vzťahu, ktoré boli dovtedy považované za samostatné právne inštitúty, od 9. storočia v severotalianskych štátoch a najneskôr od 12. storočia vo Francúzsku. Zatiaľ čo *beneficium* a vazalstvo boli pokladané za samostatné právne inštitúty, od tohto obdobia sa udelenie léna stalo právnou kauzou (t.j. dôvodom) vazalského sľubu.²⁸ Je teda možné, že pre tento amalgamovaný inštitút sa hľadalo nové označenie, ale akékoľvek závery v tejto veci sú vysoko špekulatívne.

Anglická historička Susan Reynolds, ktorá napadla dovtedy panujúci konsenzus ohľadom koncepcie feudalizmu vo svojom diele *Fiefs and Vassals: the Medieval Evidence Reinterpreted* (prvýkrát vyšlo v roku 1994), rozdeľuje z terminologického hľadiska stredoveké dejiny na obdobie pred rokom 1100, kedy podľa nej prevládalo obyčajové právo, a obdobie po roku 1100, kedy v súvislosti s etablovaním právneho vzdelávania a právnického stavu došlo k profesionalizácii práva v dôsledku vzniku centralizovanejších a byrokratickejších foriem vlád. Reynolds argumentuje, že pred rokom 1100 je len veľmi ťažké priradiť konkrétny obsah pojmom *feo*, *fevum*, *feudum* či *beneficium* ich obsah sa líšil v závislosti od miesta vzniku listiny. Podľa nej sa teda výraz *feudum* používal v rôznych kontextoch na označenie akéhokoľvek vzťahu k pôde, ktorý nedosahoval kvalitu vlastníctva, resp. úplného a nezávislého majetkového práva.²⁹

Profesionalizácia práva

V koncepcii Reynoldsovej dochádza okolo roku 1100 k radikálnemu kvalitatívnemu predelu oproti dovtedajšiemu vývoju v podobe legalizácie a konceptualizácie dovtedajších právnych pojmov. Predpokladom tohto vývoja sa stali priaznivé spoločensko-ekonomické podmienky panujúce v severnej Itálii v 11. a 12. storočí, kde sa vytvorili materiálne predpoklady pre „znovuobjavenie“ jednotlivých častí veľkého kodifikačného diela cisára Justiniána I. Toto znovuobjavenie nebolo zásadným odhalením určitého neznámeho alebo strateného textu (akým bolo napríklad objavenie manuskriptu Gaiových Inštitúcií v roku 1816 Bartholdom Georgom Niebuhrom v kapitulskej knižnici vo Verone), išlo skôr o kompiláciu a rekonštrukciu pôvodného textu kodifikácie z fragmentov rôznych manuskriptov. Ako prvé

---

²⁸K rozdielnej rýchlosti a miere integrácie oboch prvkov a z toho vyplývajúce konzekvencie pre podobu feudálneho štátu pozri MITTEIS, H.: *Der Staat des Hohen Mittelalters*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1962, s. 102 a nasl.

²⁹REYNOLDS, S.: *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 164-165.

boli znovuzostavené Inštitúcie spolu s prvými 9 knihami Kódexu (*Codex epitomatus*), ktoré boli od konca 9. storočia postupne dopĺňané tak, že na konci 11. storočia bolo týchto prvých 9 kníh takmer úplne zrekonštruovaných (posledné tri knihy Kódexu sa začali opätovne používať až v polovici 12. storočia ako tzv. *Treslibri*).

Následne bolonský profesor Irnerius, ktorý je za tento počin niekedy honorificky označovaný ako *lucerna iuris*, k už známym Inštitúciám a Kódexu skladajúceho sa z 9 kníh pridal prvú časť Digest (od 1. titulu 1. knihy po 2. titul 24. knihy). Tie sa od toho času začali označovať ako *Digestum vetus*, a to z toho dôvodu, že išlo o prvú časť Digest, ktorá bola znovuzískaná. Nasledovali 39. až 50. kniha Digest, ktoré dostali označenie *Digestum novum*. Chýbajúce prostredné knihy (od 3. titulu 24. knihy po 17. titul 38. knihy), ku ktorým sa Irnerius dostal ako k posledným, boli známe ako *Infortiatum*, čo je názov etymologicky sporného pôvodu, zrejme však odvodený od „posilňovania“ ostatných častí Digest.³⁰ Zvyšné časti kodifikácie, čiže justiniánske Inštitúcie (t.j. 1,1–4), *Tres libri* (posledné tri knihy Kódexu, t.j. Cod. Iust. 10–12) a *Authenticum* (Nov. 1–134) sa stali známymi ako *Volumen parvum*.³¹ Súborne začalo byť celé dielo (v niektorých vydaniach doplnené aj o zbierku lombardského lénneho práva *Libri feudorum*) označované za *Corpus iuriscivilis*.

Irnerius začal ako prvý prednášať materiú Justiniánskej kodifikácie a stal sa tak zakladateľom prvej recepčnej školy rímskeho práva – glosátorov. Keďže nezanechal žiadneho jednoznačného nástupcu, jeho pokračovateľmi sa stali tzv. štyria doktori (*quatuor doctores*) pôsobiaci, podobne ako on, v 12. storočí v Itálii. O dvoch z nich – Jacobovi de Boragine a Hugovi de Porta Ravennate, vieme pomerne málo a ich názory sa v porovnaní s ostatnými glosátormi podarilo zachovať len v nevelkom počte glos. Samostatné školy ale zanechali Bulgarus a Martinus, ktorých vzťahy, predovšetkým však spory sa niekedy prirovnávajú k antickým školám sabiniánov a prokuliánov. Bulgarus a jeho nasledovníci, ku ktorým

---

³⁰Bližšie k tejto problematike pozri BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000–1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 62.

³¹Stredoveké členenie Digest sa opiera nielen o etymologickú analýzu názvov jednotlivých častí kodifikácie, ale aj o správu Odofreda († 1265). Do úvahy však prichádzajú aj iné vysvetlenia. Podľa názorov niektorých bádateľov mal autor prvého prepisu rozdeliť text Digest na mieste, kde sa hovorí, okrem iného, aj o rozvodoch (De divortiis et repudiis. D. 24,2; a Solutio matrimonio. D. 24,3), pričom na začiatku nových Digest (*Digestum novum*) sa pojednáva o „novom diele“ (De operis novi nuntiatione. D. 39,1). V tomto ohľade ale nemôžeme opomenúť ani numerologické vysvetlenia. Ak totiž od Digest odrátame osobitné tres libri, ostáva 47 kníh. Z týchto 47 kníh pripadá 23,5 knihy na *Digestum vetus* a zo zvyšných 23,5 na *Infortiatum* 11,5 a 12 na *Digestum novum*. Pomer starých Digest k ostatným je teda 2:1. *Digestum vetus* sa navyše delilo na dve časti, z ktorých jedna mala 12 a druhá 11,5 knihy, čo by počtom kníh zodpovedalo približne ostatným dvom častiam, čím dosiahneme štyri približne rovnaké časti (tetrádu). K tejto problematike bližšie pozri KRETSCHMAR, P. G.: *Mittelalterliche Zahlensymbolik und die Einteilung der Digesten-Vulgata*. Berlin – Leipzig: W. de Gruyter & Company, 1930 a idem: *Noch Einmal die Zahlensymbolik in der Mittelalterlichen Digesten-Einteilung*. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1932.

zaradujeme napríklad Johannes Bassiana, Bagarotta, Azona, Hostiensis, Roffreda, Odofreda a iných, bol konzervatívnejší a pri interpretácii justiniánskych textov presadzovali striktný výklad. Na rozdiel od nich, Martinus, ku ktorému patrili Placentinus, Albericus de Rosate, Pyleus a ďalší, pristupovali k normám kodifikácie liberálnejšie, a to najmä s poukazovaním na nevyhnutnosť aplikovania *aequitas bursalis*.³² Accursius (1182–1263), ktorý zhromaždil a usporiadal všetky glosy ku kodifikácii predchádzajúcich glosátorov za posledných 150 rokov do tzv. veľkej, respektíve štandardnej glosy (*glossa ordinaria*) bol sám síce žiakom Azona (1150–1230), a teda príslušníkom Bulgarovej školy, kriticky sa však vysporiadal aj s názormi Martina a jeho nasledovníkov. Po Accursiovi nastúpili postglosátori, ktorých vrcholný predstaviteľ Bartolus de Saxofferato (1313-1357) je často považovaný za najväčšieho právnika stredoveku vôbec.

Konceptualizácia léna

Základom metodologického východiska pre glosátorov a postglosátorov bola idea, že justiniánska kodifikácia je úplná (... *omnes disputationes et decisiones in se habent*, Constitutio Tanta c. 1), vnútorne bezrozporná (Constitutio Tanta c. 15) a univerzálne aplikovateľná (*ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari, Constitutio Deo Auctore, c. 11*).. Napriek týmto skutočnostiam však nebolo možné opomenúť skutočnosť, že kodifikácia bola vytvorená prispôbením historických prameňov rímskeho práva potrebám Byzancie 6. storočia, ktoré boli zase odlišné od sociálnej a ekonomickej reality Itálie 11. storočia, kde veľká časť glosátorov pôsobila. Nemožnosť formálnej derogácie či dokonca abrogácie niektorých ustanovení kodifikácie ako aj nemožnosť doplnenia či inej formy zmeny normatívneho textu spôsobila, že glosátori museli interpretačne pristúpiť ku kodifikácii tak, aby bolo možné léno, objektívne neexistujúce v žiadnom formatívnom vývojom štádiu rímskeho práva, začleniť do rámca kodifikácie.

Raní glosátori sa prirodzene najskôr začali zaoberať otázkou, či nie je léno možné subsumovať pod niektorý z právnych inštitútov, ktoré Justiniánska kodifikácia pozná. Z tohto dôvodu nastolili otázku, či léno nie je možné považovať za darovanie alebo za určitý typ *ususfructu*. Obidve tieto koncepcie sa však ukázali byť nevyhovujúce. Ak by léno bolo považované za typ donácie, potom by udelenie léna malo za následok prevod vlastníckeho

---

³²K používaniu koncepcie *aequitas* v klasickej rímskej práve pozri napríklad ŠURKALA, J.: Funkcia *aequitas naturalis* v kontexte justiniánskych Digest. In: MACH, P. – VLADÁR, V. (eds.): *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 179–190 a ŠURKALA, J.: *Ratio naturalis* ako legitimizačný faktor právotvornej a právnoaplikačnej činnosti pretora. In: *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2015*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015, s. 511–517..

práva k lénnemu statku, čo by vytvorilo koncepčný problém pri právnej klasifikácii oprávnení lénneho pána (seniora) k veci (lénnemu statku), resp. manovi (vazalovi). *Usus fructus* sa ukázal byť nevhodný z dôvodu, že léna sa pomerne skoro stali zdediteľnými a prevoditeľnými na inú osobu, čo je pri *ususfructe* ako osobnej služobnosti vylúčené.

Východiskom integrácie léna do normatívneho systému kodifikácie sa stalo nakoniec rozštiepenie vlastníckeho titulu k veci. Glosátori vynikali veľmi detailnou znalosťou Justiniánskej kodifikácie (ako príslušníci jednej z mála recepčných škôl napr. vedeli identifikovať jednotlivé tituly Digest podľa ich počiatkových slov) a neuniklo ich pozornosti, že v kodifikácii sú opísané aj prípady pri ktorých bola rozšírená pôsobnosť reivindikačnej žaloby slúžiacej vlastníčkovi na znovuzískanie držby svojej veci. Z historického hľadiska išlo o prípady, keď prétori alebo cisárske zákonodarstvo neskoršieho obdobia priznalo určitým osobám odlišným od vlastníkov obdobu reivindikačnej žaloby (*rei vindicatio utilis*) na získanie držby svojej stratenej veci. Ide o pomerne heterogénnu zmes rozličných prípadov – žaloba bola priznaná napr. vlastníčkovi materiálu vo vzťahu k veci vyrobenej z tohto materiálu,³³ manželke vo vzťahu k nevydaným veciam tvoriacim veno po zániku manželstva, vojakovi vo vzťahu k veciam kúpených za jeho žold a osobe, ktorá vec vydržala cez *praescriptio longi temporis*. V týchto prípadoch ide o právne vzťahy veľmi podobné vlastníctvu.

V dôsledku glosátorskej zásady, že každej žalobe zodpovedá subjektívne právo, musel však aj Bulgarus priznať držiteľovi z *praescriptio longi temporis* subjektívne právo. Bulgarus vytvoril preto pojem *effectus dominii*, ktoré bolo v neskoršej glose (Johannom Bassianus alebo Azom a následne prebraté Accursion) stotožnené s *dominium utile*.³⁴ Ide však o ahistorickú doktrinálnu konštrukciu a u Bulgara nemáme doložené explicitné použitie pojmu *dominium utile*.

Tak ako bola skúmaná možnosť podradenia lénneho vazala pod pojem *ususfructuára*, obdobne glosátori postupovali aj pri *superficiárovi*, dedičnom nájomníkovi a kolónovi. V niektorých textoch sú títo označovaní pomerne neurčito za *(ali)quomodo domini*.³⁵ Zaaplský taliansky doktor Vacarius pôsobiaci na univerzite v Oxforde kvalifikoval dedičného nájomcu ako kvázi-vlastníka (*quasi dominus*).³⁶ V *Libri feudorum* vytvorenej na základe longobardského

---

³³BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 673.

³⁴FEENSTRA, R.: Les origines du *dominium utile* chez les glossateurs. In: FEENSTRA, R. - LOKIN, J. - VAN DER WAL, N.: *Flores legum H.J. Scheltema, Antecessori Groningano, Oblati*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971, s. 60.

³⁵Excerpta Codicis Vaticani eg. 435. In: PALMERIO, J.: *Bibliotheca iuridica medii aevi*. Zväzok 2. Turín: Bottega d'Erasmus, 1892, s. 134.

³⁶ZULUETA, F. de: *Th eLiber Pauperum Of Vacarius. Volume 44 of The Publications of the Selden Society*. Londýn: Quaritch, 1927, s. 86-87.

feudálneho práva, ktorá bola glosátormi pripojená k Justiniánskej kodifikácii, nachádzame aj označenie vazala (t.j. držiteľa léna) za ako vlastníka (*tanquam dominus*).³⁷ Podľa Meyniala glosátor Rogerius bol prvý, ktorý priznal vazalovi vecné právo k lénemu statku.³⁸ V obsiahlej štúdií R. Feenstra však veľmi presvedčivo na základe rozsiahleho heuristického výskumu identifikoval glosátora Pillia ako prvého, ktorý použil výraz *utiliter dominus* v svojom diele *Summa feudorum*,³⁹ ktoré síce ešte nebolo v originálnej verzii dodnes objavené, ale existuje v obširnejšej verzii.⁴⁰

Pillius bol prvým glosátorom, ktorý napísal komplexnejšie glosy k *Libri feudorum*. Jeho aparát glos bol neskôr prepracovaný podľa tradičného názoru jedným zo žiakov Johanna Bassiana (ktorý sám ešte priznával *quasi dominium* oprávneným z *reivindicatio utile*) Jacobom Columbim.⁴¹ Pri tejto redakcii Pilliovho aparátu sa Jacobus Columbi stretol s Pilliovým výrazom *utiliter dominus* a výraz *dominium utile* použil vo vzťahu k osobám, ktorých *in rem actio utilis* sa spomína aj v ďalších častiach kodifikácie. Vo vzťahu k *praescriptio longi temporis* použil *dominium utile* ako prvý slávny glosátor Azo, ktorý bol tiež jedným zo žiakov Johanna Bassiana. Podľa K. Lautza Azo taktiež priznal *dominium utile* vazalovi, dedičnému nájomcovi a superficiárovi,⁴² ale podľa R. Feenstra nie sú texty v tomto smere jednoznačné – niekedy Azo priznáva týmto osobám *quasi dominium*, ale na iných miestach ich označuje za *utiliter domini*.⁴³ Accursius následne termín *dominium utile* použil v rôznych kontextoch vo svojej *glossa magna*, pričom vazala a árendátora prirovnal k emphyteutovi (v glosse k C. 10,15,1,1), ktorý je v C. 11,61,12 explicitne označený za *fundorum domini*. Samotné *dominium utile* glosátori priznali manželke vo vzťahu k venu, superficiárovi, emphyteutovi a držiteľovi feuda.⁴⁴ Léno bolo tak konceptualizované na rozdiel od skoršieho vývoja nie ako výprosa či *beneficium*, ale ako jeden z druhov tzv. deleného vlastníctva, pri ktorom mal lénny pán vrchné vlastníctvo (*dominium directum*) a vazal úžitkové vlastníctvo (*dominium utile*). Obidvaja mali

---

³⁷Libri feudorum 8,2,1.

³⁸MEYNIAL, E.: *Notes sur la formation de la théorie du domaine divisé (domaine direct et domaine utile) du XIIe au XIVe siècle dans les Romanistes: Etude de dogmatique juridique*. In: Melanges Fitting. Zv. 2. Montpellier: Société anonyme de L'Imprimerie Général du Midi, 1908, s. 422.

³⁹FEENSTRA, R.: Les origines du dominium utile chez les glossateurs. In: FEENSTRA, R. - LOKIN, J. - VAN DER WAL, N.: Flores legum H.J. Scheltema, Antecessori Groningano, Oblati. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971.: cit. dielo, s. 76-78..

⁴⁰LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter – Die Glossatoren*. Zv. 1. Mnichov: C.H. Beck, 1997, s. 232.

⁴¹Podľa novších výskumov bol však Pilliov aparát glos prepracovaný nie Jacobom Columbim, ale samotným Accursiom. K tomu pozri LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter - Die Glossatoren*. Zv. 1. Mnichov: C.H. Beck, 1997, s. 348.

⁴²LAUTZ, K.: *Entwicklungsgeschichte des dominium utile*. Dizertačná práca. Göttingen 1886, s. 38.

⁴³FEENSTRA, R.: Les origines du dominium utile chez les glossateurs. In: FEENSTRA, R. - LOKIN, J. - VAN DER WAL, N.: Flores legum H.J. Scheltema, Antecessori Groningano, Oblati. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971, s. 82-83.

⁴⁴LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter - Die Glossatoren*. Zv. 1. Mnichov: C.H. Beck, 1997, s. 108.

tak postavenie vlastníkov, pričom zlúčením obidvoch typov vlastníctva k tej istej veci v jednej osobe znovu obnovilo plné nerozštiepené vlastníctvo k veci.

Vývoj v neskoršom učnom práve

Jednotná právna kultúra v oblasti *ius commune* (t.j. recipovaného rímskeho a kánonického práva, teda dvoch univerzálnych právnych systémov) bola po skončení tvorivého pôsobenia školy postglosátorov narušená a v jednotlivých významných európskych štátoch sa konštituovali právne školy s rozličným prístupom k *ius commune*. Aj stredoveké školy glosátorov a postglosátorov neboli názorovo jednotné (známe sú najmä spory medzi zástancami škôl Bulgara a Martina, ktoré boli prirovnávané ku klasickým sabiniánom a prokuliánom), napriek väčšiemu geografickému rozptýleniu v rôznych štátoch (talianski doktori a *doctores ultramontani*), boli však v zásadne v metodologickej zhode v prístupe k analýze Justiniánskej kodifikácie (*interpretatio simplex*). V Taliansku ostali aj v tomto období dominujúce tzv. praktické školy práva založené na bartolistickej komentátorskej tradícii (*mos italicus*), ktoré však nepriniesli zásadnejšiu inováciu. Nové intelektuálne podnety sú spájané najmä so školou francúzskych právnych humanistov, ktorí politicky podporovaní francúzskym panovníkom, svojím historickým a filologickým prístupom ku Justiniánskej kodifikácii zásadne revolucionizovali pohľad na rímske právo.⁴⁵

Právny humanizmus napriek významnému intelektuálnemu vplyvu v dejinách recepčných škôl ostal obmedzený najmä na Francúzsko, kde bol reprezentovaný významnými predstaviteľmi ako François Douaren (1509–1559), Hugo Donellus (1527–1591), Jacques Cujas (1522–1590), François Hotman (1524–1590) či Jacobus Gothofredus (1587–1652). Napriek tomu, že jeden z čelných predstaviteľov humanizmu bol Talian Andreas Alciatus (1492–1550), práve pre dominujúci francúzsky vplyv dostala táto škola označenie v kontraste s talianskou bartolisticou tradíciou *mos gallicus*. Právny humanizmus svojím inovatívnym kritickým prístupom k Justiniánskej kodifikácii odhalil, že kodifikácia sa skladá z viacerých historických vrstiev, ktoré nie sú nutne vždy v zhode napriek interpolačným zásahom Triboniánovej komisie. Zároveň sa stalo nadmieru jasné, že rímske právo vychádzalo z koncepcie jednotného vlastníctva a rozštiepenie vlastníckeho titulu glosátormi

---

⁴⁵Rímske právo bolo totiž vnímané aj ako právo Svätej ríše rímskej a nástroj na presadenie primátu cisára Svätej ríše rímskej nad inými európskymi panovníkmi, čo narazilo osobitne vo Francúzsku na politický odpor kráľa. Na presadenie koncepcie nezávislosti francúzskeho kráľa na cisárovi bolo potrebné nájsť takú koncepciu rímskeho práva, ktorá nepodporuje nárok cisára na svetovládnu (ako *dominus mundi*).

a postglosátormi bolo ahistorické a nesprávne. Ak je však toto pravdou, pred humanistami stála rovnaká otázka ako pred glosátormi – ako konceptualizovať léno v medziach kodifikácie?

Donellus vychádzal z toho, že rímske vlastníctvo (*dominium*) bolo jednotné a nerozštiepiteľné. Donellus si všimol, že existuje viacero práv, ktoré obmedzujú niekoho vlastníctvo, ako služobnosti, záložné právo či dedičný nájom. Všetky tieto práva majú podľa Donella spoločné to, že obmedzujú vlastnícke právo vlastníka k veci a vytvárajú všeobecnú triedu majetkových práv,⁴⁶ ktoré má jedna osoba vo vzťahu k veci inej osoby. Donellus tak bol prvou osobou, ktorá vytvorila kategóriu *iura in re aliena* a dala ju do juxtaopozície k vlastníctvu. Dedičný nájom, o ktorom sa dovtedy predpokladalo, že je v zmysle starších glosátorských a postglosátorských tradícií druhom kvázi-vlastníctva, podradil pod práva k cudzej veci, aj keď uznal, že dedičný nájomca má naozaj postavenie kvázi-vlastníka, no nejde o osobitnú kategóriu vlastníctva. Práva k cudzím veciam Donellus vymedzil enumeratívne ako dedičný nájom alebo právo vectigálnych pozemkov, dedičné právo stavby, dobromyseľnú držbu, ručný záloh, zmluvný záloh (hypotéku) a služobnosti.⁴⁷ Rovnakú koncepciu zvolil aj u vlastníka, kde práva vlastníka vymedzil ako právo vec držať, nebránene zachovávať, užívať a požívať, vylúčiť z užívania iných podľa vlastného uváženia a právo vec scudziť.⁴⁸

Teóriu deleného vlastníctva ako kľúčovú pre vysvetlenie povahy právneho vzťahu vazala k lénu odmietli aj jeho súčasníci François Douaren a Jacques Cujas. Osobitne Cujas napadol základ glosátorského a postglosátorského delenia, keď uviedol, že obdobná žaloba (*actio utilis*) dáva aktívne legitimovanému z tejto žaloby rovnaké právo ako aktívne legitimovanému z priamej žaloby (*actio directa*).⁴⁹ *Rei vindicatio utilis* bola len prétorom prispôbenou priamou reivindikačnou žalobou, a preto aktívne legitimovanému z nej nevyplýva iné právo ako z priamej reivindikácie, čo sa dá kontrastovať so superficiálnou alebo publiciánskou žalobou, ktoré ochraňujú iné majetkové právo. Ak teda priama aj obdobná reivindikačná žaloba ochraňujú to isté majetkové právo, v rímskom práve môže existovať len jedno *dominium*. Tento záver je podporený aj tým, že keď už podľa Paulovho fragmentu ani dediční nájomcovia

---

⁴⁶ Pre rozlíšenie medzi pojmami vecné práva a záväzok taktiež pozri: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In Projustice. [online]. Dostupné na internete: <https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami> [cit. 2020-01-05]

⁴⁷ *Haec iura numero sunt quinque: ius emphyteuticum, seu ius agri vectigalis, ius superficarium; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypotheca; servitutes.* DONELLUS, H.: *Commentarii de iure civili.* Frankfurt: Wecheli, 1590, vol. V, lib. IX, cap. XIII, s. 443..

⁴⁸ *...ut qui dominus sit rei, idem dominii iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumem tueri. Tertia utendi fructuque ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive.* DONELLUS, H.: *cit. dielo*, s. 295.

⁴⁹ CUJAS, J.: *Opera omnia.* Vol. 7. Neapol: Moriana apud Vincentium Pauria, 1758, s. 282-283.

napriek ich rozsiahlym užívacím a požívacím právam nemôžu byť považovaní za vlastníkov, žiadni iní oprávnení z vecných práv vrátane vazala nimi byť nemôžu.⁵⁰

Problém s právnou klasifikáciou léna tým však nie je odstránený. Ak Donellus podáva enumeratívny výpočet práv k cudzím veciam, je zrejmé, že léno medzi nimi nie je uvedené ako samostatné právo, čo vedie k potrebe jeho subsumpcie pod niektorú z uznaných kategórií. Cujas tak robí vo vzťahu k osobnej služobnosti užívacieho a požívacieho práva, keď léno považuje len za špeciálny druh *ususfructu*. Ako sme videli v predchádzajúcej časti tohto článku, s touto koncepciou sa už zaoberali aj glosátori, ktorí ju nakoniec neprijali z dôvodu, že *usus fructus* nebol spôsobilý prechodu pre prípad smrti. S týmto sa musel vyrovnáť aj Cujas podľa ktorého *usus fructus* je zvyčajne vytvorený len *in personam*, ale uvádza, že podľa konštitúcie cisára Justiniána v C. 3.33.14 je možné jeho obmedzené dedenie len na prvého dediča *ususfructuára*. Toto obmedzenie je však podľa Cujasa odstrániteľné a môže byť dohodnuté, že *usus fructus* bude prechádzať dedením donekonečna ak k tomuto ustanoveniu kódexu pridáme právo (*si modoaddatur lex fidei, hominii, servitii*) vernosti, (vazalského) holdu a služieb.⁵¹ Cujas teda pripúšťa zmenu Justiniánskej legislatívy neskoršou zbierkou *Libri feudorum*, ktorá taktiež tvorila súčasť *Corpus iuris civilis*.

Z francúzskych právnych humanistov jedine François Hotman zotrval na pozíciách staršej právnej vedy, podľa ktorej je možné vlastnícky titul rozštiepiť na *dominium directum* a *dominium utile* s tým, že vazal má práve *dominiu mutile*.⁵² Hotman explicitne uvádza, že nezdá sa mu byť neprimeraný názor starých doktorov podľa ktorých má ako feudálny pán tak vazal *dominium finitum* v pôde – prvý má *dominium directum* zatiaľ čo druhý má *dominium utile*.⁵³

Záver

Léno bolo súčasťou európskych právnych poriadkov od zániku Západorímskej ríše až po 19. storočie, keď ho ešte upravujú veľké prirodzenoprávne kodifikácie ako Všeobecné pruské zemské právo (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*) z roku 1794 ako aj prvogeneračný civilný kódex rakúsky Všeobecný zákonník občiansky (*Allgemeines*

---

⁵⁰...ut qui dominus sit rei, idem dominii iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumem tueri. Tertia utendi fructuque ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive. DONELLUS, H.: cit. dielo, s. 295.

⁵¹CUJAS, J.: *De Feudis Libri Quinque*. Kolín: Apud Ioannem Gymnicum sub Monocerote, 1593, s. 11.

⁵²K postoju Cujasa a Hotmana ku koncepcii feudalizmu pozri POCOCC, J.: *The Ancient Constitution and the Feudal Law. English Historical Thought in the Seventeenth Century*. New York: Norton, 1967, s. 70-79.

⁵³...ut qui dominus sit rei, idem dominii iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumem tueri. Tertia utendi fructuque ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive. DONELLUS, H.: cit. dielo, s. 295.

bürgerliches Gesetzbuch) z roku 1811. Jeho právna konceptualizácia sa hľadala dlho a zložito. V ranných fázach vývoja, keď ešte nebolo pevne prepojené s inštitútom vazalstva, sa často podradovalo pod inštitút výprosny vo svojej poklasickej podobe. Neskôr za vlády Karolovcov sa vo Franskej ríši začalo skôr terminologicky ako obsahovo nahrádzať inštitútom benefícia, ktoré samo bolo v priebehu 9. a 10. storočia nahradené výrazom *feudum* (alt. *feodum*). Tento výraz sa následne stal štandardným právnym označením pre léno, čo terminologicky odzrkadľuje aj lombardská zbierka lénneho práva nazvaná *Libri Feudorum* pochádzajúca z 12. storočia, ktorá bola v stredoveku pripojená k Justiniánskej kodifikácii a spolu s ňou vytvárala *Corpus iuris civilis*.

Po profesionalizácii práva (v koncepcii Susan Reynolds) prejavujúcej sa rozvojom univerzitného právnického vzdelávania a nástupom prvej stredovekej intelektuálnej právnej školy glosátorov, nastal problém akým spôsobom integrovať léno do univerzálneho, úplného a bezrozporného právneho poriadku rímskeho práva v podobe kodifikovanej Justiniánom. Pre nemožnosť úplnej subsumpcie boli odmietnuté koncepcie léna ako typu osobnej služobnosti (*ususfructu*) alebo zvláštnej formy darovania.⁵⁴ Po určitých polemikách nakoniec glosátori problém vyriešili rozštiepením dovtedy jednotného vlastníckeho titulu k veci, keď lénnemu pánovi priznali vrchné vlastníctvo (*dominium directum*) a vazalov úžitkové vlastníctvo (*dominium utile*). Delené vlastníctvo bolo následne odmietnuté humanistami, ktorí prevažne aj keď nie jednotne klasifikovali léno ako zvláštny typ osobnej služobnosti (*usus fructu*), ktorý bol spôsobilý prechodu a prevodu. Táto koncepcia sa však v právnej praxi veľmi neujala a napriek všetkým doktrinálnym výhradám⁵⁵ bolo léno až do svojho právneho zániku v súvislosti s odstránením feudalizmu v priebehu 19. storočia považované za typ deleného vlastníctva.

---

⁵⁴V súvislosti s Uhorskom sa nehovorí o lénnej, ale o donačnej sústave. Podstatným rozdielom medzi donačnou a lénnou sústavou predstavuje skutočnosť, že zatiaľ čo v západnej Európe dochádza k prepojeniu léna a vazalstva, v Uhorsku je táto integrácia nekompletná, lebo držba pôdy je formálnoprávne nezávislá na šľachtictve (nevyžaduje sa teda pravidelné skladanie nového vazalského sľubu po smrti seniora či mana), aj keď to sa stáva postupne od 15. storočia čoraz viac právnou fikciou. Šľachtici až na pomerne marginálnych jobagiónoch (*nobiles iobagiones*), a predialistov (*nobiles praediales*) osobitne zastúpených na území dnešného Slovenska, Slavónska a na južnej hranici Uhorska, nedržali pôdu podmienene (t.j. výmenou za určité služby alebo odplatu) a ich vecnoprávny vzťah sa približoval vlastníctvu (nemali však testačnú slobodu ak nastal *defectus seminis*). Š. Luby rozdiel vyjadruje tak, že donačná sústava sa obmedzuje na pomer šľachty a kráľa a netvorila všeobecný a totálny systém štátneho zriadenia ako lénna sústava. Z tohto dôvodu je možné kráľovské odovzdanie pôdy v Uhorsku označiť za donáciu, t.j. darovanie. K tomu pozri LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, 2002, poz. 75a, s. 430-431.

⁵⁵Či išlo zo strany glosátorov o chybu alebo úmyselnú reinterpretáciu prameňov v duchu germánskeho práva, ktoré v zásade pripúšťalo delenie vlastníckeho titulu k veci, je sporné. E. Landsberg označuje tento postup glosátorov za ťažkú systematickú chybu (*schwerer systematischer Fehler*), naopak H. Lange citujúci O. Gierkeho pokladá možnosť chyby za nepravdepodobnú a predpokladá zo strany glosátorov úmyselnú zmenu. LANDSBERG, E.: *Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigenthum*. Leipzig: Brockhaus, 1883, s. 98; LANGE, H. *Römisches Recht im Mittelalter*. München: C.H. Beck, 1997, s. 108.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANDERSON, P.: Lineages of the Absolutist State. Londýn: Verso, 1974.
- BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994.
- BEELER, J.: Warfare in Feudal Europe, 730–1200. New York: Cornell University Press, 1973.
- BELLOMO, M.: The Common Legal Past of Europe, 1000–1800. Washington: The Catholic University of America Press, 1995.
- BERGER, A.: Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980.
- BLOCH, M.: Feudal Society. The Growth of Ties of Dependence. Chicago: Chicago University Press, 1961.
- BRUNNER, H.: Deutsche Rechtsgeschichte. Lipsko: Duncker & Humblot, 1906.
- CUJAS, J.: De Feudis Libri Quinque. Kolín: Apud Ioannem Gymnicum sub Monocerote, 1593.
- CUJAS, J.: Opera omnia. Vol. 7. Neapol: Moriana apud Vincentium Pauria, 1758.
- DONELLUS, H.: Commentarii de iure civili. Frankfurt: Wecheli, 1590, vol. V, lib. IX, cap. XIII.
- DOPSCH, A.: The Economic and Social Foundations of European Civilization. Londýn: Routledge, 2013.
- ELLUL, J.: Histoire des institutions. Le Moyen Âge. Paríž: Quadridge/PUF, 1993.
- FEENSTRA, R.: Les origines du dominium utile chez les glossateurs. In: FEENSTRA, R. - LOKIN, J. - VAN DER WAL, N.: Flores legum H.J. Scheltema, Antecessori Groningano, Oblati. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1971.
- GANSHOF, F.L.: Qu'est-ce que la féodalité. Citované podľa GRIERSON, P.: Feudalism. New York: Longmans, 1964.
- HOTMAN, F.: De Feudis Commentatio Tripertita. Lyon: Jean Lertout, 1573.
- KASER, M.: Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen. München: C. H. Beck, 1959.
- KRETSCHMAR, P. G.: Mittelalterliche Zahlensymbolik und die Einteilung der Digesten-Vulgata. Berlin – Leipzig: W. de Gruyter & Company, 1930.
- KRETSCHMAR, P. G.: Noch Einmal die Zahlensymbolik in der Mittelalterlichen Digesten-Einteilung. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1932.
- LANDSBERG, E.: Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigenthum. Leipzig: Brockhaus, 1883.
- LAUTZ, K.: Entwicklungsgeschichte des dominium utile. Dizertačná práca. Göttingen 1886.
- LANGE, H.: Römisches Recht im Mittelalter - Die Glossatoren. Zv. 1. Mníchov: C.H. Beck, 1997.

- LEWIS, A.R.: *The Development of Southern French and Catalan Society 718-1050*. Austin: University of Texas Press, 1965.
- MEYNIAL, E.: *Notes sur la formation de la théorie du domaine divisé (domaine direct et domaine utile) du XIIe au XIVe siècle dans les Romanistes: Etude de dogmatique juridique*. In: *Mélanges Fitting*. Zv. 2. Montpellier: Societe anonyme de L'Imprimerie Général du Midi, 1908.
- MITTEIS, H.: *Der Staat des Hohen Mittelalters*. 7 nezmeneé vydanie. Weimar: Herman Böhlaus Nachfolger, 1962.
- MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. *Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami*. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>
- PALMERIO, J.: *Bibliotheca iuridica medii aevi*. Zväzok 2. Turín: Bottega d'Erasmus, 1892.
- POCOCK, J.: *The Ancient Constitution and the Feudal Law. English Historical Thought in the Seventeenth Century*. New York: Norton, 1967.
- RADY, M.: *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York: Plagrove, 2000.
- REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Tretie doplnené vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2003
- REYNOLDS, S.: *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- ROTH, P.: *Geschichte des Beneficialwesens von den ältesten Zeiten bis ins zehnte Jahrhundert*. Erlangen: Palm und Enke, 1850.
- SAMARRAI, A.: *Notices on Pe'ah, Fay' and Feudum*. In: LUBETSKI, M. et al.: *Boundaries of the ancient Near Eastern world: a tribute to Cyrus H. Gordon*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998.
- SCHRÖDER, R.: *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*. Lipsko: Veit, 1889.
- STEPHENSON, C.: *The Origin and Significance of Feudalism*. In: *The American Historical Review*, zv. 46, č. 4, 1941.
- ŠURKALA, J.: *Funkcia aequitas naturalis v kontexte justiniánskych Digest*. In: MACH, P. – VLADÁR, V. (eds.): *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016.
- ŠURKALA, J.: *Ratio naturalis ako legitimizačný faktor právotvornej a právnoaplikačnej činnosti préтора*. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015.

ZULUETA, F. de: *The Liber Pauperum Of Vacarius*. Volume 44 of *The Publications of the Selden Society*. Londýn: Quaritch, 1927.

PRINCÍPY TRESTNÉHO KÁNONICKÉHO PRÁVA A ICH PRÍNOS PRE KONCEPCIU SEKULÁRNEHO TRESTNÉHO PRÁVA

PRINCIPLES OF CANON PENAL LAW AND THEIR CONTRIBUTION TO THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF SECULAR PENAL LAW

Matúš Nemeč¹

Abstrakt:

Príspevok² sa zaoberá analýzou problematiky niektorých špecifickými princípmi kánonického trestného práva, ktoré sa čiastočne uplatnili aj v práve sekulárnom. Osobitne sa zaoberá prístupom k inštitútu, ktorý vychádza z vieroučných a morálnych princíпов katolíckej cirkvi a je súčasťou kánonickoprávneho systému ako spovedné tajomstvo. Prináša analýzu toho, ako je tento inštitút ako zložka vyšších normatívnych princíпов chránený v kánonickom práve a v práve Slovenskej republiky.

Kľúčové slová:

Kánonické právo, spovedné tajomstvo, exkomunikácia, princípy, trestný zákon, trestný poriadok, trestný čin

Abstract:

The paper deals with the analysis of problem of some specific principles of canonical criminal law, which were also partially put to use in secular law. Particularly, it deals with the approach to the legal institution, which is based on the faithful and moral principles of the Catholic church and is also part of the system of canon law as a sacramental seal. It provides an analysis of that, how this institute, as a component of higher normative principles, is protected in canon law and in the law of the Slovak Republic.

Keywords:

Canon law, sacramentalseal, excommunication, principles, code of criminallaw, criminalcode of procedure, crime

Úvod

Ak sa zamýšľame nad otázkou prečo potrebuje spoločnosť normy, ktorými identifikuje určité konania ako spoločensky nebezpečné a ktoré v dôsledku toho trestá, tak veľmi zjednodušujúco treba povedať, že základom odôvodnenia prečo trestať, sú dve hodnoty – spravodlivosť a milosrdenstvo³. Obe tieto hodnoty nie je možné od seba oddeliť. Spravodlivosť bez milosrdenstva by znamenala čisté násilie trestu a nerešpektovanie ľudskej dôstojnosti každého, vrátane delikventa, ktorý by nemal možnosť obrátenia a zadostučinenia. Milosrdenstvo bez spravodlivosti by zase znamenalo rezignáciu na priznanie zla, ktoré je

---

¹ Matúš Nemeč, prof. JUDr. PhD (1964) – profesor a vedúci katedry rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

² Príspevok je výstupom grantu APVV(č. APVV-17-0022) s názvom: *Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo.*

³ DUDA, J. Teórie dôvodov trestného systému Cirkvi. In: Tribunál, VII. ročník, č. 1/2011, s. 22.

prítomné v konaní delikventa a v širšom zmysle by tento postoj vyjadroval aj neúctu k zákonom, stratu zmyslu pre právo (a povinnosť). Trestná moc, nielen v katolíckej cirkvi nemá spočívať len v priamom (fyzickom) donútení. Donútenie musí byť založené na zákone, nie naopak. Právna norma je prijatá s cieľom, že sa bude zachovávať, nie porušovať. Ak bude porušená, musí byť obnovený poriadok, ale v spojení s hodnotou milosrdenstva⁴.

1. Významné princípy kánonického trestného práva

Katolícka cirkev síce po 2. vatikánskom koncile zredukovala rozsah kánonických trestnoprávnych noriem⁵, ale normy trestného práva neodstránila (napriek mienke, že trestné kánonické právo je v protiklade so samotným poslaním Cirkvi a v rozpore s učením o náboženskej slobode).

Vo svojom príspevku sa zameriame len na špecifické princípy kánonického práva a ich aplikáciu v trestnom kánonickom práve. Tie princípy trestného práva, ktoré sú všeobecne známe a sú súčasťou moderných trestnoprávnych systémov⁶, kánonické právo akceptovalo - možno povedať - ešte predtým, než boli prijaté moderné trestné zákonníky. Katolícka cirkev ich v procese recepcie prevzala z dedičstva rímskeho práva a stali sa vo veľkej miere súčasťou už stredového kánonického práva.

Princípy a normy kánonického práva nie je možné oddeliť od morálnych a vieroučných princípov. V dôsledku toho kánonické právo, okrem toho, že akceptuje bežne uznávané znaky skutkovej podstaty trestného činu, rešpektuje a aprobuje aj neprávnické kategórie, ktoré patria

---

⁴ PEKARČÍK, M. Trestné kánonické právo – má dnes ešte zmysel? In: Tribunál, III. ročník, č. 2/2003, s. 5.

⁵ Počet trestnoprávnych kánonov je v CIC 1986 len 89 voči 220 kánonom v CIC 1917. Už v CIC 1917 zákonodarca vyzval k zmierneniu pri aplikácii trestov, použijúc slová Tridentského koncilu (Dekrét o reforme), v kánone 2214 § 2: *Nech sa však prihliada na napomenutie Tridentského snemu, XIII. sesie, o náprave, hlava I.: „Nech biskupi a iní ordinári majú na pamäti, že sú pastiermi, nie hrdlozemi a že majú byť na čele svojich podriadených nie tak, aby nad nimi vládli, ale aby ich milovali ako synov a bratov a nech sa usilujú, aby ich od toho, čo je nedovolené, odhovárali povzbudzovaním a napomínaním tak, aby neboli nútení; ak sa dopustia deliktu, nech ich trestajú primeranými trestami; ak sa napriek tomu stane, že sa títo z ľudskej slabosti v ničom previnia, majú zachovať príkaz apoštola, aby ich presviedčali, zaprisahávali a karhali so všetkou dobrotou a trepezlivosťou, pretože často voči tým, ktorí majú byť napravení, viac dokáže blahovôľa než drsnosť, viac napomenutie než hrozba, viac láska než moc; ak by však bolo potrebné z dôvodu nebezpečnosti deliktu použiť prút, je nevyhnutné použiť tvrdosť s miernosťou, spravodlivosť s milosrdenstvom, prísnosť s vľúdnosťou, aby disciplína, ktorá je pre ľud blahodarná a nevyhnutná, bola zachovaná bez príkrosti a aby sa polepšili tí, ktorí boli pokarhaní alebo, ak sa nechcú napraviť, boli ostatní odradení od protiprávnych činov blahodarným príkladom ich potrestania“.* Jedinou skutkovou podstatou trestného činu, pri ktorej bol sprísnený trest voči CIC 1917, je v CIC 1983 trestný čin vysvätenia biskupa bez pápežského mandátu, upravený v kánone 1382, kde namiesto suspenzie lataesententiae je uložená exkomunikácia lataesententiae: *„Biskup, ktorý bez pápežského mandátu konsekruje niekoho za biskupa, a rovnako ten, kto od neho konsekráciu prijíma, upadajú do exkomunikácie na základe rozsudku už vyneseného, rezervovanej Apoštolskej stolici.“*; porov. PŘIBYL, S. Cirkevné právni studie. Praha : L. Marek – pro Karlovu univerzitu, Husitskou teologickou fakultu, 2012, s. 306.

⁶ Napr. zákaz analógie, princíp zákazu retroaktivity; ustálené princípy výkladu noriem; uplatňovanie poľahčujúcich okolností (kán. 1324-1325); právo odvolať sa voči rozsudku (kán. 1353 CIC 1983); upustenie od potrestania (kán. 1344, bod 2) ; premlčanie trestnej žaloby (kán. 1344, bod 3).

do teológie, resp. morálky (napr. viera, láska, svedomie, hriech⁷). Morálne a teologické kategórie sa v kánonickom práve objavujú najmä v súvislosti s radiacou mocou a dvomi oblasťami jej výkonu – vnútorné fórum (*forum internum*), ktoré sa realizuje buď prostredníctvom sviatosti zmierenia alebo mimo nej, ale so zachovaním prirodzenej diskretnosti a vonkajšie fórum (*forum externum*), ktoré sa realizuje prostredníctvom bežných úkonov kompetentnej riadiacej autority v jej činnosti.

Platné kánonické právo nepracuje s inštitútom priameho donútenia. Absencia princípu priameho donútenia súvisí predovšetkým s tým, že zákonodarca v katolíckej cirkvi nedisponuje suverenitou na báze teritoriality voči adresátom právnych noriem. Záväznosť noriem univerzálneho kánonického práva je založená na princípe personality, čiže zaväzujú všetkých členov katolíckej cirkvi na celom svete bez ohľadu na to, aké majú občianstvo. Na druhej strane však zákonodarca katolíckej cirkvi, či už na úrovni univerzálnej alebo partikulárnej nemá v zásade k dispozícii mocenský aparát štátu (*brachium seculare*) na vynútenie rešpektovania noriem kánonického práva⁸. Problém vymáhateľnosti práva úradnou mocou sa javí v kľúčovom vzťahu svetského práva s právom kánonickým. Pre niektorých svetských právnikov je to dôvod odmietania statusu skutočného práva kánonickému právu. Avšak právo stojí predovšetkým na sile racionálnosti a nie na vôli väčšiny, resp. donucovacej sily. Po Druhom vatikánskom koncile a ani v súčasnosti nechýbajú odporcovia trestného kánonického práva ani vo vnútri Cirkvi z dôvodu, že trestné právo je v rozpore s jej úlohou vo svete⁹.

Pri ukladaní kánonických trestov platí, že je možné ich uložiť len v prípadoch ustanovených zákonom. Uplatňovanie tohto princípu, sformulovaného v stredoveku v znení: „*nullum crimen sine lege*“ (nieť zločinu bez zákona) je v kánonickom práve čiastočne modifikovaná ustanovením kánonu 1399 Kódexu kánonického práva z roku 1983 (ďalej len „CIC 1983“¹⁰). Ten ustanovuje, že okrem prípadov uvedených v Kódexe alebo v iných zákonoch za iné vonkajšie porušenie božieho zákona alebo cirkevného zákona možno uložiť spravodlivý trest len v prípade, ak osobitná závažnosť porušenia potrestanie vyžaduje aje

---

⁷Porov. HRDINA, A. Kánonické právo. Praha : EurolexBohemia, 2002, s. 69. Hriech je podľa kánonického práva súčasne trestným činom za predpokladu, že hriechne konanie bolo verejné, hriech bol ťažký, skutok bol dokonaný, hriechne konanie je obsahom trestného činu a bolo spáchané úmyselne. Tresty exkomunikácie a interdikt, ak neboli ešte vyhlásené, môže spovedník odpustiť vo vnútornom sviatostnom fóre, ak je kajúcnikovi ťažko zotrvať v stave ťažkého hriechu za čas, potrebný na to, aby kompetentný predstavený urobil opatrenie (kán. 1357, §1 CIC 1983).

⁸ V stredovekej Európe sa uplatňovala súčinnosť cirkevnej a svetskej moci v tom smere, že štátna moc (*brachium seculare*) v prípade vyšetrenia trestného činu herézy vykonala rozsudok znejúci na „odovzdanie svetskej moci na potrestanie“, vynesení nad delikventom v cirkevnom trestnom procese. Bol to dôsledok postoja Cirkvi k trestu smrti, vyjadrený spojením *Ecclesia non sinit sanguinem* (Cirkev neprahne po krvi)

⁹ DUDA, J. Trestné kánonické právo. In: Tribunál, ročník V., č. 1/2006, s. 16.

¹⁰ Na niektorých miestach citujem aj Kódex kánonov východných cirkví z roku 1990 (ďalej len „CCEO 1990“), prípadne Kódex kánonického práva z roku 1917 (ďalej len „CIC 1917“).

nevyhnutné predísť pohoršeniu alebo pohoršenie napraviť. Neodporuje to však kánonickej tradícii, ktorá je jedným z výkladových pravidiel CIC 1983, ustanovených v kán. 6, § 2 CIC 1983. Podľa jeho dikcie „*kánony tohto Kódexu, pokiaľ obsahujú staré právo, treba posudzovať aj so zreteľom na kánonickú tradíciu*“, pričom obsahom starého práva, čiže CIC 1917, bola aj legálna definícia trestného činu v kánone 2195 § 1: „Pojmom delikt sa v zmysle cirkevného práva rozumie vonkajšie a mravne pripočítateľné porušenie zákona, s ktorým je spojená aspoň neurčitá kánonická sankcia“¹¹.

Subsidiarita a súčasne miernosť kánonických trestov sú ďalšími princípmi, na ktorých je vybudované kánonické trestné právo. Podľa kánona 1341 CIC 1983 má ordinár dbať o to, aby sa postup smerujúci k uloženiu alebo vyhláseniu trestov začal iba vtedy, ak zistil, že ani napomenutím¹², pokarhaním a inými prostriedkami pastoračnej starostlivosti sa nemôže dostatočne odstrániť pohoršenie, obnoviť spravodlivosť a napraviť vinník¹³, t.j. má v praxi aplikovať subsidiaritu trestu, obvykle vysvetľovanú tak, že trestné právo má byť len *ultimaratio*¹⁴. Popri tom platí princíp veľkorysej miernosti, že ak neskorší zákon zrušuje (starší) zákon alebo aspoň trest, trest ihneď zaniká (kánon 1313 § 2 CIC 1983)¹⁵.

Veľmi významnou zmenou voči CIC 1917 je opustenie princípu „kolektívnej viny“ v novom Kódexe, s ktorým starý Kódex pracoval v kánonoch 2268 - 2273 v podobe inštitútu miestneho interdiktu¹⁶.

V ďalšej časti príspevku sa budem zaoberať jedným z tradičných inštitútov kánonického práva - spovedné tajomstvo - ktorý má svoj dosah nielen v kánonickom trestnom práve ako predmet právnej ochrany ale požíva ochranu aj v trestnom práve Slovenskej republiky.

2. Ochrana sviatostného (spovedného) tajomstva v kánonickom práve

Sviatostné spovedné tajomstvo je v katolíckej cirkvi od nepamäti chránená forma tajomstva, ktorá sa týka každého kňaza. Ten totiž zo žiadneho motívu a nijakým spôsobom a z nijakého dôvodu - dokonca ani pod hrozbou smrti –nemôže prezradiť penitenta a jeho hriechy čo i len čiastočne (nepriamo)¹⁷.

---

¹¹Porov. HRDINA, A. Kánonické právo, s. 325; je však zaujímavé, že napriek odporu zákonodarcu k definíciám, je kán. 1321 CIC 1983 svojím obsahom podobný, aj keď sa navonok vyhýba definovaniu.

¹²Porov. ERDŐ, P.: Kánonický trestný proces. In *Ius et Iustitia IX – Acta IX. Symposii iuris canonici*. Spišská kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojašáka, 2000, s. 225.

¹³Porov. GROCHOLEWSKI, Z. Špecifiká práva Katolíckej cirkvi. In: *Tribunál*, ročník IV., č. 1/2005, s. 7.

¹⁴Trestné právo nemá byť *prima ratio* ale *ultima ratio*; porov. NUOTIO, K. *Theories of Criminalization and the Limits of the Criminal Law*. In: DUFF, R. A. et al. (eds). *Boundaries of the Criminal law*, Oxford University Press, 2010, s. 256; porov. aj kán. 1344 a kán. 1345 CIC 983.

¹⁵PŘIBYL, S. *Církevně právní studie*, s. 301.

¹⁶PŘIBYL, S. *Církevně právní studie*, s. 305.

¹⁷PEKARČÍK M.: Spovedné tajomstvo a spovedná tajnosť. In: *Tribunál*, III. ročník, č. 1/2004, s. 9.

Spovedné tajomstvo je nedotknuteľné (*inviolabile est*)¹⁸ a katolícka cirkev zaväzuje spovedníka absolútnym zákazom prezradiť slovami, alebo nijakým iným spôsobom, ani z nijakého dôvodu čo i len čiastočne penitenta. Tento záväzok vychádza podľa tradície z dvoch motívov: z motívu spravodlivosti (*ex motivo iustitiae*) a predovšetkým z motívu náboženského (*ex motivo religionis*). Ak by sa teda spovedníkprehrešil proti spovednému tajomstvu, dopúšťa sa nespravodlivosti voči penitentovi a svätokrádeže voči samotnej sviatosti. Je zrejmé, že to, čo sa dozvie spovedník vo vnútornom sviatostnom fóre (*forum internum sacramentale*), závisí jedine od dôverypenitentak spovedníkovia prípadné prezradenie niečoho zo sviatostného fóra je nielen podvodomna penitentovi (*ex motivo iustitiae*), ale aj poškodením jeho legitímneho práva na dobrú povesť a vlastnú intimitu¹⁹. Nakoľko sa tým poškodenia samotnej sviatosti (*ex motivo religionis*), je nutné spomenúť dva dôvody. Prvý je tradičný: prezradenie spovedného tajomstva (ale tiež len možnosť prezradenia) spôsobuje v penitentovi nedôveru k samotnej sviatosti a respektujúc fakt, že individuálna spoveď je jediným riadnym spôsobom, ktorým sa penitent zmieruje Bohom a Cirkvou²⁰, je potrebné garantovať absolútnym spôsobom penitentovi túto možnosť. Ak by to nebolo garantované, tak sa ohrozuje najvyšší zákon Cirkvi, ktorým je spása duší (*salus animarum est suprema lex Ecclesiae*)²¹. Druhý dôvod je predovšetkým teologický: spovedník vo sviatostnom fóre koná v mene Krista *-in persona Christi*²². V dôsledku toho je potom prípadné prezradenie (porušenie) sviatostného spovedného tajomstva poškodením, resp. prerušením vzťahu dôvery medzi služobníkom a Kristom. Cieľom zachovania spovedného tajomstva sú dve dobro: dobro sviatosti (*bonum sacramenti*) a dobro kajúcnika (*bonum poenitentis*). Porušenie spovedného tajomstva je totiž len podvodom na tom, kto sa spovedá, ale aj poškodením jeho dobrej povesti, narušením jeho intimity. Navyše porušenie spovedného tajomstva diskredituje samotnú sviatosť, pretože vyprázdňuje úlohu

---

¹⁸ Kán. 983 §1 CIC 1983: § 1. Sviatostné tajomstvo je nedotknuteľné; preto spovedníkovi je veľmi prísne zakázané slovami, ani nijakým iným spôsobom, ani z nijakého dôvodu ani len čiastočne prezradiť kajúcnika. § 2. Zachovávať tajnosť je povinný aj tlmočník, ak sa zúčastní, ako aj všetci ostatní, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom dozvedeli o hriechoch zo spovede; podobne kán. 733 §1 CCEO 1990; kán. 889 §1 CIC 1917; predchádzajúci Kódex ustanovoval povinnosť zachovať spovedné tajomstvo (presnejšie sviatostnú pečať, t.j. to, čo nie je možné porušiť) aj pre tlmočníka a všetkých ostatných, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom dozvedeli niečo zo spovede (porov. kán. 889 §2 CIC 1917), súčasné právo viaže touto povinnosťou len kňaza; ostatní sú povinní zachovať len spovednú tajnosť (tlmočník a iné osoby, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom dozvedeli o hriechoch zo spovede).

¹⁹ Kán. 220 CIC 1983; kán. 23 a 1452 CCEO 1990.

²⁰ Kán. 960 CIC 1983; kán. 720 §1 CCEO.

²¹ Kán. 1752 CIC 1983; porov. aj kán. 747 a kán. 1736 §2; kán. 595 §2, kán. 727, kán. 873 §2, kán. 1000 §2, kán. 1519 §1 CCEO.

²² *Ordo paenitentiae* (Obrad pokánia), 10.

spovedníka, ktorú má zverenú od Krista. Ak nie je možné zachovať obe uvedené dobrá, prednosť ochrany požíva dobro sviatosti²³.

3. Nemožnosť svedčiť o spovednom tajomstve v kánonickom procese

Kategóriou osôb neschopných poskytnúť svedeckú výpoveď sú kňazi, o tom, čo sa dozvedeli zo sviatostnej spovede, hoci by kajúcnik žiadal zverejnenie obsahu. Ani to, čo od kohokoľvek a akýmkoľvek spôsobom počul z príležitosti spovede, nemožno prijať ani len ako náznak pravdy²⁴. Uvedené nie je ničím iným, ako potvrdenie základného pravidla obsiahnutého v kánone 983 § 1 CIC 1983. Žiadne súdne vyšetrovanie, nech je akokoľvek naliehavé, buď v cirkevných, alebo civilných záležitostiach, nie je dôvodom na porušenie spovedného tajomstva, aj keby na to dal kajúcnik výslovný súhlas²⁵.

Význam zabezpečenia integrity a dôstojnosti sviatosti zmierenia je až príliš veľký. Všetky osoby, ktoré zámerne (napríklad tlmočník) alebo náhodne (iní čakajúci na svätú spoveď) niečo počuli, čo kajúcnik uviedol vo sviatosti zmierenia, sú nespôsobilí k súdnemu svedectvu o týchto skutočnostiach. Na tieto prípady sa však nepoužije klauzula, ktorá zakazuje vypovedať aj napriek súhlasu kajúcnika. Povinnosť mlčanlivosti tých, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom niečo dozvedeli o hriechoch zo spovede podľa kán. 983 § 2 CIC 1983 nemá v každom prípade taký istý charakter ako povinnosť kňaza. Kňaza viaže spovedné (sviatostné) tajomstvo – doslova „sviatostná pečat“ (*sigillum sacramentale*), pričom táto povinnosť mu vyplýva z úradu, t.j. ako služobné tajomstvo, keďže koná ako boží služobník (*in persona Christi*). Ostatné osoby (tlmočník pri spovedi, iné osoby, ktoré z nejakého dôvodu počuli spoveď) majú len záväzok zachovania tajnosti (*obligatione secretum servandi*) a považuje sa za povinnosť, vyplývajúcu z prirodzeného práva, t.j. z povinnosti rešpektovať dôvernú komunikáciu²⁶, poznatok o hriechu však musí pochádzať zo sviatostného vyznania. Iné osoby (okrem kňaza) nezodpovedajú za dôvernosť inštitútu spovede, len za ochranu kajúcnika. Neschopnosť svedčiť predovšetkým znamená, že dotknutá osoba nebola schopná vypovedať. Ide skôr o právnu prípustnosť vypočúvania svedka a využiteľnosť jeho výpovede. Kto je neschopný svedčiť, nemá byť vypočúvaný. Na základe uvedeného je preto oprávnený odoprieť

---

²³ PEKARČÍK, M.: Porušenie spovedného tajomstva a stým súvisiace tresty. In: Tribunál, V. ročník, č. 1/2006, s. 11.

²⁴Kán. 1550, § 2, bod 2 CIC 1983; kán. 1757, § 3, bod 2; 1231, § 2, bod 2 CCEO 1990.

²⁵ ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V.: Svedok v kánonickom procesnom práve: požiadavky na svedka, ich nominácia a selekcia v procesoch o neplatnosť manželstva. In: BRTKO, R. a kol. Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva. Praha : Leges, 2017, s. 24-25.

²⁶ PEKARČÍK, M.: Porušenie spovedného tajomstva a stým súvisiace tresty. In: Tribunál, V. ročník, č. 1/2006, s. 10.

výpoveď, ak bol napriek svojej neschopnosti predvolaný na výsluch. Ak dôjde predsa len k súdnej výpovedi, tak takáto svedecká výpoveď podlieha absolútnemu zákazu použitia. Nemôže byť využitá ani ako indícia. Výsluch vykonaný v rozpore s čl. 196 § 2 *Dignitasconnubii* je neplatným procesným úkonom. Pokiaľ by bola takáto neplatná výpoveď zahrnutá medzi dôkazy, odôvodňuje sťažnosť na neplatnosť (čl. 272, b. 5 *Dignitas connubii*²⁷).

4. Kánonické tresty za porušenie spovedného tajomstva.

Spovedník, ktorý priamo poruší spovedné tajomstvo, je sankcionovaný najprísnejším kánonickým trestom, exkomunikáciou (*excommunicatio*) podľa práva latinskej cirkvi²⁸ a väčšou exkomunikáciou (*excommunicatio maior*) podľa práva východných katolíckych cirkví²⁹. Navyše v prípade práva latinskej cirkvi ide o exkomunikáciu *latae sententiae*³⁰. V takomto prípade sankcia má povahu trestu na základe rozsudku už vyneseného (zákonom), ktorý je niekedy označovaný aj ako samočinný trest, keďže nastupuje už dokonaním skutku³¹, nie jeho uložením v trestnom procese. Ak spovedník porušil spovedné tajomstvo len nepriamo, nepodlieha exkomunikácii, ale trest má byť uložený v trestnom procese podľa závažnosti konania³². Podľa dekrétu Kongregácie pre náuku viery exkomunikácia *latae sententiae* postihuje aj toho, kto zaznamená technickým zariadením obsah spovede, hoci aj simulovanej, alebo toho, kto to zverejní v médiách³³. Tlmočník a iné osoby, odlišné od spovedníka, ktoré získali poznatok zo spovede, majú byť potrestaní spravodlivým trestom v trestnom konaní, ktorým môže byť aj exkomunikácia (nie však *latae sententiae*).

5. Trestnoprávna ochrana spovedného tajomstva v Slovenskej republike.

Do okruhu špeciálnych trestnoprávnych ustanovení patria exkulpačné ustanovenia podľa § 340, odsek 3 Trestného zákona (neoznámenie trestného činu) a § 341, ods. 4 Trestného zákona (neprekazenie trestného činu). V týchto prípadoch ide o skutkové podstaty, v ktorých zákonodarca

---

²⁷*Dignitas connubii*, článok 272, b. 5 (v súlade s kánonom 1622 bod 5 CIC 1983): Rozsudok má chybu iba vyliečiteľnej nulity, ak sa opiera o nulitný súdny úkon, ktorého nulita nebola napravená podľa normy kánona 1619.

²⁸Kán. 1388, § 1 CIC 1983.

²⁹Kán. 1456, § 1 CCEO 1990.

³⁰Východné kánonické právo nepozná tresty *latae sententiae*,

³¹V prípade tejto skutkovej podstaty nemá miesto osobitný prístup kánonického práva, podľa ktorého sa prezumuje páchatel'a nezavinená neznalosť porušovaného zákona (kán. 1323, bod. 2 CIC 1983), keďže u spovedníka nemožno predpokladať nezavinenú neznalosť zákona.

³²CIC 1983, kán. 1388, § 1, in fine

³³Dekrét o ochrane dôstojnosti sviatosti pokánia (23. septembra 1988). In: AAS 80 (1988), s. 1367. V prípade oregonského väzňa Conan W. Haleho z roku 1996, ktorý sa spovedal v priestoroch väznice a ktorého spoveď na príkaz okresného prokurátora bola tajne nahrávaná na magnetofónový záznam, odvolací súd (Circuit Court of Appeals) rozhodol, že zaznamenanie spovede na zvukový záznam je protiústavné a porušuje náboženskú slobodu. Magnetofónový záznam však zničený nebol, napriek žiadosti oregonskej arcidiecézy.

vyňal z trestnej zodpovednosti špeciálne subjekty (duchovných registrovaných cirkví) za konanie, ktoré síce vykazuje znaky skutkovej podstaty trestného činu, ale bolo by v rozpore s iným chráneným záujmom, nedotknuteľnosťou spovedného tajomstva, významným a tradičným prvkom učenia katolíckej cirkvi. Nedotknuteľnosť spovedného tajomstva garantuje Základná zmluva medzi Svätou stolicou a SR³⁴, pre nekatolícke cirkviaj Zmluva medzi registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami a SR (č. 250/2002 Z. z.). Takáto ochrana v tejto naozaj špecifickej situácii je v súlade s príslušným ustanovením Ústavy Slovenskej republiky³⁵, garantujúcim slobodu svedomia. Vychádza sa takv ústrety osobám, ktoré majú ako duchovní v cirkvách a náboženských spoločnostiach určité povinnosti pri plnení svojich úloh a to tak, že štát uznáva povinnosť mlčanlivosti tých osôb, ktoré sú poverené registrovanými cirkvami v súlade s ich vnútornými predpismi³⁶ vykonávať duchovenskú činnosť.

Podľa § 340, ods. 3 Trestného zákona³⁷ kto neoznámi príslušným orgánom trestný čin spáchaný inou osobou, ak ide o trestný čin s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov alebo trestný čin korupcie, nie je za takéto konanie trestne zodpovedný, ak by oznámením uvedeného trestného činu porušil spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou činnosťou³⁸.

Podobne sa aj trestnosť činu, uvedeného v § 341, ods. 4 Trestného zákona³⁹ nevzťahuje na osobu, ktorá by splnením tejto zákonnej povinnosti (t.j. prekazením trestného činu spôsobom uvedením v tejto skutkovej podstate) porušila spovedné tajomstvo.

Do tejto kategórie chránených záujmov je potrebné zaradiť aj ustanovenia Trestného poriadku⁴⁰ o možnosti svedka odmietnuť vypovedať, ak by výpoveďou porušil spovedné

---

³⁴ Článok 8, ods. 1 Základnej zmluvy medzi SR a Svätou Stolicou (č. 326/2001 Z. z.): *Spovedné tajomstvo je nedotknuteľné. Nedotknuteľnosť spovedného tajomstva zahŕňa právo odmietnuť vypovedať pred štátnymi orgánmi Slovenskej republiky; povinnosť mlčanlivosti duchovných uznal štát už v roku 1991 (§ 8 zákona č. 308/1991 Zb.)*

³⁵ Článok 24, ods. 1 Ústavy SR.

³⁶ Pozri napr. kánony 146-196 CIC 1983 a kánony 938-978 CCEO 1990; čl. 44, ods 5, písm e) Ústavy ECAV na Slovensku a Cirkevný zákon č.14/1994 ECAV na Slovensku o vymenovávaní námestných farárov, kaplánov a ordinovaných diakonov (v znení cirkevného zákona č.3/2008)

³⁷ Trestné činy proti poriadku vo verejných veciach, 4. diel: Niektoré formy trestnej súčinnosti.

³⁸ Osoba poverená pastoračnou činnosťou je tá, ktorú pastoračnú činnosť vykonáva z poverenia cirkví, t.j. vybrala ju a do cirkevného úradu ustanovila kompetentná cirkevná autorita podľa vnútrocirkevných predpisov. Je to v súlade s článkom 24, ods. 3 Ústavy, ktorý upravuje právo na správu vlastných záležitostí (vnútrocirkevnú autonómiu), osobitne aj vo veciach ustanovovania duchovných a takisto v súlade s §7 zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností; porov. aj § 3, ods. 3 Zákonníka práce, podľa ktorého má Zákonník práce v pracovnoprávných veciach zamestnancov cirkví len subsidiárnu povahu vo vzťahu - *inter alia* - aj k vnútrocirkevným predpisom.

³⁹ Trestný čin s názvom: „Neprekazenie trestného činu“.

⁴⁰ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, § 130, ods. 2 (Právo svedka odoprieť výpoveď), druhá veta: *Svedok je oprávnený odoprieť vypovedať aj vtedy, ak by výpoveďou porušil spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.*

tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou v štátom registrovaných cirkvách⁴¹. Analogickú právu úpravu, t. j. možnosť v prípravnom konaní odmietnuť podať vysvetlenie pred orgánom Policajného zboru Slovenskej republiky, sa vzťahuje na osobu, ktorá by podaním vysvetlenia porušila spovedné tajomstvo alebo tajomstvo dôvernej informácie, ktoré jej bolo zverené ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou⁴².

Záver

V princípoch kánonického práva nachádzame obvykle tie osvedčené závery a postupy, ktoré vznikli už v čase antického Ríma. Je pravdou, že dedičstvo rímskeho a kánonického práva (ktoré nám toto dedičstvo sprostredkovalo) nachádzame v predovšetkým v oblasti dnešného súkromného práva, ale mnohé normatívne prístupy v oblasti najmä trestného práva, z ktorých boli odvodené princípy a pravidlá, platné aj v práve súčasnom. Patrí k nim aj prístup k ochrane spovedného tajomstva, informácie tak vysoko dôvernej (podľa niektorých autorov patrí povaha tejto dôvernosti do oblasti božieho práva), že ju nie je možné použiť v trestnom procese, aj keď by možno bola významným dôkazom. Všeobecne platí, že štátna moc, vrátane tej v Slovenskej republike, rešpektujú túto okolnosť a chránia informácie, ktoré sú obsahom spovedného tajomstva, spovednej tajnosti tým, že rešpektujú zákaz porušiť spovedné tajomstvo jeho nositeľom (spovedníkom), ktorým je osoba poverená duchovenskou činnosťou, v tej miere, že upravujú túto jeho povinnosť podľa kánonického práva a ktorá ho viaže pod hrozbou exkomunikácie aj v normách štátneho trestného práva a umožňuje mu odmietnuť vypovedať pred trestným súdom, ak by výpoveďou porušil spovedné tajomstvo.

Zoznam bibliografických odkazov

Pramene:

CODEX IURIS CANONICI 1917 (súkromný nepublikovaný slovenský preklad).

CODEX IURIS CANONICI - Kódex kánonického práva (1983). Latinsko-slovenské vydanie. Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1996. ISBN 80-7162-061-0

DEKRÉT O OCHRANE DÔSTOJNOSTI SVIATOSTI POKÁNIA. (Kongregácia pre náuku viery, r. 1988). In: AAS 80 (1988), s. 1367.

TRESTNÝ ZÁKON č. 300/2005 Z. z. (v platnom znení).

---

⁴¹ T. j. v cirkvách a náboženských spoločnostiach registrovaných podľa zák. č. 308/1991 Zb.

⁴² § 17 zák. č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore SR.

TRESTNÝ PORIADOK, zákon č. 301/2005 Z. z. (v platnom znení).

ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (zák. č. 460/1992 Zb. v platnom znení).

ZÁKLADNÁ ZMLUVA MEDZI SLOVENSKOU REPUBLIKOU A SVÄTOU STOLICOU
(oznámenie ministra zahraničných vecí, č. 326/2001 Z. z.).

Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností (v platnom znení).

Monografie a učebnice:

HRDINA, A.: Kanonické právo. Praha : EurolexBohemia, 2002. ISBN 80-86432-26-2.

PŘIBYL, S.:Církevněprávnístudie. Praha : L. Marek – pro Karlovu univerzitu, Husitskou teologickou fakultu, 2012. ISBN 978-80-87127-44-5

Kapitola v učebnici alebo monografii:

ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. Svedok v kánonickom procesnom práve: požiadavky na svedka, ich nominácia a selekcia v procesoch o neplatnosť manželstva. In: BRTKO, R. a kol. Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva. Praha : Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-125-0, s. 17-32.

NUOTIO, K.: Theories of Criminalization and the Limits of the Criminal Law. In: DUFF, R. A. et al. (eds). Boundaries of the Criminal Law, Oxford University Press, 2010, ISBN 978-0-19-960055-7, s. 238-262.

Periodiká a zborníky:

DUDA, J.: Teórie dôvodov trestného systému Cirkvi. In: Tribunál, VII. ročník, č. 1/2011. ISSN 1336-1600, s. 20-23.

DUDA, J. Trestné kánonické právo. In: Tribunál, ročník V., č. 1/2006, s. 15-21.

DUDA, J.:Princíp legality v Cirkvi.In: Tribunál, ročník II., č. 1/2002.ISSN 1336-1660, s. 1.

ERDÖ, P.: Kánonický trestný proces. In: Ius et Iustitia IX – Acta IX. Symposiium iuriscanonicum. Spišská kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2000. ISBN 80-7142-077-8, s. 218-244.

GROCHOLEWSKI, Z.: Špecifiká práva Katolíckej cirkvi. In: Tribunál, ročník IV., č. 1/2005.ISSN 1336-1600,s. 4-8.

PEKARČÍK, M.: Trestné kánonické právo – má dnes ešte zmysel? In: Tribunál, III. ročník, č. 2/2003. ISSN 1336-1600, s. 4-5.

PEKARČÍK M.: Spovedné tajomstvo a spovedná tajnosť. In: Tribunál, III. ročník, č. 1/2004. ISSN 1336-1600,s. 9-10.

PEKARČÍK, M.: Porušenie spovedného tajomstva a stým súvisiace tresty. In: Tribunál, V. ročník, č. 1/2006, ISSN 1336-1600, s. 10-14.

Internetové zdroje:

CODEX CANONUM ECCLESIAARUM ORIENTALIUM – Kódex kánonov východných cirkví. [cit.2020-01-13]. Dostupné na internete:

<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava/c/cceo>

DEKRÉTY A KÁNONY TRIDENTSKÉHO KONCILU (1545-1563). [cit.2020-01-13].

Dostupné na internete: <https://tridentskaomsa.weebly.com/dokumenty.html>

DIGNITAS CONNUBII. Inštrukcia, ktorá má byť zachovávaná diecéznymi a interdiecéznymi súdmi pri prerokovávaní záležitostí neplatnosti manželstva (2005). český preklad s komentárom. [cit.2020-01-13]. Dostupný na internete:

<https://www.yumpu.com/xx/document/read/15834486/v-komentar-k-instrukci-dignitas-connubii-cl143-216>

ÚSTAVA EVANJELICKEJ CIRKVI A. V. NA SLOVENSKU.[cit.2020-01-13]. Dostupné na internete: http://iservispreludi.sk/subory/ECAV_Ustava.pdf

PODSTAWY PRAWNE OCHRONY MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH PRZECHOWYWANYCH W ARCHIWACH KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W PRAWIE KANONICZNYM I PRAWIE POLSKIM

LEGAL GROUNDS FOR THE PROTECTION OF ARCHIVAL MATERIALS STORED IN THE ARCHIVES OF THE CATHOLIC CHURCH UNDER CANON AND POLISH LAW

Mieczysław Różański

Streszczenie:

Pierwsze przepisy dotyczące ochrony dokumentów w Kościele katolickim w Polsce wydane zostały na synodzie łęczyckim z 1285 r. Nakazywały one przechowywanie wszystkich dowodów fundacji i uposażenia kościołów. Przepisy przykazujące ochronę dokumentów były wielokrotnie powtarzane w ustawodawstwie synodalnym w późniejszym okresie czasu. Także obecnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego nakłada na biskupa diecezjalnego obowiązek dbania o znajdujące się na terenie diecezji dokumenty. W celu ich ochrony dokumenty wytworzone w różnych instytucjach kościelnych podległych biskupowi należy przekazywać do archiwum diecezjalnego lub archiwum tajnego. Kodeks wymienia jakie dokumenty mają być przekazywane do tych archiwów. Ponadto w kan. 486 §3 KPK wskazano, iż w celu zachowania bezpieczeństwa materiałów archiwalnych należy sporządzać inwentarz, czyli spis dokumentów znajdujących się w archiwum. Kodeks w kan. 491 §2 KPK wskazał dyspozycje, że materiały archiwalne posiadający szczególny walor historyczny powinny zostać w sposób usystematyzowany umieszczone w archiwum historycznym, które rozumiane jest jako właściwe archiwum funkcjonujące w diecezji.

W prawie polskim archiwa kościelne są częścią narodowego zasobu archiwalnego i tworzą niepaństwowy ewidencjonowany zasób archiwalny. Materiały te są przechowywane wiecześnie. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. W odniesieniu do archiwów kościelnych państwowa służba archiwalna może zabezpieczyć materiały archiwalne znajdujące się w zasobie archiwum kościelnego w przypadku braku odpowiedniego ich zabezpieczenia. Ponadto prawo państwowe ogranicza władztwo nad posiadanymi materiałami archiwalnymi - zakazując obrotu nimi i posiadając prawo pierwokupu.

Słowa kluczowe:

Prawo archiwalne, materiały archiwalne, archiwa kościelne

Abstract:

The first regulations regarding the protection of documents in the Catholic Church in Poland were issued at the synod of Łęczyca, 1285. Keeping of all evidence of foundations and church equipment was mandated. Such provisions were frequently repeated in the synodal legislation. Also the current Code of the Canon Law imposes on the diocesan bishop an obligation to take care of all the documents in the diocese. In order to protect them, documents created in various church institutions should be forwarded to the diocesan or secret archives, an

inventory of which should be prepared (can. 486 §3). Archival materials of special historical value should be systematically placed in the historical archive (the proper diocesan archive, can. 491 §2).

In Poland church archives are the part of the non-state, registered, archival resource and are overseen by the Minister of Culture and National Heritage Protection, through the Chief Director of the State Archives. The state archival service could protect church archival materials in the absence of adequate security; trading of them is prohibited, the State has pre-emption rights.

Keywords:

Archival law, archival materials, church archives

Wstęp

Chrześcijaństwo nazywane jest religią księgi. W niej bowiem zawarte były przekazy doktrynalne treści religijnej. Oprócz tego Kościół katolicki jako organizacja wytwarzał i przechowywał dokumenty, które służyły mu nie tylko do działalności duszpasterskiej, ale także potwierdzały jego stan posiadania i dokumentowały podjęte działania. W okresie średniowiecza kancelarie katedralne i klasztorne pełniły często funkcje archiwów państwowych¹. Jednocześnie ustawodawca kościelny dbał o zabezpieczenie dokumentów przed zagubieniem i zniszczeniem podczas klęsk elementarnych - powodzi, pożaru, wojen, zamieszek politycznych, które powodowały utratę dokumentów, dlatego aby unikać ich utraty sporządzano potwierdzone kopiarusze².

Pierwsze inicjatywy ochrony dokumentów w polskim Kościele pojawiły się dość wcześnie. Najstarsza wzmianka w kościelnym prawie znajduje się w aktach synodu łęczyckiego odbytego pod przewodnictwem arcybiskupa Jakuba Świnki w 1285 r. Wydany wówczas dekret nakazywał, aby wszystkie dowody fundacji i uposażenia kościołów zostały utrwalone na piśmie, opieczętowane przez biskupa i patrona kościoła oraz starannie przechowywane³. Późniejsze przepisy znajdują się w statutach synodalnych wieluńsko-kaliskich prymasa Mikołaja Trąby z 1420 r.⁴. Także w późniejszych synodach prowincjalnych i diecezjalnych podejmowana była problematyka ochrony dokumentów.

---

¹ WOJCIECHOWSKI, P.: Prawo archiwalne Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce - zarys historyczny, "Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny" R. 8/9(2991-2002), s. 105.

² WOJTYSKA, D.: Kancelaria jako podstawa zbiorów w Archiwum Watykańskim, ABMK t. 64(1995), s. 60; ZAHAJKIEWICZ, M. T.: Polskie archiwa kościelne- liczące się zasoby i obiekt zainteresowań badaczy, ABMK t. 70(1998), s. 12.

³ HELCEL, A. Z. (ed): Starodawne prawo polskiego pomniki. wyd. t. 1. Kraków: 1856, s. 382-387; Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. t. 1. Poznań, 1877, nr 551.

⁴FIJAŁEK, J. VETULANI, A. (ed): Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z roku 1420. Kraków, 1915-1920-1951, s. 51-52.

1. Ochrona materiałów archiwalnych w prawie kanonicznym

Obecnie obowiązujące prawo kanoniczne promulgowane zostało przez papieża Jana Pawła II w 1983 r.⁵. Kwestie dotyczące archiwów zamieszczone zostały zasadniczo w księdze II, która nosi tytuł "Lud Boży". Zagadnienia dotyczące kościelnego prawa archiwalnego określone są w nim w sposób dość ogólny, bez szczegółowych wskazań. Powodem tak przyjętej koncepcji było, to że w różnych państwach na świecie zastosowane są inne zasady ochrony materiałów archiwalnych. Przyjęto jednocześnie w tym kodeksie koncepcję, że wytworzone przez instytucję kościelną dokumenty będące rezultatem jej pracy mają stanowić pomoc w wykonywaniu działań duszpasterskich i należą one do sfery prywatnej Kościoła. Kodeks ustala także nienaruszalne prawo własności dokumentów i akt wytworzonych przez instytucję, która zgodnie z normatywnymi archiwalnymi jest twórcą zespołu archiwalnego. Może on przekazać wytworzone przez siebie materiały archiwalne do archiwum diecezjalnego w formie depozytu (kan. 1284 § 2 p. 9 KPK).

Ponadto ustawodawca kościelny przyjął zasadę, że osobą odpowiedzialną za ochronę materiałów archiwalnych, powoływanie do życia i funkcjonowanie archiwów kościelnych na określonym terenie jest biskup diecezjalny we wszystkich instytucjach kościelnych jemu podległych. On też zgodnie z kan. 491 § 1 KPK ma nałożony obowiązek pilnego strzeżenia, czyli dbania o bezpieczeństwo wszelkiej dokumentacji dotyczącej diecezji i podległych jej instytucji kościelnych. Można wskazać, że zamysłem ustawodawcy kościelnego było zabezpieczenie i ochrona dokumentacji różnych instytucji kościelnych, która jest odzwierciedleniem stanu prawnego i zdarzeń prawnych przed zniszczeniem lub kradzieżą⁶.

W normach kodeksowych podane są trojakiemu rodzajowi archiwa: archiwum kurialne, które w Kodeksie nazwane jest archiwum diecezjalnym (*archivum seu tabularium dioecesianum*), archiwum tajne (*archivum secretum*) i archiwum historyczne (*archivum historicum*). Dotyczą one szczebla ogólnodiecezjalnego. Oprócz nich archiwa własne posiadają samodzielne kościelne jednostki prawne np. parafie, kapituły, seminaria duchowne, w których przechowywane są dokumenty przez nie wytworzone.

Archiwum Diecezjalne (*archivum seu tabularium dioecesianum*) powołane jest do życia w celu przechowywania akt bieżącej działalności Kurii tak w zakresie duchowym jak i

---

⁵ Kodeks Prawa Kanonicznego, Pallotinum, 1984.

⁶ Kan. 491 § 1 KPK; Biskup diecezjalny powinien zatroszczyć się o to, żeby pilnie były przechowywane akta i dokumenty również archiwów kościołów katedralnych, kolegiackich, parafialnych oraz innych znajdujących się na jego terytorium, jak również o to, by sporządzone były w dwóch egzemplarzach inwentarze, czyli katalogi. Jeden z nich ma być przechowywany w miejscowym archiwum, drugi zaś w archiwum diecezjalnym.

doczesnym. Ponadto w archiwum tym zgodnie z prawem powinny być przechowywane także akta i dokumenty z innych instytucji kościelnych podległych biskupowi, które są wprost wskazane w normach prawa kanonicznego. W sposób ogólny uprawnienie biskupa do strzeżenia dokumentacji określone zostało w kan. 486 § 1 KPK, który brzmi *Z największą troską należy strzec wszystkich dokumentów dotyczących diecezji lub parafii*. Zawarte w nim określenie *z największą troską należy strzec* (*maxima cura custodiri debent*) wskazuje na nacisk ustawodawcy dotyczący bezwzględного zachowania bezpieczeństwa wszystkich dokumentów diecezjalnych i parafialnych przed zniszczeniem, np. pożarem, kradzieżą, itd. Pod pojęciem *dokumenty*, mimo że określenie zawarte w Kodeksie brzmi *dokumenty wszystkie* (*Documenta omnia*) należy zastosować wykładnię rozszerzającą obejmującą nie tylko dokumenty sensu stricto, czyli napisany na papierze, ale także utrwalone przez współczesne nośniki informacji (mikrofilmy, płyty CD, DVD, pendrive itd.)⁷. W dalszej części tego kanonu w §2 KPK określono, że, *w każdej kurii, w miejscu bezpiecznym, należy urządzić archiwum diecezjalne, czyli depozyt dokumentów, w którym winny być przechowywane dokumenty i pisma dotyczące spraw diecezjalnych – zarówno duchowych jak i doczesnych – odpowiednio uporządkowane i pilnie strzeżone pod zamknięciem*. oznacza to, że powstanie tego archiwum bieżącego jest obligatoryjne i traktowane jest jako służące pomocą do normalnego funkcjonowania kurii i procesowi zarządzania diecezją. Zawarte w przepisie określenie *w miejscu bezpiecznym* oznacza takie jego umiejscowienie, aby przechowywane w nim dokumenty nie uległy zewnętrznemu działaniu destrukcyjnemu. Oprócz zwykłych środków bezpieczeństwa takich jak zamknięcie oznacza to często konieczność zainstalowania dodatkowych technicznych urządzeń zabezpieczających takich jak alarmy, dozory itd.

Kieruje tym archiwum kanclerz kurii, którego głównym zadaniem w myśl kan. 482 § 1 KPK jest jeśli czegoś innego nie postanowiono w prawie partykularnym jest *troska o sporządzanie i wysyłanie akt kurialnych oraz strzeżenie ich w archiwum*. On ma dbać o odpowiednie zabezpieczenie i ochronę dokumentów wytworzonych w tej instytucji.

W pracy kurialnej w myśl zapisów kodeksowych kanclerzowi mogą pomagać notariusze, których zadania określa kan. 484 KPK . Należą do nich:

1. spisywanie akt i sporządzanie dokumentów dotyczących dekretów, rozporządzeń, zobowiązań albo innych aktów wymagających ich udziału;

---

⁷ Comentario exegetico al Código de Derecho Canonico, vol. II/2, Pamplona 1996, s. 1096-1097; VANZETTO, T.: Gli archivi diocesani e parrocchiali, "Quaderni di diritto ecclesiale" 28(2015) s. 69-70; KRUKOWSKI, J. (ed): Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. t. II/1, Pallotinum, 2005, s. 368-369.

2. wiernie redagowanie na piśmie to, co się dzieje i składanie pod tym swojego podpisu, z zaznaczeniem danych identyfikujących takich jak: miejscowość, dzień, miesiąc i rok;
3. osobom, które prawnie proszą, udostępniać z rejestrowanych akty lub dokumenty – z zachowaniem tego, co należy przestrzegać – oraz poświadczać ich autentyczne odpisy.

Jak wynika z zamieszczonego powyżej katalogu czynności notariusze mają oni nie tylko zajmować się bieżącą pracą kurialną dotyczącą wytwarzania dokumentów i akt, ale także poświadczać ich autentyczności, a także udostępniać je tym osobom, które mają do tego prawo. Sam Kodeks Prawa Kanonicznego nie wylicza kto może korzystać z akt wytworzonych przez kurię i przechowywanych w archiwum bieżącym pozostawiając tą kwestię do rozstrzygnięcia w miejscowym prawie partykularnym. Najczęściej przepisy te umieszczane są w statutach funkcjonowania poszczególnych kurii diecezjalnych.

Jak wyżej wskazano w archiwum tym oprócz dokumentów wytworzonych przez samą kurię powinny zleżeć się także inna dokumentacja dotyczące różnych zdarzeń, które miały swoje miejsce na terenie diecezji lub też złożone zostały jako depozyt z instytucji kościelnych funkcjonujących na jej terenie (kan. 491 §1KPK). Kodeks w różnych miejscach wymienia jakie akta i dokumenty powinny być umieszczone w tym archiwum. Należą do nich m.in.:

- księga bierzmowanych (kan. 895 KPK; może być także na mocy zarządzenia Konferencji Episkopatu lub biskupa diecezjalnego przechowywana w archiwum parafialnym)
- księga święceń i dokumenty święconych (kan. 1053 KPK)
- dyspensy małżeńskie udzielone przez biskupa (kan. 1121 §3 KPK)
- dokument stwierdzający poświęcenie lub błogosławieństwo kościoła i cmentarza (kan. 1208 KPK)
- inwentarze zarządu dóbr kościelnych (kan. 1283 n. 3 KPK)
- dokumenty i dowody zarządu dóbr kościelnych (kan. 1284 § 2 n. 9 KPK)
- akty fundacyjne (kan. 1305 §2 KPK)

Ustawodawca kościelny określił zasady bezpieczeństwa wewnętrznego w procesie prowadzenia archiwum w kan. 486 § 3 KPK⁸. Dotyczą one obowiązku sporządzenia inwentarza, czyli katalogu z opisem poszczególnych dokumentów. Ten zespół czynności ma na celu udokumentowanie, jakie materiały archiwalne znajdują się w archiwum, a także utrzymywanie porządku wewnętrznego w jego zasobie. Kolejne dwa przepisy zawarte w kan. 487 i 488 KPK są potwierdzeniem dyspozycji zawartych w kan. 486 § 1 z uszczegółowieniem,

---

⁸ kan. 486 §3 KPK; Powinien być sporządzony inwentarz, czyli katalog dokumentów znajdujących się w archiwum, z dołączeniem krótkiego opisu każdej pozycji.

że archiwum powinno być zamknięte na klucz, który powinien być w posiadaniu biskupa i kanclerza oraz, że nie wolno nikomu do niego wchodzić bez zgody biskupa lub moderatora kurii i kanclerza równocześnie (kan. 487 §1 KPK). W praktyce ta norma kodeksowa polega na udzieleniu przez biskupa stałego pełnomocnictwa udzielonego osobie zajmującej się pracą w archiwum. W kan. 488 KPK⁹ w sposób kategoryczny zabronione jest wynoszenie z archiwum jakichkolwiek dokumentów. Chociaż w tej normie o charakterze ogólnej ustawodawca czyni wyjątek, rozumiejąc specyfikę pracy biurowej. Daje możliwość wypożyczenia z archiwum akt pod dwoma warunkami: na *krótki czas*, czyli taki jakiej jest niezbędny do wykonanie danych czynności wraz z zaznaczeniem terminu zwrotu *oraz za zgodą biskupa albo moderatora kurii i kanclerza jednocześnie*. taka forma zapisu sugeruje, że tam, gdzie nie ma moderatora kurii konieczna jest zgoda biskupa diecezjalnego. Współczesne środki techniczne, pozwalające na kopiowanie materiałów dają możliwość, aby ten zakaz traktować rygorystycznie, aby archiwum nie było narażone na utratę oryginalnych dokumentów¹⁰.

Niektóre dokumenty kościelne powinny być przechowywane w archiwum tajnym. Normy dotycząca tego archiwum znajduje się w kan. 489 KPK¹¹. Przepis w nim zatwary zobowiązuje obligatoryjnie biskupa diecezjalnego do utworzenia w kurii osobnego archiwum, które jest oddzielone od archiwum zwyczajnego i nosi ono nazwę archiwum tajnego (*archivum secretum*). Należy w nim umieścić takie dokumenty, które trzeba strzec *z największą ostrożnością* (*cautissime custodiantur*). Użyte w tym kanonie pojęcia oznaczają wyższy stopień zachowania bezpieczeństwa niż w archiwum diecezjalnym, dlatego też ustawodawca kościelny użył innych wyrażeń niż w normie kan. 486 §2. Znając specyfikę działania urzędu kurii i różne możliwości lokalowe ustawodawca kościelny poza stwierdzeniem konieczności istnienia tego archiwum nie wchodzi w zagadnienia funkcjonalne, w jaki sposób powinno być urządzone. Określa tylko minimum, że jeśli nie można inaczej go urządzać to *przynajmniej w archiwum ogólnym winna znajdować się kasa pancerna, dobrze zamknięta i umocowana, której nie da się wynieść z miejsca* (kan. 489 §1 KPK). W archiwum ty, zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego przechowuje się:

---

⁹ kan. 488 KPK; Z archiwum nie wolno zabierać dokumentów, chyba że tylko na krótki czas i za zgodą biskupa, albo moderatora kurii i kanclerza równocześnie.

¹⁰ Comentario exegetico, dz. cyt., s. 1101-1106; Komentarz, dz. cyt., s. 370-371.

¹¹ Kan. 489 KPK - § 1; W kurii diecezjalnej powinno także być archiwum tajne albo przynajmniej w ogólnym archiwum winna się znajdować kasa pancerna, dobrze zamknięta i umocowana, której nie da wynieść z miejsca. Należy w nim przechowywać z największą pilnością dokumenty tajne.

§ 2. Każdego roku należy zniszczyć dokumenty spraw karnych w zakresie obyczajów, dotyczące osób zmarłych albo spraw zakończonych przed dziesięciu laty wyrokiem skazującym, zachowując krótkie streszczenie faktu wraz z tekstem wyroku.

- reskrypt dyspensy udzielony w zakresie wewnętrznym poza sakramentalnym (kan. 1082 KPK)
- akta małżeństw tajnych (kan. 1133 KPK)
- akta kanonicznych napomnień i nagan (kan. 1339 § 3 KPK)
- akta dochodzenia i dekrety ordynariusza, którymi rozpoczyna się i zamyka dochodzenie procesu karnego (kan. 1719 KPK)

W paragrafie 2 kan. 489 KPK określono jak długo należy przechowywać akta o charakterze tajnym. *„Każdego roku należy zniszczyć dokumenty spraw karnych z zakresie obyczajów, dotyczące osób zmarłych lub spraw zakończonych przez dziesięciu laty wyrokiem skazującym, zachowując krótkie streszczenie faktu wraz z tekstem wyroku”*. Takie uregulowanie ma służyć pozostawieniu tylko informacji o zaistniałym fakcie, w tym celu twórcy kodeksu nakazali pozostawić sentencję wyroku.

W celu zachowania całkowitego bezpieczeństwa dostęp do tego archiwum ma tylko biskup ordynariusz (kan. 490 §1 KPK), a w przypadku zaistnienia wakatu stolicy biskupiej archiwum tego nie wolno otwierać, chyba, że zaistnieje prawdziwa konieczność. Wówczas może to uczynić tylko sam administrator diecezji (kan. 490 §2 KPK). Kodeks nie podaje co należy rozumieć przez sformułowanie prawdziwa konieczność, ale takie kategoryczne obostrzenie wydaje się wskazywać, że dotyczyć to może tylko włączenia do akt w tajnym archiwum nowych dokumentów, lub też posiłkowanie się aktami umieszczonymi w tym archiwum przy rozwiązywaniu spraw. Z dyspozycji tego przepisu wynika, że w czasie wakatu nie dokonuje się określonego w kan. 489 §2 niszczenia dokumentów pomimo spełnienia zachodzących w nim okoliczności¹².

Kodeks wprowadził nowy rodzaj archiwum działający w ramach struktury diecezjalnej to archiwum historyczne (*archivum historicum*). Normy dotyczące jego działania są dość ogólne i zamieszczone zostały w kan. 491 KPK. W §2 tego kanonu zamieszczono dyspozycję, że *Biskup diecezjalny powinien zatroszczyć się także o utworzenie archiwum historycznego, w którym strzeżono by pilnie dokumenty posiadające walor historyczny, uporządkowane systematycznie*. Z tej normy wynika fakt, że w każdej diecezji, która w sposób niezachwiany funkcjonuje określoną ilość czasu, tak, że wytworzyła akta i dokumenty nie potrzebne do bieżącej jej działalności i posiadające walor historyczny, powinny być przechowywane w archiwum innym niż archiwum bieżące kurii, które dla rozróżnienia określone zostało przez

---

¹² Comentario exegetico, s. 1107-1111; VANZETTO, T., art. cyt., s. 71-72; Komentarz s. 371-373; Diccionario general de Drecho Canonico, vol. 1, Navarra 2012, s. 456-460: TOCANEL, P.: De archivo secreto, "Apollinaris" 15(1942), s. 286-289.

ustawodawcę jako archiwum historyczne. te ogólne normy nie określają żadnych szczegółów dotyczących ich funkcjonowania poza jedną dyspozycją, że powinien je powołać do życia biskup diecezjalny. Od niego zatem w myśl Kan. 491 § 1 KPK zależą wszystkie szczegółowe unormowania funkcjonowania tego archiwum¹³. Te archiwa funkcjonują jako instytucje naukowo-badawcze, które gromadzą, porządkują i udostępniają materiały archiwalne wytworzone przez instytucje kościelne podległe biskupowi diecezjalnemu. Zasady bezpieczeństwa zgromadzonych tam materiałów archiwalnych unormowane są w statutach tych instytucji, a także ich wewnętrznych regulaminach¹⁴.

2. Ochrona materiałów archiwalnych w prawie polskim

Podstawowym aktem prawnym dotyczącym podstaw działalności archiwów w Polsce jest uchwalona w 1983 r. ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁵. Ten akt normatywny, określa nie tylko zasady działania archiwów państwowych, ale także podejmuje problematykę ochrony materiałów archiwalnych i wskazuje jak mają funkcjonować inne archiwa znajdujące się na terenie Rzeczypospolitej. Do takich archiwów, które nie podlegają pod władztwo państwowe należą m.in. archiwa kościelne. Ustawa chroni całość materiałów archiwalnych znajdujących się na terenie państwa, określając je pojęciem - *narodowego zasobu archiwalnego*. Określony on został funkcjonalnie w art. 2 p. 1 u.n.z.a.a, który stanowi, że *narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli*. Takie sformułowanie nie zawiera podstawowych kwantyfikatorów takich jak: czym jest, z jakich składników się składa, jakie dokumenty lub akta wchodzi w jego skład itd. Pojęcie *narodowy zasób archiwalny* podzielone zostało w oparciu o kryterium własnościowe na *państwowy i niepaństwowy zasób archiwalny* (art. 2 p. 1 u.n.z.a.a). *Niepaństwowy zasób archiwalny* podzielony jest na *ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny* (art. 41, 42 u.n.z.a.a) i *nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny* (art. 41, 46 u.n.z.a.a).

Materiały archiwalne stanowiące *narodowy zasób archiwalny* są przechowane wieczyste (art. 3 u.n.z.a.a), a nadzór nad nim sprawuje minister właściwy dla spraw kultury i

---

¹³ Comentario exegetico s. 1112-1117; VANZETTO, T.: art. cyt., s. 73; Komentarz s. 373-375; CARUCCI, P.: Le fonte archivistiche: ordinamento e conservazione, Carocci, 1983, s. 21-23.

¹⁴ Szerzej RÓŻAŃSKI, M.: Archiwa w ustawodawstwie synodalnym polskim (po wprowadzeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego), w: Lex et praxis. Prawodawstwo archiwalne, Kraków, 2007, s. 83 – 100; tenże, Prawne aspekty udostępniania dokumentacji archiwalnej, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 83(2009), nr 7-8, s. 26-37; tenże, Użytkownicy archiwów kościelnych na przykładzie Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi, w: Archiwa i ich użytkownicy, red. A. Kamińska, Warszawa 2007, s. 124-127; tenże, RÓŻAŃSKI, M.: Archiwa kościelne po 1989 r. Zarys problematyki, w: H. E. Wyczawski, Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych, Kalwaria Zebrzydowska, 2013, s. 468-491.

¹⁵ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach; Dz. U. Nr 39 z 1983, poz. 173. (dalej u.n.z.a.a)

ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (art. 4. p. 1 u.n.z.a.a).

Archiwa kościołów i związków wyznaniowych zaliczone zostały *do ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego* (art. 42, p. 2 u.n.z.a.a).

Kościół katolicki zgodnie z ustawą bilateralną o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej ma prawo do prowadzenia archiwów kościelnych. przepis ten został zapisany wprost w art. 50 ust. 1, który określa, że kościelne osoby prawne mają prawo zakładania i posiadania archiwów¹⁶. Jak wyjaśnia B. Rakoczy z przepisu tego wynika, że Kościelna osoba prawna ma obowiązek zapewnienia należytych warunków ich przechowywania, ochrony przed uszkodzeniem, zniszczeniem bądź utratą oraz koniecznej konserwacji tych materiałów¹⁷. Kolejny art. 51 tej ustawy określa, że instytucje państwowe, samorządowe i kościelne współdziałają w ochronie, konserwacji, udostępnianiu i upowszechnianiu zabytków architektury kościelnej i sztuki sakralnej oraz ich dokumentacji, muzeów, archiwów i bibliotek będących własnością kościelną, a także dzieł kultury i sztuki o motywach religijnych, stanowiących ważną część dziedzictwa kultury polskiej.

Wskazana wyżej klasyfikacja materiałów archiwalnych wytwarzanych i posiadanych przez kościelne osoby prawne niesie z sobą ustawowe ograniczenia dotyczące prawa własności nad posiadanymi materiałami archiwalnymi. Kościelna osoba prawna ma obowiązek zapewnienia należytych warunków do przechowywania akt i dokumentów, ich ochrony przed uszkodzeniem, zniszczeniem bądź utratą oraz dokonanie koniecznej konserwacji tych materiałów. Obowiązki te wynikają wprost z art. 12 u.n.z.a.a. Ponadto posiadacz ma obowiązek ewidencjonowania materiałów archiwalnych. Mogą one być zamieszczone w rejestrze państwowym, albo na wniosek właściciela, albo na mocy decyzji, nawet arbitralnej, dyrektora archiwum państwowego. Tworzenie tego rejestru ustawowo powierzone zostało Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych oraz poszczególnym archiwom państwowym (art. 41 u.n.z.a.a.)¹⁸. Materiały te mają być udostępniane, a do kompetencji właściciela należy tylko określenie zasad i trybu wykonania tej czynności (art. 45 p. 2 u.n.z.a.a). Natomiast w momencie ustania działalności instytucji posiadającej materiały archiwalne stają się własnością państwa i wchodzi w skład państwowego zasobu archiwalnego (art. 44. p. 1 u.n.z.a.a). Największym ograniczeniem własności jest niemożność zbycia materiałów archiwalnych (art. 8 u.n.z.a.a) i

---

¹⁶ t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1347.

¹⁷ RAKOCZY, B.: Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa, 2008, s. 310.

¹⁸ Do czasów obecnych taki rejestr nie powstał.

zakaz obrotu nimi (art. 43. p 1 u.n.z.a.a). Samo pojecie zbycie ma szerszy zakres jak sprzedaż i oznacza także odstąpienie, podarowanie, zamianę, rezygnację itd. Natomiast zakaz obrotu nimi oznacza, że należą one do kategorii „res extra commercium”, czyli podlegają ochronie silniejszej niż materiały archiwalne wchodzące w skład państwowego zasobu archiwalnego¹⁹.

Wnioski

Ochrona materiałów archiwalnych w przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego odbywa się poprzez przechowywanie ich w trzech wyodrębnionych archiwach: bieżącym, tajnym i historycznym. W normach kodeksowych ustawodawca kładzie nacisk na zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa tych materiałów dając ogólne wskazówki w jaki sposób z nimi postępować i na kim spoczywa odpowiedzialność za ich przechowywanie dla potomności. Bardziej szczegółowe normy zawarte są w aktach synodalnych i dokumentach wewnętrznych instytucji kościelnych.

Ustawodawca polski w ustawie archiwalnej zaznaczył, że materiały archiwalne będące w posiadaniu Kościoła katolickiego wchodzą w skład narodowego zasobu archiwalnego jako niepaństwowy ewidencjonowany zasób archiwalny, który jest pod nadzorem państwowej służby archiwalnej. Odpowiednie normy dotyczące możliwości prowadzenia archiwów kościelnych zapisane zostały w ustawie bilateralnej między państwem a kościołem Katolickim oraz w ustawie o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Została w tych aktach normatywnych przyjęta zasada, że państwowa służba archiwalna sprawuje nadzór nad wszystkimi materiałami archiwalnymi znajdującymi się na terytorium kraju, dlatego też ma prawo ingerencji, jeśli nie zostały zachowane odpowiednie środki dotyczące ich ochrony oraz ma prawo pierwokupu materiałów archiwalnych, które należą do niepaństwowego zasobu archiwalnego.

Literatura

CARUCCI, P.: *Le fonte archivistiche: ordinamento e conservazione*. Carocci, 1983.

Comentario exegetico al Codice de Drecho Canonico, vol. II/2, Pamplona, 1996.

Diccionario general de Drecho Canonico, vol. 1, Navarra, 2012.

KOWALSKI, W.: Nabycie dzieła sztuki od osoby nieuprawnionej, „Państwo i Prawo” 2006, nr 7, s. 5-21.

KRUKOWSKI, J (ed): *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1, Pallotinum, 2005.

---

¹⁹ KOWALSKI, W.: Nabycie dzieła sztuki od osoby nieuprawnionej, „Państwo i Prawo” 2006, nr 7, s. 5-21.

RAKOCZY, B.: Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa, 2008, s. 310.

RÓŻAŃSKI, M.: Archiwa w ustawodawstwie synodalnym polskim (po wprowadzeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego), w: *Lex et praxis. Prawodawstwo archiwalne*, Kraków, 2007, s. 83 – 100.

RÓŻAŃSKI, M.: Prawne aspekty udostępniania dokumentacji archiwalnej, „*Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej*” 83(2009), nr 7-8, s. 26-37.

RÓŻAŃSKI, M.: Użytkownicy archiwów kościelnych na przykładzie Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi, w: KAMIŃSKA, A. (ed): *Archiwa i ich użytkownicy*. Warszawa, 2007, s. 124-127.

RÓŻAŃSKI M., *Archiwa kościelne po 1989 r. Zarys problematyki*, w: WYCZAWSKI, H. E.: *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska, 2013, s. 468-491.

TOCANEL P.: *De archivo secreto*. "Apollinaris" 15(1942), s. 286-289.

WOJCIECHOWSKI P.: *Prawo archiwalne Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce - zarys historyczny*. "Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny" R. 8/9(2991-2002), s. 104-135.

VANZETTO, T.: *Gli archivi diocesani e parrocchiali*. "Quaderni di dritto ecclesiale" 28(2015) s. 65-87.

WOJTYSKA, D.: *Kancelaria jako podstawa zbiorów w Archiwum Watykańskim*. "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne" 64(1995), s. 60.

ZAHAJKIEWICZ M. T.: *Polskie archiwa kościelne- liczące się zasoby i obiekt zainteresowań badaczy*, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne" t. 70(1998) s. 11-15.

Mieczysław Różański

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

ORCID 0000-0003-3345-1740

ÚSTAVODARNÁ MOC - VČERA, DNES A ZAJTRA

CONSTITUTIONAL POWER - YESTERDAY, TODAY AND TOMMOROW

Ondrej Ružička¹

Abstrakt:

Cieľom tohto príspevku je obhliadnutie sa za ústavodarnou mocou, konkrétne v jej prejave prijatia ústavy. Zameriame sa na procesy, ktoré prebehli v priebehu 20. storočia vo vzťahu k Slovenskej republike. Či už je to situácia utvárania prvej Československej republiky, podmienky po druhej svetovej vojne až k roku 1992. Pokúsime sa zhrnúť spoločné menovatele ako aj odlišnosti v procesoch prijímania ústav. Tieto poznatky nakoniec zhodnotíme v úvahe pro futuro.

Kľúčové slová:

Ústavodarná moc, prijímanie ústav, Československo

Abstract:

The aim of this paper is to look at the constitutional power, namely in its manifestation of the adoption of the Constitution. We will focus on the processes that took place during the 20th century in relation to the Slovak Republic. Whether it is the situation of the formation of the First Czechoslovak Republic, the conditions after World War II up to 1992. We will try to summarize the common denominators as well as the differences in the processes of adoption. Finally, we will evaluate this knowledge in a futuro consideration.

Keywords:

Constitutional power, constitution adoption, Czechoslovakia

Ústavodarná moc, prijímanie ústav

Tieto dva pojmy sú kľúčovými pojmami oboru štátovedy ako aj ústavného práva ako takého. Ústavodarná moc stála a stojí na počiatku zrodu moderného štátu, jej koncept dá sa povedať, predstavuje paradigmatický základ úvah o štáte do dnešných dní a zdá sa, že ním aj zostane. Ústavodarná moc je prostriedkom tvorby štátu na jeho najfundamentálnejšej a najabstraktnejšej rovine. Stojí zväčša na jeho počiatku, prípadne jeho premene/obmene alebo aj zániku. Prejavuje sa vo forme buď prijatia ústavy, alebo právnych predpisov osobitného charakteru, zväčša zásadnej povahy. Zásadná povaha môže spočívať v zmenách ústavy prijatej na začiatku vzniku štátu (či už derogačného alebo dopĺňujúceho charakteru), prípadne okruh otázok stojacich mimo úpravu dokumentu ústavy.² Táto druhá kategória je značne široká

---

¹ Mgr. Ondrej Ružička, denný doktorand na Katedre Ústavného práva, Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

² Samozrejme záleží na charaktere ústavy, či už sa jedná o monolegálny alebo polylegálny typ.

a závisí od konkrétneho právneho, poriadku prípadne ústavodarných kompetencií, ktoré daný poriadok pozná. Ústavodarná moc však v tomto zmysle operuje v rámci ustanoveného systému. No asi najzásadnejšou otázkou ústavodarnej moci býva nepochybne moment prijatia dokumentu, zakladajúceho nový právny poriadok.³ Ústava je hlavným dokumentom právneho poriadku. Poskytuje celému právnemu poriadku určitý styčný bod, určitú legitimitačnú oporu a to ako vo formálnom zmysle ako aj materiálnom. Tieto dve roviny vidno najmä v prípadoch kontroly ústavnosti vo vzťahu k právnym predpisom⁴ alebo k činnosti orgánov štátu. To znamená, že ústava dotuje ostatné aspekty štátu určitou formou legitimity v podobe rôznych druhov procesov, ktoré ústava predpokladá (formálnu zložku) a zaisťuje materiálnu koherenciu systému vyjadrenú v hodnotách a princípoch obsiahnutých v ústave, ergo aj v právnom poriadku ako celku. Môžeme povedať, že ústava slúži v tomto aspekte na identifikáciu vybočení a nežiadúcich javov v právnom poriadku štátu.

V tomto ohľade je otázka ústavy zásadná, to nie len v jej fungovaní a interakciách v právnom poriadku, ale najmä v otázke jej prijatia, otázke ústavodarného procesu. Keď sme v krátkosti ukázali dôležitosť ústavy ako takej, treba si uvedomiť jeden zásadný aspekt, minulosť. V rôznych podobách v priebehu dejín existuje, či už vo fiktívnej prípadne reálnej forme, moment pôsobiaci ako činiteľ udržiavajúci spoločnosť pokope vo forme akejsi homeostázy. Momenty ako uzavretie zmluvy medzi Abrahámom a Bohom v Biblii⁵, Lykúrgos mýtický ustanoviteľspartskej obce⁶, Vyhlásenie nezávislosti a prijatie ústavy Spojených štátov amerických výpočtov je nepochybne veľa. Spoločnou črtou týchto udalostí je ich funkcia stabilizačná a to najmä v prípadoch kríz systémov, do ktorých sa v priebehu dejín spoločnosti dostali. Hannah Arendtová vo svojich úvahách túto funkciu vyjadruje nasledovne: „*Moc vzniká, kedykoľvek sa ľudia spojia a jednajú v súčinnosti, avšak svoju legitimitu odvozuje skôr z pôvodného spojenia, než z jakéhokoli možného následného činu.*” a ďalej uvažuje „*Je-li legitimita zpochybněna, jejím základem se stává odvolání se na minulosť...*”⁷Túto jej úvahuje možné podľa nás použiť aj na chápanie aktu prijatia ústavy a procesu nemu predchádzajúcemu. Práve pohľad do minulosti nám môže pomôcť lepšie pochopiť procesy, ktoré sa stali v našich moderných dejinách a v recentnej histórii (prijatie Ústavy Slovenskej republiky) a prípadne lepšie odpovedať na otázky legitimity v časoch, keď minulosť bude dôležitá.

---

³ V modernom pojatí zakladajúceho štát

⁴ Zákonnej ako aj ústavnej povahy

⁵ „*V ten deň pán uzavrel s Abramom zmluvu...*” Gen (15,18), BIBLIA SVÄTÉ PÍSMO STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA, Spolok svätého Vojtecha, Trnava, 2012

⁶ Bližšie pozri XENOFÓN, Řecké dejiny, Svoboda, Praha, 1982

⁷ ARENDT, H., O násilí, Oikoymenh, Praha, 2011, s. 42

Prijatie Ústavnej listiny 1920

Prijatie Ústavnej listiny 121/1920 Sb. 29. februára 1920 bola výsledkom viacerých činiteľov. Ústavodarcovia sa nachádzali v dovtedy nepoznanom postavení možnosti vytvoriť ústavu suverénemu štátu Československej republike. Prvou zásadnou črtou bol čas prijatia tejto ústavy. Akt prijatia nevytváral dovtedy neexistujúci subjekt, skôr vytváral rámec a charakteristiku štátu. Československo vzniklo 28. októbra 1918, síce nemalo ústavu, ale len súbor recepčných zákonov. Samotní členovia komisie na prípravu boli značne zbehlí v koncipovaní textov ústav. Už počas vojnových časov bolo politikom jednotlivých častí Rakúsko-Uhorskej monarchie jasné, že bude nutná koncepčná zmena fungovania tohto systému. Podobne zmýšľali aj predstavitelia českej politickej scény ako vnútornej, tak aj predstavitelia zahraničného odboja. Z pamätí Františka Weyra sa dozvedáme, že pred samostatným vznikom konkrétne v roku 1917, kedy v máji bol zvolaný po dlhej dobe parlament (ríšska rada), Národný výbor zadal úlohu v nadväznosti na prehlásenie Českého zväzu z 30.5.1917⁸, na vytvorenie konceptov ústavy. Vnútorný prúd neskoršieho odboja operoval vďaka prítomnosti českých poslancov v Ríšskej rade. Počas vojny a krátko pred koncom vojny a rozpadom monarchie bolo vypracovaných viacero písaných textov ústav. Boli rôzneho charakteru, či už obsahovo spadali pod ústavy federálneho typu, konkrétne určené pre územie zemí Českého kráľovstva alebo boli koncipované ako všeobecné ústavné dokumenty určené pre celú monarchiu. Zaujímavou bolo nepochybne začlenenie územia Horného Uhorska, teda dnešného Slovenska, do Českého kráľovstva.⁹ Tieto koncepcie je možné zaradiť do počiatkových fáz vojny. Neskoršie obdobie už operovalo z osamostatnením, avšak stále vo forme monarchie, resp. monarchie konštitučnej.¹⁰ Zahraničný odboj na čele s Masarykom, Štefánikom a Benešom, sa sprvu tiež stotožňoval z konceptom samostatnej monarchie Českého kráľovstva ako formy československa.¹¹ Akt vzniku Československa bol následne zásadným zlomom v ústavodarných úvahách politických predstaviteľov. Antonín Švehla to zhrňa takto: *„Já konstatuji, že my sme měli několik ústav vypracováno, ale to nám nikdo neřekl, že bude revoluce a že zvrátíme celé Rakousko... Ale ty veškerevěci jsme zahodili, poněvadž převra*

---

⁸Odmietajúceho dualizmus monarchie, WEYR, F.:Paměti I. Za Rakouska (1878-1918). Praha: Atlantis, 1999, s. 445-446

⁹ GALANDAUER, J.: Vznik Československé republiky 1918 Programy, projekty, předpoklady. Praha: Svoboda, 1988, s.102

¹⁰ V úvahách sa operovalo k pripojeniu k cárskemu Rusku, vytvorením veľkej slovanskej monarchie, čo bolo v roku 1917 negované boľševickou revolúciou. Karel Kramář vytvoril dokonca ústavu Slovanského zväzu pozri pozn. 9 GALANDAUER, s. 243-250

¹¹ Masaryk operoval s možnosťou aby sa monarchom stal západný aristokrat, neskôr pripustil možnosť, že by ním mohol byť ruský cár. pozri. pozn. 9 GALANDAUER, s. 32-37

tpřišel náhle a my jsme chtěli ústavu lepší."¹² Podmienky prijatia ústavy vo všeobecnosti neurčujú len aspekty v rámci procesu samotného, ale aj rôzne činitele vnútorného a vonkajšieho charakteru. Práve takéto činitele existovali počas prvých dvoch rokov Československa. Aké to boli? Stručne by sme sa ich pokúsili zhrnúť. Jednalo sa o revolučný vznik štátu.¹³ Z tohto faktu nám vyplýva zásadný faktor pôsobiaci na ústavodarnú moc reprezentovanú sprvu Národným výborom neskôr Revolučným národným zhromaždením. Bolo nutné konsolidovať štátnu moc najmä voči separatistickým snahám nemeckého obyvateľstva na území českých zemí a snahe maďarského obyvateľstva na území Slovenska. Taktiež bolo nutné vyriešiť problematiku Sliezka ako zmiešaného územného celku s početnou komunitou poľskej národnosti.¹⁴ Bol tu prítomný aj značný vplyv povojnovej zahraničnej situácie a to vo forme medzinárodných zmlúv: Saint-gemainskej a Trianonskej zmluvy. Tie zaväzovali Československo v dvoch rovinách, ochrane menšín, zabezpečení osobitného postavenia Podkarpatskej rusi a v oblasti úpravy štátnych hraníc.¹⁵ Čo sa týka samotného subjektu ústavodarnej moci. Revolučné národné zhromaždenie, bol orgán nevolený. Vznikol kooptáciou¹⁶ a neskorším navýšením mandátov (finálny počet bol 270), vychádzal z výsledkov volieb do Ríšskej rady v roku 1911. Obsahoval výlučne príslušníkov československého národa (teda českých a slovenských poslancov), teda vylučoval nemeckú a maďarskú a inú národnú menšinu. Teda celý legislatívny proces bol výlučne v rukách politických strán.¹⁷ Čo sa premietlo následne aj do obsahu konečnej ústavnej úpravy vo vzťahu ku konceptu priamej demokracie¹⁸ a jasnej absencie obyvateľstva (štátotvorného ako aj menšinového) v procese koncipovania ústavy.¹⁹ Jedinou interakciou predstavovali správy z činnosti ústavného výboru Revolučného národného zhromaždenia²⁰, ďalšou vytykanou skutočnosťou bolo nevyužitie ponuky univerzitných akademikov aby prispeli do rozpráv v rámci výboru.²¹ Na čom sa zhodne väčšina súdobých autorov, že ústava bola prijatá v relatívne krátkom čase, avšak treba si uvedomiť, že republika

---

¹²Pozn.9 GALANDAUER, s. 104

¹³ BAXA, B., Ústavní listina československé republiky a vliv cizích ústav In: Sborník věd právních a státních, Karel Kadlec, Praha, 1921, s. 1

¹⁴ SCHELLE, K.: Dějiny ústavního práva, 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 102-121

¹⁵ Ako napríklad hranice z Maďarskom, Poľskom

¹⁶ Na základe tzv. Švehlovho kľúča

¹⁷ Pozri napríklad FISCHER, J. L., Krise demokracie, Karolinum, Praha, 2005 alebo Masaryka a velká Pětka dostupné [online]-<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400026/>

¹⁸ Pozri § 46 Ústavnej listiny 121/1920 Sb.

¹⁹ Politické strany to odôvodňovali slabou vyzretosťou národa, zároveň potencionálnym nebezpečenstvom so strany národných menšín, ktoré by mohli znemožniť celý proces. pozri. napr. BROCKLOVÁ, E., Slušná Ústava pro slušné lidi, In: Ústava 1920 vyvrcholení konstituování československého státu Jana Čechurová, Lukáš Šlehofer a kol., Praha, Leges, 2011,

²⁰ Lidové noviny, roč. 28, čís. 95, 20.2. 1920m publikoval tu aj František Weyr

²¹ BAXA, B., Ústavní listina československé republiky a vliv cizích ústav In: Sborník věd právních a státních, Karel Kadlec, Praha, 1921, s. 1-2

fungovala na základe viacerých dočasných dokumentov ústavného charakteru.²² Išlo teda o potrebu vytvorenia základu pre republiku aby mohla plne fungovať. S Ústavnou listinou bolo prijatých aj viacero iných kľúčových zákonov. Môžeme teda povedať, že ústavodarca sa vysporiadal z viacerými problémami a svojimi vlastnými nedostatkami. Keďže hlavným hýbateľom politického smerovania boli politické strany, rýchlosť v akom bola prijatá mohla byť dôsledok určitého zjednotenia sa politického spektra na obsahu ústavy, teda určitá forma kompromisu.²³

Socialistická ústavodarná moc

Komunistický prevrat predstavoval zásadné deformácie v rámci celého právneho systému povojnového Československa. Marxizmus-leninizmus presiakol do ústavodarných úvah. Komunisti využili nastavenie politického systému, Ústavodarné národné zhromaždenie a celé politické spektrum malo za cieľ prijať novú ústavu a vyrovnáť sa s nedostatkami Ústavnej listiny a s ňou spojeného systému, ktoré ukázalo predvojnové obdobie 30. rokov 20. storočia. Významnou určujúcou črtou vo vnímaní produktov ústavodarnej moci, bola *triedna podstata ústav*. Čo predstavovalo ekonomický, teda objektívny determinant ústavy.²⁴ Odlíšením sa od buržoázných bolo idea, že socialistické ústavy nezastierajú triedny charakter a slúžia na zlučovanie kooperujúcich tried,²⁵ tak ako uvádza napríklad Pašukanis.²⁶ Tieto ústavy využívali ideu *Rechstaatu* ako klamlivú fatamorgánu, ktorá mala zastrieť antagonizmi v prospech vykorisťujúcej menšiny. Podľa Filipa, však objektívny determinant na vystihnutie podstaty socialistickej ústavy nestačí, dôležitým je subjektívny determinant, ktorým je komunistická strana a jej vedenie, spoločenské organizácie a pracovné organizácie, ako aj voliči. Celá táto množina predstavuje vedomie a vôľu tried, vedúcej strany atď.²⁷ Jednoduchšie povedané: „*že je výsledkom jednaní prevážné väčšiny občanů naší země, že ztělesňuje moudrost, politickou zralost a revoluční zkušenost našich pracujících.*” Režim sa musel vysporiadať aj s vplyvom Sovietskeho zvätu.²⁸ Interakcia s medzinárodným aspektom najmä bola nepochybná zvlášť počas 50. rokov a následne vďaka okupácií Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Celkovo môžeme zhrnúť, že obdobie socializmu využívalo svojou

---

²² Zmienit' treba, recepčný zákon, dočasnú ústavu a jej dve novelizácie

²³ HOETZEL, J.: Ústavní listina Československé republiky. In: Sborník vědprávních a státních, Karel Kadlec, Praha, 1920, s. 1

²⁴ FILIP, J.: Podstata, obsahu a forma ústavy socialistického typu, Universita J.E. Purkyně v Brně, 1987, s. 47-49

²⁵ MATOUŠKA, S.- ZDOBINSKÝ, S. a kol.: Štátne právo socialistických krajín, Obzor, Bratislava: 1984, s. 74-77

²⁶ Pozri. PAŠUKANIS, J. B.: Všeobecná teória práva a marxizmu, Bratislava: Pravda, 1989

²⁷ FILIP, ref. 24, s. 54-55

²⁸ FILIP, ref. 24, s. 52

podstatou liberálny koncept ústavy na konzervovanie revolučného stavu. Systém sa snažil navodiť úplnú kontrolu a predikciu objektívneho smerovania spoločnosti, čo vyjadruje aj forma jednotlivých ústav v prijatých v tejto dobe. Ďalším dôkazom účelovosti ústavodarnej moci (ktorá podľa nášho názoru je prítomná u nás do dnešných dní) je jej relatívne extenzívne uplatňovanie, vo forme tzv. *ad hoc* ústavných zákonov. Jednalo sa zväčša o skracovanie, prípadne predlžovanie volebného obdobia zastupiteľského zboru, sudcov, prokurátorov a iných orgánov štátnej moci. Významnou bola aj prax neaplikovania ústavou predpokladaných inštitútov- federalizácie a s ňou spojenej ústavnej blankety prijatia ústav jednotlivých federálnych republík a zriadenie Ústavného súdu Československej socialistickej republiky.²⁹ Prejavy ústavodarnej moci slúžili skôr len na záplatu potencionálnych vnútrostraníckych rozbrojov, spôsobených silnejúcejšími požiadavkami slovenskej strany ako aj medzinárodnou situáciou. Tieto deformácie a problémy, ktoré boli riešené len formálne sa preniesli do ponovembrového obdobia, ako aj obdobia samostatných republík Slovenskej a Českej republiky.

Obdobie roku 1989 až po dnešok

Rok 1989 predstavoval obrat v celom východnom bloku. Niektorí autori poukazujú, že toto obdobie započalo už skôr, to hlavne v Poľsku na počiatkom 80. rokov. Vo všetkých krajinách sovietskych satelitov toto napätie kulminovalo v roku 1989, v prípade Československa sa hovorí o Nežnej revolúcií, aj keď niektorí spochybňujú užitie pojmu revolúcia. Timothy Garton Ash tu používa pojem reholúcia (v pôvodnom znení *refolution*) a charakterizuje celý proces skôr ako mix reformy a revolúcie.³⁰ Každý štát, či už Poľsko, Maďarsko, Rumunsko, mal svoj špecifický vývoj a spôsob vyrovnania sa so zmenami, čo platí aj v prejavoch ústavodarnej moci ako takej.³¹ Rodiace sa počiatky nového demokratického systému si vyžiadali extenzívnu reformu. Počnúc otázkami ústavnými a ekonomickou transformáciou končiac³². Prvotnú úlohu tu zohrávalo Federálne zhromaždenie³³, kde sa uplatnila ústavodarná moc najprv v zmenách socialistickej ústavy z roku 1960 (významným bol ústavný zákon 135/1989 Zb., ktorý vypustil čl. 4 ústavy). Federálne zhromaždenie však nedokázalo prijať ústavy jednotlivých republík a nakoniec sa stalo miestom, kde federácia

---

²⁹ Čl. 86- 101 ústavného zákon o československej federácii č. 143/1968 Sb.

³⁰ ASH, T. G.: The Magic Lantern The revolution of '89 witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague, s. 4

³¹ Maďarsko prijalo novú ústavu až v roku 2011, Poľsko v roku 1997 pozri. DERLATKA, M.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa: Wolters Kluwer, 2018

³² Treba podotknúť, že nikto nemal konkrétnu predstavu o spôsobe vykonania týchto zmien. Pozri napr. KOPEČEK, L.: Éra nevinosti Česká politika 1989 – 1997, Barrister&Principal, Brno: 2010s. 59 a nasl.

³³ Prebehla tu kooptácia poslancov (výmena) OF a VPN

učinila svoj posledný akt suverenity ústavný zákon č. 542/1992 Zb. o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.³⁴ Ústavodarnú iniciatívu v zmysle prijatia ústavy prevzali republikové zastupiteľské zbory. Prvou bola Slovenská národná rada a následne po prijatí Ústavy SR č. 460/1992 Zb. reagoval aj český náprotivok. Celý proces prebehol od 17. júla 1992 prijatím Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky (s ústavou sa síce operovalo už v predchádzajúcom období, no konkrétne podmienky volebného obdobia 1992 prebehli od júna-júla toho roku). Prvým prvkom bolo, že ústavodarca mal skúsenosti z koncipovaním ústav, no napriek tomu je prijatie Ústavy pokladané ako veľmi rýchly akt prijatý ešte v tej dobe nejasnom politickom prostredí.³⁵ Ingerencia obyvateľstva bola taktiež ako za prvej republiky vylúčená z procesu ako aj prípadnom vyjadrení sa k Ústave v ratifikačnom referende. Podobne si počínajú aj politické strany v systéme dnešnej Slovenskej republiky.³⁶ Zásadný obrat však spôsobil nález Ústavného súdu slovenskej republiky PL. ÚS 21/2014, kde v krátkosti bol vyzdvihnutý prvok práve ratifikačného/konvalidujúceho referenda vo vzťahu k ústavodarnej moci, čo prináša nádej na vylepšenie ďalšej podoby ústavodarnej moci vo všetkých jej podobách.³⁷

Záver

Z uvedenej stručnej charakteristiky môžeme usúdiť, že podoba ústavodarnej moci bude vyžadovať väčšiu ingerenciu³⁸ ľudu/občanov, aby sa zaistila lepšia stabilita systému do budúcnosti. Prípadne dlhší čas na premyslenie procesu prijatia ústavy. Tomuto môžu potencióálne napomôcť napríklad nové technologické vymoženosti, ktoré eliminujú niektoré nedostatky priamej demokracie. Samozrejme s tým prichádza mnoho ďalších otázok spojených s pojmom demokracia, globalizácia, ekologické zmeny, technický pokrok a pod. Predsa aj "všemocný" ľud sa môže myliť...Na to by sme odpovedali úvahou Sv. Augustína: „*Nebojím sa argumentov školy akademikov, ktorí pochybujú: A čo, ak sa mylíš? Keď sa však mylím, aj vtedy som, Kto nejestvuje, nemôže sa myliť.*”³⁹

³⁴ Priblíženie úspechov a neúspechov Federálneho zhromaždenia pozri. GJURIČOVÁ, A. - ZAHRADNÍČEK, T.: Návrat parlamentu Čechů a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992, Praha, Argo, 2018

³⁵ OROSZ, L. a kol.: Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). UPJŠ v Košiciach: 2009, s.29-30

³⁶ Čo potvrdzuje objem ústavnej úpravy v porovnaní so 40 ročným komunistickým režimom.

³⁷ Bližšie sa venujeme tomuto nálezu v rámci článku RUŽIČKA, O.: ÚSTAVNÉ ZMENY ŠTRUKTÚRY ŠTÁTU VO SVETLE NÁLEZU PL. ÚS 21/2014 prezentované na konferencii Míľníky práva v stredoeurópskom priestore 2019 (publikácia prebieha)

³⁸ Minimálne v rámci terajšieho fungujúceho systému

³⁹ AUGUSTÍN, De civitate Dei 11,26. In: PIGULA (ed.) Horiace srdce Myšlienky a modlitby Sv. Augustína. Karmelitánske nakladateľstvo Bratislava, 2013.

Zoznam bibliografických odkazov

- ARENDR, H.: O násilí, Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-729-8464-0
- ASH, T. G.: The Magic Lantern The revolution of '89 witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague. E-book. ISBN 97-80-307-75682-4
- AUGUSTÍN, De civitate Dei 11,26. In: PIGULA (ed.) Horiace srdce Myšlienky a modlitby Sv. Augustína. Karmelitánske nakladateľstvo Bratislava, 2013. ISBN 978-80-8135-019-1
- BAXA, B.: Ústavní listina československé republiky a vlivcizích ústav. In: Sborník vědprávních a státních, Karel Kadlec, Praha, 1921.
- DERLATKA, M.: Konstytucja Rzeczy pospolitej Polskiej, Warszawa: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-83-8124-500-5
- BROCKLOVÁ, E.: Slušná Ústava pro slušné lidi. In: Ústava 1920 vyvrcholení konstituování československého státu Jana Čechurová - Lukáš Šlehofer a kol., Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-67-7
- FILIP, J.: Podstata, obsah a forma ústavy socialistického typu. Universita J.E. Purkyně v Brně, 1987.
- FISCHER, J. L., Krise demokracie. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-06585-5
- GALANDAUER, J.: Vznik Československé republiky 1918 Programy, projekty, předpoklady. Praha: Svoboda, 1988.
- GJURIČOVÁ, A. - ZAHRADNÍČEK, T.: Návrat parlamentu Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2623-5
- HOETZEL, J.: Ústavní listina Československé republiky. In: Sborník vědprávních a státních, Karel Kadlec, Praha, 1920.
- MATOUŠKA, S.- ZDOBINSKÝ, S. a kol.: Štátne právo socialistických krajín. Bratislava: Obzor, 1984.
- KOPEČEK, L.: Éra nevinosti Česká politika 1989 – 1997. Brno: Barrister&Principal, 2010. ISBN 978-80-200-2882-2
- SCHELLE, K.: Dějiny ústavního práva, 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4
- OROSZ, L. a kol.: Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). UPJŠ v Košiciach: 2009, ISBN 978-80-7097-777-4
- WEYR, F.: Paměti I. Za Rakouska (1878-1918). Praha: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-193-0
- XENOFÓN: Řecké dejiny. Praha: Svoboda, 1982.

VÝVOJ MENOVAČÍCH PRÁVOMOCÍ PREZIDENTA VO VZŤAHU K ČLENOM VLÁDY A KONOTÁCIE PRE SLOVENSKÝ A ČESKÝ ÚSTAVNÝ SYSTÉM

DEVELOPMENT OF THE PRESIDENT'S APPOINTMENT POWERS IN RELATION TO CABINET MEMBERS AND CONNOTATIONS FOR THE SLOVAK AND CZECH CONSTITUTIONAL SYSTEM

Daniel Takács⁴⁰ - Martin Magdolen⁴¹

Abstrakt:

Príspevok je zameraný na historicko-právnu analýzu menovacích právomocí prezidenta vo vzťahu k členom vlády v priebehu moderných dejín Slovenskej a Českej republiky. Ťažiskom tohto príspevku je analýza vybraných právno-politických situácií, ktoré formovali a formujú postavenie prezidenta vo vzťahu k vláde a ktorých presah má zásadný význam pre dnešnú diskusiu o tom, kde začína a končí miera úvahy prezidenta pri rozhodovaní.

Kľúčové slová:

Prezident, menovacie právomoci prezidenta, vláda, minister, exekutíva

Abstract:

The paper focuses on the legal-historical analysis of the president's appointment powers in relation to cabinet members throughout the modern history of Slovakia and Czech Republic. The focus of the paper is an analysis of selected legal-political situations that formed and shapes the position of the President in relation to the government and whose overlap is essential for today's discussion of where the President's discretion begins and ends.

Keywords:

President, appointment powers of president, government, minister, executive

Úvod

V štátoch s parlamentnou formou vlády si exekutíva svoju existenciu a legitimitu odvodzuje od podpory zo strany parlamentnej väčšiny a prezident má na kreáciu a fungovanie vlády len istý obmedzený vplyv.⁴² Vo väčšine prípadov sa pri parlamentných republikách stretávame s ceremoniálnym, respektíve reprezentatívnym postavením prezidenta.⁴³ Istou výnimkou sú v tomto ohľade Slovenská republika a Česká republika, kde je funkcia prezidenta

---

⁴⁰Mgr. Daniel Takács, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra ústavného práva, interný doktorand, Šafárikovo nám. 6, 810 00 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: daniel.takacs@flaw.uniba.sk

⁴¹Mgr. Martin Magdolen, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, interný doktorand, Šafárikovo nám. 6, 810 00 Bratislava, Slovenská republika, martin.magdolen@flaw.uniba.sk

⁴²PROCHÁZKA, R.: Kráľ otec, N Press, s.r.o., 2019, s. 21

⁴³Pozri bližšie: HORVÁTH, P.: Funkcia prezidenta v ústavných systémoch, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava: 2000

vnímaná politicky silnejšie ako je zvykom v iných parlamentných republikách. Parlamentná forma vlády však sama o sebe presne nevyjadruje, aké je v danom štáte postavenie prezidenta, a teda či prezident má postavenie len reprezentatívne, ceremoniálne alebo symbolické⁴⁴. Avšak aj napriek tomu, ak porovnáme Slovenskú a Českú republiku s okolitými štátmi s rovnakou formou vlády, tak môžeme z nášho pohľadu konštatovať, že v SR a ČR má prezident výrazne silnejšie postavenie čo vyplýva aj z historických konotácií.

Za jednu z najdôležitejších oblastí pôsobnosti prezidenta sa dajú pokladať práve jeho kreačné právomoci pri formovaní vlády, pričom prezident v rámci tohto procesu môže mať buď len formálne postavenie alebo môže byť výrazným politickým hráčom, ktorý významnou mierou zasahuje do personálneho zloženia vlády. V podmienkach ústavného nastavenia kompetencií prezidenta v Slovenskej a Českej republike nie je jasne zadefinované, či má prezident silné alebo slabé postavenie. Práve kreačné právomoci prezidenta vo vzťahu k vláde, a to aj v súvislosti vzájomných stretov a sporov, predstavujú najvýznamnejšiu oblasť právomocí prezidenta, na základe ktorých môžeme definovať silu jeho postavenia v rámci ústavného systému v štáte.⁴⁵ Slovenský ústavný text túto problematiku upravuje len všeobecne a v niektorých ohľadoch dokonca až vágne, preto dôležitými aspektmi sú v tomto smere práve interpretácia a ústavno-politická prax.⁴⁶

To či prezident k výkonu svojich právomocí pristupuje aktívne alebo skôr pasívnejšie závisí od väčšieho množstva faktorov. V prvom rade postavenie prezidenta definujú subjektívne faktory, akými sú osobnosť konkrétneho prezidenta, jeho rozhodnutie zasahovať do spoločenského diania a podobne. Na strane druhej sú veľmi dôležité aj objektívne faktory, akými sú politické rozloženie síl v štáte, teda vzťah prezidenta k parlamentnej väčšine, respektíve prípadná hrozba uplatnenia sankcií voči prezidentovi.⁴⁷ Jedným z najdôležitejších faktorov, ktorý vplýva na postavenie prezidenta je bezpochyby rozhodovacia prax Ústavného súdu, predovšetkým prostredníctvom záväzného výkladu ústavných ustanovení, týkajúcich sa právomocí prezidenta. Dôležitým faktorom je však aj predchádzajúca ústavno-právna prax, teda ako predchádzajúci prezidenti pristupovali k výkonu svojich kompetencií v konkrétnych prípadoch v minulosti.⁴⁸ Slovenskú republiku a Českú republiku spája spoločná história v jednom štáte, kde funkcia prezidenta bola vnímaná s veľkou vážnosťou a aj napriek pomerne

---

⁴⁴GIBA, M. A kol.: Ústavné právo. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019, s. 229

⁴⁵Pozri bližšie: PROCHÁZKA, R.: Král' otec, N Press, s.r.o., 2019, druhá kapitola: Kto komu vládne. s. 21-45

⁴⁶GIBA, M. A kol.: Ústavné právo. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019, s. 237

⁴⁷Zodpovednosť prezidenta v podmienkach SR: Obžaloba prezidenta alebo ľudové hlasovanie o odvolaní.

⁴⁸Pozri bližšie: GIBA, M. a kol.: Ústavné právo. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019, s. 231

všeobecnej ústavnej úprave právomocí prezidenta, bol prezident nie raz významným politickým hráčom s výrazne širokou mierou úvahy pri vykonávaní svojich oprávnení.

Na tomto mieste by sa dalo povedať, že práve politická prax v minulosti do veľkej miery formovala súčasnú ústavnoprávnu prax na ktorú nadviazali aj hlavy štátu v moderných dejinách Slovenskej republiky a Českej republiky. Už najvýznamnejší zakladateľ česko-slovenskej štátnosti a súčasne prvý prezident Československej republiky Tomáš G. Masaryk bol kľúčovou politickou osobnosťou medzivojnovej ČSR a to nielen čo sa týka jeho vnímania zo strany spoločnosti, ale súčasne zohrával aj veľmi dôležitú funkciu politického hráča pri kreovaní všetkých vlád počas jeho funkčného obdobia. Na túto tradíciu do istej miery nadviazal aj Edvard Beneš, ktorý predstavoval jednu z kľúčových postáv pri riešení otázok kreácie vlády v kritickom období medzi rokmi 1945 až 1948. Po roku 1948 nasledovalo na niekoľko desiatok rokov obdobie takzvaného formálneho parlamentarizmu, čo znamenalo, že všetky štátne orgány disponovali len formálnou mocou na zabezpečovanie chodu štátu, zatiaľ čo všetky dôležité politické rozhodnutia prichádzali z Ústredného výboru KSČ alebo z vonkajšieho prostredia.

Po nežnej revolúcii a obnovení materiálneho demokratického štátu sa znovu otvoril priestor pre skutočný politický boj, čím sa opäťvnedostala na stôl problematika reálneho postavenia prezidenta v rámci ústavného systému štátu. Po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky a prijatí ústav dvoch samostatných štátov by sa možno dalo konštatovať, že oba ústavné systémy napredujú svojim vlastným vývojom. Avšakako je možné pozorovať z ústavnoprávnej praxe, aj v súčasnosti do veľkej miery existuje podobnosť medzi ústavným postavením prezidenta v Slovenskej republike a v Českej republike, ktorá spočíva práve vo významnej podobnosti viacerých stránok a kompetencií prezidenta, ako aj v spoločnej ústavnoprávnej tradícii vyplývajúcej zo spoločného štátu.

Ohľadom diskrečnej miery pôsobnosti prezidenta pri jeho kreačných právomociach vo vzťahu k členom vlády u nás, ale aj v Českej republike stále pretrváva živá diskusia. Súčasne z dôvodu nejednoznačného prístupu odbornej a politickej diskusie k tejto problematike nie je stále postavenie prezidenta v tomto smere jasne definované.

Na tomto mieste je dôležité, aby sme sa ohliadli späť do bližšej aj dávnejšej minulosti, a tak sa pozreli na to, ako vyzerala ústavno-politická prax v rámci predmetnej problematiky.

1. Stručný vývoj od prvej čsr s konotáciami do dnešných dní

V prvej časti tohto príspevku si dovoľujeme poukázať už na samotný text Ústavy Československej republiky (Ústavnej listiny), ktorý dával široký priestor na interpretáciu.

Postup prezidenta vyplývajúci z tejto Ústavnej listiny ČSR tak mohol byť prostredníctvom širokého výkladu prispôsobovaný podľa potreby.

Prvá dočasná Ústava (t.j. zákon č. 37/1918 o dočasnej ústave zo dňa 13.11.1918) bola považovaná za základný zákon štátu, ktorý reflektoval potrebu vytvorenia právneho rámca pre novovzniknutú Československú republiku. Právomoci prezidenta v tomto prípade neboli priznané v takej miere ako boli priznané neskôr na základe už spomínanej Ústavnej listiny Československej republiky z roku 1920 (definitívna Ústava ČSR). Veľmi výrazná právomoc, ktorá bola priznaná prezidentovi na základe Ústavy ČSR z roku 1920 bola právomoc menovať a prepúšťať ministrov a stanovovať ich počet.⁴⁹ Československá ústavná prax tak dávala prezidentovi republiky silnejšie postavenie ako mali mnohé iné štáty s parlamentnou formou vlády a približovala sa tak k štandardom postavenia silného prezidenta v západných demokraciách (napr. Weimerská republika alebo Francúzsko). Prezident sa mohol okrem zvolávania porady s členmi vlády ďalej priamo zúčastňovať na schôdzach vlády a predsedáť týmto schôdzam.⁵⁰

Na základe spomínanej Ústavy ČSR z roku 1920 mohol prezident T.G. Masaryk výrazným spôsobom ovplyvňovať kreovanie vlády a jej jednotlivých ministrov. Uvedené ústavné možnosti využíval prezident Masaryk aj fakticky a to jeho vplyvom na kreáciu vlády počas trvania celého obdobia jeho prezidentovania od roku 1918 do roku 1935.

Známesú pravidelné jednanie prezidenta Masaryka s takzvanou „veľkou pietkou“, ktorú tvorili predstavitelia najvýznamnejších politických strán v Československej republike. Je tak možné na tomto mieste konštatovať, že rokovanie a dohadovanie ohľadom zloženia vlády prezidentom s takouto skupinou malourčitý mimoústavný charakter. Dobrým príkladom je aj ministerská pozícia Edvarda Beneša ako ministra zahraničných vecí, aj keď jeho politická strana nebola súčasťou vlády. Ako vyplýva z už uvedeného, prezident musel pri vymenúvaní členov vlády brať na zreteľ politickú situáciu a prispôsobovať sa jej, aj keď *de iure* nebol pri vymenúvaní členov vlády Ústavou obmedzovaný.⁵¹

---

⁴⁹ Pozri bližšie: Ústavná listina ČSR z roku 1920, konkrétne § 64 ods. 1 bod 7.

⁵⁰ Pozri bližšie: Ústavná listina ČSR z roku 1920, konkrétne § 82 a § 83

⁵¹ HORVÁTH, P.: Prezident v moderných dejinách Slovenska (1918-1989). In: Slovenská politologická revue, 2/2005.

Osobitným prípadom neskoršieho (povojnového) obdobia bol prípad, keď prezident Edvard Beneš údajne odmietol vymenovať Zdeňka Fierlingera za ministra zahraničných vecí v marci 1948 po smrtidovtedajšieho ministra zahraničných vecí Jána Masaryka. Následne vtedajší predseda vlády Klement Gottwald nesúhlas prezidenta Edvarda Beneša s menovaním Zdeňka Fierlingera akceptoval a navrhol na uvoľnený post ministra zahraničných vecí Vladimíra Clementisa.

2. Prezident kontra premiér vo svetle kreácie členov vlády v ústavnom systéme slovenskej republiky po roku 1993

Ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky týkajúce sa postavenia hlavy štátu zachovávajú kontinuitu s predchádzajúcim obdobím a do veľkej miery sú dokonca totožné s úpravou podľa Ústavnej listiny z roku 1920.⁵² Môžeme teda konštatovať, že Slovenská republika až naniektoré odlišnosti prakticky nadviazala na predchádzajúcu česko-slovenskú ústavno-právnu úpravu. Diskrečná miera oprávnení pri výkone právomocí prezidenta v novovzniknutom štáte teda ešte nemala pevne stanovené hranice a závisela predovšetkým od toho čo prinesie následná ústavnoprávna prax, ktorá bude determinovaná práve v úvode spomínanými subjektívnymi faktormi, akými sú politická sila prezidenta, resp. jeho asertivita. Najkľúčovejšími v tomto smere však boli práve objektívne faktory, a to rozhodovacia činnosť Ústavného súdu Slovenskej republiky ako aj legislatívna činnosť Národnej rady Slovenskej republiky. Zjednodušene by sme mohli konštatovať, že sa čakalo na spory medzi prezidentom a vládou a na konečné východiská z týchto sporov.

Prvý spor medzi prezidentom a predsedom vlády na seba nenechal dlho čakať. Už v roku 1993 sa dostali do konfliktu vtedajší prezident Michal Kováč s predsedom vlády Vladimírom Mečiarom kvôli premiérovmu návrhu na menovanie Ivana Lexu za ministra privatizácie a správy národného majetku. Prezident Michal Kováč odmietol vymenovať Ivana Lexu a ako dôvod neuviedol žiadne právne argumenty, ktoré by sa týkali buď nenaplnenia zákonných požiadaviek alebo porušenie procedurálneho postupu. Prezident Michal Kováč tak uviedol len výlučne osobné dôvody.⁵³ Prezident svoje rozhodnutie tak dôvodil nasledovným spôsobom: „*Pán Lexa nespĺňa predpoklady na vykonávanie tejto funkcie a nemá ani moju osobnú dôveru.*“⁵⁴

---

⁵² GIBA, M. A kol.: Ústavné právo. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019, s. 229

⁵³ Budování státu 6/1997, Medzinárodný politologický ústav Právnické fakulty Masarykovy univerzity, s. 13

⁵⁴ Budování státu 7/1997, Medzinárodný politologický ústav Právnické fakulty Masarykovy univerzity, s. 17

Vtedajší prezident Michal Kováč bol pôvodne politický spojenec Vladimíra Mečiara, avšak následne sa ich politické cesty rozišli a dalo by sa konštatovať, že práve spor ohľadom Ivana Lexu bol začiatkom politického súboja medzi prezidentom a predsedom vlády, čo malo v konečnom dôsledku významný vplyv na slovenskú ústavnoprávnu prax a interpretáciu stanovenia hraníc diskrečnej právomoci prezidenta vo vzťahu ku kreácií vlády.

Michal Kováč svojim čisto politickým rozhodnutím, ktoré sa udialo v počiatkoch samostatného ústavného vývoja ešte len mladej republiky, posunul postavenie prezidenta do relatívne silnej pozície voči vláde, keďže jeho rozhodnutiesíce znamenalo politický konflikt medzi ním a premiérom, ale na druhej strane jeho rozhodnutie bolo zo strany predsedu vlády akceptované a Ivan Lexa sa nestal ministrom.

Druhý prípad kedy sa vtedajší prezident a premiér dostali do vzájomného stretu sa udial čoskoro, keď v roku 1994 predseda vlády Vladimír Mečiar na základe článku 116 odsek 4 Ústavy Slovenskej republiky, podal prezidentovi Michalovi Kováčovi návrh na odvolanie Milana Kňažka z postu ministra zahraničných vzťahov. Tento spor následne vyriešil až Ústavný súd, ktorý vo svojom výkladovom rozhodnutí na jednej strane judikoval povinnosť prezidenta sa návrhom predsedu vlády na odvolanie ministra zaoberať, ale na druhej strane samotné rozhodnutie ponechal na úvahe prezidentovi, čím jasne definoval pomerne silné postavenie prezidenta nielen v rámci tohto sporu, ale aj v rámci celkovej ústavnej pozície prezidenta voči predsedovi vlády.⁵⁵ Ústavný súd v odôvodnení svojho rozhodnutia jasne argumentuje, že možnosť prezidenta odmietnuť návrh predsedu vlády na odvolanie ministra je vyjadrením vyvažovania v rámci výkonnej moci: *„Ústavné právo priznané predsedovi vlády Slovenskej republiky v čl. 116 ods. 4 môže predseda vlády uplatniť dokonca aj bez toho, aby svoje rozhodnutie podať návrh na odvolanie člena vlády konzultoval s vládou Slovenskej republiky. Preto za účelom vytvorenia vnútornej vyváženej výkonnej moci Ústava Slovenskej republiky ukladá prezidentovi Slovenskej republiky iba povinnosť návrhom predsedu vlády Slovenskej republiky sa zaoberať, ale nie povinnosť tomuto návrhu vyhovieť.“*⁵⁶

Avšak Ústavný súd SR v rámci výkladového rozhodnutia postavil do kontrastu spor medzi prezidentom a predsedom vlády na jednej strane a parlamentom na strane druhej, keď v prvom prípade priznáva prezidentovi diskrečné oprávnenie odmietnuť návrh predsedu vlády na odvolanie ministra a v druhom prípade (pri parlamente) mu už túto mieru úvahy limituje: *„Z dominancie zákonodarnej moci vo vzťahu k výkonnej moci vyplýva povinnosť prezidenta*

---

⁵⁵ Pozri bližšie: Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 39/93

⁵⁶ Odôvodnenie rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 39/93

*Slovenskej republiky odvolať člena vlády, ktorému Národná rada Slovenskej republiky vyslovila nedôveru.*⁵⁷

Národná rada sa v roku 1999 pokúsila prekonať toto výkladové rozhodnutie Ústavného súdu, keď zmenila dikciu článku 111 Ústavy z pôvodného znenia kde prezident „*vymenúva a odvoláva ďalších členov vlády (...)*“ na dnešné znenie: „*vymenuje a odvolá ďalších členov vlády (...)*“.⁵⁸ Spôsob akým sa slovenský parlament snažil vysporiadať s týmto rozhodnutím Ústavného súdu však nie je podľa nášho názoru najšťastnejší, keďže nepoužila adekvátne jazykové vyjadrenie, ktorým by prekonala rozhodnutie Ústavného súdu, ktoré judikovalo silné postavenie prezidenta voči predsedovi vlády.⁵⁹

Otázkou však naďalej zostáva, či práve samotná vôľa zákonodarcu, ktorý kvalifikovanou väčšinou novelizoval Ústavu, neprelamuje toho rozhodnutie Ústavného súdu.

Počas dlhého časového obdobia po roku 1994 sa v rámci nášho ústavného systému nevyskytol vážnejší spor v rámci otázky menovania členov vlády prezidentom. Zaujímavým v tomto ohľade bol rok 2018, kedy po vážnych udalostiach a následných masových protestoch verejnosti, vtedajší predseda vlády Róbert Fico, na naliehanie koaličného partnera, prezidenta ako aj protestujúcej verejnosti podal demisiu, čo automaticky znamenalo koniec celej vlády. Po týchto udalostiach sa však nezmenilo parlamentné rozloženie síl a dovtedajšia vládna koalícia vyjadrovala odhodlanie pokračovať vo vládnutí s určitými personálnymi zmenami. Hoci v danej situácii mal prezident Andrej Kiskaviacero možností, rozhodol sa rešpektovať vtedajšiu parlamentnú väčšinu a bol tak ochotný vymenovať vládu, ktorá by sa opierala o nadpolovičnú väčšinu Národnej rady Slovenskej republiky. Vtedy už dezignovaný premiér Peter Pellegrini predstavil vtedajšiemu prezidentovi Andrejovi Kiskovi návrh novej vlády. Tento pôvodný návrh však prezident neakceptoval, keďže mal problém s jedným navrhovaným členom vlády, konkrétne Jozefom Rážom ml., ktorý bol navrhovaný na post ministra vnútra. Pripomienky prezidenta dezignovaný premiér akceptoval a prezident už druhý návrh prijal a vymenoval Petra Pellegriniho predsedom vlády a spolu s ním aj celú novú vládu.⁶⁰

Oproti predchádzajúcim popísaným situáciám z 90. rokov nebol v tomto prípade na jednej strane prezident a na druhej premiér, ale prezident Andrej Kiska návrh novej vlády vrátil „len“ osobe ktorá sa mohla, ale nemusela stať novým predsedom vlády, pričom toto rozhodnutie v danej situácii stálo priamo na prezidentovi.

---

⁵⁷ Odôvodnenie rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 39/93

⁵⁸ Pozri bližšie: Ústavný zákon č. 9/1999 Z. z.

⁵⁹ GIBA, M. A kol.: Ústavné právo. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019, s. 243

⁶⁰ PROCHÁZKA, R.: Kráľ otec, N Press, s.r.o., 2019, s. 30-31

Prezident v danej situácii, ako sme už spomenuli vyššie, rešpektoval vtedajšiu parlamentnú väčšinu a nešiel do politického súboja, pričom Ústava mu vtedy umožňovala viaceré alternatívy, aj keď by sa takým konaním dostal na jej hranu. Napriek tomu však do procesu kreácie vlády určitým spôsobom zasiahol, čím sa stal politickým aktérom celého procesu. V danej situácii si pomerne silnú pozíciu prezidenta uvedomovali aj koaličné strany, ktoré prezidentovej námietke vyhovel a v druhom kole už prezident vládu vymenoval.⁶¹

3. Miera úvahy prezidenta českej republiky v rámci menovania členov vlády

V Českej republike všeobecne prevažuje výklad Ústavy taký, že prezident disponuje pomerne širokou mierou úvahy, čomu zodpovedá aj ústavná prax po roku 1993. Rozhodnutie o menovaní ministrom je aktom prezidenta a prejavom jeho vôle, preto môže návrh premiéra odmietnuť a vyžiadať si nový.⁶² Predseda vlády pri vyberaní personálneho zloženia svojho kabinetu musí okrem všetkých odborných a politických dôvodov dbať aj o to, aby potenciálni ministri boli prijateľní nielen pre Poslaneckú snemovňu, ktorá bude vládě vyslovovať dôveru, ale aj prezidentovi, ktorý ich bude menovať.⁶³ Stretli sme sa aj s veľmi zaujímavým argumentom, ktorý podporoval tento prístup ku kreačným právomociam prezidenta voči členov vlády, a teda: „*Není možné aby vůle prezidenta absentovala, protože je za jmenování vlády odpovědný za velezradu (vědomé menování agenta nepřátelské moci)*.“⁶⁴

V rámci ústavno-politickej praxe sa s týmto prístupom prezidenta republiky stretávame pomerne často. Za všetky by sme priblížili niekoľko z nich.

V roku 2004 vtedajší prezident Václav Klaus nevyhovel návrhu premiéra Vladimíra Špidlu na vymenovanie Zdenka Koudelky ministrom spravodlivosti. Prezident Klaus s návrhom premiéra spočiatku súhlasil. Avšak po zhoršení politickej situácie sa rozhodol zrušiť už naplánovaný menovací akt a počkať z dôvodu vyčkávania zmeny situácie.⁶⁵

Zaujímavým je v tomto smere prípad Dávida Ratha, ktorého premiér Stanislav Gross v roku 2005 navrhol na post ministra zdravotníctva. Prezident Václav Klaus však jeho vymenovanie podmienil jeho rezignáciou na post predsedu Českej lekárskej komory. Prezident odmietal Davida Rátha vymenovať, kým nesplní túto požiadavku. Nakoniec sa tak stalo

---

⁶¹ Pozri bližšie: GIBA, M.: O ústavnom lese, recepte na tortu a zdravom úsudku pri posudzovaní konania prezidenta Kisku, dostupné na: <https://dennikn.sk/1090735/o-ustavnom-lese-recepte-na-tortu-a-zdravom-usudku-pri-posudzovaní-konania-prezidenta-kisku/>

⁶² BÁRTA, J.: Prezident republiky a jeho pravomoci v ústavném systéme, Právník 2/2007, s. 141-142

⁶³ ADAMUS, V.: O jmenování, demisi a odvolání vlády a jejích členů, Správní právo 2/2007, s. 73-72

⁶⁴ KOUDELKA, Z.: Prezident republiky. Praha: Leges, 2011, s. 109

⁶⁵ KOUDELKA, Z.: Prezident republiky. Praha: Leges, 2011, s. 111

a David Rath bol nakoniec vymenovaný ministrom zdravotníctva.⁶⁶ Svoje silné postavenie prezidenta v rámci českého ústavného systému zatiaľ najviac využíval súčasný prezident Českej republiky Miloš Zeman, ktorý viac krát využil svoje, nielen ústavné, ale aj politické postavenie, s vedomým, že sa môže pohybovať na hrane Ústavy. V rámci kreačných právomocí vo vzťahu k členom vlády je však najaktuálnejší prípad z roku 2018, kedy prezident Zeman odmietal vymenovať Miroslava Pocheho ministrom zahraničných vecí z čisto osobných dôvodov, pričom prezident argumentoval názorovými stretmi.⁶⁷ Aj napriek skutočnosti, že uvedené bola požiadavka jeho domovskej politickej stany (ČSSD) v rámci koalíčných rokovaní a formovania vlády, tak aj premiér Andrej Babiš aj strana ČSSD po provízorných riešeniach nakoniec ustúpili prezidentovi a ministrom zahraničných vecí bol nakoniec menovaný Tomáš Petříček.⁶⁸

V zmysle už uvedeného sa zdá, že v rámci podmienok českého ústavného systému je pozícia prezidenta celkom zreteľná a prisudzuje sa mu pomerne silná pozícia pri zostavovaní vládneho kabinetu. Na druhej strane však môžeme vidieť pomerne silnú odbornú polemiku pri situácii kedy predseda vlády podá prezidentovi návrh na odvolanie ministra ako aj pri situácii či prezident musí prijať demisiu ministra. V rámci tejto problematiky je čerstvý prípad z roku 2019 kedy prezident Zeman odmietal prijať demisiu ministra kultúry Antonína Staňka po čom nasledovali dlhé politické jednania medzi ním a premiérom, kým nakoniec prezident demisiu prijal. Tento postup prezidenta Zemana, ktorý odmietal po dlhší čas prijať demisiu ministra, kritizoval aj súčasný predseda Ústavného súdu Českej republiky Pavel Rychetský.⁶⁹

Záver

Problematika vzťahu medzi prezidentom a vládou je nepochybne širšia ako len otázka kreačných právomocí prezidenta voči členom vlády a pre zarámčovanie postavenia prezidenta v rámci našich ústavných systémov by si žiadalo omnoho širšie rozanalyzovanie aj ostatných aspektov vzťahu medzi hlavou štátu a vládou. Na druhej strane práve politické rozhodnutia prezidentov v minulosti práve v tomto ohľade za sebou zanechávali dôležitý signál smerom k stanoveniu mantinelov, ktorými by sa mohli prezidenti našich krajín riadiť aj do budúcnosti.

---

⁶⁶ KOUDELKA, Z.: Prezident republiky. Praha: Leges, 2011, s. 110

⁶⁷ Irozhlas.cz: Česko má novou vládu. Prezident Zeman jmenoval Babišův druhý kabinet, bez Poch, zdroj: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/jmenovani-vlady-cr-andrej-babis-2018_1806270800_ako [26.12.2019]

⁶⁸ Novinky.cz: Poche končí na ministerstvu k 1. listopadu, zdroj: <https://www.novinky.cz/domaci/486572-poche-skonci-na-ministerstvu-k-1-listopadu.html> [26.12.2019]

⁶⁹ Pozri bližšie: iDNES.cz: Rychetský: Zeman se nechová v souladu s ústavním pořádkem, měl by návrhu vyhovět Zdroj: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pavel-rychetsky-milos-zeman-andrej-babis-jan-hamacek-ceska-ustava-cssd.A190704_135800_domaci_jum [27.12.2019]

K pomerne silnému postaveniu prezidentov v Slovenskej aj Českej republike, v posledných rokoch nepochybne prispeli aj novelizácie Ústav v rámci ktorých sa upustilo od voľby prezidenta v zákonodarných zboroch a zaviedla sa priama voľba prezidenta, čo do významnej miery prispelo k politickej sile hlavy štátu vďaka priamej legitimitate od suveréna, teda ľudu. Domnievame sa však, že významným aspektom, ktorý definuje súčasné postavenie prezidenta v rámci ústavných systémov je práve tradícia viacerých silných prezidentov, ktorí k výkonu svojho mandátu pristupovali naozaj aktívne. Títo prezidenti na seba nie raz brali viaceré rozhodnutia v rámci ktorých sa dokázali pohybovať na hranici svojich ústavných právomocí, ktorých ústavná dikcia necháva výrazne široký priestor na interpretáciu a samotnú ústavno-politickú prax.

Na základe toho môžeme vyvodiť záver, že práve ústavno-politická prax silného postavenia hlavy štátu v rámci kreácie členov vlády, ktorú nám zanechali súčasní aj minulí prezidenti určila rámec toho, kde sa môže pohybovať prezident aj v budúcnosti a tým sa radí k významným prameňom, rovnako ako rozhodovacia činnosť ústavného súdu.

Na záver by sme však chceli dodať, že aj napriek relatívne silnému postaveniu prezidenta v rámci ústavov systémov Slovenskej republiky a Českej republiky, je dôležité aby prezident svoje rozhodnutia prijímal po dôslednom zvážení a zohľadnení dvoch aspektov. Prvým je politická dôležitosť daného prípadu a druhým je politická a ústavná kultúrnosť, ktorá si vyžaduje nepochybne cit a odbornosť na prijatie ústavne komfortného rozhodnutia. V praxi však prezident zohľadňuje svoje mocensko-politické postavenie a prípadnú hrozbu vyvedenia politickej alebo právnej zodpovednosti.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a zborníky:

ADAMUS, V.: O jmenování, demisi a odvolání vlády a jejích členů, *Správní právo* 2/2007

BÁRTA, J.: Prezident republiky a jeho pravomoci v ústavním systému, *Právník* 2/2007

GIBA, M. A kol.: *Ústavné právo*. Wolters Kluwer, Bratislava: 2019

HORVÁTH, P.: Funkcia prezidenta v ústavných systémoch, *Inštitút pre verejné otázky*, Bratislava: 2000

HORVÁTH, P.: Prezident v moderných dejinách Slovenska (1918-1989). In: *Slovenská politologická revue*, 2/2005

KOUDELKA, Z.: *Prezident republiky*. Praha: Leges, 2011

PROCHÁZKA, R.: *Kráľ otec*, N Press, s.r.o., 2019

Internetové zdroje:

GIBA, M.: O ústavnom lese, recepte na tortu a zdravom úsudku pri posudzovaní konania prezidenta Kisku, zdroj:

<https://dennikn.sk/1090735/o-ustavnom-lese-recepte-na-tortu-a-zdravom-usudku-pri-posudzovani-konania-prezidenta-kisku/>

iDNES.cz: Rychetský: Zeman se nechová v souladu s ústavním pořádkem, měl by návrhu vyhovět, zdroj:

https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pavel-rychetsky-milos-zeman-andrej-babis-jan-hamacek-ceska-ustava-cssd.A190704_135800_domaci_jum

Irohlas.cz: Česko má novou vládu. Prezident Zeman jmenoval Babišův druhý kabinet, bez Poch, zdroj:

https://www.irohlas.cz/zpravy-domov/jmenovani-vlady-cr-andrej-babis-2018_1806270800_ako

Novinky.cz: Poche končí na ministerstvu k 1. listopadu, zdroj:

<https://www.novinky.cz/domaci/486572-poche-skonci-na-ministerstvu-k-1-listopadu.html>

ZÁSADA SUPERFICIES SOLO CEDIT NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A ÚVAHY DE LEGE FERENDA

LEGAL MAXIM "SUPERFICIES SOLO CEDIT" IN THE TERRITORY OF SLOVAKIA AND REFLECTIONS DE LEGE FERENDA

Filip Tubler¹

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na právnu zásadu superficiessolocedit na území Slovenskej republiky a jej perspektívu de legeferenda v slovenskom právnom poriadku. Autor skúma jej pôvod v rímskom práve, historický vývoj tejto zásady u nás a snaží sa zhodnotiť možné pozitíva alebo problémy, ktoré by zavedenie tejto zásady v súčasnosti prinieslo.

Kľúčové slová:

Superficiessolocedit, povrch ustupuje spodku, právo stavby, rímske právo, rekodifikácia, občianske právo

Abstract:

The paper focuses on the legal principle of superficies solo cedit in the territory of the Slovak Republic and its perspective de legeferenda in Slovak legal system. The author analyzes it's origin in Roman law, historical development of this principle in our country and tries to evaluate the possible benefits or problems that the introduction of this principle would bring.

Keywords:

Superficies solo cedit, Building lease, Ground lease, Roman law, Recodification, Civil law

Úvod

Už v rímskom práve, v klasickom *ius civile* platilo, že čo je pevne spojené so zemou, patrí vlastníčkovi daného pozemku, inými slovami *superficies solo cedit* – povrch ustupuje spodku. Autorom tejto zásady je známy rímsky právnik Gaius (2. storočie n. l.). Prvý raz ju doslovne sformuloval vo svojej Učebnici práva (*Institutiones*) a v Knihách k provinčnému ediktu (*Libri ad edictum provinciale*) už Gaius hovorí o tom, že (prenajaté) stavby patria podľa civilného a prirodzeného práva tomu, koho je pozemok (koho bol pozemok prenajatý).² Z toho vyplýva, že v zmysle superficiálnej zásady Gaius radil prírastok k pozemku medzi spôsoby nadobudnutia vlastníctva nie len podľa občianskeho, resp. civilného práva, ale aj podľa práva prirodzeného. Rimania boli toho názoru, že toto pravidlo platí univerzálne. Môže byť predsa niečo prirodzenejšie, než to, že stavba znáša právny osud pozemku, na ktorom stojí? Zásada *superficies*, hoci nijako neodporuje ani ustanoveniam civilného práva, teda pramení už

---

¹ Bc. Filip Tubler, študent magisterského stupňa práva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

² Bližšie pozri BLAHO, P. *Rímskoprávna zásada „superficies solo cedit“ a právo stavby*. Bratislava, 1999, s. 137.

v prirodzenom práve.³ Stojíme teda pred dôležitou premisou, váženou ako *mosmaiorum* a prijatou civilným právom ako absolútny a nezrušiteľný princíp nesúci sa naprieč celým rímskym právom.⁴

Nie len to. Na obdobnom základe stojí ešte všeobecnejšia zásada *accessio cedit rei principali* [niekedy aj *accessorium sequitur principale*, znamená vedľajšia vec ustupuje (nasleduje) vec hlavnú]. Spojenie (*accessio*) dvoch vecí bolo originárnym spôsobom nadobudnutia vlastníctva. Pozemok bol vnímaný vždy ako vec hlavná a stavba alebo iné veci s ním spojené boli jeho prírastok. Táto zásada súhlasí aj s dôležitosťou, ktorú rímska spoločnosť prisudzuje pôde (*ager*).⁵ Okrem toho platilo, že po spojení dvoch vecí sa vlastníkom stáva ten, ktorého vec nezanikla. A ak bola jedna z dvoch vecí nehnuteľnosť, bez výnimky sa považovala za vec hlavnú a akákoľvek iná vec sa akcesiou stávala jej súčasťou.⁶ Inými slovami, všetko, čo akcesiou prirastie k nehnuteľnej veci, sa automaticky stáva majetkom vlastníka nehnuteľnosti (platí aj pri zasiatí pozemku – *satio*, vysadení rastlín – *plantatio* od momentu, čo rastliny zapustia korene). Vlastník si následne k veciam, ktoré akcesiou zanikli, nemohol okrem materiálu použitého na výstavbu uplatňovať vlastnícke právo.

Superficiálna zásada bola po prvý raz sformulovaná Gaiom. Avšak niekedy sa jej korene hľadajú už v staršom práve: Zákon XII tabúl, jeden z najstarších dochovaných prameňov rímskeho práva (5. storočie pred n. l.) naznačuje v bode č. 9b siedmej tabule⁷ existenciu tzv. vertikálneho vlastníctva k pozemku, tzn. priestor nad pozemkom patrí jeho vlastníkovi.⁸ Ďalšia „stopa“ je v bode č. 8 šiestej tabule.⁹ Podľa GlynnWatkina je práve z tohto ustanovenia odvodená superficiálna (resp. edifičná) zásada. Zákon XII tabúl tu upravuje zákaz búrania budov, čiže je logické, že ak je už raz postavená budova na cudzom pozemku, tak prípadne ako akási sankcia pre nedobromyseľného staviteľa vlastníkovi pozemku.¹⁰

---

³ ŠURKALA, J. *Zásada superficies solo cedit v rímskom práve a jej aplikácia de lege ferenda v slovenskom súkromnom práve*. Banská Bystrica, 2016, s. 196.

⁴ ZAERA GARCÍA, A. B. *Superficies solo cedit*. Coruña, 2008, s. 1010. Dostupné online: <https://ruc.udc.es/dspace/handle/2183/7433> [Navštívené dňa 31.12.2019].

⁵ Tamže.

⁶ PETR, P. *Dělené vlastnictví a superficiální zásada*. Banská Bystrica, 2016, s. 189.

⁷ „Ak je strom zo susedného pozemku vetrom naklonený nad tvoj pozemok, zo Zákona XII tabúl môžeš na jeho odstránenie priamo žalovať.“ Cit. podľa SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. Praha, 2004, s. 41.

⁸ Na túto tému optikou modernej doby bližšie v SPÁČIL, J. *Poznámky k vlastnictví prostoru nad pozemkem a pod ním*. Právnírozhledy. 2012, s. 246-249.

⁹ „Drevo vstavané do budov alebo ako podpora vo vinici nech sa nevytrháva.“ Cit. podľa SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. Praha, 2004, s. 37.

¹⁰ GLYNN WATKIN, Th. *An Historical Introduction to Modern Civil Law*. Burlington, 1999, s. 236-237, cit. podľa GÁBRIŠ, T. *Aedificium solo cedit na Slovensku? Historickoprávne stanovisko k aktuálnemu sporu*. Brno, 2017, s. 137.

Aplikácia tejto zásady nedovoľovala oddeliť vlastníctvo k pozemku a stavbe. A takisto tým, že táto zásada bola nezrušiteľná a platila bez výnimky, bránila rozvoju právnych vzťahov a výstavbe – najmä v Ríme, kde s prudkým rastom počtu obyvateľov najviac rástol dopyt po výstavbe. Pre úplnosť, treba podotknúť, že uplatňovanie tejto zásady bolo vlastné predovšetkým starým Rimanom, pričom ostatné národy tej doby zásadu *superficies* neuplatňovali a ich právo pripúšťalo oddelené vlastníctvo k spodku a k povrchu. Išlo napr. o Attiku (Grécko), Sýriu či Palestínu.¹¹

Od počiatkov republiky rigidná aplikácia zásady *superficies solo cedit* narážala na problém s bývaním, rastúci nedostatok pozemkov na výstavbu a ako ekonomické záujmy, tak aj sociálnu situáciu občanov, ktorí nemali dostatok prostriedkov na vlastný pozemok a dom. V tejto situácii boli obyvatelia nútení využívať záväzkovo-právne vzťahy ako napríklad nájom, pretože platné právo neumožňovalo právne rozdeliť to, čo bolo fyzicky spojené.¹² Čoskoro teda, ako píše profesor Blaho, „*nevyhnutnosť stavať v širšej miere, predovšetkým v Ríme, viedla k modifikácii tejto zásady*“.¹³

Postupne právo umožnilo stavať najprv na verejných pozemkoch, pričom vlastnícke právo k pozemku ostávalo zachované. Neskôr súkromné právo dovoľuje vytvoriť obdobné vzťahy aj medzi súkromnými osobami. Tieto vzťahy sa riešili prostredníctvom klasického nájmu, ale časom sa vyvíjali a zrodili sa emfyteutické právo a právo *superficies*,¹⁴ ktoré tvoria výnimku zo superficiálnej zásady, umožňujú stavať na cudzom pozemku a dlhodobo ho užívať. Avšak superficiár ani emfyteuta sa nestávajú vlastníčkmi nehnuteľnosti, ale na čas „nájomu“ požívajú právnu ochranu akou by disponoval vlastníč. Emfyteutický nájom je možné prirovnať k árende (nájomu plodonosnej veci) a právo *superficies* (právo k povrchu) k modernému právu stavby.

---

¹¹ ZAERA GARCÍA, A. B. *Superficies solo cedit*. Coruña, 2008, s. 1013 a nasl.

¹² Tamže, s. 1011-1012.

¹³ BLAHO, P. *Rímskoprávna zásada „superficies solo cedit“ a právo stavby*. Bratislava, 1999, s. 138.

¹⁴Právo *superficies* umožňovalo superficiárovi (oprávnenemu z tohto práva) postaviť na cudzom pozemku stavbu, mať ju vo faktickej moci (detencii) a užívať ju (*usus*). Ak by sme chceli porovnať oba inštitúty, právo *superficies* a emfyteutické právo, nájdeme nasledujúce odlišnosti. Za najvýznamnejší rozdiel sa dá považovať rozsah oprávnení vlastníka pozemku. Emfyteutické právo poskytuje vlastníčkovi predkupné právo alebo nárok na vyplatenie 2% z kúpnej ceny v prípade „predaja“ emf. práva tretej osobe. Ďalej, právo *superficies* slúžilo skôr na zriadenie stavby na cudzom pozemku, emfyteutické právo (ako druh dlhodobej dedičnej árendy) sa používalo pri nájme poľnohospodárskych pozemkov. Nakoniec, obe práva sa zriaďovali za odplatu a rozdiel bol v názvosloví: za právo *superficies* sa hradil ročný poplatok *solarium*, za dlhodobú dedičnú árendu *canon*. Bližšie v NOVOHRADSKÝ, V. *Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky*. Právny obzor, 1951, s. 346.; ZIMA, P. *Právo stavby*. Praha, 2015, s. 4-5.

1. Superficiálna zásada na území Slovenska

Pri úvahách, či na území Slovenska platila superficiálna zásada¹⁵, musíme vychádzať primárne z uhorského súkromného práva, ktoré tu, povedané zjednodušene, až na výnimky a pokusy o čiastočnú unifikáciu platilo až do roku 1950. Ako I. Fekete uvádza¹⁶, táto zásada sa od pradávna uplatňovala aj v našom (uhorskom) právnom poriadku.

Od roku 1514 v Uhorsku platilo z moci obyčaje Opus Tripartitum, ktoré sa stalo základným prameňom uhorského práva. Platnosť superficiálnej zásady na našom území sa častokrát odvodzuje od jeho znenia. Napr. čl. 52 II. časti Tripartita¹⁷ o príslušnosti súdov vyjadruje princíp akcesority, z ktorého právna veda neskôr odvodila platnosť zásady *superficies solo cedit* v Uhorsku. Š. Luby¹⁸ odkazuje na čl. 16 III. časti Tripartita¹⁹ a na ešte jasnejší príklad princípu *accessorium sequitur principale*. Môže sa zdať, že na priame odvodenie platnosti *superficies solo cedit* už od roku 1514 uvedený prameň ako taký nestačí, ale predsa sa prikláňame k názoru odbornej vedy a súhlasíme, že s vysokou pravdepodobnosťou táto zásada v Uhorsku naozaj platila, hoci nebola v Tripartite výslovne definovaná. Bolo tak preto, že obsahuje spomínaný princíp akcesority, z ktorého sa neskôr superficiálna zásada začala vyvodzovať.

Čo sa týka dochovanej dobovej literatúry,²⁰ platnosť *superficies solo cedit* nevyvracia, ale až na výnimky ani určito nepotvrďuje. Napriek tomu sa prikláňame k názoru, že úvahy o všeobecnej platnosti princípu akcesority (a teda aj superficiálnej zásady) sú správne a do povedomia právnej vedy prenikli najneskôr začiatkom 19. storočia po prijatí rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 (ABGB).

Jasnejší je **vývoj v polovici 19. storočia**. František Jozef I. zavádza v Uhorsku s účinnosťou od 1. mája 1853 ABGB. Odvtedy rakúske právo, resp. v Rakúsku pre potreby Uhorska osobitne vytvárané a prijímané právo, dopĺňa a nahrádza uhorské. Tento stav pretrval do 23. júla 1861 a po tomto dátume nastáva (v princípe) opäť návrat k uhorskému

---

¹⁵ Na mysli máme *superficies solo cedit* v celej jeho šírke, teda vrátane toho, že súčasťou pozemku je aj stavba na ňom stojaca (*aedificium solo cedit*).

¹⁶ FEKETE, I. Princíp akcesority a vlastnícke právo k stavbe a pozemku. In: *Súkromné právo*. 2017, s. 185.

¹⁷ Čl. 52 II. časti Tripartita znie: „A listiny a rozsudky zástupcov svätej stolice alebo jej iných sudcov v tomto ohľade nikde nedodržia, veď beztak *príslušenstvo musí byť prejednávané súdmi hlavnej veci*: a z toho vyplýva, že súdny prípad vo veci pozemkového práva nemožno pred cirkevným sudcom ani prejednať, ani rozhodnúť.“ Citácia prevzatá zo slovenského prekladu Tripartita. ŠTENPIEN, E. *Tripartitum*. Žilina, 2008, s. 223.

¹⁸ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava, 2002, s. 221.

¹⁹ Čl. 16 III časti Tripartita znie: „Ďalej, ak niekto spomedzi občanov mesta kúpi hnutelnú vec alebo dedičný statok spolu s jeho príslušenstvom, potom stačí, ak pojme do držby samotnú hlavnú vec a vykoná vo svoj prospech štatúciu, lebo *jej prevzatie do držby v sebe obsahuje aj prevzatie príslušenstva*.“ Citácia prevzatá zo slovenského prekladu Tripartita. ŠTENPIEN, E. *Tripartitum*. Žilina, 2008, str. 272.

²⁰ Prehľad prameňov a prác vtedajších právnikov z 18. a začiatku 19. storočia v GÁBRIŠ, T. *Aedificium solo cedit na Slovensku? Historickoprávne stanovisko k aktuálnemu sporu*. Brno, 2017, s. 138-141.

právu.²¹O platnosti superficiálnej zásady niet pochýb, vyplýva to zo samotných ustanovení ABGB. Napr. § 295 ABGB hovorí o rastlinách, rybách v rybníku, zveri v lese, ktoré sa považujú za nehnuteľnosti a tým pádom (v zmysle ustanovení §§ 293 a 294 ABGB) sú súčasťou pozemku, ďalej § 297 ABGB hovorí o tom, že stavby a iné príslušenstvo sú nehnuteľnosťami (patria k pozemku ako hlavnej veci) a nakoniec najrýdzejšie vyjadrenie superficiálnej (resp. presnejšie edificijálnej) zásady je vyjadrené v § 418 ABGB, podľa ktorého: „*Naopak, stavil-li někdozvesvé hmoty bez vědomí a vůle vlastníkovi na půděcizí, připadne stavení vlastníkovi půdy.* (...)“

Zmena prichádza **po páde neoabsolutizmu** a obnovení konštitučnej monarchie. Na stabilizáciu právnej situácie v Uhorsku bola zvolaná ad hoc Judexkuriálna konferencia. Jej úlohou je podľa cisárskeho poverenia „*vytvoriť návrhy na obnovenie a novú organizáciu súdnej sústavy v Uhorsku a identifikovať a vytvoriť právne normy, účelné pre Uhorsko*“.²² Výsledkom bolo vypracovanie Dočasných súdnych pravidiel („*DSP*“, 1861), kde boli špecifikované platné právne predpisy z rôznych právnych oblastí. Dočasné súdne pravidlá ponechali v platnosti (resp. reštaurovali) niektoré právne predpisy ako napr. rakúske pozemkovoknižné právo, právo nakladania s nehnuteľnosťami (a s tým súvisiace ustanovenia z ABGB) a uhorské prevažne obyčajové právo z roku 1848. Tým došlo k čiastočnej reštaurácii práva platného z roku 1848 s výnimkou novo prevzatého (t. j. recipovaného) rakúskeho práva.²³ Ide z časti o diskontinuitu a z časti o kontinuitu právneho poriadku a vzniká tak zaujímavá zmes právnych predpisov, kedy popri sebe platia rakúske aj uhorské zákony a uhorská právna obyčaj.

V tomto období zásada *superficies solo cedit* ostala s vysokou pravdepodobnosťou platiť, hoci nemala zákonné vyjadrenie. Vyplýva to z reštituovaného obyčajového práva (Tripartitum zakotvilo akcesorický princíp, avšak jeho platnosť je už odvodzovaná z DSP) a odbornej literatúry, v ktorej sa právna veda vyjadruje k spojeniu hlavnej a vedľajšej veci. Avšak superficiálna zásada viac neplatí absolútne. Možno naďalej predpokladať, že jej podstata všeobecne ďalej platí a vo väčšine prípadov je pozemok vec hlavná (týka sa to prirodzeného spojenia pozemku a rastlín, stromov, príslušenstva a pravdepodobne aj jednoduchých stavieb). Z judikatúry vyplýva, že táto zásada bývala prelomená v prípade nedbalých vlastníkov, ktorých

---

²¹ GÁBRIŠ, T. *Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí*. Bratislava, 2013, s. 141-142.

²² GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861: Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava, 2014, s. 50-52.

²³ Tamže, s. 54-57.

pozemky boli celé alebo z časti zastavané inou osobou. Znamená to, že výnimku zo superficiálnej zásady mohli tvoriť stavby na cudzom pozemku.²⁴

Po roku 1918 a vzniku Československej republiky nedochádza k významnejším zmenám, na základe tzv. recepčnej normy²⁵ sa preberá dovtedajší právny poriadok. Boli to roky tzv. právneho dualizmu,²⁶ v českej časti krajiny platí ďalej rakúsky ABGB ako všeobecný občiansky zákonník a na slovenskej časti platí recipované uhorské právo.

Uplatňovanie akcesorického princípu a superficiálnej zásady potvrdzuje aj Š. Luby, ktorý píše, že súčasťou nehnuteľnosti je všetko rastlinstvo vsadené do pôdy a „*všetko, čo bolo na nehnuteľnosti vystavané alebo zriadené za tým účelom, aby bolo trvale spojené s pozemkom.*“²⁷

Súdy sa pred rokom 1918 v rozhodovaní prikláňali k aplikácii zásady *superficiessolocedit* na základe § 418 ABGB, ktorý mal byť § 21 Dočasných súdnych pravidiel takisto ponechaný v platnosti. Jeho platnosť ďalej potvrdzuje aj judikatúra Najvyššieho súdu ČSR: „*Právna zásada § 418 o.z.o.*²⁸, *platná tiež na Slovensku, je len právnou domnienkou, ktorá platí, pokiaľ nebolo zistené, že zúčastnené strany sa dohodly ináč.*“ (Úradná sbierka 429).²⁹ Podobne tiež „*Právne pravidlo, že kto stavia na cudzom pozemku so súhlasom vlastníka pozemku, nadobúda si vlastníctvo pozemku i budovy, platí tiež aj o drevenom obytnom dome (Úradná sbierka 874).*“³⁰ Uvedené potvrdzuje aj vtedajší komentár k všeobecnému obč. zákonníku, odvolávajúc sa na rozhodnutia uhorskej Kúrie.³¹

Medzi výnimky z vyššie uvedeného možno zaradiť tzv. superaedifikáty (dočasné stavby – napr. strážna búdka, pódium, stánok). V závislosti od toho, či ide o trvalú stavbu alebo stavbu dočasnú, sa na ňu bude alebo nebude vzťahovať princíp akcesority a teda aj superficiálna zásada.

So superficiálnou zásadou zákonodarca naďalej počítal aj v novom návrhu občianskeho zákonníka z roku 1937 (konkrétne sú to napr. § 180, 181, 185, 188 návrhu), ktorým sa mal

---

²⁴ Pre viac detailov a príkladov z judikatúry pozri GÁBRIŠ, T. *Aedificium solo cedit na Slovensku? Historickoprávne stanovisko k aktuálnemu sporu*. Brno, 2017, s. 141-148.

²⁵ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého.

²⁶ Dokonca od roku 1920, kedy bolo podľa Versailleskej mierovej zmluvy k ČSR pripojené nemecké Hlučínsko a recipované nemecké právo, môžeme hovoriť na krátky čas o tzv. právnom dualizme.

²⁷ LUBY, Š. Slovenské všeobecné súkromné právo. I. zv.. Bratislava : Knižnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1941, s. 284, cit. podľa FEKETE, I. Princíp akcesority a vlastnícke právo k stavbe a pozemku. In: *Súkromné právo*. 2017, s. 186.

²⁸ Obecný zákoník občanský, rakúsky zákon č. 946/1811 Sb. zák. soud. (v Rakúsku ABGB).

²⁹ GÁBRIŠ, T. *Aedificium solo cedit na Slovensku? Historickoprávne stanovisko k aktuálnemu sporu*. Brno, 2017, s. 147.

³⁰ Tamže, s. 146.

³¹ SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo. Komentář k §§ 353-446 Všeob. obč. zák. seřřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému*. Praha, 1935, s. 282.

definitívne preklenúť právny dualizmus v tzv. prvej ČSR. Pre zhoršujúcu sa medzinárodno-politickú situáciu tento návrh nakoniec nestihol prejsť celým legislatívnym procesom.

Veľkú zmenu vo vývoji práva k povrchu znamená rok 1950. **Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník**, účinný od roku 1951, v § 25 stanovil: „*Súčasťou pozemku je všetko, čo na ňom vzíde. Stavby nie sú súčasťou pozemku.*“ Znamená to podstatné zúženie zásady *superficies solo cedit*, keď spod nej boli vyňaté všetky stavby. Vecnoprávne zmeny k pozemku sa už naďalej nevzťahujú na stavby, ktoré na ňom stoja. Ako uvádza I. Fekete, pod vplyvom sovietskeho práva (vychádzajúc z Dekréту o pôde, ktorý bol prijatý z podnetu Lenina a začínala sa ním pozemková reforma) sa začína aj na území Slovenska uplatňovať bolševická zásada *superficies non solo cedit*.³² Zmena bola dosiahnutá aj vďaka horlivosti československých špičiek v budovaní socializmu. Treba však zdôrazniť, že superficiálna zásada vo všeobecnosti naďalej platila. Všetky rastliny, stromy a (v princípe) neoddelené plody ostávajú naďalej súčasťou pozemku a znášajú jeho právny osud. Superficiálna zásada bola iba podstatne zúžená, keď z nej boli vyňaté stavby, a preto je v tomto období podľa nášho názoru najpriliehavejšia parémia *aedificium non solo cedit*.³³

Uveďme si k tomu jeden zaujímavý príklad socialistického výkladu práva, na ktorý upozorňuje P.Petr.³⁴ Vyššie sme uviedli, že superficiálna zásada v princípe stále platila. Výnimkou bola iba stavba, ktorá bola od pozemku výslovnou úpravou v § 25 OZ z roku 1950 oddelená. Ostatné veci, vrátane plodov, patrili ďalej k pozemku, pretože „*súčasťou pozemku je všetko, čo na ňom vzíde*“. K tomuto záveru sa prikláňal aj prof. Knapp,³⁵ podľa ktorého bol vlastníkom úrody vlastník pozemku. Avšak tento názor bol neskôr opustený v duchu tézy o tzv. *úbytku atribútov súkromného vlastníctva* v prospech oddeleného vlastníctva úrody a stromov ešte pred ich fyzickým oddelením.³⁶ Pri výklade § 25 bolo odkazované na § 110, podľa ktorého sa pomery k pôde spravujú občianskym zákonníkom, pokiaľ osobitný predpis neustanoví inak. A za tieto osobitné predpisy mali byť považované prevádzkové poriadky družstiev či smernice ministerstva (!), hoci neboli všeobecne záväznými právnymi predpismi, resp. boli nižšej právnej sily než samotný občiansky zákonník. Malo sa tak diať v súlade s ústavnou zásadou o

---

³² FEKETE, I. Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia). In: *Historia et theoria iuris* [online], 2019, s. 41.

³³ K dôvodom na prístupenie k tejto zmene pozri napríklad KNAPP, V. *Vlastníctví v lidové demokracii: právní úprava vlastníctví v Československé republice*. Praha, 1952, s. 228; LAZAR, J. *Otázky kodifikácie súkromného práva*. Bratislava, 2006, s. 122; PETR, P. *Dělenévlastníctví a superficiální zásada*. Banská Bystrica, 2016, s. 191.

³⁴ PETR, P. *Nové právo k povrchu*. Praha, 2016, s. 39-40.

³⁵ KNAPP, V. *Vlastníctví v lidové demokracii: právní úprava vlastníctví v Československé republice*. Praha, 1952, s. 361 a nasl.

³⁶ PETR, P. *Nové právo k povrchu*. Praha, 2016, s. 39.

interpretácii ústavy ako celku³⁷, no zároveň to bola aj sama Ústava 9. mája, ktorá zakotvila zásadu obmedzenia súkromného vlastníctva len na základe zákona³⁸. Ako vysvetľuje dr. Petr, táto argumentácia bola zjavne politická a hoci išlo o rozpor s platným právom, s ohľadom na právne vedomie družstevníkov, nebola vyvracaná.³⁹ Vysvetlenie môžeme hľadať aj vo všeobecnej preferencii kolektívnych foriem vlastníctva pred osobným a súkromným vlastníctvom a v obmedzení jeho nadobúdania.⁴⁰

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, v chápaní superficiálnej zásady nepriniesol žiadnu zmenu. Azda iba potvrdil predošlý stav. V praxi sa kontinuálne vychádzalo z toho, že stavby nie sú súčasťou pozemku, napriek tomu, že toto v ňom už *expressis verbis* nebolo ustanovené. Je možné, že toto ustanovenie považoval zákonodarca za obsolentné alebo bolo spolu s podstatnou časťou úpravy vecných práv vypustené. Ako vyplýva z §§ 120 a 121 OZ z roku 1964 (vo vyhlásenom znení), naďalej platí, že súčasť veci (všetko, čo k veci patrí a nemôže byť oddelené) a príslušenstvo veci (to, čo je určené, aby sa spolu s hlavnou vecou trvale používalo) patria k veci hlavnej. Môžeme teda konštatovať, že v niektorých prípadoch bude zásada *superficiessolocedit*, hoci veľmi obmedzená, ďalej platiť (príslušenstvo nasleduje právny osud hlavnej veci, tzv. *accessio cedit rei principali*)

Summasummarum, prelomenie superficiálnej zásady po roku 1950 znamenalo v našom práve veľkú novinku. Od pozemku boli najprv právne oddelené stavby (*aedifitio non solo cedit*) a následne od účinnosti zákona č. 184/2002 Z. z. o vodách aj vodné toky a podzemné vody (*aqua non solo cedit*). Týmto bola zásada *superficies solo cedit* podstatne zúžená a stav de lege lata tvorí neprehľadné situácie a v mnohých prípadoch vyvoláva neistotu, pretože sa skomplikovalo určenie toho, čo je a čo nie je súčasťou pozemku. A nie len to, sťažilo sa určovanie vlastníctva k niektorým veciam, pretože tieto môžu byť za istých podmienok súčasťou, inokedy zasa príslušenstvom hlavnej veci (pozemku alebo stavby). Súčasná úprava bráni vzniku neoprávnených stavieb na cudzích pozemkoch, avšak mlčí o usporiadaní pomerov medzi vlastníckmi pôvodne oprávnených stavieb a pozemkoch, na ktorých stoja.

2. Rekodifikácia občianskeho práva a superficiálna zásada

Od deväťdesiatych rokov až do súčasnosti s prestávkami prebiehajú práce na novom kódexe občianskeho práva. Hoci prof. Lazar hovorí o tom, že občiansky zákonník bol zrelý na

---

³⁷ § 171 tzv. Ústavy 9. mája (zák. č. 150/1948 Zb.).

³⁸ Tamže, § 9.

³⁹ PETR, P. *Nové právo k povrchu*. Praha, 2016, s. 39-40.

⁴⁰ Bližšie k zmenám vo vlastníckom práve po roku 1950 napríklad BĚLOVSKÝ, P. *Občianské právo*. Brno, 2009, s. 425-462. Dostupné online: <http://www.komunistickepravo.cz/obsah/> [navštívené 31.12.2019].

rekodifikáciu už pár rokov pred pádom socializmu,⁴¹ prvý výraznejší impulz na začatie prác prichádza až v roku 1990, keď bola vytvorená pri vtedajšej vláde ČSFR komisia expertov zložená z popredných českých a slovenských civilistov. Ich úlohou bolo začať pracovať na novom kódexe, avšak v dôsledku časovej tiesne bola prijatá „iba“ tzv. veľká novela občianskeho zákonníka (zákon č. 509/1991 Zb.). Toto malo byť len dočasné riešenie, ale – a môžeme byť oprávnené kritickí – pretože u nás nič netrvá dlhšie ako provizórium, toto riešenie sa zmenilo na trvalé.

Koncom deväťdesiatych rokov začínajú práce na rekodifikácii. Potrebu nového OZ prof. Lazar zdôvodňuje napríklad odstránením vecných, obsahových a systematických nedostatkov, zlepšením postavenia súkromného práva v nových spoločensko-politických podmienkach a nakoniec je to aj cieľ priblížiť sa a zosúladiť našu súkromnoprávnu úpravu s vyspelými európskymi štátmi.⁴² Sem patrí aj opätovné zavedenie zásady *superficies solo cedit* a inštitútu práva stavby, v čom vidí „novotu d'alekosiahleho významu“, ktorá má prekonať oddelené vlastníctvo a vrátiť sa k stavu pred roku 1950.⁴³ Tento návrh vláda 18. augusta 1998 na svojej 171. schôdzi prerokovala a schválila; o. i. tento návrh prekonával dualizmus záväzkového práva a včlenená bola doňho aj úprava rodinnoprávných vzťahov (oba zámery sú prítomné dodnes).⁴⁴ Tento návrh nakoniec skončil v legislatívnom procese a nikdy sa nerealizoval.

Kodifikačné práce po prestávke pokračovali ďalej. V roku 2002 bol predložený legislatívny zámer nového Občianskeho zákonníka, ale práce ďalej nepostúpili. Téma rekodifikácie sa neskôr opäť otvorila a medzi rokmi 2007-2009 rekodifikačná komisia pod vedením prof. Lazara vypracovala nový návrh.⁴⁵ Tento bol 14. januára 2009 uznesením vlády schválený ako legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, avšak finálne paragrafové znenie nebolo vypracované.

Najnovšia komisia pracuje od konca roku 2015 pod vedením profesora M. Števéčka, schopným odborníkom, ktorý sa osvedčil aj pri rekodifikácii civilného procesného práva. Táto komisia sa rozhodla legislatívny zámer z roku 2009 aktualizovať a v prácach nadviazať.

---

⁴¹ LAZAR, J. Koncepcia, zásady a inštitucionálne novoty Návrhu slovenského Občianskeho zákonníka. Bratislava, 1999, s. 12.

⁴² Tamže, s. 12-16.

⁴³ Tamže, s. 34-35. K zavedeniu superficiálnej zásady a práva stavby podľa vládneho Návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1998 viac v BLAHO, P. *Rímskoprávna zásada „superficies solo cedit“ a právo stavby*. Bratislava, 1999, s. 137-156, KIRSTOVÁ, K. *Vecné práva v Návrhu slovenského Občianskeho zákonníka*. Bratislava, 1999, s. 125-135.

⁴⁴ Komuniké z rokovania vlády SR z 18. augusta 1998 (171. schôdza). Dostupné online: <https://www.vlada.gov.sk/vlada/zasadnutia/> [Navštívené dňa 31.12.2019].

⁴⁵ Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019].

Eventuálny návrat k superficiálnej zásade bol od začiatku diskutovaný a čoskoro bol na túto tému vypracovaný rozbor kladov a záporov. Na jeho základe sa predsedníctvo komisie rozhodlo od tejto zásady upustiť z troch dôvodov: odborná i laická prax je dlhodobo zžitá s aktuálnym nastavením právnej úpravy, zavedenie tejto zásady v novom OZ by ovplyvnilo ďalšie odvetvia (katastrálny zákon, daňové právo, konkurzné právo,...) a nakoniec účel, ktorý bol sledovaný zavedením tejto zásady, je dosiahnuteľný inými, už aj v súčasnosti existujúcimi právnymi inštitútmi.⁴⁶ Z diskusie na túto tému sa dozvedáme o. i., že zavedenie je ťažko predstaviteľné, upustenie od tejto zásady bol „*moderný krok*“ či to, že táto, hoci podľa mnohých veľmi prirodzená, anachronizmus.⁴⁷

Komisia uvádza, že k svojmu záveru došla po dôslednej analýze danej problematiky na základe predložených materiálov,⁴⁸ avšak ak by sme chceli k tomuto zdôvodneniu pristupovať skepticky, je treba povedať, že dané zdôvodnenie je stručné a nie je dostatočne presvedčivé.

K prvému dôvodu. To, že sa prax dlhodobo zžila s aktuálnym stavom, je pravda a je to veľmi dôležitý materiálny podklad pri rozhodovaní o zásadných zmenách akou je aj návrat k *superficies (aedificium) solocedit*. Veď tento stav trvá už 70 rokov. Opomenuté sú však pozitíva zavedenia tejto zásady: jednoduchosť a prehľadnosť právnych vzťahov, nižšie transakčné náklady nehnuteľností, odstránenie pochybností o vlastníctve majiteľa pozemku k veciam, čo sa na ňom nachádzajú (či ide o príslušenstvo alebo súčasť hlavnej veci) a podobne. Ostáva teda otázne, či to, že sme si zvykli na *aedificium non solo cedit* prevažuje nad pozitívami návratu k pôvodnej právnej úprave a teda či „zo zvyku“ zachováme súčasnú úpravu.

K druhému dôvodu. Občianske právo má presah do množstva ďalších súkromno- aj verejnoprávných odvetví. Rekodifikácia občianskeho práva (detto, ak je v pláne zjednocovanie súkromného práva) sama o sebe zasiahne veľa z nich. Preto ak chceme priniesť (akékoľvek) zásadné zmeny do nášho práva, tak práve rekodifikácia je príležitosť a správny čas, aby sa tak spravilo. Nový OZ koncipujeme s nádejou, že prežije zákonodarcu, svojich autorov aj adresátov a tento základný súkromnoprávny kódex nemôžeme šiť na mieru iným právnym normám, resp. nemôžeme ho pripravovať bez toho, aby sa iné zákony nezasiahli.

---

⁴⁶ Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 12.01.2016. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019].

⁴⁷ Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 20.04.2017. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019].

⁴⁸ Expertíza pracovnej skupiny s hodnotením kladov a záporov danej zmeny nám známa nie je, pretože nebola zverejnená. V ďalšej časti preto pracujeme len so zverejneným resumé v troch bodoch.

A k tretiemu dôvodu. Súčasná úprava obsahuje nástroje, resp. inštitúty, ktorými sa predchádza vzniku stavieb na cudzom pozemku alebo ktoré nám pomáhajú určiť čo je a čo nie je vo vlastníctve majiteľa pozemku, resp. stavby a pomáhajú brániť vzniku neoprávnených stavieb. Slúži na to napr. úprava § 135c OZ,⁴⁹ rozlišujeme neoprávnené a nepovolené stavby, vlastníctvo stavieb a ostatných vecí na pozemku riešia aj ustanovenia o súčasti veci a o príslušenstve a hlavne stavebný úrad nevydá stavebné povolenie bez preukázania vzťahu k pozemku, avšak napriek tomu vznikajú aplikačné problémy a úprava je nekonzistentná.⁵⁰ Ak hovoríme o tom, že účel zásady *superficies solo cedit* je dosiahnuteľný aj inak, je to len čiastočná pravda a naplnenie tohto účelu pomocou iných právnych inštitútov sa nám javí ako zložitejšia a menej efektívna cesta než zakotvenie superficiálnej zásady.

Dobrou správou je zámer zaviesť osobitný inštitút práva stavby ako druh vecného bremena, pravdepodobne s tým, že vlastník pozemku a oprávnený z práva stavby budú mať vzájomné predkupné právo. Rovnako, zmena k lepšiemu, ktorá naozaj môže znamenať veľký posun, bude legálna definícia toho, čo je to stavba a jej jasnejšie odlíšenie od pojmu stavba v administratívnych stavebných predpisoch a nakoniec, zavedie sa pravidlo, že oprávnenou stavbou na cudzom pozemku bude už iba taká, ktorá bola zriadená na základe vecného bremena.⁵¹ Tieto zmeny (takmer) kompenzujú odklon od superficiálnej zásady.

Záver

Zámer upustiť od znovuzavedenia superficiálnej zásady P.Petr nelichotivo komentuje ako krok, ktorým sa vzdaľujeme od západoeurópskeho štandardu. Je tak najmä z dôvodu zabezpečenia právnej istoty pre vlastníkov alebo zahraničných investorov.⁵² S posledným sa nestotožňujeme. Je to názor pravdepodobne prevzatý od prof. Lazara z roku 2006. S postupom doby a prenikaním európskeho práva si myslíme, že superficiálna zásada v súčasnosti nemôže byť pre zahraničných investorov rozhodujúca. Avšak ďalšia kritika zámeru je na mieste: možnosti, ktoré OZ ponúka vlastníčkovi stavby na cudzom pozemku prirovnáva k „*ponuke socialistických samoobslúh*“ a nájomná zmluva či vecné bremeno podľa neho nie sú alternatívami porovnateľnými s pozitívami práva stavby.⁵³ Zavedenie práva stavby ako druh

---

⁴⁹ ŠTEFANOVIČ, M. Aedifitiosolocedit a stavba na cudzom pozemku. *Justičná revue*, roč. 56, 2004, č. 8-9, s. 898-906.

⁵⁰ FEKETE, I. Princíp akcesority a vlastnícke právo k stavbe a pozemku. In: *Súkromné právo*. 2017, s. 184-194.

⁵¹ Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 20.04.2017. Dostupné online:

<https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019].

⁵² PETR, P. *Nové právo k povrchu*. Praha, 2016, s. 35.

⁵³ Tamže.

vecného bremena môže byť kritizované oprávnene, avšak pripomíname, že podľa rekodifikačnej komisie má byť upravené ako osobitný inštitút. Pochybnosti v správnosti tohto postupu vzbudzuje aj to, prečo sa celý východný blok vrátil k pôvodnej úprave a naposledy po mnohých diskusiách aj naši západní susedia, hoci to je údajne nemoderný prvok.

Summa summarum, superficiálna zásada (v podobe *aedificium solo cedit*) u nás renesanciu pravdepodobne nezažije, ale rekodifikačná komisia rieši ako pri zachovaní súčasného stavu a zároveň vylepšení súvisiacich ustanovení sanovať problémy, ktoré pri aplikácii v súčasnosti platných predpisov vznikajú. Nech je výsledok akýkoľvek, dúfame, že sa pri rozhodovaní o tejto nie len právnej, ale aj hodnotovej otázke a rekodifikácii občianskeho práva celkovo, bude ďalej prebiehať široká diskusia a dá pred rýchlou či jednoduchou riešenie vždy prednosť spravodlivému a hodnotovo orientovanému riešeniu.

Zoznam bibliografických odkazov

BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno : Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 425-462. Dostupné online:

<http://www.komunistickepravo.cz/obsah/> [Navštívené dňa 31.12.2019]

BLAHO, P.: Rímskoprávna zásada „superficiessolocedit“ a právo stavby. In: LAZAR, Ján. *K návrhu slovenského občianskeho zákonníka: V. Lubyho právnické dni*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1999, s. 137-156. ISBN 80-7160-112-8.

FEKETE, I.: Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívoprávna a historická štúdia). In: *Historia et theoria iuris* [online]. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2019, roč. 11, č. 1, s. 35-52. Dostupné online:

<https://www.flaw.uniba.sk/veda/historia-et-theoria-iuris/> [Navštívené dňa 31.12.2019]

FEKETE, I.: Princíp akcesority a vlastnícke právo k stavbe a pozemku. In: *Súkromné právo*. 2017, roč. 3, č. 5, s. 184-194.

GÁBRIŠ, T.: Aedificiumsolocedit na Slovensku? Historickoprávne stanovisko k aktuálnemu sporu. In: GÁBRIŠ, T., HORÁK, O., TAUCHEN, J. *Školy, osobnosti, polemiky: Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narodeninám*. Brno : The European Society for History of Law, 2017, 610 s. ISBN 78-80-87475-51-5.

GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861: Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. 2. preprac. vyd. Bratislava : WoltersKluwer, 2014, 506 s. ISBN 978-80-8078-601-4.

- GÁBRIŠ, T.: Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, Dušan a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 124-157. ISBN 978-80-971540-1-1.
- KIRSTOVÁ, K.: Vecné práva v Návrhu slovenského Občianskeho zákonníka. In: LAZAR, Ján. *K návrhu slovenského občianskeho zákonníka: V. Lubyho právnické dni*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1999, s. 125-135. ISBN 80-7160-112-8.
- KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii: právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha : Orbis, 1952, 510 s.
- Komuniké z rokovania vlády SR z 18. augusta 1998 (171. schôdza). Dostupné online: <https://www.vlada.gov.sk//vlada/zasadnutia/> [Navštívené dňa 31.12.2019]
- LAZAR, J.: Koncepcia, zásady a inštitucionálne novoty Návrhu slovenského Občianskeho zákonníka. In: LAZAR, Ján. *K návrhu slovenského občianskeho zákonníka: V. Lubyho právnické dni*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1999, s. 11-41. ISBN 80-7160-112-8.
- LAZAR, J.: *Otázky kodifikácie súkromného práva*. Bratislava : IURA EDITION, 2006, 204 s. ISBN 80-8078-128-1.
- Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019]
- LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : IURA EDITION, 2002, 630 s. ISBN 80-8904-748-3.
- NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „Superficiessolocedit“ a jeho dôsledky. In: *Právny obzor*. 1951, roč. 34, č. 4, s. 346-352.
- PETR, P.: Dělení vlastnictví a superficiální zásada. In: POLÁČEK T. Z., TUROŠÍK, M. *Civilnoprávne inštitúty a ich historická reflexia vo svetle moderných kodifikácií: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 17.-18. marca 2016 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Belianum, 2016, s. 188-193. ISBN 978-80-557-1162-1.
- PETR, P.: *Nové právo k povrchu*. Praha : C. H. Beck, 2016, 124 s. ISBN 978-80-7400-545-9.
- SEDLÁČEK, J.: *Vlastnické právo: Komentář k §§ 353-446 Všeob. obč. zák. seřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému*. Praha : Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935.
- SKŘEJPEK, M.: *Prameny římského práva*. Praha : LexisNexis CZ, 2004, 376 s. ISBN 80-86199-89-4.

- SPÁČIL, J.: Poznámky k vlastníctvíprostoru nad pozemkem a pod ním. In: *Právnírozhledy*. 2012, č. 7, s. 246-249.
- ŠTEFANOVIČ, M.: Aedifitiosolocedit a stavba na cudzom pozemku. In: *Justičná revue*. 2004, roč. 56, č. 8-9, s. 898-906.
- ŠTENPIEN, E.: *Tripartitum*. Žilina : Eurokódex, 2008, 320 s. ISBN: 978-80-8936-324-7.
- ŠURKALA, J.: Zásada superficiessolocedit v rímskom práve a jej aplikácia de legeferenda v slovenskom súkromnom práve. In: POLÁČEK T. Z., TUROŠÍK, M. *Civilnoprávne inštitúty a ich historická reflexia vo svetle moderných kodifikácií: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 17.-18. marca 2016 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Belianum, 2016, s. 194-201. ISBN 978-80-557-1162-1.
- ZAERA GARCÍA, A. B.: Superficies solo cedit. In: *Anuario da Facultade de Dereito da Universidade da Coruña*. 2008, č. 12, s. 1007-1018. ISSN 1138-039X. Dostupné online: <https://ruc.udc.es/dspace/handle/2183/7433> [Navštívené dňa 31.12.2019]
- Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 12.01.2016. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019]
- Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 20.04.2017. Dostupné online: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx> [Navštívené dňa 31.12.2019]
- ZIMA, P.: *Právo stavby*. Praha : C. H. Beck, 2015, 245 s. ISBN 978-80-7400-566-4.

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

V. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. Mgr. Zuzana Mičková, PhD. JUDr. Alexandra Letková, PhD.
Zostavovateľ:	doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédiová
Rok vydania:	2020
Počet strán:	241

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

ISBN 978-80-557-1701

ISBN 978-80-557-1701-2